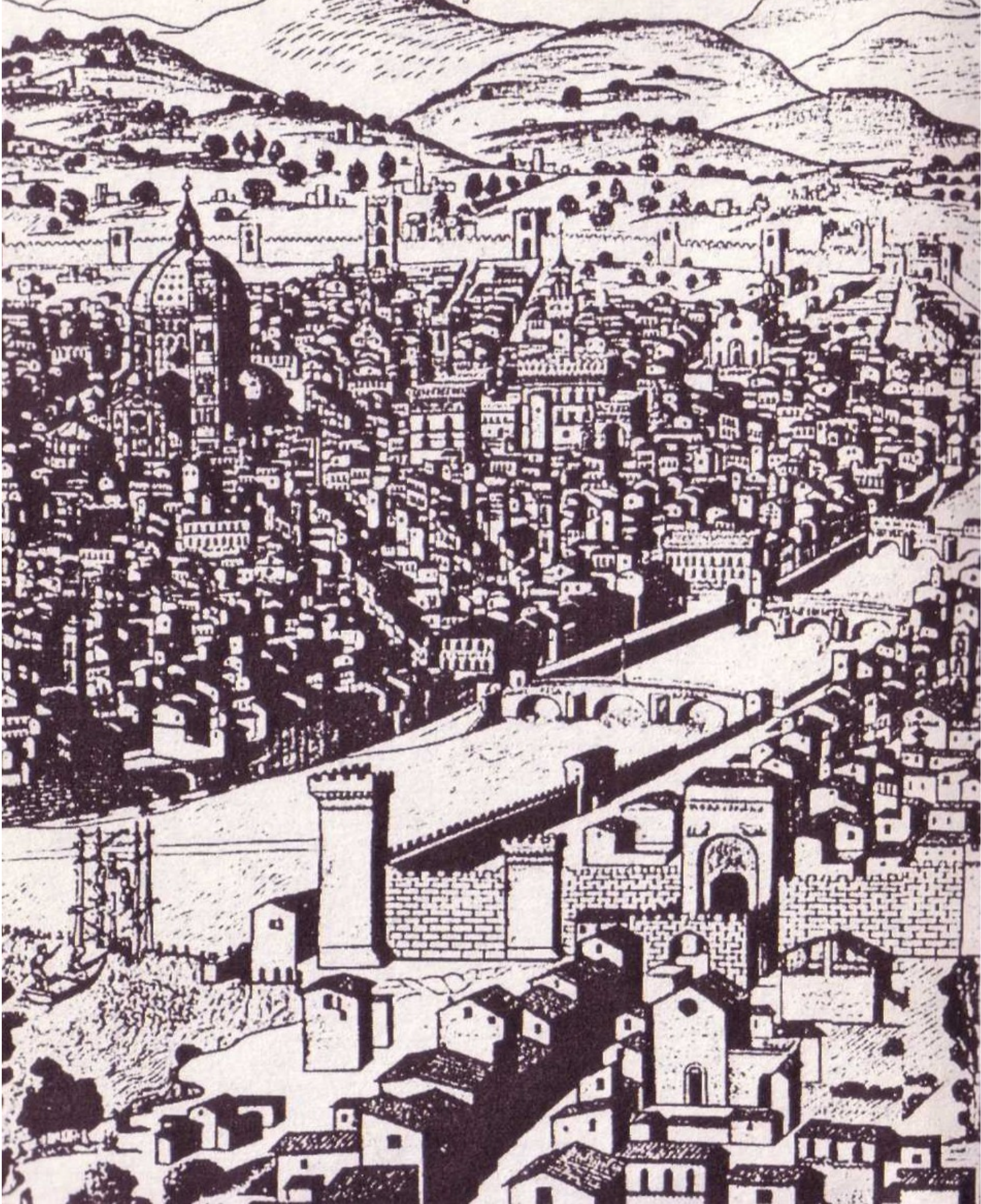
MACHIAVELLI

Marcel Brion

FIORENZA

MACHIAVELLI

GENIU ŞI DESTIN

Putem fi contactaţi la următoarea adresă:
EDITURA ARTEMIS
Piaţa Presei Libere nr. 1, corp Bl, CP 120,
tel.: 222 66 61, cod 71341, Bucureşti

Marcel Brion

MACHIAVELLI

GENIU ŞI DESTIN

Traducere de GEORGE MICIACIO

EDITURA ARTEMIS

Redactor: Mirella Acsente
Coperta: Mihail Boitor

ISBN 973-566-069-5

CUPRINS

l. Puterea banului

De două secole, Florenţa beneficia de un regim cu adevărat democratic; vicisitudinile vieţii sale politice oscilau pe rând între o tiranie a claselor avute, care îşi foloseau bogăţia pentru a-i oprima pe cei săraci, şi o dictatură a maselor, care dădea periodic peste cap ordinea existentă şi-i substituia un guvern terorist. Incapabil să se menţină la putere, şi supus tentaţiei banului, şi el, la rândul său, se transforma într-o oligarhie sau se prăbuşea într-o anarhie sângeroasă. Se mai întâmpla câteodată ca un bărbat cinstit, energic şi cu bunăvoinţă să încerce să restabilească în oraş liniştea, punând frâu abuzurilor unor partide şi exceselor unor facţiuni. La început, omul era aplaudat, deoarece dovedea bune intenţii, vorbea de o justiţie egală pentru toţi, de accesul săracilor la funcţii înalte în stat, de o repartizare echitabilă a dărilor, de disciplină şi de înţelegere; însă, după o bucată de vreme, se trezea că-i supărase pe toţi şi că făcuse să crească numărul celor nemulţumiţi. Partidul care se considera cel mai mult lezat de virtuţile acestui om se silea să-l dea jos şi, în general, toate iluziile generoase care îl îndemnaseră la reforme nepopulare le plătea cu viaţa sau cel puţin cu pierderea libertăţii si a averii.

În anul 1250, fuseseră date jos turnurile palatelor aristocratice, un gest mai curând simbolic decât o măsură de prevenire a războaielor civile: nobilii fuseseră aproape excluşi din consiliile comunale în care erau, în principiu, reprezentate şi corporaţiile mari şi cele mici. Nu se mai făcea diferenţă între meşteşugar şi marele negustor sau bancher; drepturile politice erau egale şi se

avea grijă ca nimeni să nu fie exclus, pe motiv de sărăcie, din diferitele organisme guvernamentale. Atunci când bogaţii încercau să-şi atragă puterea de partea lor, săracii îi chemau, plini de arţag, la ordine şi-i alungau de îndată ce descopereau la ei vreun simptom de autocraţie.

Încă de pe vremea când guelfii şi ghibelinii se afuriseau si se omorau între ei pentru papă sau pentru împărat, Florenţa adoptase obiceiul şi gustul surghiunurilor în masă, lucru care îi îndepărta de la conducerea treburilor şi îi alunga din oraş (când mai erau lăsaţi în viaţă) pe şefii facţiunii pentru moment învinse. Asemenea înfrângeri nu erau de fapt niciodată definitive. Izgoniţii se refugiau la curţi străine, unde ţeseau intrigi împotriva oraşului ingrat care îi expulzase. Zelul acestor *fuorusciti* aţâţa ambiţiile sau poftele vreunui suveran în dauna propriei lor patrii; relaţiile pe care le aveau în oraş, activitatea subterană dusă în vederea reîntoarcerii ca învingători, toate reuşeau aproape fără greş; cu atât mai uşor cu cât, în timpul cât au lipsit, facţiunea rivală avusese destulă vreme să se facă detestată, iar opinia publică să ajungă la concluzia că, în definitiv, exilaţii nu erau chiar mai răi decât ceştilalţi.

Nobilii, deposedaţi de putere, au părăsit oraşul şi s-au refugiat în castelele lor, unde au trăit modest din veniturile pământului. Fiii lor, care, în general, nu aveau alte aptitudini decât pentru meseria armelor, şi-au făcut din aventură o ocupaţie. Au intrat, ca şefi de oaste, în slujba principilor şi a republicilor. Unii angajaţi permanent şi cu soldă fixă; alţii, doar pe durata ostilităţilor. Îşi aveau soldaţi proprii, recrutaţi pe banii lor, întreţinuţi şi echipaţi pe propria lor cheltuială; şi îi

închiriau oricui le solicita serviciile, aşa cum se angajează o echipă de muncitori agricoli, la culesul viilor sau la seceriş. Statele pentru care combăteau îi recompensau uneori dându-le un oraş sau un domeniu întins, sau chiar titlurile şi proprietatea adversarului învins. Aşa că ei rămâneau ataşaţi de această nobilă meserie a armelor, nu-i mai interesa tejgheaua negustorului sau pana contabilului, şi se bucurau de o existenţă plină de pericole, excitantă, pasionantă, nobilă, după părerea lor, şi foarte remuneratorie. Aceşti antreprenori de războaie ajunseseră să facă să le coincidă satisfacţiile cu industria care le furniza pâinea zilnică. Statele care îi foloseau nu mai aveau grija întreţinerii unei armate; şi unii şi alţii ieşeau de aici cu un câştig.

Profesiunile lucrative aparţineau burghezilor. Ba mai mult, aceştia profitaseră de plecarea nobililor ca să acapareze discret, cu încetul (ca să nu-i sperie pe proletari), o parte din puterea acestora. Într-adevăr, era în ordinea firească a lucrurilor ca administrarea şi guvernarea unui oraş să revină acelora care, prin pregătirea lor, prin tradiţie, prin aptitudini şi ocupaţii, erau mai capabili decât alţii să gestioneze treburile publice. În principiu, de la revoluţia din 1250 şi constituţia din 1267, oricine putea aspira la orice demnitate. Partidele vegheau atent ca toate corporaţiile să fie prezente în consiliile alese, dar nu-i puteau opri pe oamenii înzestraţi cu oarecare experienţă politică, sau mai inteligenţi decât alţii, sau mai abili, să devină de fapt adevăraţii conducători. Opinia publică nu dorea altceva decât să asculte de glasul celui mai autorizat; cel puţin în perioadele cu dificultăţi externe, la vreme de război, atunci când oamenii îşi dădeau seama că egalitarismul

demagogic nu putea rezolva problemele. Din sânul adunărilor populare se desprindeau unele personalităţi care, evident, luau în mână hăţurile „carului statului”. De obicei erau oameni bogaţi care, tocmai datorită bogăţiei lor, aveau numeroşi prieteni, clienţi şi persoane obligate. Această „clientelă”, la fel cu cea care îi însoţea pe vechii politicieni romani, avea un cuvânt greu de spus la deliberări; şi toţi cei care ţineau să rămână în termeni buni cu un negustor complezent şi cu un bancher generos îi susţineau pe aceştia cu discursuri şi cu buletinul de vot.

Clasa bogaţilor ajunsese, deci, fără revoluţie, printr-un proces de evoluţie cvasibiologică, să menţină moştenirea nobililor desfiinţaţi. Avantajele de care aceştia se bucuraseră nu erau, cel puţin la început, decât o recunoaștere a serviciilor pe care ei le făcuseră statului. Burghezia exercita acum o parte din aceste servicii - cu excepţia a ceea ce constituia meseria armelor -, împărţite în mod egal între toate clasele; părea prin urmare echitabil, sau cel puţin inevitabil, ca ea să se bucure de beneficiile şi prestigiul cu care îi erau recunoscute aceste servicii. Se pare că, prin devotamentul lor faţă de treburile publice, prin străduinţa pe care o depuneau la înfrumuseţarea oraşului, la încurajarea culturii, la întreţinerea artiştilor, burghezii le meritau. Am putea spune azi că, dacă nobilimea constituise odată o „elită”, şi burghezia devenise tot o „elită”. Era normal ca ea să aspire la aceleaşi avantaje şi privilegii.

Bineînţeles că asta nu putea face obiectul nici unei revendicări pe faţă. Trebuia acţionat cu atenţie; în special, lucrurile trebuiau lăsate să meargă de la sine,

pentru că ele singure tindeau să pună puterea în mâna bogaţilor, oameni cultivaţi, devotaţi binelui public, a căror prosperitate se confunda cu cea a statului. De asemeni, trebuia ca acest acces la putere să se facă lent, cu prudenţă, fără zgomot; să se evite afişarea bogăţiei şi a prestigiului. Era o problemă de tact, de măsură şi de abilitate. Florentinul, subtil, cu spiritul fin, sensibil la nuanţe, excela tot atât de bine într-un astfel de joc ca şi genovezul şi veneţianul. Într-adevăr, exista în toate acestea şi ceva dintr-un „joc”, ceea ce făcea ca dezbaterea să fie cu atât mai atrăgătoare. Pe panta firească a unei asemenea evoluţii, micul comerţ intrase sub influenţa „marelui comerţ”; amândouă aveau nevoie, pentru treburile lor, de bancheri; la fel şi agricultorii, în anii cu recoltă proastă. În foarte multe cazuri, cel care dădea bani cu împrumut devenea arbitrul situaţiei; în schimbul serviciilor pe care le făcea, nimic mai normal decât să-i urmezi sfaturile şi să te conformezi directivelor pe care le dădea el în politică. Şi, în plus, nimic mai firesc decât să-i situezi pe cele mai de sus poziţii ale colectivităţii pe nişte oameni care dăduseră dovadă că ştiau să-şi administreze atât de bine propriile treburi.

Luase naştere o clasă privilegiată, în ciuda constituţiei democratice şi a egalitarismului suspicios pe care ea le favoriza, aşa cum, de altfel, întâlneşti în toate regimurile; pentru că apariţia privilegiilor este inevitabilă şi pentru că dezbaterile politice urmăresc, în primul rând, să ştie cine va beneficia de ele. Tot o nobilime o înlocuia pe aceea care fusese alungată; o nobilime a banului şi nu una a spadei, ci o nobilime citadină, de negustori. Ea se compune dintr-un număr de familii ai căror membri ajung să ţină în mâna lor toate pârghiile de comandă; acestea

sunt Pazzi, Albizzi, Strozzi, Medici, bancheri şi negustori care, datorită inteligenţei, simţului afacerilor, educaţiei lor politice şi relaţiilor externe, se trezesc în fruntea ţării.

Ar fi un lucru de necrezut ca aceşti mari burghezi, conştienţi de puterea lor, să nu sfârşească prin a abuza de ea. În ziua când se simt destul de puternici ca să impună nişte reforme - bineînţeles în limitele constituţiei -, ei profită de putere pentru a micşora prerogativele micilor meşteşugari, pentru a diminua salariile şi a mări numărul orelor de muncă, în acelaşi timp, îşi dispută între ei priorităţile şi li se întâmplă chiar să-şi afişeze în mod imprudent, cu ostentaţie şi prost gust, bogăţia, tocmai bine ca să irite proletariatul. E momentul când, aţâţate de ură, mizerie, gelozie, invidie, se dezlănţuie răscoale populare care, pentru un timp, trântesc la pământ această „nobilime fabricată” ce contase prea mult pe propria putere şi prestigiu. Se ivesc din sânul poporului conducători, şefi, ca măcelarul Gino Pecora sau Giano della Bella, un vechi nobil care „trecuse de partea poporului”.

S-a creat un nou instrument de guvernare: gonfalonierul dreptăţii, însărcinat acum cu menţinerea ordinii, dar nemaifiind, de data aceasta, dependent de demnitari. Gonfalonierul îi va supraveghea pe aceştia, locuind cu ei în palatele lor, nepărăsindu-i nici ziua, nici noaptea; într-un cuvânt, avea rolul „conştiinţei publice” şi dispunea de o miliţie de o mie de oameni, numită „infanteria dreptăţii”, care îl ajuta să menţină ordinea. Au fost înăsprite măsurile de reprimare a nobililor; nobilul, atunci când ar fi adus un prejudiciu oarecare unui cetăţean din popor, urma să capete o pedeapsă de şase ori mai mare decât dacă prejudiciul ar fi avut loc invers.

Cu astfel de măsuri creşte teama necesară pe care trebuie s-o resimtă orice bun cetăţean; i se taie pofta de a se „deosebi de ceilalţi”, o crimă de neiertat.

Aceste revoluţii periodice susţineau, în primul rând, corporaţiile minore, adică micul comerţ, mica industrie, mica burghezie. Aşa cum ne putem aştepta, „Minorii”, ajunşi la putere, s-au războit cu marele comerţ, cu marile bănci, ca să le smulgă privilegiile şi influenţa, dar nu s-au preocupat prea mult de îmbunătăţirea vieţii proletariatului. Pe măsură ce se dezvolta marea industrie, condiţiile de viaţă ale muncitorului deveneau tot mai grele. Muncitorul care făcea datorii ajungea în situaţia unui şerb şi, cum mâna de lucru se găsea din abundenţă, iar numărul fabricilor era considerabil, patronii se înţelegeau între ei ca să menţină salariile cât mai scăzute.

Faimoasa „agitaţie a Ciompilor”, care a avut loc în 1378, a fost consecinţa inevitabilă a unei evoluţii politice începută cu războiul Minorilor contra Majorilor. Înrolaţi în rândurile Minorilor, muncitorii luptaseră alături de aceştia, dar nu primiseră nimic pentru serviciile lor. Se compromiseseră atât de mult în mişcările de stradă, în execuţii sumare, în jafuri, incendii, violuri, încât acum se temeau de răzbunarea celor învinşi, dacă aceştia aveau să revină cumva la putere. Aşa că s-au hotărât să le-o ia înainte şi să facă o revoluţie, de astă dată radicală, care să aducă puterea direct în mâinile proletariatului. O mare adunare de muncitori din industria lânii, dărăcitori, piuari, spălători, boiangii, au decis că erau prea prost plătiţi şi că nu participau suficient la conducerea oraşului. Informat de intenţiile lor, guvernul i-a arestat pe şefi şi, ca urmare, poporul s-a răsculat, a incendiat casele

nobililor şi a pus stăpânire pe palatul municipal, unde capul răsculaţilor, Michele de Lando, a pătruns ca un cuceritor. „Acesta, desculţ şi foarte prost îmbrăcat, urcă pe trepte în urma mulţimii; ajuns în sala de consiliu a domnilor, se opreşte, se întoarce către mulţime şi i se adresează: «Iată că acest palat vă aparţine şi că sunteţi acum stăpânii oraşului. Ce intenţii aveţi?» Toţi au răspuns că doreau ca el să le fie gonfalonier şi senior, şi să-i conducă pe ei şi oraşul, aşa cum va crede de cuviinţă."

Suntem uimiţi să aflăm, şi am fi tentaţi să nu credem, dacă nu ne-ar spune-o însuşi Machiavelli, că în timp ce dădeau foc caselor şi îşi potoleau prin dezordine setea personală de răzbunare, Ciompii au acordat titlul de cavaler unui mare număr de cetăţeni care nu aparţineau deloc proletariatului. Printre cele şaizeci şi patru de nume înnobilate de răscoala populară, întâlnim un Strozzi, un Alberti, un Medici, adică pe reprezentanţi ai acestei mari burghezii pe care o viza revoluţia şi chiar voia s-o extermine. Putem să ne întrebăm, atunci, dacă nu mai exista, pe lângă revoluţia cu adevărat proletară, şi o alta paralelă cu ea care se sprijinea pe prima ca să favorizeze un anume clan al burghezilor în detrimentul altuia; dacă nu cumva Medicii nu profitau de această dezordine pentru a se debarasa de ceva concurenţi, ca Albizzii, de exemplu, aceşti mari bancheri, adevăraţii stăpâni de atunci ai Florenţei.

La vremea aceea, banca Medici, în comparaţie cu puternicul clan Albizzi, nu era decât o mică afacere. Din momentul când Ciompii au doborât banca rivală, ea a început să prospere în mod vertiginos, iar capul familiei, Salvestro, a devenit consilierul dărăcitorului de lână,

eminenţa cenuşie a lui Michele de Lando. Această curioasă cinste acordată, cam compromiţătoare în ochii oamenilor din clasa sa, l-a ajutat să treacă peste tumult fără greutăţi şi să exercite o influenţă considerabilă asupra guvernului proletar, care a păstrat timp de trei ani puterea; în afara titlului de cavaler, i s-a mai acordat de către dărăcitorul Michele şi un avantaj pecuniar substanţial, venitul tuturor prăvăliilor de pe Ponte Vecchio.

Ciompii au rămas la guvernare până în 1381; la această dată ei deveniseră suficient de nepopulari pentru ca reacţiunea să aibă şanse de reuşită. Ea a reuşit chiar peste aşteptări pentru că a alungat de la putere Meseriile Minore şi, în acelaşi timp, pe muncitori, pretinzând că din vina celor dintâi se revoltaseră aceştia. Autoritatea a trecut deci în mâinile marilor corporaţii, adică în ale marii burghezii, în detrimentul celor mici, care nu deţineau decât funcţii derizorii. Salvestro de Medici a fost alungat ca instigator al complotului, o dată cu Michele de Lando. „Amintirea atâtor servicii făcute, ca urmare a autorităţii sale, la vremea când o plebe dezlănţuită devasta Florenţa nu a putut să-l scape de furia partidului său. Patria i-a fost puţin recunoscătoare pentru serviciile aduse. Cum o asemenea greşeală este destul de obişnuită la principi şi la republici, rezultă că oamenii, înspăimântaţi de asemenea exemple, încep să le combată mai înainte de a le cădea victime şi de a aduce o nouă probă de ingratitudine.”

Preveniţi de greşeala comisă de Salvestro, cu amestecul său prea pe faţă în politică - greşeală care fusese totuşi de folos „casei” deoarece, cât a stat la putere, bancherul făcuse afaceri cu mult mai profitabile

decât încasările din veniturile unor prăvălii -, Medicii s-au retras în umbră. Ei au refuzat să iasă la lumină, chiar şi atunci când reprezentanţii poporului au venit să-l roage pe Vieri, succesorul lui Salvestro, să-şi asume guvernarea: era pe timpul când Albizzii exercitau o adevărată tiranie, şi profitau că unul de-al lor era gonfalonier pentru a-i executa sau exila pe adversarii politici şi pe concurenţi, pe Alberti mai ales. Vieri a refuzat cuminte insistenţele celor care îl presau să accepte. El nu voia să comită aceeaşi greşeală ca şi Salvestro şi să se compromită într-un nou „tumult". Aveau nevoie de el ca să potolească poporul care se răsculase. Dar cine îi garanta că, dacă făcea asta, nu aveau să-l considere apoi un inamic public? El i-a răspuns, prin urmare, unuia din verii săi, Antonio Medici: „Duşmănia ta nu m-a speriat cu ameninţările ei; iar prietenia ta n-o să mă abată din drum cu sfaturile pe care mi le dai". Apoi a vorbit mulţimii, a invitat-o la calm, ceea ce i-a adus laude din partea seniorilor, şi a sfătuit-o să nu-şi piardă curajul, promiţându-i că o s-o apere, numai să se lase condusă de el, ceea ce demonstra că, mai înainte de toate, rămânea un „amic al poporului". Apoi s-a retras la el acasă şi, oricât de insistent a fost rugat, n-a mai părăsit locul. Ca să spunem drept, avea şi el ambiţiile lui şi, în ciuda atitudinii sale de om virtuos în ziua aceea, a continuat totuşi să uneltească, silindu-se să-i mulţumească, în acelaşi timp, şi pe cei mari şi poporul, ceea ce era foarte greu şi risca să-l ducă la dezastru.

La vremea aceea mai exista şi un alt Medici, Averardo Bicci, care, hotărât refractar la gândul de a confunda afacerile cu politica, înţelegea că banca nu

avea nimic de câştigat dacă se amesteca în dezordini. Averardo nu dorea să ajungă un om puternic; el se mulţumea să devină un om bogat, ceea ce însemna acelaşi lucru. Averardo înţelegea că, într-o societate în care orice gen de putere este ceva precar, bogăţia putea fi un instrument principal de dominaţie. La ce i-ar fi folosit să fie ales în nişte funcţii publice pe care ar fi trebuit să le părăsească la expirarea termenului, ca să treacă altora frâiele guvernării? Numai cei care urmăreau vreo răzbunare puteau să-şi dorească gonfalonieratul, zicându-şi că în timpul celor două luni de „domnie” ar fi avut răgazul să se debaraseze de rivali. Averardo vroia să aibă puterea care durează, aceea care nu depinde de votul poporului, de bunăvoinţa adunărilor publice. Un om bogat este întotdeauna puternic, întotdeauna influent, întotdeauna respectat şi ascultat, întotdeauna admirat. De când valorile eroice ale cavalerismului nu mai erau de actualitate şi nici „la modă”, banul prima peste tot. Toată lumea avea nevoie de bani; cine îi poseda se afla în situaţia de a-şi putea impune voinţa în faţa acelora care nu-i posedau. Să faci bani era cel mai bun mijloc - şi singurul - de a cuceri autoritatea, la adăpost de capriciile şi de răsturnările hazardului politic. Vieri s-a mulţumit, deci, să exercite modest doar funcţia pe care i-o pretindea calitatea sa de *benificiato* - aşa se numea clasa aceea de cetăţeni care, într-un regim moderat, îi furniza statului pe membrii administraţiei şi ai guvernului. Să stai prea la distanţă ar fi fost imprudent: s-ar fi considerat că e un semn de prefăcătorie, de bizarerie, şi ai fi fost bănuit că în spatele acestui dezinteres exagerat se ascundeau ambiţii suspecte. El a evitat să iasă în frunte, şi-a păstrat cu decenţă rangul, a votat cu

majoritatea, s-a abţinut să ia cuvântul şi, în toate împrejurările, a demonstrat că e lipsit de pretenţii şi că e ascultător, ceea ce i-a folosit.

Fiul său, Giovanni Bicci, i-a urmat exemplul, a strâns bani, a făcut să ia amploare afacerile băncii, a deschis noi sucursale, a creat agenţii în străinătate, i-a îndatorat pe suveranii aflaţi în lipsă de bani. Era o figură ştearsă; se îmbrăca aproape sărăcăcios, îi saluta pe toţi, mari şi mici, sta bucuros de vorbă cu meseriaşii; prefăcut, cu gândul aiurea, şiret, dur în afaceri, în ciuda generozităţii sale spectaculoase, ca de exemplu construirea unui azil pentru orfani şi copiii găsiţi. Marii burghezi îi erau recunoscători că nu se ocupa de politică; nu-şi vedea decât de afaceri, se spunea. Nu intra în competiţie cu nimeni, nu-ţi stătea niciodată în cale şi, dacă se afirma ca un concurent dur în probleme financiare, asta era ceva normal: el îşi făcea jocul.

Jocul acesta îl îmbogăţea enorm. Dar cum, în felul său de a-şi duce viaţa, ştia să fie discret, sobru, bonom în comportare, nimeni nu se temea de el. Ca să candideze la o demnitate, a aşteptat să împlinească şaizeci de ani. De ce i s-ar fi refuzat această satisfacţie? Şi totuşi, a fost cineva care nu s-a lăsat păcălit şi i-a înţeles bine jocul; Niccolo da Uzzano. Uzzano era un adevărat democrat, un liberal. A socotit că e suspectă această tardivă ambiţie. Nu era ceva normal. N-ar fi trebuit să se acorde încredere acestui om de treabă, care dorea să nu moară înainte de a juca un rol politic; Uzzano presimte că un proiect grandios se ascunde în spatele acestei candidaturi, în care ceilalţi nu văd decât toana unui

bătrân. El îi alertează pe marii burghezi şi le reaminteşte aventura lui Salvestro, jocul dublu al lui Vieri; nu trebuie să se aibă încredere în aceşti Medici!

Giovanni Bicci are de partea sa poporul; i se iartă bogăţia, în primul rând pentru că el nu şi-o etalează, şi apoi pentru că nu e mândru şi că, atunci când e cazul, ştie să-i ajute pe cei mici. Nici un fel de obstacol, nici măcar din partea marii burghezii, în ciuda semnalelor de alarmă ale lui Niccolo da Uzzano. Giovanni Bicci este ales gonfalonier.

Jocurile sunt făcute. Giovanni se implică imediat în problemele de politică externă, se angajează în negocieri foarte complicate, se lansează într-un război împotriva oraşului Milano. Oamenii erau obligaţi să-l păstreze în fruntea guvernului, deoarece era singurul în stare să ducă la bun sfârşit delicatul angrenaj pe care îl pusese în mişcare. Războiul ia o turnură proastă, finanţele se epuizează, milanezii nu pot fi învinşi fără ajutorul veneţienilor. Atunci, în momentul când trebuia să-şi asume răspunderea acestei imprudenţe, foarte abil, Giovanni o aruncă în spinarea colaboratorilor săi. Ei au fost aceia care au dorit acest război dezastruos! Lumea se obişnuise să-l considere inofensiv, aşa că 1-a crezut. Furia poporului s-a abătut pe capul marilor burghezi, pe clanul Albizzi în special, iar Giovanni, acest om lipsit de prestanţă, discret, timid, lansează un proiect de lege grozav: impozitul asupra proprietăţii.

Însă acest impozit nu avea să-l ruineze şi pe el, o dată cu clasa stăpânitorilor? Nu. El nu posedă nimic. Ceilalţi au domenii, pământuri, castele, imobile, palate;

exact aici vor fi ei loviţi. Dar el nu are nimic; numai bani. Cum să te legi de bani? De unde să-i apuci? Banul circulă. Nici nu ştii unde se află; e angajat în întreprinderi comerciale, în străinătate, pe mare. în timp ce poporul aclamă această măsură atât de orgolios „democratică", ce-i face atâta cinste, Giovanni se eschivează din faţa entuziasmului şi a efuziunilor, îi e lăudată virtutea: nu e un gest frumos, că el, un om bogat, iniţiază un impozit asupra bogăţiei? Impozitul acesta nu-l costă nici o para. În schimb, concurenţii săi sunt zdrobiţi de impozite; mulţi sunt ruinaţi, băncile rivale se clatină. Numai Medicii rezistă loviturii. Iată-i acum ajunşi cei dintâi bancheri ai Florenţei, oamenii cei mai bogaţi din ţară şi, în plus, au mai căpătat şi titlul de „amicii poporului", pe care acest popor nu-l acordă decât pe deplin conştient.

Ultimele sale cuvinte pronunţate pe patul de moarte, când Dumnezeu îl chema la El pe acest om cuminte şi prudent, în anul 1469, sunt acelea ale unui personaj integru: „Cred că, iată, a luat sfârşit timpul pe care, de când m-am născut, mi l-au acordat Dumnezeu şi natura. Mor mulţumit, pentru că vă las bogaţi, sănătoşi şi prosperi. Urmaţi-mi exemplul, atât cât o să fiţi în stare, şi atunci o să trăiţi într-o Florenţa onorată şi preţuită de toată lumea, într-adevăr, nimic nu-mi face moartea mai uşoară, decât să-mi pot aduce aminte că nu am supărat pe nimeni, că, dimpotrivă, am făcut tuturor numai bine, atât cât am putut. Este un exemplu pe care eu vă îndemn să-l urmaţi. În ceea ce priveşte guvernarea, dacă vreţi să trăiţi în siguranţă, să nu participaţi la ea decât atât cât vă vor cere legile şi cetăţenii să faceţi. În felul

acesta veţi fi la adăpost de primejdii şi de invidia oamenilor, pentru că oamenii îşi atrag asupra lor ura nu prin ceea ce li se dă, ci prin ceea ce îşi arogă singuri; şi cel mai obişnuit lucru în viaţă este să-i vezi pe oameni cum îşi pierd bunurile, tocmai pentru că au râvnit să pună mâna pe ceea ce a aparţinut altuia; şi, până în ziua când au ajuns în culmea dezastrului, tot timpul au fost chinuiţi de griji amarnice. Respectând aceste reguli, înconjuraţi de atâţia duşmani şi de atâtea dezbinări, eu am putut să-mi păstrez şi chiar să fac să-mi crească stima printre concetăţenii mei; veţi obţine şi voi aceleaşi succese, v-o spun eu, dacă veţi călca pe urmele mele; dar dacă veţi apuca pe un alt drum, luaţi aminte, veţi sfârşi la fel de rău ca toţi aceia pe care i-aţi văzut în această republică îndreptându-se, ei singuri şi familiile lor, spre propria-le ruină.”

Fidel acestor precepte, fiul său Cosimo s-a mulţumit cu „ceea ce i s-a dat”, dar a făcut în aşa fel încât să i se dea ceea ce a vrut. Era mai ambiţios decât tatăl său; simţind gustul puterii, Medicii, care fuseseră atâta vreme doar nişte mânuitori de bani, începuseră să poftească şi să aspire la poziţii de mari seniori. Ajunşi foarte bogaţi şi eliberaţi de grija de a trebui să „facă” avere, ei nu visau decât să prospere, să se menţină şi să se bucure din plin de viaţă. Cosimo a făcut o căsătorie reuşită; a luat-o pe contesa de Bardi. Bardii nu mai deţineau poziţia financiară pe care o avuseseră cândva, dar banca lor mai era încă solidă, creditul imens, iar relaţiile mondene considerabile. Obsedat de grandoare, Cosimo l-a pus pe Michelezzo să-i construiască un palat măreţ pe locul vechii locuinţe a Medicilor, în Via Larga, şi, cum îi

plăceau artele, la care se pricepea, a avut în curând cea mai frumoasă casă din Florenţa. A ţinut, de asemeni, să joace şi în politica externă un rol, şi l-a susţinut pe Ioan XXIII, care tocmai fusese destituit de către Conciliul de la Constanţa, puţin din vanitate, puţin spunându-şi că acest papă avea să-şi recapete într-o zi scaunul şi că el o să ajungă atunci marele său ministru de finanţe. Gest de cavalerism să tragi sabia în apărarea unui pontif pe care Biserica nu-l mai vroia. Un avans de 33.000 de ducaţi, imprudent plătiţi pentru eliberarea nefericitului Ioan XXIII din închisoarea de la Heidelberg. Pierdere categorică, dacă vreţi, dar papa a venit să locuiască la Florenţa şi a cinstit cu prezenţa sa noul palat al eliberatorului. Întreaga Europă a discutat şi a comentat acest gest de generozitate, care atesta colosala bogăţie a Medicilor; iar creditul băncii s-a trezit îndată tot atât de mult sporit.

În străinătate, prestigiul financiarului a crescut; dar la Florenţa, lucrurile au fost considerate de prost gust. Să-ţi construieşti un palat nou, să cheltuieşti sume imense pentru a achiziţiona opere de artă, să subvenţionezi un papă, să-i plăteşti răscumpărarea, toate astea i-au fost reproşate, ca pe o sfidare, ca pe un exces - cei mai circumspecţi au spus: o imprudenţă. Giovanni Bicci, mai precaut, n-ar fi făcut niciodată aşa ceva. Poporului nu-i plac provocările. Când, după toate astea, Cosimo a fost de părere să atace Lucea, oamenii au murmurat, zicând că vrea să meargă la pierzanie; o victorie nu i-ar fi mărit popularitatea cu mult, iar o înfrângere ar fi cristalizat toate nemulţumirile. Poporul îl considera arogant; marii burghezi îl găseau incomod şi primejdios pentru clasa lor. Mulţimile sunt uşor întărâtate de asemenea prostii.

Odinioară, Giovanni aruncase în spinarea Albizzilor

greşeala cu Milano; Cosimo se gândea să procedeze şi acum la fel, dar Albizzii au fost mai şireţi de astă dată. Ei au lovit primii şi l-au acuzat pe Cosimo. De ce l-au acuzat? Că a atras Florenţa într-un război dezastruos? Nu, pentru că aici ar fi putut fi implicat guvernul. I-au reproşat doar că „vroia să se ridice deasupra tuturor”. Ceea ce nouă ni se pare un lucru neînsemnat, pentru poporul acesta de democraţi fervenţi era o crimă. Cosimo a fost condamnat la exil. El a plecat la Veneţia, de unde a continuat să conducă treburile băncii sale şi a aşteptat clipa, care nu putea să întârzie prea mult, când adversarii săi aveau să ajungă atât de nepopulari, încât el avea să fie rechemat.

Ceea ce s-a şi întâmplat, de fapt, la puţin timp după plecarea sa. Înapoierea i-a fost triumfală. Triumfal şi războiul împotriva oraşului Milano, pe care Albizzii îl chemaseră în ajutorul lor. S-a decretat că merita titlul de Părinte al Patriei şi de Binefăcător al Poporului.

Acum, sigur pe bunăvoinţa cetăţenilor, îşi putea permite orice. Victoria sa asupra partidului Albizzi îl indica drept adversarul plutocraţilor, deşi era bărbatul cel mai bogat din Florenţa. Îşi putea permite orice, şi şi-a permis. Democraţia florentină trecuse în întregime sub controlul puterii banului. Albizzii nu mai existau; existau Medicii. Niciodată un rege nu fusese atât de absolut cum era acum Cosimo. Demnităţi nu poseda nici una, în guvernământ nu juca nici un rol, dar favoriţii săi se aflau peste tot. Oamenii săi ocupau toate funcţiile şi toate magistraturile. Injustiţia, căreia îi fusese victimă, îl autoriza să exercite represalii teribile; şi nu s-a abţinut de la ele. „Erai proscris”, va scrie Machiavelli, „nu numai pentru că făceai parte dintr-un alt partid, ci şi pentru

averea ta, pentru înrudirile tale, pentru prietenii tăi. Dacă aceste proscrieri mai erau însoţite şi de crime, ar fi fost identice cu cele ale lui Octavian şi Sylla.” Acest monarh neîncoronat, care pretindea că „nu e nimic”, domnea prin interpuşi, ca un despot; iar puterea sa era atât de mare, încât nimeni nu ar fi îndrăznit să nu i se supună. Constituţia nu era încălcată; nimic de obiectat; totul se petrecuse după toate regulile. Alegerile nu fuseseră trucate, dar cine ar fi îndrăznit să aleagă pe un alt candidat decât pe un Medici? Pentru a-şi hărţui adversarii, până la curţile străine unde îşi căutaseră azil, Cosimo s-a înţeles cu Milano, care, după ce fusese înfrânt, i se arăta cu totul devotat, cu papa, cu Veneţia, care îl considerau pe Cosimo ca pe o forţă de care trebuia să se ţină seama.

Acest eşafodaj politic se sprijinea în întregime pe geniul Părintelui Patriei. Lumea se întreba ce avea să se întâmple atunci când el urma să dispară; urmaşul său, într-adevăr, nu poseda aceleaşi talente. Bolnăvicios, stângaci, Piero Gutosul a administrat vreme de cinci ani greaua moştenire lăsată de taică-său. Evident, nu era în măsură să continue opera lui Cosimo; din fericire, edificiul înălţat de acesta era atât de solid încât a rezistat la toate furtunile, cimentat de alianţele de interese al căror centru era. Această fină structură financiară şi politică, a cărei trăinicie era asigurată de o „clientelă” ce ocupa toate poziţiile, a rezistat şi în timpul Gutosului. Facţiunea Medici îşi pierduse şeful - Piero nu era şef -, dar se menţinea acum la putere bazându-se pe toate conivenţele şi pe toate complicităţile pe care le crease. Gutosul a fost depăşit, copleşit, chiar de ai săi; „cu toate membrele paralizate, el nu mai poseda decât uzul

vorbirii, şi nu putea decât să le facă reproşuri provocatorilor de dezordini, să le ceară să se conducă după lege şi să acorde prioritate salvării patriei, şi nu distrugerii ei". Acest patriot neputincios era un bărbat trist, cu fălcile căzute, cu ochii stinşi. Opoziţia îşi punea mari speranţe în moartea sa, care, se vorbea, nu putea să întârzie mult. Într-adevăr, când a murit, în anul 1469, a lăsat doi băieţi minori; unul, cu caracter milităros, care nu se gândea decât la turniruri şi la aventuri amoroase; celălalt înzestrat cu un mare talent poetic. Dar asta, fără îndoială, nu era de ajuns pentru continuarea tiraniei în Florenţa.

Opoziţia a mizat pe Tommaso Soderini, un bărbat de mare vază, care se bucura de un prestigiu enorm la Florenţa şi în străinătate; cum a murit Piero, intriganţii s-au şi grăbit să-i facă avansuri. Dar Soderini nu ţinea să rişte o aventură; trecând în mod deliberat de partea tinerilor Medici, el a făcut ca aceştia să fie „recunoscuţi" de către notabili şi de către capii familiilor mai importante; spera, poate, că avea să conducă, sub acoperirea acestor adolescenţi ascultători ai sfaturilor sale. Numai că tânărul Lorenzo nu înţelegea deloc să aibă un mentor; şi l-a făcut să priceapă bine asta. El era un Medici şi avea să guverneze ca un Medici. Dinastia îşi păstra puterea.

În acelaşi an, 1469, când Piero Gutosul îşi dădea sufletul şi când Lorenzo, care avea să fie supranumit Magnificul, i-a urmat, într-o căsuţă modestă din cartierul Santa Felicită, pe celălalt mal al râului Arno, cam la jumătatea drumului dintre Palazzo Pitti şi Ponte Vecchio, vedea, la 3 mai, lumina zilei un copil. Copilul acesta se numea Niccolo Machiavelli.

Familia fusese nobilă cândva. Stăpânise senioria de la Montespertoli, sau era înrudită cu seniorii ce purtau acest nume. Furnizase cetăţeni înfocaţi partidului guelf, ceea ce le atrăsese cinstea şi neplăcerea de a fi exilaţi. Astfel de lucruri se petreceau pe la sfârşitul secolului al XIII-lea. Machiavellii nu rămăseseră decât treisprezece ani printre străini, după care reveniseră şi fuseseră bine primiţi; de atunci au ocupat cu modestie, cu cinste şi cu vrednicie, funcţii mai mărunte în administraţia Florenţei. Toscani de viţă bună, ei aveau mintea destupată, inteligenţa ascuţită, vederi clare; probabil că prea multe iluzii despre oameni nu-şi făceau: cunoscuseră atâtea! îşi iubeau cu pasiune oraşul şi îl slujeau cu un devotament dezinteresat în toate însărcinările de încredere primite din partea senioriei.

Trecuseră două secole de la exilul din 1267, şi ei nu mai avuseseră de suferit de pe urma schimbărilor de regim. Oricare partid venea la putere, ei rămâneau în slujbă oneşti, la copiat decrete sau la înşiruit cifre. Destul de sceptici, de fapt, în privinţa constituţiilor care se succedau, obişnuiţi cu arbitrariul învingătorilor, cu excesele facţiunilor, le repugna să se compromită cu partidele extremiste. Erau moderaţi din fire, ceea ce le-a permis să nu-şi piardă slujbele, atunci când, ca nişte talazuri uriaşe, revoluţiile răsturnau echipele cancelariatului florentin.

Cu o asemenea meserie nu te puteai îmbogăţi - profesiunile libere produceau puţin în acest oraş mercantil -, dar erai stimat de concetăţenii tăi şi aveai iluzia că participi la conducerea treburilor. Generaţia lor de scribi nu avea ambiţii mari şi nici dorinţe greu de satisfăcut. Erau din acei oameni care se mulţumeau cu o funcţie

modestă, nu prea grozav plătită, numai să aibă o libertate deplină de gândire; oameni cărora le plăcea cultura şi cărora le făcea plăcere, atunci când ieşeau de la slujbă, să stea pe o bancă în faţa unei clădiri, sub portic, ca să recite terţinele lui Dante sau o eglogă de Vergiliu.

Machiavellii nu avuseseră aspiraţii literare, până într-o zi, totuşi, când o poetă a intrat în familia lor. În ziua când Bartolomea Nelli, care scria versuri drăguţe şi care aparţinea unei familii bune, a consimţit să-l ia de bărbat pe Bernardo Machiavelli, purtătorul sigiliului, copil nelegitim, un element nou pătrunde în acest mediu serios, cam rigid, cam cenuşiu, al oamenilor din *Oltramo,* de pe celălalt mal al râului Arno, „malul stâng” - care, întâmplător, este tocmai cel drept -, un mediu de mici slujbaşi mic-burghezi, care nu mai făceau parte chiar din popor, dar care nu erau, totuşi, nici nobili, nici echivalentul nobililor, bogaţii, în acest oraş democratic.

Şi, totuşi, era uşor să te îmbogăţeşti: era de ajuns să te ocupi cu lâna, cu mătasea, cu pielăria; să vinzi sau să cumperi; sau, ceea ce era încă şi mai uşor, să dai bani cu împrumut pe timp scurt şi cu dobândă mare, fără riscuri, cu o ipotecă bună, ceea ce îţi asigura, în câţiva ani, bunăstarea şi, în câteva generaţii, bogăţia. Era greu să rezişti acestei febre a îmbogăţirii, care devenea contagioasă şi îi cuprinsese pe toţi. Banul fiind, evident, semnul excelenţei şi al superiorităţii, cine să nu vrea să-l aibă? Ei, Machiavellii, se mulţumeau cu slujba lor, care le dădea posibilitatea să trăiască liniştiţi şi, probabil, chiar fericiţi. Aveau case, din acelea modeste, desigur, unde se plăteşte chirie mică, locuite de oameni mai săraci ca ei. Banul nu se scurgea spre dânşii, pentru că nu-l

doreau; căci, spre deosebire de atâţia alţii care se făceau negustori sau cămătari, din dorinţa de câştig, pe ei nu-i interesa prea mult asta. Preferau liniştea lipsită de griji, ocupaţia lor monotonă de fiecare zi şi hoinărelile, în locul preocupărilor chinuitoare ale marilor industriaşi, negustori şi bancheri.

Micul Niccolo Machiavelli a crescut fără constrângeri printre aceşti oameni de treabă, atât de simpli în deprinderi şi apucături. A învăţat la şcoala din cartier, cu ştrengarii de vârsta lui, apoi, cum era un copil inteligent şi prindea repede, i s-au dat nişte învăţători buni. Tatăl său nădăjduia că şi copilul, la rându-i, va face carieră în administraţie; maică-sa visa pentru el destinul nesigur şi strălucitor al unui „om de litere”. Cum era avid de lectură, a fost lăsat să devoreze tot ce-i pica în mână; clasici şi moderni, istorici şi poeţi, pe latini şi pe cei care scriau în „limba vulgară”. E posibil să fi încercat şi greaca, limbă considerată drept o treaptă superioară a culturii.

Nu era un şoarece de bibliotecă. Mai prefera cărţilor şi strada, cu miile ei de spectacole, mereu altele, cu serbările, supliciile, procesiunile şi execuţiile ei. Aceeaşi mulţime care ieri sfâşiase în bucăţi pe un om de stat ce nu-i mai era pe plac, însoţea acum în lacrimi cortegiul Sfintei Fecioare, se prăpădea de râs la giumbuşlucurile măscăricilor, asculta cu acelaşi interes reclama unui negustor şarlatan de leacuri, glumele deocheate ale însoţitorilor săi bufoni, discursurile politicianului de la răspântie şi didahiile predicatorului la modă. Ce uşor era să provoci aclamaţii şi vociferări pline de ură! O pală de vânt, şi iată mulţimea care aleargă să-l facă praf pe omul aplaudat mai ieri - şi pe care îl va aplauda mâine din nou,

dacă scapă nevătămat.

Tot colindând pe străzi, mai puţin tentat să joace ţintar, zaruri, bile, popice, *morra,* un fel de bâză, decât să privească lacom, să asiste cu toată atenţia la spectacolul atât de pestriţ şi mereu schimbător al străzii, a învăţat să cunoască bine mulţimea, capriciile ei, însufleţirea, nebuniile, furiile, înduioşările, pe animalul acesta sălbatic şi duios, care zgârie şi mângâie cu aceeaşi pornire, şi adesea cu aceeaşi mână. A învăţat s-o cunoască, s-o plângă, să se teamă de ea, să se ferească de entuziasmul şi ranchiuna ei. S-o şi iubească? Cine ştie? Nu trebuie să cerem prea mult. O fi el prea clarvăzător ca să iubească? Sau nu îndeajuns?

De altfel, nici nu are altceva mai bun de făcut decât să citească tot ceea ce îl tentează şi să se plimbe pe străzi. Nu se grăbeşte să-şi aleagă o meserie şi nici părinţii săi nu-l silesc. Şcoala odată terminată, îşi continuă studiile după cum are chef, cu nonşalanţa neobosită a omului care va rămâne un student perpetuu. Făcându-şi instrucţia în biblioteci şi în locuri publice, mai mult ascultând decât vorbind, atent, ironic, neîncrezător, cu acelaşi veşnic surâs în colţul gurii sale fine, cu părul în dezordine al omului care nu se prea sinchiseşte de dichiseală, cu chipul său slab şi delicat de „intelectual”, care o face pe maică-sa să spună: „O să fie un literat”. Dezinvolt şi pasionat, sceptic şi prea devreme mizantrop, desigur el nu aşteaptă prea mult de la persoanele care nu valorează mare lucru.

Cum nu vrea să stea pe capul alor săi, ca să-şi câştige existenţa face câte ceva pe bani puţini: traduce, copiază; atât cât să capete ceva fără să renunţe la libertate, fără să-şi amaneteze independenţa. Libertatea!

Ce frumos sună cuvântul ăsta! Nu există pe lume ceva mai frumos decât un om liber. Dar ce greu este să rămâi aşa!

2. Italia sfâşiată

Când va scrie istoria Florenţei, Machiavelli, ajuns la anul 1469, anul naşterii sale, va reda pe scurt situaţia generală a ţării, în termeni propriu-zis optimişti, dacă ţinem seama de epocă şi de frământările ei. „Italia era destul de liniştită; ocupaţia de căpetenie a principilor era să se observe unul pe altul şi să-şi consolideze puterea încheind coaliţii şi noi alianţe.” O perioadă de pace şi de linişte era rară în această Italie divizată, mărunţită puzderie în republici şi principate, frământată de războaie continue, deoarece mişcarea browniană a acestor particule statale le azvârlea fără încetare pe unele contra celorlalte. Dacă ar fi fost stabil, acest mozaic putea alcătui un desen destul de frumos, destul de armonios, dar se afla într-o perpetuă schimbare. Se duceau lupte pentru stăpânirea unui castel, a unui deal, a unui pod, a unui port, sau pur şi simplu pentru plăcerea de a se bate şi pentru că nu era altceva mai bun de făcut. De-abia se restabilea echilibrul între state, că un nou război punea totul în discuţie.

Era iubit războiul, pentru că răspundea instinctelor violente ale acestui popor şi ale veacului; individul educat, şi în timp normal supus legilor, găsea aici prilejul să-şi manifeste tendinţele ascunse, pofta sălbatică de a ucide şi de a distruge. Războiul îţi oferea puterea. Pe

scurt, războiul renta. Soldaţii jefuiau, căpitanii norocoşi cucereau provincii, puneau mâna pe ducate, întemeiau familii princiare sau domnitoare. Războiul era o afacere profitabilă, ca şi comerţul sau industria. Nepricepuţii se ruinau, cei slabi îşi pierdeau viaţa; cei dibaci şi puternici se îmbogăţeau. Viaţa ar fi fost mai puţin amuzantă dacă nu ar fi existat toate aceste ocazii de a te război, toată această dezordine care le permitea celor curajoşi să-şi încerce norocul şi să forţeze soarta. O Italie unită, uniformă, ar fi fost teribil de plictisitoare, disciplinată şi organizată; într-un mecanism prea strict închegat, prea minuţios, n-ar mai fi fost loc şi pentru capricii. Într-un stat puternic, construit pe simţ practic, pe logică, pe o noţiune clară a interesului public, nu ar fi fost loc şi pentru fantezie.

Din ziua când se debarasase de împăraţii germani şi de regii angevini, viaţa politică a Italiei era dominată de gustul pentru anarhie şi de obişnuinţa cu dezordinea; ea se polarizase acum în jurul câtorva state care, în cursa lor, antrenau toată galaxia micilor republici şi a principatelor mărunte. Un joc complicat de alianţe - care, de altfel, nu datora nimic structurii subtile a feudalităţii, ce nu putuse niciodată să prindă rădăcini în Italia - aduna în mod temporar, în jurul unui suveran mai puternic decât ceilalţi, câţiva mici monarhi care socoteau că e avantajos să se ţină legaţi strâns de soarta acestuia. Astfel de asocieri erau bazate strict pe interes, şi nici nu supravieţuiau vreodată acestui interes pe care îl serveau. Erau alianţe ce se justificau doar prin dorinţa de revanşă împotriva unui duşman greu de învins fără ajutor, pe pofta de a anexa un teritoriu imposibil de obţinut prin forţe proprii. Mai existau şi unii seniori, prin tradiţie

pasionaţi de meseria armelor, care îşi câştigau pâinea cu ceea ce pentru strămoşii lor constituise un divertisment sau o chestiune de amor-propriu. Ca şi aristocraţii ruinaţi, care nu vor să renunţe la vânătorile lor (o satisfacţie) şi care, pentru a le putea continua, comercializează vânatul, bătăioşii aceştia îşi fac o profesie din războaie. Cu călăreţii, cu pedestraşii şi cu artileriştii lor, intrau în solda cuiva, pentru o plată fixă şi pe o durată determinată.

Vechea nobilime, exclusă din viaţa politică, în loc să se amărască într-o solitudine rurală şi în sărăcie, prefera bucuros această meserie onorabilă şi profitabilă, care îi aducea, în afara unui câştig, şi satisfacţiile brutale avute pe gratis de strămoşii ei. Unii, cum au fost, de pildă, seniorii della Mirandola, în a căror familie, printr-o întâmplare paradoxală, avea să se nască cea mai frumoasă floare a umanismului, cea mai rară capodoperă a Renaşterii, Pico della Mirandola, erau din tată în fiu şefi războinici şi antreprenori de bătălii.

Li se dăduse acestor antreprenori numele de *condottieri.* La drept vorbind, nu erau nişte aventurieri, pentru că nu căutau aventura de dragul aventurii, ci îi caracteriza, de fapt, o oarecare atitudine mercantilă, care unora ar putea să li se pară ceva neplăcut sau chiar degradant. Sigur că se situau departe de cavalerism şi de feudalism. Condotierii furnizau cui îi plătea, unei persoane sau unei cauze, dar mai ales aceluia care dădea mai mult, fără considerente de simpatie, de prietenie sau de ataşament, tot ceea ce era necesar pentru a purta un război. De fapt erau proprietarii unui *emporium* în care suveranul găsea şi calitatea, şi numărul de soldaţi de care avea nevoie; fiecare naţiune

îşi avea specialitatea ei: gasconii erau renumiţi pentru vioiciunea lor, elveţienii pentru fidelitate şi tenacitate, arnăuţii pentru furia lor feroce. Se tocmeau atâţia pedestraşi, atâţia călăreţi, atâtea bombarde şi tunuri mai mici, împreună cu nemţii care le deserveau. Se discuta devizul şi, odată contractul semnat, suveranul nu se mai ocupa de nimic. Condotierii erau aceia care îşi luau obligaţia războiului, cu toate anexele sale: aprovizionarea trupelor, de exemplu.

Condotierii erau nişte negustori şi, ca atare, nu-şi doreau decât maximum de beneficii cu minimum de cheltuieli. Rari erau aceia care să reziste în faţa unei oferte mai generoase. Ei nu făceau războiul de dragul de a-l face; prin urmare trebuiau să obţină de pe urma lui cât mai mult profit. Nu se punea aici problema sentimentelor; era pur şi simplu o prestare de servicii. În ziua când întâlneau un patron care plătea mai bine, îl părăseau pe cel vechi. Cei mai cinstiţi aşteptau sfârşitul războiului sau, cel puţin, sfârşitul bătăliei, dar nu toţi aveau asemenea scrupule onorabile.

Această organizaţie prezenta mari avantaje. Ea elibera populaţia oraşelor şi a satelor de povara războiului şi de inconvenientele serviciului militar. Pentru stat, războiul nu era decât o obligaţie de ordin financiar; el nu-i diminua energiile. Poporul îl accepta, cu atât mai bucuros cu cât nu trebuia să-l facă; era numai o problemă de bani, şi nu pretindea impozite. Războiul, în loc să cadă în competenţa demnitarilor, mai mult sau mai puţin instruiţi în probleme militare, era rezervat specialiştilor care se dovedeau nişte experţi. În loc să fie doar un măcel prostesc şi costisitor, războiul devenea un fel de joc practicat de bărbaţi cu o calificare superioară în

materie, care îşi perfecţionau tehnica, până la a face din ea o artă.

Niciodată această expresie, „arta războiului”, nu a fost mai adevărată ca în anii când condotierii se puteau compara cu un negustor iscusit sau cu un bun industriaş. Economie, eficacitate, randament, acestea erau problemele care îi preocupau pe ei. Îşi menajau materialul de luptă, îşi menajau oamenii, pentru că şi unul şi ceilalţi costau scump şi, odată războiul terminat, nu trebuia să te găseşti în deficit. Idealul ar fi fost ca treaba să se poată reglementa ca pe o tablă de şah, fără să mai fie nevoie să ai soldaţi răniţi - sau chiar morţi. Calităţile unui bun condotier - şi în privinţa asta, toţi erau buni - semănau cu acelea ale unui bun jucător de şah. Eroismele gratuite ale cavalerului nu mai erau la modă. Câteodată, în altă parte, se mai purtau războaie în felul acesta; Italia, însă, era prea civilizată ca să continue cu masacre inutile. Războiul este, desigur, şi o treabă în care intră în joc curajul, pentru că există situaţii când furia belicoasă învinge prudenţa şi chibzuinţă, dar principalele sale virtuţi le constituie priceperea, dibăcia în manevre, ingeniozitatea şi stratagemele.

Condotierul este un produs al civilizaţiei şi al politicii italiene. Şi o necesitate; micile state nu au mijloacele necesare să întreţină armate permanente. Iar statele mari consideră că este absurd să imobilizeze în cazărmi tineri robuşti care sunt mai utili în ateliere sau pe ogoare. Meseria de soldat e şi ea o meserie ca oricare alta, care pretinde aptitudini fizice şi morale. Sunt popoare ce se dovedesc mai apte pentru aşa ceva, tot aşa cum sunt şi indivizi. Există aventurieri care nu visează decât răni şi cucuie; să le acordăm plăcerea şi preocuparea de a face

război şi să-i lăsăm în pace pe oamenii paşnici.

Creatorul acestui „gen”, inventatorul tehnicii, maestrul acestei arte a fost Alberico da Barbiano, căruia îi revine meritul de a-i fi format pe condotierii celebri. Pe lângă şefii militari de origine nobilă, care au războiul în sânge şi care exercită meseria de conducători de oaste, cel puţin tot atâta de plăcere cât şi din interes, a apărut o clasă nouă, născută din evenimente, o categorie de bărbaţi care nu s-au consacrat armelor din tradiţie sau datorită obiceiurilor strămoşeşti, ci numai pentru că meseria asta le era profitabilă şi interesantă.

Dar nu şi uşoară. Condotierul este un personaj complex. Nu-i e de ajuns să aibă curaj, îndrăzneală şi spirit întreprinzător. El trebuie să fie capabil să comande soldaţi de diferite naţionalităţi, deci şi de mentalităţi diferite; să impună aceeaşi disciplină unor elemente eterogene. El are nevoie de o cultură care să-i susţină instinctul. Războiul devenind acum o ştiinţă, şi încă una dificilă, el trebuie să înveţe, şi în teorie şi în practică, mai înainte de a risca aventura. Regulile jocului sunt complicate, partida se desfăşoară după metode extrem de variate. Numai aşezarea în dispozitiv, pe teren, a unei armate, pune mii de probleme pe care singur instinctul nu le poate rezolva.

Pe măsură ce tehnica lui devine mai aprofundată, se îmbogăţeşte şi se desăvârşeşte, alegerea unui bun condotier e mai dificilă, iar numărul specialiştilor, al experţilor şi al „maeştrilor” este tot mai mic. Cei care reuşesc sunt cei care au făcut o „şcoală bună” şi care au fost formaţi de un profesor eminent. De aici vine şi celebritatea lui Alberico da Barbiano. Daţi-i pe mână un grăjdar, un plugar, un măcelar, un brutar; numai să fie

aceşti oameni talentaţi, şi el va face din ei mari căpetenii de luptători.

Aşa s-a întâmplat că această castă de condotieri, destinată la început gentilomilor decăzuţi, fiilor unor familii ruinate, s-a democratizat şi ea, şi toată lumea a putut să aibă acces la aşa ceva. Războiul nu mai constituie un privilegiu al nobililor; intră cine vrea şi cine e în stare. Ce meserie poate fi mai agreabilă pentru un bărbat care se simte cu vocaţie de oştean? Ea justifică toate imoralităţile. Tot ceea ce la un om normal înseamnă defect, pentru condotier devine calitate; chiar şi cuvântul „virtute” îşi schimbă sensul atunci când îi este aplicat acestuia; iar aptitudinile necesare stăpânirii meseriei le întâlneşti la un măcelar ca Piccinino, la un ţăran ca Attendolo Sforza, la un văcar cum a fost Carmagnola, la un cuptorar cum a fost Gattamelata.

Acum, corporaţia tinde să-i elimine pe gentilomi, consideraţi nişte amatori, şi a rezervat marile *condotte* proletarilor care s-au înălţat tot mai sus, prin forţa braţului, şi au mari pretenţii de la republicile care îi folosesc. Până în ziua când, prea imprudenţi fiind, adică prea pe faţă, îşi trădează stăpânul, iar acesta, nemulţumit, îi asasinează. Chiar dacă bătăliile nu sunt prea sângeroase, generalii menajându-şi oamenii, meseria asta nu e dintre acelea unde, de obicei, mori în patul tău. Numărul condotierilor executaţi legal sau „suprimaţi” fără judecată este considerabil. Cea mai mare parte dintre ei aşa au sfârşit-o, şi cred că nici unul măcar nu a pierit pe câmpul de bătaie. Cesare Borgia a pus să fie gâtuiţi de către zbirii săi o mulţime, într-o singură zi; şi dintre cei mai iluştri căpitani ai secolului, pe care, pe bună dreptate, i-a bănuit de trădare. Astea erau

riscurile meseriei.

Dar când se reuşea, ce izbândă! Cine guvernează micile principate? în cea mai mare parte nişte condotieri „ajunşi”. Cine e stăpânul Perugiei? Baglioni. Seniorul de Rimini? Malatesta. Seniorul de Forli? Ordelaffio. Seniorul Bolognei? Bentivoglio. Seniorul Ferrarei? Ercole d'Este. Seniorul Mantovei? Gonzaga. Cine e duce de Milano? La început, Visconti; apoi, Sforza. E normal ca un condotier celebru, „căpitanul norocos”, să devină tiran în aceste state căzute pradă anarhiei, a luptei între facţiuni, aflate la bunul plac al ostaşului energic, fără morală şi lipsit de scrupule, care pofteşte să pună mâna pe ele. Este o revoluţie firească a lucrurilor, dorită de însăşi alcătuirea societăţii, care îl aduce pe aventurier în fruntea statului. Iar politica italiană, creatoare de condotieri, capătă atunci, de pe urma faptului că aceştia devin bărbaţi de stat, seniori, şefi de guvern, „tirani”, o culoare nouă, un aspect neprevăzut.

În ziua când condotierul ajuns devine aproape egal unui rege, caracterul, mentalitatea şi manierele sale prea mult nu se schimbă. Mare parte dintre ei s-au mai cioplit. Anguillara îi protejează pe artişti, Piccinino se interesează de literatură. Suverani pompoşi, ei vor înălţa biserici, palate, vor avea colecţii de picturi, vor întreţine scriitori. De sub această „spoială”, în ciuda pospaiului de cultură, cea mai mare parte dintre ei îşi păstrează instinctele de brută, poftele violente, apucăturile sălbatice şi primitive. Sălbăticia asta însă poate să se împace şi cu cele mai alese forme de bun gust; la Sigismondo Malatesta, de exemplu, care, chiar atunci când punea să fie construit de către Alberti acel templu malatestian de la Rimini, opera cea mai distinsă şi mai

pură a secolului al XV-lea, îşi necinstea fără discriminare fiicele şi ginerii, profana cadavre, rupea, muşcându-l, o bucată din braţul unei prinţese germane.

Ajuns tiran, condotierul nici nu se mai gândeşte să renunţe la războaie, pentru că ele îl îmbogăţesc. Nesfârşitele certuri care tulbură Italia sunt în cea mai mare parte opera acestui nepotolit scandalagiu, pentru care războaiele sunt raţiunea sa de a fi. Se povesteşte că un condotier englez, John Hawkwood, aflat în slujba Florenţei - pe care florentinii îl numeau Giovanni Acuto, şi care îşi are acum mormântul în Dom, cu o frumoasă frescă de Piero della Francesca - i-a răspuns într-o zi unui călugăr care îi cerea pomană şi-l binecuvânta cu cuvintele: „Pacea Domnului să fie cu tine”, ceea ce, într-adevăr, nu i se potrivea deloc unui războinic: „Să nu dea Dumnezeu! Ce, vrei să mor de foame?” Şi Sigismondo Malatesta, aşa cum spunea Aenea Sylvius Piccolomini, le răspundea supuşilor care doreau pacea: „Nu vă mai bateţi capul; curaj, cât oi trăi eu pacea n-o s-o aveţi.”

Micile principate, ca Perugia, Ferrara, Urbino, Mantova, Bologna, Faenza, Forlì, sunt pământuri ale condotierilor şi, ca atare, supuse unui val de lupte. Ele au şi importanţa lor politică şi, după aprecierile stăpânului, după interesele şi după starea lui de spirit de moment, încheie între ele alianţe sau intră în umbra statelor mai mari.

În această mare, continuu agitată, în mijlocul acestor nisipuri mişcătoare care fug de sub tine, ele constituie nişte insule solide. Prin forţa lor, prin numărul lor, prin relaţiile pe care le întreţin cu statele străine, prin importanţa poziţiilor lor strategice şi comerciale, ele joacă, sau încearcă să joace, un rol de arbitru în această

busculadă confuză de mici republici şi de mici principate. Fiecare dintre ele aspiră, mai mult sau mai puţin pe faţă, la o hegemonie în întreaga Italie; republicile negustoreşti, cum sunt Veneţia şi Florenţa, care controlează finanţele şi comerţul; Milano, prin ambiţia fără frâu a familiei Sforza, care cucerise prin violenţă puterea deţinută în trecut de familia Visconti; Neapole, încăput pe mâna aragonezilor datorită apropierii de Spania; în sfârşit, Roma, ca fostă capitală spirituală a lumii creştine.

Fiecare îşi valorifica drepturile. Papa reclamă faimoasa Moştenire a lui Constantin, pe care Biserica îşi bazează pretenţiile sale lumeşti; moştenire pe care cele mai luminate minţi ale vremii, şi chiar unele din sânul Curiei, o consideră apocrifă şi lipsită de orice valoare. În principiu, Moştenirea lui Constantin îi conferă papei puterea supremă asupra tuturor statelor, ai căror suverani nu deţin stăpânirea decât ca pe o delegaţie acordată de Marele Pontif. Cum valoarea juridică a acestui document este vagă, foarte discutabilă, cum, de altfel, un argument de drept nu este suficient ca să obţii şi să păstrezi ceea ce doreşti, Sfântul Scaun duce o politică foarte activă, intervenind în certurile dintre state, luptând fără încetare, fie pentru a se apăra, fie pentru a ataca - şi deseori cel mai bun mijloc de apărare este atacul. Papalitatea nu neglijează, însă, nici interesele spirituale ale Bisericii, dar poziţia sa de stat suveran o obligă să practice o politică materialistă, uneori diferită de cea pe care i-ar cere-o interesele spirituale. Ca suveran, papa nu este altceva decât un monarh ca toţi ceilalţi, chemat, ca şi ei, să facă război - război just sau injust, nu are importanţă -, să negocieze tratate, să facă

negoţ, să încheie alianţe, cu tot ce comportă astfel de treburi, ca diplomaţie, prefăcătorie, nesinceritate, duplicitate, minciuni, trădări. Prin forţa lucrurilor, papii au fost constrânşi să devină diplomaţi şi luptători. Cei aparţinând acestui secol, Sixtus IV, Inocenţiu VIII, Alexandru VI, datorită faptului că duşmanii purtaseră războiul până în teritoriul lor, sau pentru că armatele papale îl impuneau statelor vecine, erau vârâţi până peste cap în nişte probleme fără sfârşit. Obligaţi să facă război, au ajuns să-i prindă şi gustul. S-au molipsit de el chiar şi cei mai pacifici. Inocenţiu VII se lansează bucuros într-o scrie interminabilă de conflicte armate, Iuliu II preferă spada Biblici, Sixtus IV, după spusele lui Guicciardini, în ziua când a fost obligat să încheie pace a murit de necaz. Alexandru VI, ca înclinaţii personale, ar fi fost un om mai paşnic, pentru că îi plăcea să trăiască bine, nu să fie soldat; dar situaţia în care se afla Italia şi ambiţiile fiului său Cesare Borgia nu-i acordau nici un fel de răgaz.

Aceasta era Roma, aflată în centrul unei Italii tumultuoase. Metropola lumii creştine, lăcaşul celei mai înalte autorităţi spirituale de pe pământ, dar în acelaşi timp şi un regat în devenire, învrăjbit, răscolit de discordii între familii care îşi dispută tiara, aşa cum alţii îşi dispută coroana, stârnind în jurul lui, cu ambiţiile, cu spaimele, cu ura şi furiile ce-l stăpânesc, valuri de nelinişte şi curente de război. Roma, care, printr-o excomunicare, printr-o destituire, o interdicţie, îl poate reduce la tăcere pe cel mai semeţ monarh, nu este decât un stat ca toate celelalte, ros de aceleaşi pofte, folosindu-se de aceleaşi mijloace ca să şi le satisfacă şi care, datorită puterii pământeşti pe care o deţine, a ajuns în situaţia să

practice o politică la fel de imorală ca a celor mai feroci condotieri şi mai corupţi tirani. Odinioară i-a făcut să se plece pe împăraţii germani; azi, un regişor italian o înfruntă, o insultă, o ameninţă, şi atunci ea este obligată să cadă la învoială cu această categorie suspectă de făcători de războaie, aventurieri care, de fapt, sunt nişte arbitri ai situaţiei militare a Italiei. Oamenii de care depinde pacea sau războiul sunt Vitelli, Alviano, Gattamelata, Colleone, Piccinino, Anguillara, Oliverotto da Fermo; puternicii zilei, condotieri deveniţi tirani, sau care aspiră să devină.

Este un adevărat miracol că prin compromisurile, prin nedreptăţile şi prin cruzimile ei, Roma, ca putere politică, nu a discreditat Roma ca putere spirituală, şi nici nu i-a micşorat prestigiul şi autoritatea în lumea creştină. Într-un cuvânt, mai subtilă, mai suplă, mai inteligentă decât epoca noastră, epoca de atunci nu s-a înşelat. Ea a înţeles perfect că au existat două Rome: una, moştenitoarea sfântului Petru, reprezentând creştinismul în ceea ce are el mai înălţător, mai curat şi mai sfânt, şi cealaltă, ca stat politic, pământesc, ca orice principat; o Romă a pământului şi o Romă a Cerurilor. Această epocă nu se indignează de nimic - şi, atunci când o face, o face cu rea credinţă sau pentru că nu-şi dă seama şi nu găseşte că e şocant să-l vadă pe papă cu o mână binecuvântând şi cu cealaltă semnând tratate pe care niciodată nu le va respecta; bineînţeles, cu condiţia ca interesele spirituale ale Bisericii să nu fie implicate, sau să nu aibă prea mult de suferit.

În teorie, Roma ar trebui să devină puterea unificatoare a Italiei. Pe toată durata Evului Mediu, popoarele au sperat-o şi, când cu conflictul avut cu

împăraţii germanici, a fost cât p-aci să reuşească. După aceea, spiritul individualist, împins până la anarhie în Peninsulă, a paralizat aceste eforturi, şi acum Roma se clatină bătută de furtuna unei politici nesigure şi violente, la fel ca Perugia sau Siena. De fapt, în comparaţie cu statele vecine, ea nu mai are putere nici cât un principat mediocru.

Ce puternic era regatul Neapolelui, devenit posesiune aragoneză, după căderea angevinilor, care succedaseră familiei Hohenstaufen! Din ziua când Alfons II de Aragon, învingându-l pe candidatul pontifical, a intrat în oraş de-a lungul conductelor de la Porta Capuana, Neapole a rămas în mâna acestei dinastii. Cu toate intrigile papei de a aduce aici un şef ales de el, cu toate încercările de restaurare a angevinilor şi revendicările lor niciodată satisfăcute - vroiau să-l aducă pe Carol VIII al Franţei în Italia -, spaniolii s-au menţinut în Italia de Sud. Că această provincie a avut de suferit văzându-se obligată să suporte un stăpân străin, este adevărat, dar de câte veacuri renunţase Italia de Sud să se guverneze singură? Jugul spaniol era cu atât mai greu cu cât Alfons, numit de către curtenii săi Mărinimosul, denumire ce nu avea în popor nici un ecou, s-a gândit să-i pună pe napoletani la plata cheltuielilor unui război care le mai şi devastase ţara. Domnind mai mult prin teroare decât prin mărinimie, Alfons respinsese toate încercările papei de a pune mâna pe regatul a cărui stăpânire pontiful o revendica.

Succesorul său, Ferrante, a continuat aceeaşi politică de sfidare arogantă a Sfântului Scaun, de oprimare a poporului, de trădare a oamenilor săi. El a mers cu cruzimea până la demenţă; a tăiat capetele duşmanilor şi

le-a pus sare; a otrăvit aghiazmatarele bisericilor din Veneţia ca să se răzbune pe Doge; în cursul unei serbări le-a tăiat beregata reprezentanţilor nobilimii napoletane; şi bunul nostru Commines[1], care văzuse destule şi cunoscuse mulţi oameni, afirma că „nu există om mai crud ca el şi nici mai lacom la mâncare”. În ciuda acestor defecte, sau poate tocmai de aceea, regatul Neapole era puternic. Puternic din cauza legăturilor sale cu Spania, puternic de pe urma victoriei asupra turcilor, care încercaseră să se stabilească pe continent şi fuseseră alungaţi de la Otranto; în sfârşit, puternic datorită slăbiciunii celorlalţi. Nu exista nimeni în Italia care să poată înfrunta Neapole, sau să i se arate ostil. Pentru răsturnarea dinastiei aragoneze n-ar fi fost de ajuns nici o coaliţie de state italieneşti, pentru că o coaliţie este ceva vag, instabil, ezitant şi care se pretează la defecţiuni şi la răsturnări violente de alianţe; e nebun cine s-ar bizui pe aşa ceva, să aibă încredere în devotamentul aliatului care, făcând parte din coaliţie, să se simtă obligat să-i fie fidel şi devotat. Lovitura care i-ar fi putut doborî pe aragonezi nu putea veni decât din afară. Avea să le-o dea regele Franţei, pentru că el deţinea, de la ducele de Anjou şi de la ducele de Lorena, dreptul la coroana Neapolelui. Coroană de la început promisă de către regele René lui Carol Temerarul, şi pe care i-a dat-o apoi lui Ludovic XI, călcându-şi promisiunea. Şi dacă francezii uitau de aceste „drepturi”, exista cineva în Italia care avea să-şi ia obligaţia să le-o amintească; era marele duşman al aragonezilor, Lombardul, ducele de Milano.

---

[1] Philippe ele Commines (1447-1511), cronicar francez, autor al Memoriilor despre domniile lui Ludovic XI şi Carol VIII. (Toate notele din acest volum aparţin traducătorului.)

În timp ce spaniolii organizau, într-adevăr, în sudul Peninsulei o putere atât de straşnică, încât părea imposibil să-i mai scoată cineva de acolo, la capătul celălalt al Italiei, în nord, nişte condotieri norocoşi întemeiaseră un alt stat, tot atât de mare, tot atât de bogat, tot atât de orgolios şi de susceptibil ca şi regatul meridional. Viscontii, care stăpâneau ca nişte despoţi Milanul, nu au fost nici ei mai puţin feroci şi nici mai puţin extravaganţi decât aragonezii. Unul dintre ei, Barnabo, avea o mare haită de câini pe care îi hrănea cu carne de om, din cei de care se temea sau care încetaseră să-i mai placă; şi de haita asta le era frică supuşilor ca de cel mai teribil război. Filippo Măria nu-şi hrănea câinii cu carne de om, dar ţinea în buzunar şerpi, pe care-i agita vesel în obrazul celor pe care vroia să-i intimideze; din minciună făcuse cea mai rafinată artă, surâzând în faţă viitoarelor sale victime şi terorizându-şi cu o privire întunecată favoriţii, care simţeau că le fuge pământul de sub picioare.

Oamenii ar fi fost încântaţi să dea jos această atât de puţin simpatică dinastie a Viscontilor, dacă învingătorul ei nu ar fi fost clanul Sforza. Într-adevăr familia Sforza se trăgea dintr-un ţăran din Cotignola; plictisit să-şi mai cultive, cu cei douăzeci de fraţi ai săi, peticul de pământ de la părinţi, s-a gândit să se facă soldat. Recrutorii condotierului Boldrino da Panicale l-au ameţit cu vorbele sale sforăitoare, dar el nu s-a prea lăsat convins. Şi, cum şovăia, şi-a zis să dea cu banul. Bani nu avea; atunci a luat hârleţul şi a izbit cu el într-un copac, zicându-şi că dacă nu se înfige acolo, atunci înseamnă că trebuie să rămână ţăran.

Şi Goethe a rezolvat odată tot în acest fel îndoiala pe

care o avea în suflet, dacă să se facă poet sau să se facă pictor; şi-a aruncat şi el briceagul într-o baltă; dacă briceagul avea să plutească pe apă, atunci se făcea pictor. Cuţitul s-a dus drept la fund. Se parc că şi hârleţul lui Muzio Attendolo, care îşi va câştiga renumele de Sforza, Violentul, avea să facă la fel, însă, contrar tuturor aparenţelor, hârleţul a rămas înfipt în copac. Ţăranul a socotit că aştrii hotărâseră în locul lui şi, pe un cal furat, s-a luat după toboşari.

Ajuns conetabil în regatul Neapole, foarte bogat, posesor al unei armate numeroase, i-a lăsat moştenire fiului său Francesco soldaţi, bogăţii, renume şi, în plus, câteva sfaturi bune, date pe patul de moarte: „Dacă ai trei duşmani, împăcate cu primul, cere un răgaz celui de-al doilea, şi apoi năpusteşte-te asupra celui de-al treilea şi distruge-l”. Înarmat cu aceste înţelepte sfaturi, Francesco Sforza a continuat, în ritm rapid şi în mod strălucit, goana spre succes începută de ţăranul din Colignola. Taică-său fusese iubitul reginei Neapolelui; el a făcut o „căsătorie bună”. A luat-o pe fiica lui Filippo Măria Visconti, care l-a apropiat de Milano şi, la moartea socrului, a pus mâna şi pe acest ducat. Dinastia Sforza nu va scăpa din mână Milano, deşi Francesco Sforza nu avea nici un drept asupra lui, fiind căsătorit cu o fiică nelegitimă; drepturile sale erau armata, cea mai puternică din toată Italia, voinţa sa de a învinge, energia, lipsa de scrupule şi cruzimea. Altfel, popular, iubit de plebe pentru ţinuta sa impunătoare, pentru afabilitatea sa, pentru amabilitate şi generozitate.

Fiul său, Galeazzo Măria, perfid, închis, laş şi crud, se distra asistând cum sunt torturaţi nenorociţii; ca să le prelungească şi mai mult supliciul, punea bucuros să fie

îngropaţi de vii. Se pare că şi-ar fi otrăvit şi mama. Soarta a răzbunat-o; Galeazzo Măria a fost şi el asasinat de conjuraţii care vroiau să elibereze Milano. Cetăţenii aceştia generoşi, Olgiati şi Lampugnani, au plătit şi ei cu viaţa gestul lor frumos şi, cum moştenitorul ducatului nu era decât un copil, unchiul său şi-a atribuit regenţa. Curând copilul a murit, tocmai la timp pentru unchiul care aranjase totul, şi Lodovico, zis *il Maro,* Maurul, din cauza obrazului său negricios, moştenire de la bunicul Muzio Attendolo, i-a urmat la conducere.

Asupra Milanului apasă prin urmare tirania unui uzurpator, ca la Neapole aceea a unui suveran străin. În comparaţie cu aceste oraşe copleşite de o grea dictatură, sub un absolutism pe care nu-l îndulcea nici un drept acordat poporului, Veneţia şi Florenţa păreau nişte state liberale, democratice. Conform constituţiei după care se conduceau, erau într-adevăr nişte republici. În ceea ce priveşte Florenţa, am văzut că puterea banului stabilise aici, la vremea când s-a născut Machiavelli, o veritabilă regalitate. Regi neîncoronaţi, Medicii sunt atotputernici, atât de puternici încât nimeni nu îndrăzneşte să le conteste principiul eredităţii şi, de patru generaţii, fiul îi succede tatălui cu consimţământul expres sau tacit al cetăţenilor.

Veneţienii aveau un punct de vedere mai just şi mai exact asupra democraţiei. Constituţia lor, mai curând o operă a veacurilor decât a arbitrariului, stabilea un admirabil echilibru între forţele antagoniste, poporul şi aristocraţia. Politica Veneţiei se sprijinea pe relaţiile comerciale cu străinătatea, în special cu Orientul, şi, acceptând războaiele inevitabile, de prestigiu sau de interese, trebuia neapărat ca guvernul să aibă acea

continuare care, prea deseori, lipsea regimurilor democratice. Politica aceasta cuminte, prudentă, hotărât energică, niciodată după toane, violentă, dar nu provocatoare, era subordonată afacerilor. Cuceririle înseşi ale Serenissimei erau făcute cu scopul deschiderii unor agenţii şi obţinerii de tratate comerciale cât mai avantajoase pentru apărarea bazelor şi asigurarea libertăţii pe mare. Instituirea dogelui pe viaţă şi caracterul ereditar al Marelui Consiliu asigurau continuitatea politicii sale; nu te găseai la cheremul unui vot care putea să distrugă într-o clipă tot ceea ce clădiseră înaintaşii. Dar trebuie să spunem, chiar dacă termenul pare paradoxal, că Veneţia era o republică aristocratică, ceea ce este, poate, singura formă cu adevărat eficientă de democraţie.

Nici urmă de tiranie; dogele care se aventura să-şi depăşească puterile plătea cu viaţa această imprudenţă. Guvernarea aparţinea unei adunări din care făceau parte bărbaţi ce realizau cu adevărat prosperitatea oraşului, şi nu dintre aceia care se pretau doar la un joc steril al „politicii". Veneţia avea nevoie să fie puternică, deoarece, în Italia chiar, Pisa şi Genova se zbăteau să-i smulgă monopolul comerţului şi stăpânirea mărilor. Pe de altă parte, turcii îi hărţuiau galerele şi puneau bucuros mâna pe agenţiile din Africa, din Grecia şi din Asia Mică.

Ca să rezişti tuturor acestor primejdii, trebuia să fii puternic, să reduci la minimum consultările populare, cu schimbările lor de opinie, cu entuziasmele şi furiile lor oarbe, cu docilitatea faţă de injoncţiuni. Veneţia nu a suprimat niciodată reprezentanţa populară, ceea ce o face să-şi merite titlul de democraţie, dar se aranja în aşa fel încât ea să nu prejudicieze cumva interesele

statului. La Florenţa, politica avea tendinţa să devină un scop în sine; la Veneţia, politica, aşa cum era ea, se alia în slujba ordinii şi a prosperităţii. În definitiv, aici fiecare îşi făcea socotelile sale; gondolierul prospera la fel ca şi patricianul atunci când afacerile mergeau bine, când inamicul era ţinut la distanţă, când mărfurile circulau fără primejdie din porturile africane sau asiatice până în oraşele din Flandra, Germania şi Franţa, cliente ale Serenissimei.

Existau destule dificultăţi, chiar şi pe plan comercial, încercări ale unor state de a se debarasa de acest monopol veneţian, cum era concurenţa făcută de oraşele Hansei, de porturile engleze, de Anvers, şi politica în comerţ a lui Jacques Coeur[1], dezvoltarea relaţiilor cu Orientul, şi evitarea totală a certurilor sterile cu care preferau să se distreze florentinii. Dar această politică de interese, tocmai pentru că se baza pe interes, avea în ea şi ceva precar. Veneţia refuza să se amestece în certurile interne ale Italiei, şi pe bună dreptate, pentru că avea altceva mai bun de făcut; însă Italia a lăsat-o singură în faţa turcilor. În chiar anul când se năştea Machiavelli, Serenissima se afla angajată în luptă cu o flotă musulmană de patru sute de corăbii care, aşezate în linie, se întindeau pe o distanţă de zece mile marine. „Marca semăna cu o pădure”, scria Malipiero, după spusele lui Girolamo Longo, martor ocular. Veneţia trebuie să cadă la învoială cu Mahomed II, chiar cu riscul de a-şi pierde coloniile. Magellan şi Cristofor Columb, unul dintre ei fiu al unei ţări rivale, Portugalia, celălalt, fiu al acestei Genove care urăşte Veneţia şi visează să-i smulgă supremaţia în comerţ, ştirbesc cu călătoriile şi

[1] Jacques Coeur (1395 – 1456) ministru de finanţe al lui Carol VII. A dezvoltat comerţul cu orientul şi a stabilizat moneda naţională

descoperirile lor atotputernicia Reginei Adriaticii.

Era acuzată de egoism; i se reproşa că se dezinteresează de soarta colectivităţii italieneşti, era acuzată de *monroeism*[1], dar ce mai putea să facă? Ce avantaj ar fi avut dacă se amesteca în încăierările condotierilor şi tiranilor? Poate că Italia se necăjea, într-adevăr, că Veneţia dădea un exemplu de ordine, de disciplină, de sentiment naţional dus până la extrem, de patriotism fervent, dar totuşi inteligent. O invidiau pentru desăvârşita şi rafinata ei civilizaţie, atât din punct de vedere material cât şi din acela al realizărilor în artă. Era prea de tot superioară, prea deşteaptă ca să nu-şi irite vecinii certăreţi. Şi totuşi, dacă ne uităm bine, exista şi un fel de slăbiciune în această dorinţă a sa de a se izola, care avea să sfârşească prin a o pierde, o atitudine rău înţeleasă chiar faţă de propriile sale interese, ca să spunem aşa, un fel de mediocritate în convingeri, în utilitarismul ei prudent, în acest pragmatism rigid care, toate, reprezentau la ea nişte reacţii de apărare contra dragostei de aventură ce mai stăpânea totuşi acest oraş născut din mare.

Aşadar, nu exista în Italia nici un stat pe care să-l poţi admira total, fără rezerve. Pentru un tânăr ca Machiavelli, care privea în jurul sau nerăbdător să descopere forma de guvernământ ideală, era imposibil să dea de ea într-o replică sau într-o tiranie. La urma urmelor, principala cauză a acestei slăbiciuni o constituia împărţirea ţării într-o mulţime de state. Tânărul Machiavelli, ale cărui convingeri politice se formează pe

---

[1] Doctrină legată de numele lui James Monroe, om politic american, preşedinte republican al Statelor Unite între anii 1817-1825, care respingea orice intervenţie europeană în problemele Americii, ca şi a Americii în problemele europene

baza studiului lumii antice şi a observării statelor moderne, nu poate găsi ceva care să-l satisfacă, indiferent de orizontul către care priveşte. Italia este un haos, dar şi Dumnezeu tot din haos a făcut universul; prin urmare, ar fi posibil să se înlocuiască această dezordine profundă, această mare confuzie de popoare şi de indivizi, cu o ordine.

În Machiavelli există doi oameni. Unul dintre ei e pasionat după evenimente, şi se instruieşte fie din istoria popoarelor vechi, fie din observarea politicii contemporane. El este exact motorul vremii sale, criticul oamenilor şi al faptelor pe care le-a studiat. Dacă vreţi, un intelectual, un contemplativ, dar alături de el, un alt om îşi revendică insistent dreptul de a acţiona: „curiosul”. Acest om politic nu este deloc un diletant; el nu-şi caută o ocupaţie, tocmai pentru a rămâne independent şi pentru a-şi păstra toată libertatea de judecată. Pentru ca nimic să nu-i deformeze luciditatea, să nu-i orbească, să nu-i întunece vederea limpede asupra lucrurilor. Un om liber.

Dar el este în acelaşi timp şi un cetăţean, un patriot. Un cetăţean legat de gloria şi prosperitatea Florenţei. Un patriot, după tradiţia lui Dante, a lui Petrarca, a lui Cola di Rienzo, care gândesc în funcţie de Italia şi nu de fragmentele ei: Italia considerată ca o unitate politică, un complex biologic; Italia care trebuie să redevină una, ca pe vremea romanilor.

Ce stat avea să realizeze această unitate? Roma? Nici unul din papii pe care i-a avut nu pare să-şi facă probleme din asta, pentru moment. Un tiran? Da, Ludovic Maurul aspiră la un fel de hegemonie, dar o face numai din vanitate, în interesul său propriu, nu în interesul

Italiei. Aragonezii au prea multe pe cap cu propria lor apărare. Florenţa? Discordiile interne o fac să fie prea slabă pentru aşa ceva.

De altfel, la ce bun să schimbi o formă de guvernământ dacă nu schimbi şi caracterul oamenilor? S-au văzut state trecând de la dictatură la democraţie fără să câştige nimic pentru că indivizii sufereau de aceleaşi slăbiciuni, de aceleaşi defecte şi de aceleaşi vicii. Sub democraţie, la fel ca şi sub dictatură, inimile şi gesturile oamenilor sunt tot stăpânite de pofte, de rapacitate, de gelozie, invidie, mânie, violenţă şi ranchiună. Chiar la Florenţa s-a constatat că guvernarea poporului era la fel de sângeroasă, de arbitrară şi tot atât de nedreaptă ca a celui mai abominabil tiran.

Valorează instituţiile cât valorează oamenii? Sau dimpotrivă, sunt oamenii modelaţi de un guvern pe care şi l-au ales singuri? Şi, în acest caz, care este, teoretic, moral şi practic, cea mai bună formă de guvernământ? Şi dacă perfecţiunea practică nu coincide cu cea morală, pe care dintre ele trebuie s-o preferăm?

Un tânăr nu rezolvă dintr-o singură mişcare astfel de probleme, mai ales când nu are încredere în ideile preconcepute şi nu admite decât adevărurile pe care le recunoaşte şi le simte personal. Cuvintele nu-l amăgesc. Şi nici tradiţiile; şi nici ceea ce numim noi „înţelepciunea popoarelor”. Acest om liber vrea să gândească liber. În afara disciplinei de partid şi a dispoziţiilor facţiunilor. Cuvintele de ordine nu sunt niciodată adevăruri; cel mult nişte adevăruri provizorii, de folosinţă imediată, din lipsă de ceva .'mai bun. Nu-l înregimentezi cu forţa, nici cu şiretenia, într-un grup. El nu poartă culorile nimănui, ştiind că o fiinţă omenească nu este un cal de curse, şi

respectă individualitatea, personalitatea umană, ca pe una din cele mai nobile realităţi întâlnite în viaţă.

Ostil, prin urmare, oricărei violenţe, atât celei impuse spiritului cât şi celei impuse trupului, el îşi apără cu orice preţ independenţa. Cu preţul singurătăţii, chiar cu preţul sărăciei. Şi socoate că nu o plăteşte prea scump. Îşi plimbă zâmbetul ironic de pe buzele subţiri, din ochii mijiţi, cu bărbia sa ascuţită, prin locurile publice şi prin biblioteci. De altfel, afabil, sociabil, iubind gluma, şi deloc doctrinar. Fiinţă veselă, mângâie bucuros o fată şi nu detestă nici sticla. Este liniştitor să vezi un reformator care nu respinge bucuriile vieţii. „Nu am încredere în Cassius, este prea uscăţiv”, spune Cezar al lui Shakespeare. Machiavelli nu ar fi un florentin aparţinând Renaşterii dacă nu ar urmări şi el visul platonician al armoniei dintre corp şi spirit, dintre suflet şi simţire. Dumnezeu nu l-a făcut frumos; şi pentru atâta lucru să renunţe la plăceri?

În realitate, însă, cele mai mari plăceri ale sale sunt acelea pe care i le oferă ascuţimea minţii, inteligenţa aceasta vie, cu o mie de feţe, care ştie să înţeleagă totul şi să nu-şi refuze nimic, hrănită cu cea mai vastă cultură istorică şi cu spiritul de observaţie cel mai perspicace. Iar în spatele acestei inteligenţe se află un suflet neliniştit, agitat, care nu se mulţumeşte cu un simplu spectacol şi respinge atitudinea pasivă a criticului, a martorului. Un suflet înflăcărat, care umileşte uneori această inteligenţă prea lucidă, prea sclipitoare. Ne duce cu gândul la bătrânul Swift; nici Machiavelli nu ne-a spus mai mult din ce se petrecea în sufletul său; florentinul nici măcar nu a lăsat un epitaf, care să fie, ca cel al decanului de la Saint Patrick, o confesiune. Va trebui, doar din faptele vieţii

sale, să descoperim efervescenţa acestui suflet despre care, orgolios şi pudic, el nu ne-a spus nimic.

O inimă uscată? Nu. Un om fără suflet nu se avântă pe urmele lui Savonarola şi nu intră în grupul lui de „smiorcăiţi”. Faţă de Savonarola nu este posibilă nici o atitudine de simplu observator, nici de pură critică. Ori eşti cu el, ori eşti împotriva lui. Nu poţi rămâne indiferent în faţa conflictului grav pe care el îl dezlănţuie între ceea ce revendică sufletul şi poziţia pe care o ocupă raţiunea practică. Ori îl iubeşti, ori îl urăşti. Se pare că Machiavelli l-a iubit.

3. Profetul dezarmat

Şi totuşi, nu ne putem imagina doi oameni mai diferiţi. Unul din ei este numai raţiune, numai clarviziune, inteligenţă în cel mai înalt grad. Celălalt, o forţă cosmică; are în el violenţa oarbă a furtunii, a torentului. Extazul îl înalţă în slăvi, iar viziunea dumnezeirii îl zdrobeşte de pământ. Lava arzătoare şi fumegândă a profeţiilor sale se revarsă dintr-însul ca dintr-un vulcan. Cu o inconştienţă aproape copilărească, a declarat război răutăţii omeneşti. Are în el ceva din copiii-cavaleri ai Evului Mediu şi din „inocenţa” lui Don Quijote. E teribil de singur, dar îl are cu el pe Dumnezeu. Şi astfel înarmat, el pleacă să cucerească lumea.

Savonarola e un cuceritor; şi înţelegem deja că sub

acest aspect îl consideră cu interes Machiavelli. El îşi are locul său în istorie. De cum ajunge la Florenţa, este uşor de văzut că aparţine acelui destin deosebit, atât de pasionant de întâlnit în cărţile de istorie, dar, mai mult încă, în viaţa de toate zilele. Dacă imbecilii îl dispreţuiesc şi-şi bat joc de el, de chipul lui urât, de gesturile lui stângace şi timide, de accentul lui ferrarez, aspru şi bolovănos, Machiavelli, însă, i-a descoperit îndată geniul; şi un geniu de o valoare excepţională: sfinţenia.

Îi revine Bisericii să spună dacă, după concepţia catolică, Savonarola a fost un sfânt. Pentru Machiavelli există sfinţenie ori de câte ori un ideal este împins până la absolut, până la extrema uitare de sine, până la maximum de eficacitate spirituală. Şi, de asemenea, ori de câte ori un om face sacrificiul total al individualităţii sale şi o închină unor aspiraţii supraomeneşti. Sfinţenia include miracolul; şi nu e oare un miracol această transfigurare a unui om din carne şi sânge, din lumină şi lut, în ceva mult mai mare decât el însuşi? Savonarola este, în sfârşit, anacronic, ceea ce îl face mai interesant şi cu totul diferit de acel tip de umanist care ar putea foarte bine să devină un şablon. Oamenii superficiali spun că face parte dintr-o categorie perimată, aceea a călugărilor ultimelor veacuri, a predicatorilor din epoca veche. El nu aparţine timpului său. Machiavelli, care l-a ascultat cu atenţie, şi care îl observă cu interes, fără indulgenţă, vede în el nu doar un supravieţuitor al unor vremi apuse ci, dimpotrivă, pe profetul unei lumi noi. O lume în care e posibil ca valorile eroice să revină în actualitate. O lume care nu se va mulţumi doar cu nişte entuziasme moderate şi cu plăcerile discrete ale secolului în care trăim. O lume care va face să se ridice

din nou, ca un talaz uriaş din adâncuri, sentimentul tragic al vieţii, anxietatea plină de spaime, teama şi cultul morţii şi o predilecţie pentru marile frământări ale inteligenţelor confuze, ale inimilor lipsite de odihnă. O lume care, obosită de atâta echilibru, se va precipita cu plăcere în excese, în nesăbuinţă, în dezordine. O lume în care pateticul, şi nu înţelepciunea, va guverna faptele oamenilor. În sfârşit, o lume conştientă de drama profundă care stăpâneşte existenţa oamenilor, şi care nu va consimţi s-o ignore, s-o disimuleze, s-o deghizeze, ci, dimpotrivă, se va sili s-o trăiască în plenitudinea ei, s-o exprime sub aspectele ei cele mai evidente, cele mai izbitoare. E un profet omul acesta, şi nu unul din cei mai umili. Este un prospector al viitorului, un explorator, un conchistador care porneşte în căutarea omului, aşa cum alţii pleacă în căutarea aurului, a mirodeniilor, a căilor maritime şi a unor împărăţii necunoscute. Un om liber care, la plecare, a aruncat totul, care continuă să arunce totul pe drum, pentru a nu-i fi îngreunată cu nimic libertatea. Şi-a părăsit casa părintească pentru a intra în mănăstire. Îndată va intra, dacă trebuie, în luptă contra propriei sale mănăstiri, contra imoralităţii mai-marilor săi; chiar contra papei, dacă socoate că papa nu-şi face datoria. Are exact firea unui cavaler rătăcitor acest om care umblă pe drumuri ca un luptător fără prihană, care îi ia la rost pe marinarii de pe vasul pe care se află şi el, pentru că înjură şi joacă zaruri. De cum soseşte într-un oraş, se ia de păcatele guvernanţilor, de lăcomia marilor burghezi, de brutalitatea condotierilor, de eleganţa femeilor şi de delăsarea artiştilor. El atacă guvernul, mai întâi pentru că acesta este răspunzător dacă lucrurile merg prost şi dacă oamenii îşi duc viaţa ca nişte păgâni,

în loc să practice virtutea.

Nu îi e frică de nimeni, nu se teme de nimic. De mai multe ori au încercat să-l ucidă; dar îi dezarmează pe zbiri numai prin felul extraordinar cum îi priveşte, cu ochii săi mari negri, sub nişte sprâncene roşcate şi stufoase. Şi apoi glasul acesta care te zguduie până în fundul sufletului, glasul acesta aspru care ştie să devină atât de duios, atât de părintesc. *Fratelli,* spune el, *figliuoli,* şi lumea simte atunci că inima lui se frânge de iubire şi de compasiune pentru această biată omenire atât de proastă, la urma urmelor, mai mult proastă decât rea, care se îndreaptă direct spre infern, atunci când, de fapt, este atât de simplu să se salveze.

Îi ţine, plini de lacrimi, la picioarele amvonului, cu sufletul la gură. Ca să-i emoţioneze, el nu are nevoie să inventeze poveşti extraordinare. Nu are decât să le povestească despre viziunile sale. Şi oraşul acesta, unde există întotdeauna o epidemie în cartierele sărace, nesănătoase şi aglomerate, câteva cazuri de ciumă care se ascunde şi mocneşte ca focul din cala unui vas, aşteptând momentul când să răbufnească în mari vâlvătăi, este aproape zilnic măcinat de războaie civile. Facţiunile se înverşunează şi se agită complotând cu francezii, cu papa, cu Milano, cu Serenissima, cu spaniolii din Neapole. Apoi, în urma războiului civil, dacă nu cumva îl precede, urmează războiul cu străinii; şi se poate prevedea, sigur, o catastrofă apropiată, o ploaie de sânge; se vesteşte pe cer o spadă ţinută de o mână invizibilă - există comete -, cruci negre care se înalţă în mijlocul unui munte de nori, şi călăreţi înspăimântători zburând prin aer. Dioscuri sau cavalerii siniştri ai Apocalipsului.

El ştie bine ce are să se întâmple. O spune peste tot. O repetă în fiecare zi, la amvon, pe străzi: „Pocăiţi-vă, se apropie clipa. Postiţi, mari nenorociri vor veni peste voi.” Ar vrea să trezească în acest popor blând, iubitor de viaţă, nepăsător, artist, sumbrele emoţii ale Evului Mediu, când oamenii se gândeau mai mult la sufletul lor şi apoi la bucuriile vieţii. Ar vrea să reînvie purtările primilor creştini, frumoasele şi naivele virtuţi ale începuturilor, nepărtinirea, castitatea, modestia, înfrăţirea, iubirea de aproapele. Ar vrea să toarne această umanitate într-un creuzet, ca pe o statuie nereuşită, pe care o retopeşti, până când ajunge să semene, desigur, pe cât posibil, cu Creatorul care a făcut-o după chipul şi asemănarea sa.

Un utopic? Unul dintre acei călugări exaltaţi, pe care rigorile mănăstirii l-au făcut să-şi piardă capul, şi acum divaghează puţin? în Florenţa există mulţi care, din prostie sau din răutate, îl confundă bucuros pe Savonarola cu celălalt călugăr din mănăstirea San Marco, un somnambul care are, sau crede că are, viziuni. Fratele Salvestro şi Fratele Girolamo sunt puşi alături, nebunul cu profetul, ca şi cum ceva comun ar exista între ei. Fratele Salvestro şi Fratele Girolamo? Machiavelli nu se înşală. Să fie viziunile lui Savonarola ceva supranatural, ori pur şi simplu manifestări ale unui spirit înflăcărat, ale unei imaginaţii pitoreşti, chiar ale unui geniu poetic? De ce nu? Unde începe, la un poet, profetul? Romanii îi spuneau *vate...*[1]

Savonarola este unul din acele fenomene omeneşti de care nu scapi doar ridicând din umeri. Umaniştii, care nu judecă decât prin intermediul lui Platon sau al lui

[1] Poet inspirat.

Aristotel, şi care nu mai ştiu să citească Biblia, îl condamnă indiferenţi, cu o grimasă de dezgust ironic: un exaltat! Dar exaltatul, ca atare, prezintă şi el interes, şi este important de văzut care este obiectul sau natura exaltării sale.

Chiar dacă admitem că acest dominican a fost un impostor - sunt oameni care pretind acest lucru -, şi impostorul, ca atare, este interesant.

Asta face ca viaţa să fie pasionantă: felul acesta de curiozitate căreia nu-i scapă nimic, darul acesta de a te alătura lucrului de excepţie, sub orice formă s-ar prezenta el, măreaţă sau respingătoare. Trebuie să fim atenţi la tot, iar omul cel mai banal, în clipa când a găsit cheia care deschide poarta cea mai secretă a personalităţii sale, nu e, la urma urmelor, chiar atât de banal. În viaţă nu există nimic lipsit de înţeles: iată că Machiavelli a descoperit de multă vreme ce face ca viaţa să-i fie interesantă. Cum să nu se ataşeze de Savonarola, exemplarul acesta straniu de umanitate, acest prodigios început de supraom?

Şi dacă, în definitiv, Savonarola are dreptate? Dreptate contra lumii întregi, contra Medicilor, contra umaniştilor, contra raţionaliştilor? Ceea ce spune el agită rămăşiţele unor vechi eroisme, stinse în suflete lenevite şi lipsite de vlagă. Nu are el dreptate când se înverşunează împotriva politicienilor, a filozofilor, a artiştilor, împotriva ordinii stabilite, adică împotriva inerţiei, a injustiţiei, a prostiei, a egoismului şi a răutăţii?

El vrea să reformeze lumea! Păi, cine nu vrea? Nici umaniştii nu doresc altceva. Îşi au şi ei programul lor. Îşi închipuie că pot îmbunătăţi omenirea, trezind în ea gustul pentru opere de artă şi pentru poezie. Citează

exemplul atenienilor, care au fost un popor de critici de artă. Dar, mai întâi, suntem noi siguri de asta? Umaniştii a construit pentru uzul lor propriu o Antichitate minunată, numai lumini, fără prihană, fără umbre. Ei se prosternează înaintea acestei creaţii a spiritului lor şi o adoră; ar vrea ca, după acest model, să înalţe o nouă lume. Oricum l-ai lua, nici modelul lui Savonarola nu este, la urma urmelor, mai utopic. Dacă umaniştii îşi închipuie că civilizezi un popor oferindu-i nişte spectacole rafinate, transformând carnavalul, dintr-o neghiobie obscenă şi destrăbălată, în ceva frumos, făcând mulţimile copărtaşe la distracţiile rafinate ale elitei, punându-i în faţa ochilor doar statui şi picturi frumoase... ce vor constata ei că va prefera acest popor, în ziua când va judeca singur, când nu va mai fi obligat să fie pe placul Medicilor, şi va aprinde focuri pe străzi, şi va azvârli cât colo tot ce-i va cădea în mână, chiar şi operele de artă!

Umaniştii trăiesc într-un vis de cuminţenie şi de frumuseţe, la care ar vrea să li se alăture toată lumea. Generoşi, ei îşi propun să „educe” poporul prin cultură. Discută savant despre asemenea lucruri, în adunările platoniciene, în grădinile Medicilor, cu poeţii, cu artiştii şi cu muzicienii, plini de un entuziasm ruskinian[1], atât de naiv pentru cine nu se lasă înşelat de visurile lor. Atunci li se poate prefera Savonarola, că nu face mofturi, că ia la frământat omenirea cu mâinile sale lungi şi violente; el a abandonat de multă vreme reveriile şi iluziile umanismului; deja, de când avea douăzeci de ani, nu-l mai păcăleau. Cunoaşte procedee mai bune decât muzica, pictura şi artele decorative, pentru a-i reforma

[1] John Ruskin (1919-1900)), critic de artă, sociolog şi scriitor englez

pe oameni. În toată treaba asta, el este psihologul; ştie că cel mai bun argument e frica. Trebuie ca oamenilor să le fie frică, dacă vrem să scoatem ceva din ei.

El a creat, până la urmă, acest complex al fricii; tot oraşul e bolnav de ea. Bărbaţii, femeile, copiii, deştepţii şi

proştii, bogaţii şi săracii, învăţaţii şi analfabeţii, toată lumea tremură. Poeţii îşi distrug versurile profane, pictorii îşi sfâşie pânzele păgâne, hedoniţii duc o viaţă fără păcat. În loc să meargă la teatru sau la cabaret, lumea se duce la predică. Dar ce spectacol îi vor oferi emoţiile pe care le va trăi aici?

În biserica semiobscură unde, când se face linişte, auzi respiraţia gâfâindă a mulţimii îngrămădite sub vasta cupolă a lui Brunelleschi[1], glasul predicatorului izbeşte în rafale, făcând capetele să se plece, lovind direct în piept, ca o piatră, biciuind cu o grindină de ameninţări şi insulte mulţimea. „Trăiţi ca nişte porci”, le strigă el în obraz. Şi, în loc să se indigneze, ei gândesc în tăcere: „Da, este adevărat, trăim ca nişte porci.” Când Savonarola îşi ridică braţul drept în sus, când îi alunecă puţin mâneca, dezgolind încheietura palidă a mâinii, crezi că vrea să apuce spada de foc pe care el o zăreşte atârnată de bolta cerului, sau că vrea să deschidă stavilele ploii de foc. Admirabile predici! Ai crede, altfel, că sunt precis calculate, dar cu Savonarola este vorba de altceva, şi nu de calcul. O fi ştiind el, oare, despre ce are să vorbească atunci când urcă la amvon? Da, şi-a pregătit un plan, are în minte şi textul de început pe care îl va comenta. Dar, după aceea, când duhul Domnului pune stăpânire pe el,

---

[1] Fillipo Brunelleschi (1377-1446), arhitect şi sculptor florentin, constructorul cupolei catedralei Santa-Maria dei Fiori şi al palatului Pitti din Florenţa.

nu mai e vorba de nici un plan, de nici o schemă, de nici un text; el nu mai ştie dacă vorbeşte despre Amos, despre Exod, despre Apocalips; dă frâu liber imaginaţiei propriului său geniu. Iar rezultatul? Toată populaţia Florenţei este la picioarele lui, bineînţeles în afară de câţiva neînduplecaţi, pe care nu-i va stăpâni niciodată şi care, până la urmă, îl vor distruge. Dar, pentru moment, nu există om atât de popular, atât de mult ascultat cum e acest călugăr mărunţel, fără nici un avantaj fizic, de o urâţenie impresionantă, dar atrăgătoare, ce îi este de folos, pentru că aşa şi-i închipuie mulţimea pe Ieremia şi pe Ezechiel.

Este exigent. Nu-l poţi sluji în acelaşi timp şi pe Dumnezeu şi pe Mammon. Dacă vrei să faci parte dintre aleşi, atunci trebuie să-ţi schimbi viaţa, chiar din clipa aceasta, să renunţi la toate vechile plăceri, la cele mai nevinovate, ca şi la cele mai vinovate. Să-ţi însuşeşti virtuţile copilului, să fii pur ca el, şi atunci va veni pe pământ şi vârsta de aur, când vor înceta să mai domnească egoismul şi faptele necontrolate. Oraşul este acum al copiilor. Ei s-au grupat în confrerii şi căprarii, fac poliţia străzii, îi molestează pe trecătorii pe care îi consideră prea bine îmbrăcaţi, pe femeile fardate, îi chelfănesc pe beţivi şi pe jucătorii de cărţi. Savonarola le-a acordat această autoritate. Se duc să percheziţioneze casele, în căutarea scrierilor interzise, a tablourilor indecente. Savonarola se încrede în candoarea cu care ei deosebesc binele de rău, şi-l distrug pe acesta din urmă. Amuzantă iniţiativă; puţin cam periculoasă, fără îndoială; arta şi cultura nu au probabil nimic de câştigat din asta, dar ideea e ceva nou, e ciudată şi simpatică.

Machiavelli se apropie din ce în ce mai mult de Savonarola. E văzut mereu la predici, se numără printre *piagnoni,* „smiorcăiţi” - aşa sunt numiţi, în bătaie de joc, partizanii dominicanului. Şi mintea şi sufletul său sunt impresionate de zelul acestui călugăr; ardoarea lui de a reforma lumea nu e, desigur, lipsită de o oarecare naivitate, dar e frumoasă o asemenea aventură, şi merită să fie încercată. S-ar părea că totul îi desparte, şi ca educaţie şi ca fire. Unul s-a hrănit cu Biblia, celălalt cu scriitorii romani. Unul tinde către politica pragmatică, celălalt este numai idei şi fervoare. Dar amândoi admit că lumea este prost întocmită şi că trebuie corectată. Cu ce mijloace? De ce n-ar fi mai potrivite mijloacele preconizate de Savonarola? Şi, de fapt, valoarea ridicată a unei doctrine trebuie judecată după rezultatele obţinute; succesele par să garanteze justeţea teoriei savonaroliene; propaganda lui a reuşit.

El a izbutit să convertească multă lume, şi nu numai pe cei slabi la minte, timizi sau naivi; chiar şi elita intelectualităţii florentine îi ascultă predicile. Şi nu doar ca să fie la modă. Bărbaţi eminenţi ca Ficino Poliziano şi Pico della Mirandola s-au convertit. El a vrut să reformeze ordinul său monahal, şi a reuşit. Cu toată opoziţia sa politică foarte violentă, papa a sancţionat separarea dominicanilor toscani de cei lombarzi, cărora le fuseseră mai înainte subordonaţi. Savonarola a dat Florenţei un guvern moral. Lui i se datorează, în mare parte, expulzarea Medicilor şi, graţie intervenţiei sale - şi, de asemeni, curajului lui Capponi - oraşul nu a fost jefuit de francezi.

Savonarola i-a învins pe Medici, care păreau de nezdruncinat. Lorenzo Magnificul a încercat să-l combată,

fără să reuşească, şi s-a folosit de orice: corupţie, intimidare, ameninţări. Când a murit Lorenzo, Florenţa a devenit un oraş liber. Şi asta graţie lui Savonarola şi lui Francesco Vallori; libertatea a fost proclamată, oamenii s-au trezit în democraţie...

Atenţie! Ce are să se întâmple? Machiavelli urmăreşte cu încordare desfăşurarea evenimentelor. Medicii odată dispăruţi, oraşul va cădea din nou pradă luptei între facţiuni. Numai dacă Savonarola n-o să-i înlocuiască pe tiranii expulzaţi cu un alt conducător, căci este nevoie de unul. Dar atunci o să se spună: la ce bun un alt tiran? Mai bine îl păstram pe cel vechi. Aici, Savonarola a avut o idee genială: o să-l numim pe Iisus Christos „tiranul" Florenţei. Într-adevăr, genială, pentru că răspunde formei de guvernământ pe care el o preconiza: morală şi teocratică. Dacă orice putere vine de la Dumnezeu, de ce să nu ia Dumnezeu direct puterea? Savonarola, care îi este profet, va guverna în numele sau în locul său. Iar nemulţumiţii vor deveni, de acum înainte, nişte eretici, nişte profanatori şi blasfematori. Machiavelli aplaudă; farsa e bine jucată.

Şi totuşi, o fisură există în politica lui Savonarola. Şi nu e de mirare, pentru că Savonarola nu e pregătit politic. Sigur că e lipsit de experienţă, şi nici teorie nu cunoaşte. La vârsta de douăzeci şi doi de ani a intrat în mănăstire, iar până la această vârstă a studiat literele sau medicina. Evident, i-o fi citit pe istorici şi pe moralişti; şi, mai mult, Biblia, care nu constituie o carte de căpătâi pentru oamenii de stat: stratagemele ce se află în ea sunt grosolane, şi regimurile prezentate acolo sunt rudimentare, bazate pe violenţă, jaf, cruzimi; sau, cel puţin, pe un idealism lipsit de contacte cu realitatea.

Din punct de vedere religios şi moral, Savonarola ştie ceva. Poziţia lui este inatacabilă. Putem spune chiar că revendicările lui sunt acelea ale unui sfânt, care ar vrea ca tot omul să beneficieze de această sfinţenie; ceea ce pare generos, dar, în acelaşi timp, şi naiv. Sufletul frumos al lui Savonarola, pe care îl serveşte o elocvenţă excepţională, este în stare să te convingă şi să te transporte, să-ţi smulgă o adeziune, oricât de tare te-ai apăra. El preconizează o reformă pe care şi-o doresc spiritele cele mai elevate, chiar dacă nu sunt de acord cu procedeele folosite. Concepţiile sale religioase sunt frumoase, nobile, de necombătut. Dar când se bagă în politică...

Din nefericire, activitatea sa nu se poate separa de politică. Este chiar strâns legată de ea. Cine vrea să reformeze societatea vine inevitabil în contact şi cu problemele de regim politic. Şi care este regimul cel mai bun? Pe care să-l preferi tuturor celorlalte şi să te sileşti să-l aplici? Iată ce nu a spus exact Savonarola. El vorbeşte de libertate; bun, toată lumea e de acord cu asta. S-a dus la Careggi, să-l deranjeze pe Lorenzo Medici, aflat pe patul de moarte, să-l implore să redea Florenţei libertatea. Dar mai întâi şi-ntâi, ştim noi ce este libertatea? Filozofii şi oamenii de stat nu au o părere comună în această privinţă.

Pentru Savonarola era vorba de a reda poporului conducerea. Foarte bine. Dar, odată făcut acest lucru, el s-a grăbit s-o şi ia înapoi şi să i-o dea lui Christos-Rege. Ştim bine că Iisus Christos nu este un suveran incomod, dar nu asta era democraţia promisă. De altfel, este Savonarola un partizan al democraţiei? Ne putem îndoi dacă îi citim scrisorile. El preferă democraţia tiraniei, dar

înţelege, şi Machiavelli e de acord, că democraţia sfârşeşte aproape inevitabil într-un fel de tiranie. Să preferi conducerea în mâinile unei singure persoane? Se pare că Savonarola se gândeşte la asta. Dar atunci pe ce se bizuie guvernul său? Dacă se bazează pe violenţă, atunci este unul injust, şi deci ilegitim. Vrem să fie perfect just, atunci n-o să-l acceptăm decât dacă vine de la Dumnezeu. Deci, o monarhie de drept divin? Ca în Franţa? Poate că tocmai din acest motiv o fi avut Savonarola atâta simpatie pentru francezi, şi nu vede cu ochi răi venirea lui Carol VIII în Italia.

Dar dacă se vrea o democraţie de drept divin, deci ereditară, ce se va întâmpla cu instituţiile democratice? Cum să împaci asta cu vechea constituţie florentină? Nu e vorba să critici în amănunt noua constituţie, aceea pe care şi-a dat-o Florenţa în 1494, după expulzarea Medicilor; în ansamblu, ea este bună şi, dacă nu e deformată de jocul partidelor, ar fi şi salutară. Însă, din nefericire, e hibridă, şovăielnică; se simte că a vrut să păstreze un echilibru între toate partidele, să placă poporului, să nu-i oprime prea mult pe burghezi şi să permită un maximum de libertăţi, fără să provoace cu asta necuviinţe şi anarhie. Este o operă de bunăvoinţă şi de bună credinţă, dar ea rămâne, totuşi, a unui călugăr şi a câtorva moderaţi cu tendinţe democratice. Aceştia sunt cei mai periculoşi.

La un examen mai atent, Machiavelli constată că nu numai o fisură există în sistemul politic al dominicanului; există şi o profunda ignoranţă a adevăratei naturi umane, o credinţă naivă în perfectibilitatea ei, şi mai ales o eroare radicală: aceea care constă în a-ţi imagina că poţi face un popor întreg să ducă o viaţă virtuoasă

pentru că ai reuşit să-l emoţionezi, să trezeşti în el teama de moarte, teama de infern, teama de ciumă şi teama de francezi. Căpcăunul şi Muma-Pădurii au domnii destul de scurte. În ziua când poporul Florenţei n-o să se mai teamă, când se va plictisi să tot asculte predici incendiare şi să practice virtutea, ce-o să devină regimul care se bazează aproape în întregime pe prestigiul moral al lui Savonarola?

Ascultându-i pe oameni cum vorbesc - şi se ştie că lui Machiavelli îi place să colinde străzile, să se amestece printre cei care discută pe la porţi, pe lângă un monument, pe o bancă în piaţă -, tânărul descoperă că dictatura lui Savonarola se apropie de sfârşit. Degeaba sunt minţiţi oamenii în numele libertăţii, sunt ruinate meşteşugurile de obiecte de lux, sunt închise prăvălii, sunt condamnaţi muncitorii la şomaj. Afacerile merg prost, pe când în timpul Medicilor mergeau bine. Savonarola a suprimat carnavalurile păgâne cu iz mitologic, dar era mai plăcut să vezi defilând care cu fete frumoase decât să asişti la jocurile unor bătrâni călugări, purtând coroniţe de flori, ţopăind şi cântând imnuri.

Popularitatea lui Savonarola nu mai are mult. Oamenii se vor plictisi de el, cum s-au plictisit şi de Medici. Şi, în ziua când bunăvoinţa maselor, câştigată prin reforme financiare şi măsuri demagogice, se va înstrăina de el, atunci se va trezi singur, aşa cum a fost şi la începutul acestei politici extraordinare pe care, fără să fii profet, poţi s-o vezi sfârşind într-un dezastru.

Savonarola a vrut să fie drept, echitabil, generos, într-un cuvânt, moral. El nu a înţeles că morala cu politica, în mod obişnuit, nu fac casă bună. De suferit a suferit politica sa. El a proclamat dreptul poporului de a

se conduce singur; poporul va profita de asta în ziua când se va sătura de el şi-l va răsturna. Ar mai avea doar un singur mijloc de a-şi consolida poziţia; să nu conteze prea mult pe prestigiul moral, pe fidelitatea partizanilor săi, pe bunătatea poporului şi să facă ceea ce fac toţi oamenii de stat care vor să se menţină: să organizeze o armată bună. De ce să nu-i ia drept model pe tirani, în loc să se hrănească doar cu nobile himere! Să studieze istoria împăraţilor romani sau, mai aproape de zilele noastre, să înveţe cum îşi menţin intacte forţele familiile Sforza, Visconti şi Baglioni, aragonezii şi chiar papa! El crede în puterea virtuţii, a dreptăţii, pe câtă vreme nici naivii săi adepţi, probabil, nu mai cred în ea. De fapt, asta face ca viaţa să fie o decepţie: nu poţi trăi la nivelul propriului tău ideal. Ori îţi trădezi idealul, ori îţi trădezi viaţa.

Un „profet dezarmat”, iată ce este Savonarola. Teribil cuvânt. În gura lui Machiavelli el sună ca o condamnare definitivă. Nimeni nu se va mira, atunci, dacă are puţin fler şi puţină cultură istorică, să vadă cum se vor desfăşura evenimentele, când valul de nemulţumiri dezlănţuit împotriva predicatorului şi instigat acum de Medici îl va doborî.

„Profetul dezarmat” va fi victima propriei sale reforme. Guvernul său teocratic se va prăbuşi, pentru că teama de infern şi ameninţarea cu pedeapsa cerului nu sunt suficiente pentru a stăpâni instinctele mulţimii. O bună *condotta* ar valora mai mult. Şi iată-ne căzuţi din nou în dilema de la început. Un guvern sau este puternic, sau este moral. Sau se sprijină pe ideal, sau ţine seama de realităţile sordide. Vom fi deseori chemaţi să folosim mijloace injuste pentru a asigura justiţia. Să nu le

folosim, pentru că nu sunt conforme cu idealul strict al justiţiei absolute, sau să consimţim de bunăvoie la salvarea justiţiei practice, cu chiar preţul justiţiei te-oretice? în politică trebuie să cazi întotdeauna la o înţelegere; cu tine însuţi, cu ceilalţi, cu propriul ideal, cu propriile convingeri, ca să mergi mai departe, să subzişti, să învingi.

Savonarola nu este puternic. Puterea lui este doar morală; şi noi ştim bine că asta nu e de ajuns. Practic, el este dezarmat. Şi ce este un om fără arme, chiar dacă e profet? Reforma sa, deci, într-un timp mai mult sau mai puţin îndelungat, este condamnată la eşec. În primul rând, ea nu poate să-i supravieţuiască, pentru că el nu are succesori, nu are un moştenitor. Mai mult, este improbabil ca nestatornicia poporului să-i permită s-o ducă până la capăt. M-am înşelat, gândeşte Machiavelli; omul acesta nu este mai puternic decât ceilalţi; nu e deloc puternic.

Din ziua când a făcut această constatare - foarte tristă pentru el, deoarece sunt convins că-l iubea pe Savonarola -, a încetat să mai aparţină *piagnonilor.* Nu mai crede în Savonarola, nu mai crede în eficacitatea politică a sistemului său. Nu are importanţă că e inspirat de Dumnezeu. Religia nu e în cauză aici. Religia pe Machiavelli nu-l interesează decât ca un accesoriu al politicii. Încă două domenii diferite, ce nu trebuie confundate. Metafizica e un lucru, politica e altul. Aici e vorba de acţiune şi nu de credinţă. Religia salvează sufletele; trebuie s-o respectăm, pentru că are de jucat un rol în guvernare. În rest, nu vom şti niciodată ce gândeşte Machiavelli; este taina ascunsă a sufletului său. O fi, poate, indiferent şi sceptic. S-o mulţumi, poate, să

păstreze tăcerea asupra unui subiect care, socoteşte el, nu-i interesează nici pe contemporani, nici posteritatea.

„Principii sau republicile care vor să se ţină la adăpost de orice corupţie trebuie, mai presus de orice, să păstreze perfect pură religia şi ceremonialele ei, şi să întreţină respectul datorat sfinţeniei lor, pentru că nu există dovadă mai sigură de ruină a unui stat decât dispreţul faţă de cultul divin. Prin urmare, este de datoria principilor şi a conducătorilor unei republici să menţină pe locul ei religia ţării...”. Este clar acest lucru, şi pare să ateste la Machiavelli prezenţa sentimentului său religios. Poate că aşa e, şi i-a fost calomniată în mod abuziv „politica de infern”, însă acest om nu este un ipocrit şi, după ce face o asemenea afirmaţie, el o va şi completa, fără menajamente, cu un „pentru că”, prin care, în sufletul său, justifică menţinerea religiei. Nu e un motiv de ordin metafizic sau moral, nici chiar de sensibilitate. Aici e vorba doar de utilitate: „pentru că, atunci, nimic nu e mai uşor decât să păstrezi un stat format dintr-un popor religios, în consecinţă plin de bunătate şi înclinat spre unire”. Şi omul politic conchide cu un cinism suveran: „Aşa că tot ce tinde să favorizeze religia trebuie acceptat, chiar dacă recunoaştem că ea e falsă, dar trebuie, cu cât suntem mai înţelepţi şi cunoaştem mai bine inima omului.” Iată rezolvată problema omului cu divinitatea, spre marea uşurare a omului de stat. Numai din acest punct de vedere consideră Machiavelli că este utilă religia: utilitate practică, de la care este exclusă orice noţiune de sacru şi spiritual. Să fie aici sursa puterii sale sau, dimpotrivă, cea mai gravă lacună a sa, cea mai tristă slăbiciune?

El nu combate religia; nu manifestă dispreţul uma-

niştilor pentru credinţa naivă şi simplă. Nu e un păgân; nu în maniera lor, cel puţin, deoarece această concepţie pragmatică şi utilitaristă a religiei e un păgânism în cel mai înalt grad. Cu asta, el este un continuator al romanilor, de care se apropie prin multe trăsături. Pentru el, creştinismul este cam neavenit, şi neavenit este şi Evul Mediu cu marile sale elanuri de credinţă colectivă. Spiritualul, ca atare, nu-l interesează. El este, mai înainte de toate, un intelectual, un om căruia îi place să contemple jocul inteligenţei, atât la ceilalţi cât şi la el însuşi. Este şi motivul pentru care nu a reţinut din doctrina lui Savonarola decât acele principii politice care îl interesează pe el, şi a căror desfăşurare o va urmări cu interes. De asemenea, el îl judecă pe Savonarola în diferite feluri, după cum îl priveşte, ca pe un profet sau ca pe un om de stat. Vizionarul îi inspiră totdeauna neîncredere. În scrisorile sale intime, el face aluzie la „impostură" şi la felul dominicanului de „a-şi vopsi minciunile". Dar mai târziu, când va scrie, în lucrările sale de istorie, despre marea aventură savonaroliană, se va arăta mai echilibrat şi va conchide că „nu trebuie să vorbeşti despre acest mare om decât cu respect".

Cum a fost Savonarola un „mare om" în ochii lui Machiavelli, care asistase la triumful şi la prăbuşirea lui? Mai puţin pentru sufletul său mare, pentru idealul său generos şi utopic decât pentru energia cheltuită în anii săi de luptă. De aici se trage toată admiraţia lui Machiavelli, care întotdeauna, mai mult decât orice, a preţuit marile capodopere ale omenirii, şi care nu se teme, deci, să-i admire în mod egal şi pe călugărul de la San Marco şi pe Cesare Borgia. Îi apreciază lucrările care, zice el, „fac dovada ştiinţei, iscusinţei, prevederii şi a

zelului său.” El vede în Savonarola pe omul liber, aşa cum este şi el şi doreşte să rămână. Un om profund convins de valoarea cauzei sale, un luptător aprig, un neobosit combatant. Un exemplu magnific de „virtute”, în sensul roman al cuvântului.

Ghicim cât de exasperat a trebuit să fie el uneori, când a văzut cum se risipesc daruri atât de minunate şi o energie atât de supraomenească pentru o cauză rea; după vocabularul lui Machiavelli, rea este cauza care, prin însăşi natura ei, e sortită eşecului. Savonarola nici nu se gândea că ar fi putut să eşueze, pentru că îşi spunea că Dumnezeu este cu el, şi că omul alături de care luptă Dumnezeu este întotdeauna sigur de victorie. Machiavelli era, poate, mai rezonabil atunci când scria că profeţii care nu posedă o armată o sfârşesc întotdeauna prost. Îi reproşa, în fine, dominicanului că nu are simţ politic şi că face o confuzie catastrofală între reforma sufletelor, care poate avea loc doar prin mijloace spirituale, şi reforma societăţii, care trebuie să pună la treabă toate mijloacele materiale şi politice, pentru reuşită. Recunoştea că Savonarola, pe un anumit plan, cel teoretic, ideal, avea dreptate; dar că se înşela atunci când încerca să adapteze realitatea lucrurilor la un program care nu ţinea cont de ea.

Prin urmare, a greşit Savonarola când s-a băgat în politică? Dominicanii de la Santa Măria Novella, şi chiar unii de la propria sa mănăstire, San Marco, îi aduc pe faţă reproşuri. Machiavelli e de aceeaşi părere cu ei. Nu trebuie să te amesteci în lucruri pentru care nu ai nici un fel de chemare şi pentru care nu ai fost pregătit. Politica este şi o artă şi o ştiinţă; nu te improvizezi om de stat, şi nu te aventurezi dintr-o mănăstire la guvernarea unui

oraş atât de complex cum e Florenţa; mai ales în mijlocul unor greutăţi de nerezolvat, provocate de cuceritorii francezi, de conflictele cu Veneţia, cu Milano, cu Neapole şi cu papa. Greu s-ar fi descurcat şi un politician de carieră; atunci, ce putea să facă un călugăr prea puţin versat în probleme de politică şi în sforăriile acestei îndeletniciri? Ce trist lucru e să asişti cum o adevărată capodoperă umană se iroseşte într-o luptă fără rost! Câtă risipă de energie, cât timp pierdut, câte eforturi prăpădite degeaba!

Sunt convins că, pe de altă parte, Machiavelli îi poartă pică Fratelui Girolamo şi pentru că, prin reformele sale greşite, a înrăutăţit situaţia Florenţei. În definitiv, unde o să se ajungă cu această revoluţie? Nimic n-are să se schimbe; şi poporul şi burghezii îşi păstrează păcatele, ba chiar există acum şi mai multă dezordine ca înainte, iar Medicii vor veni înapoi. Acesta e bilanţul aventurii savonaroliene; au fost aţâţate şi mai mult facţiunile, au fost exacerbate certurile dintre partide, lupta de clasă a devenit şi mai violentă. Au fost distruse câteva opere de artă, li s-a sucit capul câtorva pictori şi poeţi merituoşi, care, din ziua când au devenit „smiorcăiţi”, au rămas definitiv pierduţi pentru artă şi, până la urmă, Savonarola a sfârşit-o pe rug, împreună cu dominicanii care nu comiseseră altă crimă decât că se încrezuseră orbeşte în el.

Machiavelli n-a fost niciodată orbit. Când priveşte înapoi la desfăşurarea evenimentelor la care a asistat, se sileşte să judece imparţial o activitate pentru care nu simte mai mult decât un fel de simpatie, destul de amestecată cu neîncredere şi aproape cu dispreţ.

Cuvântul este tare, poate, dar justificat în ochii lui

Machiavelli, în măsura în care, pe plan religios şi uman, Savonarola este un om respectabil şi demn de stimă; dar ca om de stat, doar un încurcă-lume, un ignorant, un ratat. Lui Machiavelli nu-i plac rataţii. El este prea inteligent ca să nu-i poată desluşi pe cei ce poartă cu sine cauzele propriului lor eşec de cei care au fost victime ale evenimentelor. Şi, astfel, îi va judeca, în mod cu totul diferit, şi pe Savonarola şi pe Cesare Borgia, care, amândoi, au eşuat; dar unul din propria sa vină, pentru că nu a ştiut să se adapteze, pentru că nu a acţionat după toate regulile jocului; pe când celălalt a fost zdrobit de evenimente: moartea papei, otrăvirea sa, care, în momentul când avea nevoie de toată energia şi de lot geniul, l-a adus pe pragul morţii. Şi iată, până la urmă, unde ajunge morala lui Machiavelli:acolo că îl absolvă pe Cesare Borgia, în care posteritatea nu va vedea decât un „monstru”, şi-l condamnă pe Savonarola, care în ochii multora este un sfânt. Aceasta este etica judecăţii lui Machiavelli. Pentru cine cunoaşte bine gândirea şi mecanismul minţii sale, în ochii oamenilor din zilele noastre asemenea judecată pare paradoxală şi nedreaptă, dar pentru contemporanii săi, nu. Şi s-o recunoaştem: ei aveau dreptate. Cesare Borgia poseda însuşirile necesare pentru a reuşi în tot ceea ce întreprindea, şi niciodată nu a întreprins nimic mai mult decât putea să facă. Prăbuşirea sa, ca şi cea a lui Napoleon, este o consecinţă a unor factori din afară; teoretic, el trebuia să reuşească. Savonarola, dimpotrivă, intrase orbeşte într-o aventură irezistibilă, aproape nebunească. Ii ridicase împotriva sa pe papă, oraşele Milano şi Neapole, pe marii burghezi şi chiar poporul pe care îl apăra. Acumulase toate stângăciile, toate erorile.

Contase pe Franţa, şi Carol VIII se înapoiase acasă. Era convins că va obţine de la suveranii europeni o reuniune a conciliului, şi, cu excepţia Francezului, probabil că nici un monarh nu se gândea la aşa ceva. Se bazase pe ataşamentul poporului, care constituie cel mai labil sprijin din toate. În sfârşit, ignorase adevărata natură a omului, asupra căruia el, Machiavelli, nu-şi făcea deloc iluzii. Ca să spunem adevărul, şi-a meritat înfrângerea, a fost vinovat că s-a angajat într-o treabă fără să posede nici una din însuşirile sau din elementele necesare unei reuşite.

Care a fost momentul când Machiavelli l-a abandonat pe Savonarola? Nu cred ca el să fi fost unul dintre partizanii săi fervenţi; cel mult, un simpatizant: şi poate din curiozitate, dintr-un ataşament intelectual, mai mult decât dintr-o fervoare religioasă sau umană. Era pasionant să-l urmăreşti pe Savonarola în ceea ce spunea, în ceea ce făcea, în efervescenţa gândirii sale. El poseda un dinamism prodigios, pe care nu te saturai să-l admiri, chiar atunci când îl deplângeai, pentru că era folosit cu atâta stângăcie. Machiavelli era, desigur, prezent, ca martor, ca observator, ca spirit curios, la toate marile evenimente ale acestei epopei măreţe şi derizorii. De ziua înălţării, când Savonarola s-a suit în amvon şi a găsit acolo un măgar mort; în ziua primului rug al deşertăciunilor, când a fost ars în efigie anticarul evreu ce voise să cumpere la grămadă obiectele destinate focului; de asemeni, la cel de al doilea rug, când nişte manechine, reprezentându-l pe Satan şi cele şapte păcate capitale, au luat locul efigiei evreului; la carnavalul pios, unde cântau şi dansau dominicanii; la proba focului, care i-a decepţionat pe toţi, pentru că n-a

fost ars nimeni; zi şi tragică şi ridicolă, pentru că franciscanii care o iniţiaseră se eschivau prudenţi şi aşteptau nerăbdători intervenţia autorităţilor care să interzică o probă atât de insistent cerută chiar de ei; în ziua când „turbaţii” şi ostaşii Senioriei au luat cu asalt mănăstirea San Marco, zi în care Savonarola, pentru a evita masacrarea fraţilor săi întru credinţă, s-a predat. A fost admirabil, ca şi călugării care îşi îmbrăcaseră platoşa şi-şi puseseră pe cap casca, iar acum trăgeau cu archebuza din biserică, sprijinindu-şi arma, pentru a ochi mai bine, de altarul cel mare.

Savonarola fusese mai minunat în înfrângere decât în izbândă; o izbândă, de altfel, artificială, iluzorie şi fără nici un viitor. Pe când, suferind şi murind cu nobleţea unui stoic,

Savonarola urcase pe treptele eroilor antici. Tăria sufletească de care dăduse dovadă cât l-au torturat, şi chiar pe rug, i-a putut-o admira fără rezerve însuşi Machiavelli, om atât de dificil şi de exigent. Să-l admire nu pe omul politic, bineînţeles, care comisese numai greşeli, ci pe omul pur şi simplu, care a ştiut să moară ca un cavaler şi ca un sfânt. Moartea lui Savonarola a fost de departe mult mai reuşită decât i-a fost viaţa. Şi se poate spune şi pentru el: „sfârşitul meu este începutul meu” deoarece gloria sa postumă trăieşte prin moartea sa frumoasă şi nu prin eforturile sale confuze de a triumfa.

Şi apoi, ce lecţie! Ce învăţătură au constituit pentru Machiavelli întâmplările acestei vieţi scurte şi haotice. Dacă îşi făcuse ceva iluzii, cred că le-a pierdut atunci când a auzit mulţimea urlând de bucurie la vederea profetului ars pe rug; când a văzut copiii, micii lui

cruciaţi, micii lui poliţişti ai moralei, speranţe ale viitorului, stăpâni ai unei Florenţe în sfârşit regenerate, strecurându-se pe sub pasarela pe care păşea desculţ călugărul către rug, ca să-i împungă picioarele cu nişte ţepuşe de lemn. Aproape toată lumea îl trădase: chiar şi fraţii săi de la San Marco, înspăimântaţi să nu suporte din cauza lui mânia papei. Într-un elan frenetic de spaimă şi laşitate, ei au semnat o scrisoare prin care îl dezavuau; se desolidarizau de stareţul lor, fiind dinainte de acord cu pedeapsa ce i s-ar fi dat şi cerând chiar să i se aplice sancţiuni.

Aşa trebuia să se sfârşească. Nici nu putea fi altfel. Desigur, nu aveai de ce să te bucuri văzând că evenimentele confirmau tot ce era mai laş, mai josnic şi mai rău de aşteptat de la concetăţenii săi; şi asta te făcea să simţi în gură un gust de cenuşă, de amăreală şi de venin. Acesta e omul. Trebuie să-l luăm aşa cum este, să nu aşteptăm nimic de la el, să ne temem de el ca de o fiară primejdioasă, să simţim pentru el mai mult milă, puţin dispreţ, poate, oricum, şi puţină iubire, dacă inima ne îndeamnă; şi să fim atenţi, cu ochii bine deschişi şi cu mâna pe pumnal.

4. Virtutea antică

Dacă Machiavelli asistase la diferite episoade ale aventurii savonaroliene, din piaţă, de pe stradă,

amestecat în mulţime, supliciul lui Fra Girolamo l-a privit de la fereastra biroului său. Intra pentru prima oară în această încăpere şi, pentru prima oară când a privit spre piaţa Senioriei, a făcut-o ca să vadă şi să audă trosnind jarul în care ardeau cei trei dominicani şi agitaţia a mii de capete care rânjeau, plângeau şi înjurau, sălbatice, exultante, disperate. Ca să simtă mirosul teribil de răşină şi de carne arsă. În dimineaţa aceea pătrundea pentru prima oară, în calitate de slujbaş al Senioriei, în Palazzo Vecchio. Datele au şi ele elocvenţa lor, iar coincidenţele întâmplătoare posedă o supremă ironie. În acest 23 mai 1498 s-au petrecut două evenimente, amândouă aproape tot atât de demne de remarcat şi pline de consecinţe: execuţia “profetului”, a aceluia pe care papa îl numea „idolul monstruos” al florentinilor, şi ocuparea unei funcţii publice de către acest Machiavelli care, până atunci, se ţinuse departe de politica activă. Răsărea o stea şi apunea o alta. Dintre aceste două evenimente, unul trebuia să pară foarte neînsemnat; ce reprezintă un scrib în plus sau în minus pentru un birou de cancelarie?

În realitate, însă, acest lucru urma să aibă un mare răsunet. Machiavelli renunţa la independenţa totală care, până atunci, fusese pentru el un privilegiu. O făcea, poate, împins de nevoie, deoarece atinsese vârsta de treizeci de ani şi numai cu traducerile nu se descurca. Şi, poate, după atâta studiu, după atâtea observaţii, după atâtea cărţi citite şi atâtea convorbiri la care luase parte, să fi simţit nevoia să se apropie mai mult de locul în care se făcea politica, politica adevărată, activă, destinată persoanelor, colectivităţilor, evenimentelor? Până în momentul acela acumulase cunoştinţe; acum dorea să vadă în ce fel se puteau ele adapta vieţii oraşului. Sau

poate credea şi el că orice bărbat are datoria să muncească pentru îmbunătăţirea mentalităţilor omului, şi se simţea îndemnat să „reformeze societatea”, aşa cum visase s-o facă şi nefericitul acela de Savonarola?

Munca lui era totuşi prea modestă ca să-i permită mari ambiţii. În urma unor formalităţi mărunte, prin care trebuia să treacă orice aspirant la o funcţie de stat, concursuri şi discuţii în adunările guvernului, Machiavelli a fost ales, printre alţi patru candidaţi, pentru postul de secretar al celei de-a doua cancelarii. Primea o leafă de 192 de florini, ceea ce era puţin, deoarece, scăzând impozitul, îi mai rămâneau doar vreo sută de florini; dar era oricum un salariu, o situaţie, un post, posibilitatea de a avansa, dacă se remarca, de a ocupa un loc mai de vază în Republică. Pentru moment, a fost repartizat, în calitate de prim-secretar, la cea de-a doua cancelarie, care se ocupa cu rezolvarea problemelor interne; mai interesant este că cea de-a doua cancelarie l-a delegat pe lângă Consiliul celor Zece, care se ocupa de problemele externe, relaţiile diplomatice şi treburile militare.

Machiavelli se gândea să devină un bun funcţionar. Îşi regăsise în birourile acelea doi prieteni, pe Buonacorsi, şi el tot un subaltern, băiat inteligent, subţire, spiritual, care îl amuza cu o mulţime de glume, şi a cărui admiraţie fără rezerve îl reconforta în zilele când era cuprins de îndoieli, o slăbiciune care îi afectează chiar şi pe oamenii tari ca el; şi mai era Marcello Virgilio, într-o funcţie mai înaltă, şi, în plus, unul din oamenii cei mai culţi din Florenţa, un umanist în toată puterea cuvântului. Virgilio, pătruns de marile obligaţii pe care i le impunea numele său, se silea să devină acel gen de

om universal pe care l-a ridicat atât de sus veacul al XV-lea italian, oferind omenirii atâtea minunate modele. Il tradusese pe Dioscoride, deşi nu era nici elenist, nici medic, dar se interesa de toate.

Erau funcţii care ocupau timpul, dar nu chiar atât încât să nu permită câte o hoinăreală, nici să-i interzică secretarului să pună pana jos şi să cadă pe gânduri, reflectând la bizareriile naturii omeneşti, şi să examineze procedeele prin care s-ar putea dresa mai bine acest ciudat animal care este omul. Îl cunoştea prea îndeajuns pentru a gândi că „într-o lume foarte bună, totul tinde spre bine”, şi, cum nu era un mizantrop, mai credea că lumea era capabilă de progres. Dar nu avea motive să se considere mulţumit de cum se prezenta ea în momentul acela. Vechi amestecuri de neghiobii, de vicii, de erori, de păcate şi stângăcii se dezlănţuiau de sus până jos. Idealul umanist, care consta în a dori o lume în care să trăieşti cât mai plăcut, nu era ceva absurd; acest secol atinsese un nivel extrem de ridicat de civilizaţie şi cultură. Spiritul omenesc se distingea prin vederi largi, prin dragostea de a descoperi ceva în toate domeniile, pe mări, în cercetări ştiinţifice, în estetica şi tehnica artelor. Este epoca celor mai avântate şi mai fecunde îndrăzneli. O dată cu faimosul concurs pentru poarta Baptisteriului care, la începutul secolului al XV-lea, a proclamat perfecţiunea unei arte noi, progresul nu a încetat să facă paşi mari. Bărbaţi de mare talent stăpânesc toate artele, toate ştiinţele; excelând în totul, inovând peste tot, ducând până la perfecţiune şi plenitudine aceste talente. Este veacul lui Leon Battista Alberti, al lui Francesco di Giorgio, al lui Piero della Franccsca, Brunelleschi, al lui Paolo Uccello; va fi şi acela

al lui Bramanle, al lui Leonardo da Vinci şi Michelangelo.

Omul nu se mai mulţumeşte să fie cutare sau cutare; el vrea să fie totul; şi nimic din ceea ce constituie valorile omenirii să nu-i fie străin. Un Pico della Mirandola îşi propune să discute cu învăţaţii din întreaga lume despre tot ce poate fi cunoscut; şi nu este doar o provocare aruncată în vânt: el este capabil să facă acest lucru. Cele mai cutezătoare atitudini în expresie ale artiştilor, cele mai viguroase îndrăzneli în gândire ale filozofiei, curajul savanţilor, al navigatorilor se îmbină cu sensul superior al unei vieţi armonioase, cu realizarea deplină a personalităţii umane. Învăţământul însuşi se face jucând; şi colegiile cele mai reputate, acelea unde se formează cei mai eminenţi principi, vor să fie nişte „instituţii vesele”, unde însăşi ştiinţa cea mai anevoioasă capătă un aspect plăcut.

Dar, în acelaşi timp, în Italia aceasta, unde se pare că totul tinde să fie doar „ordine şi frumuseţe”, se dezlănţuie anarhia cea mai rea, tirania cea mai violentă şi mai crudă. În oricare parte te întorci, nu găseşti decât confuzie şi dezordine. Toate formele de guvernământ se dovedesc, în practică, nişte grave erori. Guvernul popular, el singur, duce la război civil, la tirania facţiunilor. Despotismul, acolo unde este stăpân, îmbracă cele mai abuzive forme de conducere şi arată cel mai monstruos chip de putere absolută. Biserica, instituţia care ar trebui să fie un element moderator, stabilizator, este şi ea sfâşiată de dereglări şi abuzuri ale puterii pământeşti, de un exces de imoralitate, de delapidări şi simonie. Savonarola a dat lovituri teribile puterii de la Roma, şi nu a fost întotdeauna nedrept sau excesiv. Statele vecine, Franţa, Imperiul, Spania, profită de o

asemenea dezordine internă ca să arunce priviri pofticioase asupra ţării minunate care, deşi creează cele mai uimitoare şi mai fericite forme de artă, se dovedeşte incapabilă să-şi construiască o stabilitate politică în calm, în dreptate, şi de durată.

Şi astfel, abandonându-se factorilor de disoluţie, de disociere, care o menţin dezbinată şi prea discordantă, ca îşi ratează misiunea de a prelua conducerea civilizării Europei, de a da exemplul celei mai desăvârşite culturi. La ce bun să creezi atâtea capodopere şi să te distingi prin arta ta, dacă nu oferi celorlalte naţiuni decât modelul unui haos fără remediu în domeniul politic şi social? Ce fel de exemplu mai e şi această Italie care, pustiită de mentalitatea războaielor civile, acceptă mai degrabă să fie cucerită de străini decât să fie condusă de unul din statele care o compun!

Într-un singur sens e explicabilă această preferinţă: numai prin aceea că ura care aruncă fără întrerupere una asupra celeilalte republicile şi principatele este mai puternică, mai violentă decât aceea pe care o poţi simţi faţă de străini. De la străini, atunci când eşti învins, te mai poţi aştepta la un tratament omenesc; dimpotrivă, republica sau principatul care a pierdut într-un război intern se poate aştepta la cele mai mari dezastre; îşi va vedea oraşele incendiate, populaţia masacrată, ogoarele devastate, livezile la pământ; cele mai elementare libertăţi îi vor fi suprimate, drepturile sale cele mai sfinte nu vor mai valora nimic. Străinul victorios va pune sub acelaşi jug, uniform, egal, toate provinciile italieneşti, în timp ce oraşul învingător va profita de triumful său pentru a definitiva nimicirea oraşelor rivale, împotriva cărora continuă să fie întreţinute ranchiuni mai vechi,

vendete neîmpăcate şi teribile invidii.

Italia unificată, ce vis frumos! Potolită, pacificată, strângând într-un mănunchi armonios această puzderie de state, ea ar deveni o „mare putere”, de care ar trebui să ţină seamă vajnicii săi vecini. Ea n-ar mai servi de câmp deschis certurilor dintre spanioli, francezi şi germani; stăpână la ea acasă, „stăpână pe viaţa ei”, n-ar mai suporta tutela străinilor. După Dante şi Petrarca, şi Machiavelli visează o asemenea aventură. Îi place să repete oda lui Petrarca, *„spirite gentile”:* „Cântec al meu, vei zări pe stânca tarpeiană un cavaler pe care Italia întreagă îl cinsteşte, îngrijorat mai mult de binele celorlalţi decât de al său...” Toată Italia visează cu drag la el, cu un dor care trădează cât de puternic aspiră la unificare. Dar, ca să devii un mare stat, ca să impui din nou universului pacea romană, nu este de ajuns s-o doreşti, s-o visezi, trebuie să-ţi iei soarta în propriile tale mâini. Vai, atâta timp cât Italia îşi va păstra vechea mentalitate de învinsă, suflul dezbinării şi al denigrării, furia ei de a se sfâşia singură, aspiraţiile sale vor rămâne doar nişte himere. Trebuie schimbată această mentalitate; patriotismul italian trebuie creat din nou, din nou redată vieţii ideea naţională care va trebui să înlocuiască particularismele şi să desfiinţeze patriotismul local. Omul va trebui schimbat.

Aici, Machiavelli se regăseşte în Savonarola. Amândoi înţeleg necesitatea unei reforme radicale, însă se deosebesc profund în privinţa elementelor acestei reforme şi asupra scopului urmărit. Savonarola vroia să construiască un „om creştin”, călăuzit de credinţă, ascultând de legi divine, pios, cast, iubitor de aproapele său; într-un cuvânt, înzestrat cu toate virtuţile

evanghelice. Poziţia lui Machiavelli faţă de creştinism este la fel cu aceea a lui Nietzsche; există neîncredere şi puţină desconsiderare în acest suprem dispreţ cu care el priveşte trăsnăile dominicanului. De asemenea, el i-ar reproşa creştinismului că preconizează anumite virtuţi pe care le consideră prea puţin bărbăteşti: umilinţa, iertarea ofensei, detaşarea de bunurile lumeşti. Crede, în schimb, în virtutea ambiţiei, în virtutea orgoliului, în virtutea puterii, în energie; toate, lucruri din care face cele dintâi şi cele mai nobile forţe ale activităţii omeneşti. Aici, el se opune cu totul evanghelismului şi, deşi nu s-a explicat niciodată complet asupra acestui punct, ne este uşor să-i descoperim anticreştinismul categoric, ceea ce nu va contrazice, de altfel, spiritul de toleranţă, puţin cam dispreţuitoare, pe care l-am văzut la el: Machiavelli îi sfătuieşte pe suverani să protejeze şi chiar să încurajeze religia. Din interese politice însă, şi nu din credinţă. Şi el vrea să facă din preot un auxiliar al perceptorului şi al jandarmului; religia nu-i pare bună decât pentru aşa ceva. În fundul sufletului său, este un agnostic nereligios, anticlerical şi, dacă ar avea curajul s-o mărturisească, ne-ar spune că idealul creştin predicat de Savonarola nu beneficiază de acordul nici al fiinţei şi nici al inimii sale.

Idealul pe care şi l-a format în cursul anilor lungi de laborioasă inactivitate, de studii, de lecturi, de convorbiri, de observaţii, idealul acesta este omul antic. Ideal comun întregii Renaşteri, care caută imaginea fiinţei perfecte în Antichitate, imagine pe care n-o găseşte în *homo christianus,* aşa cum îl modelează Evul Mediu şi cele paisprezece secole de creştinism. Revenirea la Antichitate leagă împreună toate multiplele manifestări ale acestei epoci înflăcărate, febrile, vesele,

pentru care descoperirea vechiului e ca şi descoperirea unui continent necunoscut, plin de belşugul unor bogăţii inimaginabile.

După această lungă perioadă de întuneric a Evului Mediu, când Antichitatea a fost ignorată sau de-a dreptul necunoscută, iar Renaşterea se arată nedreaptă faţă de precursorii ei, deoarece cultura clasică nu fusese niciodată abandonată în mănăstiri şi în lumea ştiutorilor de carte, reîntoarcerea la veacurile din trecut este ca un fel de reîntinerire a omenirii. Ciudată reîntinerire mai e şi aceasta, care se naşte din ruine şi din manuscrise prăfuite! Şi totuşi, ea însufleţeşte, sprijină, umple de cunoştinţe toată gândirea celui de-al XV-lea secol. Pentru că au fost descoperite, pe când se ara pământul, câteva statui antice, pentru că omul şi-a dat seama de frumuseţea, de perfecţiunea monumentelor aflate încă în picioare în această Romă în care veacurile şi-au adunat rămăşiţele, pentru că erudiţii sunt încântaţi că au regăsit calea poeziei greceşti, a filozofiei din Portic şi din Academie, oamenii timpului or să creadă bucuros că nimic bun nu s-a mai făcut în toate veacurile ce au urmat căderii Romei. Ei nu recunosc contribuţia Evului Mediu, se leapădă de bisericile sale, pentru a scoate la lumină vestigii, terme, apeducte. Dispreţuiesc arta gotică şi se grăbesc să copieze, să măsoare, să admire şi să imite un basorelief care nu e decât un banal produs industrial, sau o statuie care şi ea este doar o copie a alteia, greceşti. Donatello pleacă de acasă, alergând în capul gol, fără manta, de la Roma la Cortona, pentru că tocmai s-a descoperit acolo un sarcofag antic. Tot ce poartă eticheta Antichităţii îi ameţeşte pe oameni, îi înfierbântă, îi face să-şi piardă şi simţul măsurii. Ei acceptă cu acelaşi

entuziasm şi capodoperele, şi lucrurile de calitate îndoielnică, numai antice să fie; şi le admiră pe toate cu acelaşi mare interes. Sunt orbiţi de patimă. Antichitatea a devenit calificativul perfecţiunii. Este excelent tot ce seamănă cu ceva antic. Lumea se îmbracă după moda antică, pe masă sunt aşezate vase greceşti, se vorbeşte latineşte şi, când se poate, chiar greceşte; se aprinde înaintea bustului lui Platon sau a unui exemplar din *Iliada* candela veşnică, destinată în Evul Mediu doar Sfintei Eucharistii.

Nimeni nu scapă de această molimă. Nimeni nu scoate o vorbă în apărarea Evului Mediu, pentru a-l explica, pentru a-l justifica. Se face *tabula rasa* cu trecutul cel mai apropiat, ca să se adopte trecutul cel mai îndepărtat. Renaşterea a cunoscut această beţie a redescoperirii, a reînnoirii, pe care noi nu ne-o putem reprezenta nici măcar prin extazul rece, cel mai apropiat de noi, al lui Winckelmann[1] - reînvierea Antichităţii. Este un sentiment profund, absolut, şi nu un entuziasm trecător. Nu pentru a se supune unei mode poartă oamenii nume antice şi-şi latinizează patronimicul. Şi nu din snobism vorbesc latineşte sau greceşte. Nu-i nici măcar o problemă de gust sau de estetică; e o religie. Renaşterea are într-adevăr, în sensul cel mai deplin al cuvântului, cultul Antichităţii. Umaniştii au pentru această credinţă, pentru această pasiune, toată adoraţia pe care i-o refuză creştinismului. Atunci când este vorba de obiectul acestui cult, devin intoleranţi, fanatici, şi ajung chiar să subestimeze tot ceea ce există nou şi original în gândirea şi arta epocii, dacă aceasta nu

[1] Johann Joachim Winckelmann (1717-1768), arheolog german care a studiat pentru prima oară, cu metode ştiinţifice, monumentele Antichităţii.

coincide cu canoanele frumuseţii antice.

Şi Machiavelli împărtăşeşte acest ideal antic; aici a fost el format, într-o Florenţa unde umanismul filozofilor şi al poeţilor de la curtea Medicilor pătrundea până şi în mica burghezie ştiutoare de carte. Umanismul nu este doar privilegiul protejaţilor lui Cosimo sau ai lui Lorenzo Magnificul; el coboară până jos, la spiţerul din Canto delle Rondine, care este un erudit, şi chiar până la cizmarul din colţ, dacă are şi el chef să fie latinist.

Totuşi, în ochii săi, umaniştii sunt doar nişte „anticari", nişte conservatori de muzeu; nu însufleţitori ai adevăratei renaşteri a spiritului antic, ai virtuţilor antice. Se enervează când îi vede că acordă atâta importanţă oricărui mic fragment de sculptură veche, şi că nu înţeleg marea şi serioasa lecţie pe care le-au dat-o omenirii, peste secole, vremurile şi personalităţile Antichităţii. În dialogurile sale despre arta războiului, el atribuie condotierului Fabrizio Colonna cuvinte care exprimă bine însăşi esenţa gândirii sale. Este frumos să păstrezi tot ce poţi descoperi în operele artei vechi, dar cu atât mai preţios este ceea ce constituie gândirea vie, activă, generatoare de energie! De altfel, Machiavelli are să fie destul de indiferent faţă de operele de artă; în cărţile sale, cel puţin, nu le acordă nici un loc, şi le reproşează bucuros concetăţenilor săi că nu se interesează decât de formele exterioare ale lumii antice, de manifestările ei secundare şi superficiale, neglijând ce este mai important: cum îi formează ea pe oameni. „Să luăm în consideraţie respectul arătat Antichităţii, şi mă limitez la un singur exemplu, preţuirea ce se acordă adesea unor simple fragmente de statui antice. Ne place să le avem cu noi, mândri să ne împodobim casa cu ele,

să le dăm de model artiştilor ce se silesc să le imite. Dacă, pe de altă parte, privim la splendidele exemple pe care ni le oferă istoria vechilor regate şi republici, la minunile de înţelepciune şi de virtute ale regilor, comandanţilor, cetăţenilor şi legiuitorilor care s-au jertfit pentru patria lor; dacă, zic eu, vedem că sunt mai mult admiraţi decât imitaţi, sau chiar şi atât de uitaţi, încât nu mai rămâne nici cea mai mică urmă din vechea lor virtute, nu ne rămâne decât să fim deosebit de surprinşi şi profund afectaţi.” Această indiferenţă pe care i-o reproşează Machiavelli Italiei Renaşterii se trage probabil din estetismul său, din caracterul puternic pe care l-a căpătat arta în viaţa de toate zilele. Machiavelli nu are încredere în artă; ca bun legiuitor, el ar vrea să-i alunge din republică pe artişti şi pe poeţi, sau cel puţin să-i aservească, să-i facă să fie doar nişte interpreţi ai voinţei principelui, instrumente ale propagandei acestuia, nişte oameni care proclamă doar adevăruri politice; şi nu i-ar păstra decât pe aceia care, în schimbul unor avantaje obţinute, ar accepta de bună voie această aservire. Punctul său de vedere seamănă aici cu cel al lui Savonarola; unul vrea să subordoneze religiei arta şi cultura, iar celălalt unei anumite forme de guvernământ, politicii-religie. De altfel, el acuză creştinismul şi îl declară vinovat de a fi ţinut în umbră Antichitatea; incriminează uşurinţa şi superficialitatea spiritelor contemporane care nu mai posedă „seriozitatea” ne-cesară pentru a înţelege şi aplica învăţătura robustă a Antichităţii. „Această neglijenţă”, spune el, „o datorăm mai puţin stării de slăbiciune în care ne-au adus tarele educaţiei noastre din ziua de azi, decât răului provocat de lâncezeala plină de orgolii ce stăpâneşte mare parte

din statele creştine, şi decât necunoaşterii istoriei adevărate, al cărei sens este ignorat şi al cărei spirit nu este înţeles. Astfel, cei mai mulţi dintre cei care o citesc se mulţumesc doar cu plăcerea urmăririi numeroaselor evenimente povestite; nici măcar nu le trece prin gând să imite gesturile frumoase; să le imite li se pare nu numai ceva greu, dar chiar şi imposibil, ca şi cum soarele, cerul, elementele naturii şi oamenii şi-au schimbat rânduielile, drumul şi puterea, şi sunt acum altfel de cum au fost cândva.”

Într-adevăr, de ce să nu ne imaginăm că putem face să retrăiască arta celor vechi şi, în acelaşi timp, să nu le preţuim însuşirile omeneşti? De ce să le adoptăm estetica şi să uităm de morala lor civică? Omul, dezamăgit de veacurile prezente, îşi întoarce faţa spre Antichitate; „secolele care au trecut ne oferă subiecte de admirat, iar cel în care trăim acum nu ne prezintă nimic care să ne despăgubească de marile lui mizerii...”

Acesta este cu adevărat secretul pasiunii lui Machiavelli pentru Antichitate: valoarea ei în contrast cu actualitatea şi faptul că lumea veche îi oferă tot ceea ce iubeşte, pe când prezentul nu-i inspiră decât indiferenţă, iritare, dispreţ şi dezgust.

Nimeni, până acum, nu a materializat atât de bine ca Machiavelli spiritul vremii sale. El este, în domeniul politic, un produs tipic al Renaşterii; dar nu ştia nici el până la ce punct era reprezentativ: se credea anacronic şi, prin ideile şi simţămintele sale, revenea mereu la epoca din care îşi închipuia că face parte. În această perioadă a tinereţii, de reînnoire, de modernizare, el face figură de glorificator al timpului trecut. Este atitudinea obişnuită a oamenilor care nu se consideră „moderni”

decât atunci când au reprodus fidel lucruri sau idei dispărute de secole. El nu se teme deloc de un asemenea reproş; pentru el prezentul e mort; numai Antichitatea „trăieşte”.

El nu-şi caută modelele la greci. Nu cunoaşte decât incomplet civilizaţia elenă. Încă ne întrebăm dacă ştia greceşte şi dacă era în stare să citească un text. Şi totuşi, Plutarh îl pasiona. Odată, în cursul unei misiuni pe lângă Cesare B orgia, a cărui curte îi oferea un spectacol pasionant, le cere prietenilor săi să-i trimită şi lui un exemplar din *Vieţile paralele.* Romanii îi sunt familiari. El la Roma se simte ca acasă; înţeleg prin asta Roma veche. „Trebuie să ne întoarcem mereu la ei. Dacă examinăm cu atenţie instituţiile şi moravurile lor, putem remarca multe lucruri pe care le-am face uşor să trăiască într-o societate care să nu fie chiar coruptă. Ar trebui, aşa cum fac şi ei, să cinstim şi noi şi să răsplătim virtutea, să nu dispreţuim sărăcia, să-i facem pe cetăţeni să se iubească unii pe alţii, să evităm facţiunile, să preferăm binele comun celui personal şi, în sfârşit, să practicăm şi alte asemenea virtuţi, potrivite cu vremea noastră. Nu ne-ar fi prea greu să inspirăm astfel de sentimente dacă, după ce am judecat bine, o să adoptăm şi mijloacele potrivite pentru punerea lor în aplicare. Sunt lucruri atât de pline de adevăr, că ar fi accesibile şi oamenilor celor mai obişnuiţi. Un asemenea succes e ca şi cum ai sădi arbori la umbra cărora să petreci zile mai frumoase decât cele trăite azi.”

Bărbatul care spune acestea este un soldat, un căpitan de mercenari: Fabrizio Colonna. Scena are loc în grădina lui Cosimo Rucellai, unde acest florentin bogat şi cult a încercat să aclimatizeze tot felul de arbori descrişi

în cărţile vechi; ceea ce îl face să spună cu răutate: în loc să reînviem Antichitatea în copaci, mai bine o reînviem în oameni.

Este interesant să-l vezi pe Machiavelli punând faţă în faţă gândirea unui om de acţiune cu aceea a umaniştilor; ca şi cum ar pretinde că adevăraţii moştenitori ai Antichităţii, adevăraţii ei discipoli, sunt politicienii şi condotierii, nu profesorii, filozofii şi poeţii. O asemenea reînviere nu pare ceva imposibil pentru aceşti oameni de acţiune, pentru aceşti profesori de energie. În mintea sa, Machiavelli îi preţuieşte şi-i admiră mai mult pe bărbaţii de felul lui Cola di Rienzo sau chiar ca Stefano Porcari, care au încercat să-şi realizeze visul, decât pe un Petrarca, mulţumit doar să dorească o asemenea reînviere şi numai s-o cânte în versuri şi în proză.

Dar admiraţia sa pentru cei doi tribuni nu este lipsită de anumite rezerve. Dacă el simte o mare simpatie pentru aceşti îndrăzneţi care au încercat să facă să retrăiască, realmente şi practic, vechea Romă, nu le ignoră, totuşi, defectele, lacunele, greşelile, comise din entuziasm şi bune intenţii. De altfel, amândoi au eşuat. Pentru Machiavelli, eşecul în sine nu este un criteriu de slăbiciune. El continuă să-l admire pe bărbatul care nu izbuteşte, dacă e victima unei fatalităţi potrivnice, dacă, după ce a avut de partea sa toţi sorţii de izbândă, a fost trântit la pământ de un eveniment imprevizibil. Destinul este mai tare decât omul, şi Machiavelli simte faţă de Fatalitate acelaşi respect şi supunere pe care le aveau şi anticii. Dar când eşecul este consecinţa unei erori de calcul, a unei lacune, a unei stângăcii, a unei lipse de pregătire, a unei greşeli de psihologie, a unei slăbiciuni din partea individului, atunci el nu-i mai acordă acestuia

admiraţia sa, şi-l urăşte pentru că l-a înşelat, l-a decepţionat, l-a minţit.

Cam asta este atitudinea sa faţă de Cola di Rienzo, „nedemn să ocupe un loc a cărui povară îi depăşea forţele”, spune el. Şi totuşi, Cola a avut şi el o perioadă de triumf, „momentul când”, spune istoricul din Florenţa, „îşi căpătase o astfel de reputaţie de om drept şi virtuos, încât nu numai ţările străine, ci şi Italia întreagă i-a trimis ambasadori.” Reţineţi acest „nu numai ţările străine, ci şi Italia...”, atât de revelator pentru mentalitatea italienească a vremii. Cola a câştigat admiraţia străinilor mai înainte de a o cuceri pe cea a compatrioţilor săi.

Cola di Rienzo, care, de fapt, se numea Niccola Gabrini, era fiul unui cârciumar şi al unei spălătorese; dar se crede că tatăl său adevărat a fost împăratul german Henric VII, faţă de care frumoasa spălătoreasă a demonstrat oarece „amabilităţi” cât a stat în casa lor ilustrul monarh, venit să se încoroneze la Roma. Într-o noapte, când a vrut să meargă să se roage, incognito şi travestit, la mormântul apostolilor, a fost recunoscut de inamicii săi, a fost fugărit şi obligat să se refugieze la Gabrini. Cola cunoştea taina originii sale; era foarte mândru de asta şi-şi legitima cu ea ambiţiile.

În realitate nu era decât un om destul de ciudat, utopic, viciat de lectura istoriei Romei, care acţiona asupra lui ca un alcool prea puternic pentru acest funcţionar modest şi-l făcea să-şi piardă capul. Ca şi Machiavelli, el îl studiase mult pe Titus Livius şi, tot citindu-i pe cei vechi, căpătase un „suflet antic”. Dezamăgit de prezenţa mediocrităţilor, el visa să reînvie vechile vremi glorioase, admira fără încetare modelele ilustre pe care Roma i le punea înaintea ochilor. Trăia în

afara timpului său, şi era atât de pasionat de Antichitate, încât prietenii râdeau de el şi-i spuneau „anticarul”. Altfel, era un bărbat frumos, cu multă prestanţă, cu o vorbire aleasă, având o înfăţişare gravă şi demnă, mai beneficiind şi de o elocinţă spontană, bogată, înflăcărată şi irezistibilă.

Acest plebeu care se închipuia - dar poate şi era - fiu de rege, credea în posibilitatea reînvierii Romei de altădată, pe care s-o pună în fruntea unei federaţii democratice, aşa cum o visase Arnaldo da Brescia. Şi totuşi, viaţa lui a fost obscură, până în ziua când fratele său a fost asasinat şi, neputând să-i prindă pe ucigaşi, a profitat de ocazie ca să atace, cu o violenţă extremă, dezordinea care domnea în Cetatea Eternă, nesiguranţa întreţinută de războaiele civile, neputinţa legilor, excesele nobililor, corupţia demnitarilor.

A fost ascultat, a fost aplaudat. Din ziua aceea, el a devenit un fel de orator popular. În administraţie exercita o funcţie modestă, dar prestigiul său creştea; popularitatea sa, care câştiga în fiecare zi teren în rândurile plebei romane, a făcut din el un „reprezentant al poporului”, fără să aibă vreun titlu sau vreo funcţie bine determinată. În această calitate a însoţit el, în anul 1342, ambasada trimisă la Avignon, la papă, ca să-l roage să se înapoieze la Roma.

Absenţa papei favoriza toate dezordinile. Nobilii îşi disputau puterea pe care Sfântul Scaun o abandonase. Cu arma în mână, ei duceau un război de prestigiu şi interese. Era timpul ca toate astea să se schimbe. Încă de la Avignon, Cola di Rienzo expedia poporului roman îndemnuri înflăcărate. Era susţinut în credinţa şi speranţele sale de Petrarca, pe care îl întâlnise pentru

prima oară, în pridvorul unei biserici din Provenţa, şi care văzuse imediat în el pe „salvatorul” sperat, şi îl instruia acum în vederea viitoarei sale misiuni.

Petrarca a săvârşit ceea ce începuseră istoricii romani. Rienzo, devenit suspect în anturajul pontifical datorită elocvenţei sale, s-a trezit deodată în mizerie, bolnav, şi ar fi murit de foame dacă nu i-ar fi sărit un spital în ajutor. Reintrând în graţiile mai marilor, la insistenţele lui Petrarca a obţinut, chiar de la Clement VI, funcţia de notar al oraşului; dar, dispreţuind această demnitate, el a voit să fie doar „umilul reprezentant al poporului, apărătorul orfanilor, al văduvelor şi al săracilor”. În această calitate, el lua partea poporului contra nobililor, şi o făcea cu atâta vigoare, încât unul din aceştia i-a tras o palmă în plină adunare, în ziua când Cola îi atacase cu mai multă vehemenţă ca de obicei pe „leii, pe câinii şi pe şerpii din Capitoliu”.

Dar nu era de ajuns să critici; trebuia să treci şi la fapte. Popularitatea sa era destul de mare ca să încerce să răstoarne un guvern detestat. Totul îl împingea la asta, visurile, ambiţiile, încrederea poporului. Într-o noapte i-a adunat în secret, pe Aventin, pe partizanii săi cei mai înflăcăraţi; loc simbolic, unde a fost aclamat de grupul şefilor de cartier, *caporioni,* a căror misiune aducea puţin cu cea a vechilor tribuni. La 19 mai 1347, în ajun de Rusalii, şi-a trimis de cu ziuă crainicii să anunţe în gura mare poporul să se strângă la Pescheria. Mulţimea a dat fuga acolo. L-a găsit pe Cola di Rienzo îmbrăcat ca un cuceritor roman, alături de moaştele Sfântului Gheorghe; după ce a ascultat slujba la biserica Sant'Angelo, tribunul s-a îndreptat spre Capitoliu. Mulţimea l-a urmat, şi nu l-a împiedicat nimeni.

A citit poporului nişte legi pe care tocmai le promulgase şi pe care Clement VI, zăpăcit şi copleşit, a avut slăbiciunea să le aprobe, apoi a defilat în triumf pe străzi. La un moment dat, un porumbel a zburat deasupra capului său, şi lumea a strigat că acesta e Sfântul Duh.

Aprobat de papa, care la Avignon, era rău informat de ceea ce se petrecea, stimulat şi de Petrarca prin scrisorile adresate împăratului, în care spunea despre el: „Şi-a propus să fie restauratorul libertăţii romane. Succesul său a fost atât de imediat, încât acestui om i s-au alăturat Toscana şi toată Italia. Deja, el pune în mişcare Europa şi lumea întreagă şi, fără multă vorbă, eu, ca martor ocular, afirm că omul acesta ne-a adus dreptatea, pacea, buna credinţă, siguranţa şi toate vestigiile vârstei de aur”, Cola începe să creadă că totul îi este permis.

Era anul care preceda marea ciumă. Un sentiment de grea nelinişte plutea în aer. Glorificarea Italiei ideale, care avea să le inspire şi lui Petrarca, şi poeţilor din Risorgimento aceleaşi accente, însufleţea multe conştiinţe. „Ridică-te, gintă latină, azvârle poverile care te apasă.” Aşa cânta liricul *Canzonicrului,* cuprins de un entuziasm epic. Aceasta explică şi faptul că Rienzo a avut parte de atâtea adeziuni şi de prea puţină opoziţie. Ataşamentul poporului îl consacrase stăpânul Romei. Credea că avea să ajungă şi stăpânul Italiei. Vechea republică avea să fie restaurată întru dreptate, pace şi libertate. Aceste trei cuvinte erau înscrise pe drapelele ce-l întovărăşeau la Capitoliu; pentru triumful lor ducea el lupta.

Cola di Rienzo nu era, totuşi, destul de tare ca să reziste beţiei succesului. Îşi făcea cunoscute deciziile de

pe Capitoliu, „unde trăim cu inima curată şi sub domnia dreptăţii”, însă partizanii săi nu mai păstrau nici o măsură, şi chiar el, împins de ambiţie şi de himerele sale, a vrut să fie consfinţit la început cavaler şi apoi încoronat împărat. Îşi alesese ca stemă un soare de aur cu şapte raze, în vârful cărora strălucea

câte o stea de argint, care simboliza darurile Duhului Sfânt, de care pretindea că a fost inspirat. În acest ciudat personaj existau şi un cathar[1] şi un albigez[2].

Totuşi, s-a considerat că întrecuse măsura în ziua când, mai înainte de a fi consacrat cavaler, s-a îmbăiat în cada de porfir în care fusese botezat, de către Sfântul Silvestru, împăratul Constantin. Extravaganţa sa vestimentară, abuzurile rubedeniilor sale şi ale apropiaţilor l-au discreditat. Monarhii pe care îi invita să le dicteze porunci „sub luminoasa îndrumare a Sfântului Duh” l-au considerat nebun. Pe lângă asta, el pretindea că numai poporului Romei îi revenea dreptul de a-l numi pe împărat şi, în ziua jubileului, a arătat cu spada spre cele patru puncte cardinale, strigând: „Acestea îmi aparţin.”

Robele albe ţesute cu aur, mantiile de purpură, pălăriile cu perle având pe creştet porumbelul simbolic, ceremonialul fantastic al încoronării, dezmăţul alor săi, jaful făcut în averea publică de fraţii şi surorile sale, au indispus chiar şi poporul. De mai multă vreme, nobilii exilaţi, aserviţi, juraseră să se răzbune. L-au biruit după un război dur şi îndelungat; a murit ca un mizerabil,

---

[1] Eretic din Evul Mediu care năzuia către o puritate absolută a moravurilor.

[2] Membru al unei secte religioase înfiinţate în secolul XII la Albi, în sudul Franţei, ai cărei adepţi credeau în existenţa a două naturi de-a pururi contrare şi a doi Creatori.

travestit în ţăran, sub dărâmăturile Capitoliului incendiat, asasinat de plebea care acum îl hărţuia şi-l ciopârţea pe omul pe care îl înălţase pe cea mai înaltă treaptă a puterii.

Tot aşa a luat sfârşit şi aventura lui Stefano Porcari, şi tot din aceleaşi motive. Porcari, care aparţinea unei familii nobile, s-a gândit să profite de disensiunile ce măcinau aristocraţia romană, ca să elibereze de sub tirania pontificală oraşul şi să restatornicească „virtuţile” vechii republici. Şi el, la o sută de ani după Cola di Rienzo, citea cu foc îndemnurile lui Petrarca şi visa să devină „nobilul erou” anunţat de poet, eliberatorul şi unificatorul Italiei. „Spera”, va scrie Machiavelli, „că un succes atât de mare avea să-i aducă titlul de nou întemeietor, şi că va împărţi cu Romulus numele de Părinte al Patriei.”

Din nefericire, Porcari era un exaltat şi, neştiind că mijlocul cel mai bun pentru a face să reuşească o asemenea încercare atât de temerară era s-o organizeze în secret, el a început să vorbească peste tot de proiectul său, sperând că, în felul acesta, va câştiga mai mulţi adepţi. Zvonul complotului a ajuns la urechile papei, care s-a arătat indulgent şi s-a mulţumit doar să-l exileze pe Porcari la Bologna, sub supravegherea poliţiei; Porcari era liber, dar trebuia să se prezinte în fiecare zi la guvernatorul Bolognei, la o oră dinainte stabilită. Departe de prieteni şi de complici, gândea Sixtus IV, el va fi inofensiv.

Câtăva vreme Porcari s-a arătat a fi docil, dar, tot timpul însufleţit de ambiţia şi de dragostea pentru binele poporului, s-a gândit la o stratagemă; bun călăreţ, el şi-a propus să plece la Roma şi să se înapoieze în aceeaşi zi,

ca să se poată prezenta înaintea guvernatorului la ziua şi ora fixată. Acest drum, dus-întors, reprezintă o performanţă ieşită din comun chiar şi pentru un călăreţ foarte bine antrenat, presupunând şi că pe drum ar fi fost organizate puncte de schimbare a cailor. Cronicarii vremii afirmă că el a realizat acest timp record, de patru sute de mile romane într-o singură zi. În felul acesta a reuşit, fără să trezească bănuielile bolognezilor, să păstreze legătura cu partizanii săi şi să-şi continue preparativele pentru revoluţie.

În sfârşit, când a socotit că este momentul potrivit, a ordonat ofiţerilor săi să organizeze un formidabil banchet, la care fiecare dintre ei să-i aducă pe conjuraţii cunoscuţi, şi un număr cât mai mare posibil de prieteni. Treaba s-a făcut. În timp ce se petrecea cu veselie, fără să se prea vorbească de politică, la desert şi-a făcut apariţia şi Porcari. Ca şi Cola di Rienzo, avea şi el mantia costumaţiei, şi-şi făcuse, cu această ocazie, un veşmânt de împărat roman din stofă ţesută cu aur, care îi dădea un „aer maiestuos şi solemn”. I-a îmbrăţişat grav pe toţi convivii şi apoi le-a ţinut un lung discurs, în care şi-a expus proiectele şi a împărţit rolurile ce reveneau fiecăruia în această dramă care urma să fie jucată a doua zi. În zori, o mică trupă compusă din partizanii săi cei mai energici, mai îndrăzneţi şi mai focoşi, trebuia să pună mâna pe Vatican, în timp ce ceilalţi, prin strigăte, îndemnuri şi discursuri, aveau să poftească poporul la revoltă. Se conta, pentru reuşita loviturii, pe entuziasmul popular şi pe zăpăceala care ar fi însoţit răscoala. Odată stăpân pe Roma, el ar fi pus uşor stăpânire pe întreaga Italie.

Porcari, însă, îşi făcuse socotelile fără să ţină seama

de spionii poliţiei bologneze şi de trădători; erau destui şi în partidul său, ca în orice partid. Gărzile înarmate bologneze l-au informat pe guvernator de dispariţia lui Porcari şi, în acelaşi timp, denunţătorii îi raportau papei despre ce se petrecuse la banchet. Mai înainte chiar de a-şi putea pune în aplicare proiectul îndrăzneţ, Porcari şi capii conjuraţiei au fost repede arestaţi, judecaţi sumar şi imediat spânzuraţi.

Oricât l-ar fi simpatizat Machiavelli pe nefericitul conspirator, el îl judecă, totuşi, la fel de sever cum l-a judecat şi pe Cola di Rienzo. Porcari a eşuat numai din vina propriei sale imprudenţe. Ca şi Rienzo, el îşi pregătise insuficient acţiunea şi a pus-o prost în aplicare. Îşi merita, deci, soarta, oricât de deplorabil este să-l vezi pe un viteaz că plăteşte cu viaţa o frumoasă mişcare de eliberare. Nu pot fi încurajate asemenea încercări temerare, condamnabile în ochii lui Machiavelli. Şi nebun sau prost este bărbatul care se angajează într-o asemenea aventură fără să ţină seama de contraşanse, şi „fără măsurile necesare pentru a para loviturile adversarului. Dacă cineva poate fi tentat să-i laude intenţiile, n-o să existe nimeni care să nu-i blameze lipsa de judecată. Asemenea încercări pot să ne îmbete de glorie imaginaţia, dar executarea lor este aproape întotdeauna urmată de rezultate funeste.”

Machiavelli îi pune, prin urmare, în gardă pe viitorii conspiratori contra exceselor şi imprudenţelor care au provocat moartea lui Rienzo şi a lui Porcari; ceea ce, de altfel, nu le diminuează cu nimic meritele. Dar politica, aşa cum spune Machiavelli, este o dominantă şi nu ţine seamă de intenţii; ea judecă valoarea unei acţiuni după rezultatele obţinute. Politica nu este o problemă de

inimă, ci de cap. Inima, bunele intenţii, sentimentele generoase şi idealurile cavalereşti nu sunt în mod necesar excluse, dar e nevoie, totuşi, să fie ţinute în frâu, conduse şi controlate de o inteligenţă practică, de un simţ al oportunităţii, de o perfectă cunoaştere a obţinerii efectului dorit. Examinându-i cu atenţie - şi dacă Porcari e mai aproape în timp de el, deoarece conjuraţia lui datează din 1453, pentru Rienzo trebuie să se întoarcă cu un secol în urmă -, Machiavelli nu poate decât să simtă un fel de milă lipsită de indulgenţă pentru aceşti rataţi ai loviturii de stat. Nu cu un suflet frumos şi cu intenţii nobile se face o bună politică; a demonstrat-o şi Savonarola, o dată mai mult.

Şi atunci, ce este o politică bună? Este o partidă de şah bine condusă, jucată de o persoană bine pregătită, experimentată în capcane şi dificultăţi, care prevede la timp surprizele şi e gata să le dejoace; de la primele mutări, ea ghiceşte ce vrea adversarul, ştie cum va muta şi ce curse vrea să-i întindă, evitându-le pe acelea în care poate fi atrasă. Un bun jucător de şah are şi mintea şi inima reci. Iar cel mai bun jucător este cel care câştigă partida. În acest joc nu te laşi păcălit nici de subtilităţi, nici de aparenţe înşelătoare. Singurul criteriu al valorii este victoria şi, dacă în alte împrejurări din viaţă pot exista şi insuccese sublime, mai nobile decât un triumf, în politică singura scuză pe care o ai când întreprinzi ceva este să învingi.

În privinţa asta, romanii rămân marile exemple şi modelele desăvârşite. Maeştrii artei delicate şi primejdioase a politicii la ei trebuie căutaţi. Ei nu se încurcau în proiecte nobile şi nici în intenţii generoase; ei mergeau direct la ţintă, şi ajungeau la ea. Posedau acest

ideal civic profund care, şi pentru Machiavelli, ţine loc de ideal moral şi de ideal religios. Sau, mai bine-zis, morala şi religia lor au fost civismul. Zeii lor erau nişte zei care, după exemplul muritorilor, slujeau cetatea; iar în ceea ce priveşte morala, nici cei mai „filozofi” dintre împăraţii lor nu au confundat vreodată învăţătura teoretică despre bine cu aplicarea ei, în mod necesar imorală, cum o face un om de stat.

Admiraţia aproape religioasă pe care o are Machiavelli pentru romani şi pentru civismul lor seamănă cu aceea pe care o vom întâlni peste trei sute de ani la omul Revoluţiei Franceze. Şi acesta îşi alege un nume vechi, poartă togă, şi imită în discursuri elocvenţa din For. Şi el vorbeşte de „virtuţi”, şi dă acestui cuvânt acelaşi înţeles ca şi Machiavelli, ca şi Cato. Dar tonul lui Machiavelli se schimbă de îndată ce e vorba despre Roma; un fel de gravitate respectuoasă îi încetineşte vorba şi dă mai multă greutate cuvintelor sale. Entuziasmul îi devine aproape religios în *Principele* şi în *Istoria Florenţei,* unde nu există pagină din care să nu răsune ecoul amintirilor despre o Romă veche, ca şi în *Studiu asupra lui Titus Livius,* lucrări direct inspirate din istoria romană; glorificarea romanilor apare la el ca o temă preferată, care îi stimulează ardoarea şi-i înflăcărează elocvenţa.

Nu vorbeşte de bine decât ceea ce iubeşte cu pasiune. La Machiavelli pasiunea e lucidă, se sileşte să fie calmă, liniştită, chiar obiectivă, însă rămâne grozav de subiectivă şi cu idei preconcepute. S-ar crede că îşi ajustează morala după evenimentele istorice ale Romei vechi, pentru a-şi justifica eroii şi pentru a se modela după ei. Paginile în care îl acuză pe Romulus pentru

uciderea fratelui său, îl justifică şi îl glorifică, sunt semnificative pentru această admiraţie fără rezerve, unde înseşi păcatele care pătează modelul apar ca nişte calităţi şi ca nişte merite. „Un spirit înţelept nu va condamna niciodată pe un om superior că s-a folosit de mijloace în afara legilor obişnuite ca să realizeze obiectivul important al stabilirii unei monarhii sau al întemeierii unei republici. Ceea ce este de dorit este ca, în clipa când faptele îl acuză, rezultatele să-l scuze; dacă rezultatul e bun, omul este absolvit. Aşa a crezut şi Romulus. Nu trebuie condamnată violenţa care construieşte, ci aceea care distruge. Legiuitorul va avea atâta înţelepciune şi tărie încât să nu lase altora autoritatea pe care o ţine în mână... Ceea ce dovedeşte că Romulus a fost unul dintre cei ce merită să fie absolviţi, pentru că s-a debarasat de tovarăşul şi fratele său, pentru că ceea ce a făcut a făcut numai spre binele comun şi nu spre satisfacerea unei ambiţii.”

Imparţialitatea şi „puritatea” sunt şi ele elemente constitutive ale virtuţii antice. Prin ele, Italia va ajunge din nou puternică, unită şi prosperă. Fără ele nu se întemeiază nimic de durată. Şi iată că vedem cum ansamblul de calităţi cu caracter practic pe care Machiavelli le voia ca armă pentru omul de stat este dominat acum de revendicările unei morale superioare în faţa ideii de utilitate. Acest cult al virtuţii conferă o incontestabilă nobleţe pragmatismului său, care, lipsit de aşa ceva, ar fi destul de limitat şi destul de puţin valoros. Etica lui Machiavelli e riguroasă, severă; iar legile ei, deşi nu sunt conforme cu cele ale moralei obişnuite, păstrează în ele ceva auster şi grav, care impune respect, dacă nu chiar întotdeauna aprobarea.

Poate pentru că, în definitiv, virtutea e „cea mai bună politică”, poate pentru că aceasta este înclinaţia firească a caracterului său, şi Machiavelli descoperă în el mai multă afinitate cu spiritul roman din trecut decât cu aspiraţiile contemporanilor şi compatrioţilor săi. Idealul său va fi, atunci, să suscite un Conducător şi să realizeze prin el marea sa reformă socială. Practicând el însuşi această virtute a imparţialităţii, el dovedeşte că nu are ambiţii personale; se va mulţumi să slujească binele obştesc, dând formă, cu învăţăturile şi cu sfaturile sale, viitorului Conducător. Pentru acest lucru a muncit atât, a gândit, a citit, a meditat şi a scris. Pentru acest lucru intră în administraţie; cu scopul de a-şi perfecţiona cunoştinţele politice. În sfârşit, pentru aceasta îşi va scrie cărţile. Mentor al „Principelui”, va da, pentru el şi prin el, legi lumii întregi.

Politica este pasiunea sa, raţiunea sa de a fi. El nu are aptitudini pentru altceva; ca autor de teatru, ca povestitor, nu va depăşi un nivel mediu. Ca istoric politic - şi pentru el politica înseamnă „să faci istorie” -, este incomparabil, nu-l egalează nimeni, nici chiar Guicciardini. „Soarta voind ca eu să nu pot emite judecăţi nici asupra problemelor mătăsii, nici ale lânii, neştiind să vorbesc nici despre profit, nici despre pierdere, sunt obligat să mă ocup cu probleme de stat, şi va trebui să mă decid dacă să tac sau să vorbesc de politică.” Este prea inteligent ca să nutrească ambiţii absurde; ştie că nu are stofă de şef. Niciodată n-o să fie decât un consilier, o eminenţă cenuşie, dar ce rol pasionant! Şi mult mai bine vezi spectacolul din culise decât atunci când te agiţi pe scenă.

„Nu ştiu dacă aş merita să mă număr printre aceia

care se înşală atunci când ridică atât în slavă, în discursurile lor, vremurile vechilor romani, şi le critică pe cele în care trăim azi. Şi, cu adevărat, dacă virtutea care era pe atunci stăpână şi viciul care ne domină azi nu ar fi mai evidente decât lumina zilei, aş fi mai reţinut la vorbă. Mi-ar fi teamă să nu cad singur în greşeala pe care le-o reproşez altora. Dar lucrurile sunt atât de evidente pentru noi toţi, încât n-aş şovăi să spun cu curaj ce gândesc despre vremurile de acum şi despre cele din trecut, doar ca să trezesc în inimile tinerilor ce-mi vor citi scrierile dorinţa de a-i imita pe unii şi de a evita exemplul celorlalţi, ori de câte ori întâmplarea le va da prilejul s-o facă. Este de datoria unui om cinstit care, din vina vremurilor şi a destinului său, nu poate face el singur binele, să le dea altora învăţăminte. Poate că printre aceia pe care îi voi fi instruit s-o găsi şi unul mai favorizat de Dumnezeu, care să izbutească să şi practice acest bine.”

5. În slujba patriei

Machiavelli intrase de puţin timp în slujba cancelariei, şi se afirmase deja. Senioria îl apreciază pe acest „bun funcţionar” care nu e ros de ambiţii personale, care îşi face serviciul cu pricepere şi devotament, care nu aparţine nici unui partid, nu simpatizează cu nici o facţiune, şi care se achită cu modestie de însărcinările ce

i se dau, lăsând să se înţeleagă discret că este gata să ocupe şi funcţii mai înalte, dacă are să fie considerat demn de aşa ceva. În realitate, elementele principale ale politicii florentine, interne şi externe, trec toate prin mâna lui. Şefii săi, recunoscându-i talentele, au căpătat obiceiul să-i lase iniţiativa. Datorită ascendentului căpătat asupra colegilor, superiorităţii evidente şi a eficienţei sale, puţin câte puţin, aceştia i-au devenii subalterni. Nu se plânge niciodată că are prea mult de lucru, şi niciodată nu i se pare ingrată sau prea grea *o* însărcinare. Pentru el, totul este o joacă şi, în acelaşi timp, totul îi e spre învăţătură: glumele copiştilor, ca şi discuţiile diplomaţilor şi ale seniorilor. În inteligenţa şi în memoria sa, fiecare lucru îşi găseşte un loc; spiritul său înmagazinează, ca într-un hambar, toate grăunţele care îi cad; şi nu numai boabele, ci chiar şi pleava şi neghina. Totul va fi cândva de folos; o anecdotă amuzantă, sau chiar obscenă, poale fi la fel de utilă, într-o zi, ca şi un tratat politic.

Şi iată că zvonurile de război care tulbură de câtva timp birourile de la Palazzo Vecchio se adeveresc. Relaţiile dintre

Florenţa şi Veneţia devin încordate; a existat întotdeauna o urmă de ostilitate ascunsă între aceste două oraşe, atât de deosebite, atât de puternice amândouă, pe care totul le desparte, rivalităţi politice, concurenţa în comerţ; de asemeni şi caracterul lor intim, care pe una din ele o face un oraş marinăresc, clădit pe apă, ale cărui palate şi turnuri seamănă cu o flotilă de galere în lagună, iar pe celălalt, un oraş prin excelenţă de uscat, aşezat pe coline, pe ziduri groase, pe mor-minte. Veneţia nu are nici dealuri, nici ziduri, nici

morminte. Ea seamănă cu o tabără de nomazi ai mării, care nu au nevoie de metereze, care îşi încredinţează morţii elementelor naturii, care vagabondează fără încetare, şi al căror sălaş este vasta întindere a apelor. Florenţa este moştenitoarea vechilor etrusci, care au răscolit pământul toscan cu mormintele lor frumos zugrăvite, unde şi-au îngropat mulţimea de morţi. Ea posedă stabilitatea unor puternice rădăcini, sprijinul de neclintit al temeliilor sale de piatră. Ea se înfige în pământ cu tenacitatea bătrânilor etrusci, care aveau o ciudată pasiune pentru subteran. Florenţa e viguroasă în imobilitatea sa, în încetineala şi masivitatea sa, în tot ce există în ea dens, de nepătruns, opac, rigid şi greu; aşa cum au făcut-o aceşti etrusci melancolici, cu zâmbetul lor ciudat, magicieni şi fabricanţi de morminte. Bineînţeles că a devenit oraşul bancherilor şi al zarafilor, care nu se sfiesc să împrumute bani cu dobânzi cămătăreşti, pe când Veneţia e oraşul negustorilor aventuroşi, care îşi încearcă norocul pe mare, îşi expun prosperitatea şi creditul hazardului unei flote care se întoarce sau nu se mai întoarce niciodată. Sigur că, expansiv, comerţul Veneţiei şi-a întins braţele spre ţările Orientului, de unde sosesc mirodeniile şi mătasea. E normal, drumurile caravanelor duc toate la prăvăliile de pe Rialto şi, de aici, cele continentale pornesc spre Europa Centrală sau de Nord.

Florenţa dă dovadă de mai puţină îndrăzneală. Ea nu face negustorie cu Africa şi Asia. Piaţa sa cea mai importantă este cea a lânii, o industrie locală, şi aceea a banului; financiarii ei se fac bucuros comanditarii suveranilor lipsiţi de bani şi, chiar dacă regii sunt răi platnici, ei îşi reglează întotdeauna conturile. Înţeleaptă

şi prevăzătoarea Florenţa se uită la instabila şi apriga Veneţie, la îndrăznelile ei nebuneşti, la riscurile ei extraordinare, aşa cum o fecioară cuminte se uită la una nebună, cu un sentiment cam fariseic de autojustificare, plin de satisfacţie burgheză; şi ori de câte ori are ocazia să-i joace vreun renghi, profită de asta; ceea ce face şi Veneţia, cu satisfacţia că şi-a umilit sau şi-a sărăcit, atunci când a putut, concurenta orgolioasă.

Treburile Pisei oferă şi ele destul de frecvent prilejuri de ceartă între cele două republici negustoreşti. Într-adevăr, Pisa a fost odinioară un mare oraş comercial, aproape tot atât de important ca şi Veneţia şi Florenţa. Ea rivaliza, la controlul Mediteranei, cu Genova. Florenţa se folosea de ea pentru diminuarea puterii Genovei, şi avea mare nevoie de un debuşeu maritim; portul Livorno nu-i era de ajuns. Era important ca Pisa să rămână subordonată Florenţei, adică destul de slabă ca să nu-şi poată afirma independenţa, dar, totuşi, nu prea mult, ca să nu încurajeze cumva cupiditatea genoveză, oraş care şi-ar fi suprimat cu plăcere rivala.

Politica Florenţei tindea să menţină Pisa într-o stare de dependenţă şi de subordonare, ceea ce îi necăjea tare pe pisani, care, şi ei, aspirau să-şi recapete libertatea şi autonomia.

Problema Pisei, când a venit în Italia Carol VIII, complicase relaţiile dintre Florenţa şi Franţa. Senioria condiţionase ajutorul promis regelui, un ajutor financiar de care acesta avea nevoie, de promisiunea ca el să-i cedeze Pisa. Pe de altă parte, şi Pisa obţinuse o promisiune, contrară: Carol VIII se obligase să-i respecte independenţa. Cum aceste două poziţii erau greu de împăcat, regele Franţei se descurcase cu dibăcie;

garantase florentinilor posesiunea asupra Pisei, în timp ce unul din generalii săi punea stăpânire pe fortăreaţa oraşului şi o ceda pe bani pisanilor. Problema recuceririi Pisei rămânea din acel moment în suspensie, şi explicaţiile cu care Carol VIII încerca să-şi justifice gestul - până în ziua când totul s-a rezolvat prin plecarea sa în Franţa, ceea ce îl scutea să mai vină şi cu alte justificări -, n-au clarificat nimic. Pisa continua să sfideze oraşul care pretindea că îi e suzeran; cetăţenii ei dărâmaseră leul de marmură, frate cu Mazocco din Piaţa Senioriei, care reprezenta simbolul dominaţiei florentine; francezii se făceau că nu văd nimic şi, culmea ghinionului, Veneţia lua partea pisanilor.

Machiavelli admira mult Veneţia, politica şi Constituţia ei. Si una si cealaltă meritau să servească de model celorlalte oraşe ale Italiei. Constituţia aceasta împăca autoritatea legii cu libertăţile, asigura independenţa individului fără să pună în pericol securitatea statului. Legi severe, o poliţie civilizată, adunări conştiincioase, un executiv cinstit şi activ, permiteau un joc liber al drepturilor poporului, fără ca principiul autorităţii să fie încălcat sau micşorat. Integritatea demnitarilor săi era proverbială şi dată de exemplu. Dogele Foscari fusese obligat să-şi dea demisia din funcţie, şi a murit de supărare numai pentru că fiul său, un tânăr onest însă uşuratic, acceptase un dar de la un oarecare cetăţean care îşi închipuia că prin asta o să facă să-i prospere afacerile. Când vedeai scandalurile care dezonorau Vaticanul şi delapidările neruşinate pe care le făceau la Florenţa facţiunile victorioase, erai obligat să recunoşti, oricât de puţină simpatie ai fi avut, ca toscan, pentru Serenissima, că vechile virtuţi încă mai

trăiau în ea.

Pasionat de politică, Machiavelli ştia să aprecieze jocul delicat şi perfect al instituţiilor veneţiene, amestecul acesta de supleţe şi hotărâre care constituia tăria lor. Părea că Veneţia îşi rezolvase cele mai dificile probleme legate de Constituţie; dovadă că treburile ei publice mergeau bine, că nu existau dezordini şi nici tiranie, că înflorea comerţul, că fiecare cetăţean socotea că este de datoria lui să muncească pentru prosperitatea oraşului.

De ce nu i se puteau adapta şi Florenţei aceste instituţii salutare? Pentru asta ar fi trebuit să se renunţe la luptele atât de aprinse dintre partide, la tirania interesului personal; ar fi trebuit ca şeful puterii executive să fie şi el numit pe viaţă, ca şi dogele, lucru pe care florentinii îl considerau şocant şi vătămător pentru ideea de libertate. Erau multe de învăţat de la veneţieni, atât măcar cât să se poată adapta unui popor de uscat nişte legi şi obiceiuri care făceau gloria şi bogăţia unui popor maritim. Între caracterul toscan şi cel veneţian mai existau încă şi antinomii profunde, ţinând de natura locului, de tradiţii, de însăşi originea etnică, de gusturi, de obiceiuri. Totul era diferit. Înţelegem, deci, că Veneţia îşi păstra dogele pe viaţă, iar Florenţa îşi schimba Senioria la fiecare două luni. Asta făcea şi ea parte din idiosincraziile naţionale.

Oricare ar fi fost simpatia lui Machiavelli, ca gânditor, istoric şi politician, pentru Veneţia, cetăţeanul era obligat să deteste oraşul inamic şi să încerce din toate puterile sale să-l combată. Nu cred ca secretarul cancelariei să fi împărtăşit duşmănia poporului împotriva Reginei Adriaticii; ura este, într-adevăr, un sentiment primitiv,

rudimentar şi ordinar, nedemn de un spirit subtil şi delicat. În plus, el spera că într-o zi Veneţia va face parte din această Italie unificată la care trebuia să se ajungă, dacă italienii nu ţineau să cadă pradă străinilor. La ce bun, atunci, să se creeze antagonisme ireductibile între două state care erau chemate să fie nişte provincii ale unei Italii noi, deci două oraşe surori? Machiavelli era prea inteligent ca să practice o xenofobie absurdă, de orice fel, sau indiferent de motivaţie. Fiecare popor îşi are particularităţile sale, defectele şi calităţile sale. O naţiune care azi ne este aliată mâine ne va fi duşmană, şi adversarul de ieri ne va ajuta azi s-o învingem. De ce trebuie să intervină pasiuni, ca iubirea şi ura, într-o problemă complexă de relaţii internaţionale, care se bazează doar pe oportunităţi şi pe interese imediate? în schimb, deoarece există starea de război între aceste două state - tot atât de bine ar putea să existe şi o stare de pace, şi chiar o alianţă care să le unească în faţa unei alte puteri -, important este să faci războiul şi să-l câştigi. Dar, vă rog, să nu amestecăm aici problemele de sentiment, care nu pot fi altceva decât o prostie şi o ipocrizie. Machiavelli nu confundă niciodată activităţile legate de diversele aspecte ale personalităţii sale. Ca individ, el gândeşte şi simte într-un fel; ca membru al unei entităţi sociale, al unei colectivităţi, el gândeşte şi simte altfel. Ca cetăţean al Florenţei, el poate fi chemat să lupte împotriva unei persoane pe care omul Machiavelli o admiră, o preţuieşte şi o iubeşte; sunt nişte domenii care nu comunică unul cu altul. Să le amesteci, să le laşi să impieteze unul asupra celuilalt, asta nu ar aduce decât dezordine şi confuzie. Or, dezordinea şi confuzia aparţin prostiei; inteligenţa superioară trebuie

să se ţină departe de ele, să le combată ori de câte ori le întâlneşte.

Iată-l, deci, pe Machiavelli, în calitate de secretar al cancelariei, angajat trup şi suflet în războiul contra Veneţiei. Era, într-adevăr, inadmisibil ca Veneţia să încurajeze, aşa cum o făcea, revolta pisanilor. Ea le trimisese arnăuţii săi, o cavalerie uşoară de oameni viteji, feroci, recrutaţi din Albania, foarte îndrăzneţi, atât în lupte de gherilă ca şi în mari bătălii. Nemulţumiţi să susţină Pisa doar cu o trufie şi mai jignitoare decât era periculoasa trimitere de arnăuţi, veneţienii ameninţau să invadeze Casentino, ceea ce i-ar fi adus chiar la porţile Florenţei.

Florenţa a ripostat la această provocare angajând doi condotieri celebri, fraţii Vitelli, consideraţi printre cei mai buni căpitani ai timpului. Ca să-i obţină, a trebuit să-l roage pe regele Franţei, în serviciul căruia se aflau, să aibă amabilitatea să-i împrumute Republicii. Acest lucru nu s-a făcut fără o oarecare opoziţie din partea contelui Rinuccio da Marciano, comandant suprem al Florenţei, care în felul acesta ar fi trecut pe un post de subaltern, comanda armatei fiind încredinţată lui Paolo Vitelli. Rinuccio îşi dovedise incapacitatea şi slăbiciunea în conflicte recente, când fusese de fiecare dată bătut; cu toate astea, el nu se vedea înlocuit de un Vitelli în fruntea trupelor florentine.

Relaţiile dintre condotieri şi oraşele care îi foloseau erau deseori ciudate. Nu încăpea aici un alt element în afară de interes; era o simplă închiriere de servicii, care nu implica nici o atitudine afectivă. Condotierul trebuia să facă treaba pentru care era plătit; ar fi fost o prostie să-i pretinzi să „iubească” oraşul care îl plătea şi

împotriva căruia, a doua zi, ar fi putut fi chemat să lupte. Căpitanii de mercenari nu aveau nici o preferinţă în alegerea patronilor lor; aleşii erau ei şi, din moment ce erau bine plătiţi, totul era în regulă. Şi nici nu era nevoie ca oraşul să-l iubească pe condotierul angajat. Totul se rezuma la o problemă de bani; când solda era plătită de către una din părţi, şi războiul era bine dus la capăt de către ceilalţi, se considera că fiecare contractant îşi îndeplinise obligaţiile.

Se mai întâmpla, totuşi, ca un condotier ambiţios şi de rea-credinţă să abuzeze de puterea lui şi să violenteze oraşul care îl angajase, să încerce, de exemplu, să se instaleze acolo ca tiran. Lucru întotdeauna de temut, mai ales din partea unui condotier puternic, care se sprijinea pe o armată numeroasă. Dacă era plătit prost, putea să-i vină pofta să se răzbune; dacă era plătit bine, o asemenea opulenţă risca să trezească în el cupiditatea. Guicciardini povesteşte undeva o veche anecdotă, prea nostimă ca să fie adevărată, şi simptomatică pentru spiritul vremii. Se spune că un oraş fusese atât de bine şi de cinstit servit de un condotier, că se punea întrebarea în ce fel putea să-şi arate recunoştinţa faţă de el. Nici un fel de recompensă nu părea să fie îndeajuns de potrivită pentru treaba făcută. Membrii guvernului au discutat multă vreme, unii propunând să-i ofere o mare sumă de bani peste soldă, alţii zicând să-i dea pământuri, castele, sate. Fiecare socotea că n-ar fi făcut destul pentru un om care le adusese atât de mari servicii. Un demnitar, ceva mai perspicace decât ceilalţi, le-a potolit astfel entuziasmul: „Fiţi atenţi”, le-a zis el, „dacă îl umpleţi de daruri pe omul acesta, o să stârniţi în el pofta pentru ceva mai

mult. Ce-o să faceţi atunci, dacă el o să devină ameninţător? Să nu uitaţi că demnităţile şi banii pe care i-i oferiţi or să-l facă şi mai puternic, deci şi mai arogant şi mai ambiţios. Ca să-i acordăm recompensa la care are dreptul şi pe care, într-adevăr, o merită serviciile remarcabile făcute ani de zile, fără să fim cumva în primejdie cu el, iată ce vă propun eu: să-l ucidem şi apoi să-l proclamăm geniu tutelar al oraşului, să-i înălţăm statui, să-i celebrăm cultul şi, în felul acesta, totul va fi reglementat, în mod cinstit şi cu înţelepciune.”

Problema, atât de straşnic rezolvată în această povestioară, nu se putea pune decât atunci când războiul lua sfârşit; şi nu de puţine ori se întâmpla ca, odată războiul terminat, patronul, ingrat sau bănuitor, să-l asasineze pe condotier ca să nu-i mai dea banii şi să nu se mai teamă de el. Înainte de începerea operaţiunilor, patronul îl copleşea cu bunăvoinţa sa şi-l cinstea ca pe un erou din Antichitate. Machiavelli trebuie să fi asistat, cu un zâmbet subtil şi amuzat, la primirea solemnă şi strălucită pe care Senioria le-a făcut-o Vitellilor când au sosit la Florenţa. În prezenţa miniştrilor şi a demnitarilor adunaţi în Piaţa Senioriei, în faţa vechiului palat împodobit cu ghirlande şi banderole destinate momentului, Vitellii au fost salutaţi de către prietenul lui Machiavelli, Marcello Virgilio, cu un discurs în latineşte; au fost puşi pe aceeaşi treaptă cu Ahile, Alexandru şi Iuliu Cezar. Discursul a fost brusc întrerupt de sunetele unor trompete: sosise momentul semnării contractului. Momentul acesta, astrologul Vitellilor, de care ei nu se despărţeau niciodată, cum niciodată nu se despărţeau de spadă, îl calculase după poziţia astrelor, şi urmărea foarte atent drumul soarelui, ca să-l stabilească exact pe

cel mai favorabil încheierii acordului. O clipă mai târziu sau mai devreme, ar fi însemnat ca evenimentul să aibă loc sub proaste auspicii. Se vede că astrologul nu-şi cunoştea bine meseria, sau că îşi făcuse prea uşor pronosticurile, deoarece războiul s-a soldat prost pentru condotieri. La sunetul trompetelor, Virgilio a tăcut, s-a retras, iar gonfalonierul în exerciţiu a pus în mâna lui Paolo Vitelli bastonul de comandant, însemnul gradului şi simbolul funcţiei sale. După care, toată lumea a plecat, în cortegiu, să asculte slujba oficiată la catedrală pentru obţinerea binecuvântării Domnului asupra acestei fericite înţelegeri.

Căpitanul revocat, Rinuccio, nu şi-a ascuns necazul. Ca să-l împace, Senioria i-a găsit ceva care să-i menajeze amorul propriu. I s-a conferit, deci, titlul de „guvernator general”, titlul pur onorific, lăsându-i lui Vitelli pe cel de „comandant şef, ceea ce implica, de fapt, comanda efectivă a armatei. Şi a mai trebuit, de asemenea, pentru a-i potoli susceptibilitatea, să i se promită acelaşi tratament de care avea să beneficieze şi Vitelli.

Dar veneţienii înaintau rapid. Au fost retrase trupele angajate în faţa Pisei, au fost închiriate nişte regimente de la Lodovico Sforza, au mai fost angajaţi şi vreo alţi câţiva mici condotieri, pentru că trebuia să li se bareze drumul invadatorilor. Deja aceştia cuceriseră Marradi şi Bibbiena, când au fost bătuţi de un oştean necunoscut: abatele de la Camaldoli. Don Basilio, căruia Machiavelli îi recunoaşte talentele de strateg şi îi laudă fervoarea şi dragostea de patrie, i-a strâns pe ţărani, i-a înarmat şi i-a asmuţit împotriva oştilor veneţiene, cărora le-a administrat o surprinzătoare înfrângere. Victoria aceasta a coincis cu „îmbolnăvirea” ducelui de Urbino, condotier

în serviciul Veneţiei, care a pretextat starea proastă a sănătăţii sale pentru a se retrage din război şi, trecând prin liniile florentine, datorită unui permis de liberă trecere acordat de Vitelli, s-a întors frumos acasă.

Acest dublu eşec i-a făcut pe venețieni să accepte propunerile ducelui de Ferrara, care se constituise ca mediator între cele două populaţii inamice. Fiecare din ele a făcut concesii şi, în primele zile ale lui 1499, a fost semnat un tratat de pace. Nenorocit, însă, ca toate tratatele, şi plin de pretexte pentru viitoare războaie. Se spunea acolo că pisanii îşi vor păstra fortăreţele şi dreptul la comerţ liber, dar că, pe de altă parte, erau supuşi florentinilor. Veneţienii acceptau să evacueze Casentino, pe care puseseră stăpânire, şi să nu se mai amestece în treburile pisanilor; drept care Florenţa le dădea o sută de mii de ducaţi (plătibili în doisprezece ani), timp suficient pentru ca tratatul să nu mai fie altceva decât un petic de pergament.

Pisanii au declarat imediat că tratatul nu e valabil şi că, în ceea ce îi privea, nici n-aveau să-l respecte. Războiul a reînceput, deci,fără veneţieni, ostilităţile limitându-se doar la florentini şi pisani. În acest timp, Senioria începuse să se îndoiască de lealitatea Vitellilor; ea socotea că oamenii ăştia îi costau prea mult, şi că, până în momentul acela, nu se dovediseră prea eficienţi. Din cauza lor fuseseră obligaţi să-i mărească lui Rinuccio solda şi, văzând aceasta, un alt condotier, Jacopo d'Appiano, tiran la Piombino, a cerut şi el un tratament egal. Toţi condotierii, mai mari sau mai mici, au început să ceară mărirea soldei. Poporul era sătul să mai plătească dări; el declara că nu mai dă un ban pentru război şi, ca să-şi arate mai hotărât nemulţumirea, în

ziua alegerilor a intrat în grevă.

În mijlocul acestor încurcături, cei Zece, care apreciasem priceperea lui Machiavelli, l-au trimis pe el în tabăra Vitellilor. Trebuia să afle, acum când Pisa rămăsese singură, de ce nu mergea bine războiul; să fie supravegheaţi cei doi Vitelli, sa li se stimuleze zelul şi, dacă trădau, să se strângă dovezi ale trădării lor. Pentru un om care nu-şi părăsise niciodată biroul, era o misiune pasionantă. Avea să simtă de aproape tumultul războiului, să participe la lupte şi la hărţuieli, să observe fortificaţiile şi manevrele oştilor, în sfârşit, să se instruiască - era visul acestui om dornic de a şti!

- într-o artă din care nu cunoştea nimic, în afară de ceea ce aflase din cărţi. Avea să examineze practica unei arte a cărei teorie o cunoştea, pentru că îi citise pe vechii tacticieni şi pe cei moderni. Avea să simtă mirosul prafului de puşcă, să audă tunetul bombardelor şi să vadă soarele sclipind pe coifurile şi pe platoşele luptătorilor. În sfârşit, avea să li se alăture Vitellilor, să stea cu ei, şi să demonteze pe îndelete curiosul mecanism psihologic al spiritului unui condotier italian din veacul al XV-lea.

El încercase deja, din biroul său, să potolească geloziile şi susceptibilităţile, să lecuiască rănile amorului propriu. S-a silit să trezească în căpitanii de mercenari din slujba Florenţei, aşa cum ar sluji şi Pisa, un oarecare sentiment patriotic, ceea ce pare tare anacronic, şi ne putem imagina cu ce fel de surâs şiret îşi redactează el scrisorile, întrebându-se dacă asemenea argumente erau în stare să-i impresioneze pe condotieri.

Cine ştie? Machiavelli este în căutarea unui conducător. El speră să întâlnească, în epoca aceea fertilă în

personalităţi puternice, pe Principele căruia să-i conducă paşii spre victorie, spre unitatea Italiei. Cine o să fie acest Principe? Până acum nu s-a găsit nici o persoană capabilă să joace un astfel de rol. Poate Paolo Vitelli îi va înţelege aspiraţiile şi i le va urma? Chiar admiţând că acest condotier duce cu nepăsare un război, ce i se pare neînsemnat, n-ar fi, totuşi, posibil să trezească în el marile ambiţii?

Dar, de la primele contacte cu Vitelli, Machiavelli este decepţionat; omul nu e decât un aventurier ca toţi ceilalţi şi, mai mult, se pare că face un joc dublu. Ezitările, tărăgănelile sale arată că nu e deloc grăbit să pună capăt războiului şi că nu se gândeşte decât cum să stoarcă Florenţei cât mai mulţi bani, menajându-şi, în acelaşi timp, ostaşii. Ca să liniştească poporul şi Senioria, indignate de aceste temporizări, a obţinut la Cascina o victorie, dar de atunci nu mai face nimic. Intre timp, rezervele vistieriei se golesc, şi curând soldaţii nu vor mai putea fi plătiţi. Să fie el înţeles cu pisanii ca războiul să treneze până când se vor epuiza finanţele Florenţei?

Într-o zi se aude un mare vuiet; într-un uriaş nor de praf şi de moloz, se prăbuşeşte, sub loviturile bombardelor, o parte din zidul întărit. Turnul Stampace e la pământ; o breşă de 20-30 de metri se cască în întărituri. Armata asediatorilor pătrunde prin această breşă; tinerii voluntari florentini sunt în frunte. Oraşul este cucerit.

Da, ar fi fost cucerit, dacă, în momentul când s-a ajuns la biserica San Paolo, nu s-ar fi dat ordinul de retragere, care i-a oprit pe combatanţi. Să te retragi atunci când te îndrepţi spre victorie? Florentinii cred că au înţeles greşit şi îşi continuă înaintarea; dar iată că cei

doi Vitelli le aţin calea şi, cu lovituri de sabie, îi reprimă pe neascultători. După care, florentinii odată retraşi, pisanii astupă breşa, repară zidul, şi totul se ia de la început.

Care era răspunderea Vitellilor în toată această treabă? S-or fi temut ei că, dacă înaintau prea mult, trupele lor puteau cădea într-o capcană? îi îngrijora elanul voluntarilor florentini, lipsiţi de prudenţa militarilor de profesie? în sfârşit, să fi fost posibilă o înţelegere a condotierilor cu pisanii? Florenţa nu a vrut să creadă imediat că cei doi Vitelli, primiţi cu atâtea onoruri, puteau fi capabili de trădare. Pe tăcute, erau acuzaţi că împiedicaseră cucerirea oraşului, în chiar clipa când acest lucru fusese aproape realizat; raportul asupra operaţiunilor executate de tinerii florentini sublinia că ei greşiseră. Mai bine să nu se cedeze unui moment de supărare şi să se cerceteze totul în linişte.

În tabără au sosit doi trimişi, împuterniciţi să cerceteze cazul. Din nefericire, unul dintre ei s-a îmbolnăvit de friguri şi a murit în scurt timp, ceea ce pe colegul său l-a speriat şi l-a făcut să se înapoieze imediat la Florenţa. Au fost înlocuiţi cu alţi doi comisari, dar aceştia nu au ştiut ce hotărâre să ia.

Vitellii, încrezuţi, aroganţi şi mândri, nu admiteau ca nişte „civili” să pună în discuţie modul lor de a face război. Sau beneficiau de încrederea guvernului florentin, sau nu beneficiau. Era greu să li se spună clar că provocaseră neîncredere. Ce avea să se întâmple dacă se retrăgeau din acţiune? Nici Rinuccio şi nici Appiano nu erau oameni care s-o ducă la bun sfârşit.

Trebuia procedat cu prudenţă. Pe Vitelli totul îi acuza: libera trecere pe care ei i-o acordaseră generalului

inamic, atunci când ducele de Urbino îi părăsise pe veneţieni (dar tocmai această dezertare pusese capăt războiului de la Casentino); generozitatea lor faţă de un dezertor florentin, Ranieri della Sassetta, trecut în slujba Pisei, pe care ei îl făcuseră prizonier şi apoi îi dăduseră drumul, în ciuda ordinului dat de Seniorie, care cerca să fie trimis la Florenţa ca să fie executat: „Eu nu vreau să fiu călăul unui ostaş curajos”, spusese Vitelli. Dar cum nimeni nu mai voia să încredinţeze comanda unor suspecţi, şi cum, pe de altă parte, fără ei nu se mai putea continua războiul, era mai bine să se suspende ostilităţile.

Într-o zi, au sosit în tabără doi trimişi ai Senioriei, Braccio Martelli şi Antonio Canigiani. Aparent, ca să plătească solda regimentelor şi să pregătească retragerea. La propunerea lui Machiavelli, Senioria luase hotărârea să renunţe, cel puţin pentru moment, la cucerirea Pisei: nimic bun nu se mai putea face înainte de a fi încheiate socotelile cu fraţii Vitelli. Trebuia acţionat cu grijă. Vitellozzo Vitelli ceruse o permisie, probabil pentru a se eschiva într-un fel. Senioria i-a respins cererea, motivând că prezenţa lui era necesară. Machiavelli, care se înapoiase la Florenţa şi care, de acolo, dirija operaţiunea de învăluire a condotierilor, pregătea un dosar greu împotriva lor; se pare că acesta conţinea scrisori prin care cei doi promiteau să lungească războiul cât mai mult.

Când a ajuns în posesia tuturor documentelor care îi incriminau pe Vitelli, Machiavelli a dat ordin trimişilor săi să acţioneze, „fără ca, din exces de zel, să procedaţi mai în grabă decât necesar, şi nici, din prea multă timiditate, să pierdeţi ocazia cea mai favorabilă”. Nu fără o oarecare

dezamăgire s-a hotărât secretarul cancelariei să-i pedepsească pe cei doi. Tot timpul cât stătuse în faţa Pisei începuse să-i cunoască bine, şi îşi pierduse deja destule iluzii despre ei - Vitellii nu erau decât nişte mercenari ca toţi ceilalţi, nu nişte „Principi” -, dar îi era neplăcut să declanşeze împotriva unor luptători cu nimic mai vinovaţi, la urma urmelor, decât alţi semeni de ai lor, justiţia riguroasă a magistraţilor florentini. Şi totuşi, trebuia lovit tare şi dat un exemplu, altfel nu ar mai fi existat nici un fel de siguranţă, pe viitor, cu alţi mercenari.

Martelli şi Canigiani i-au invitat, deci, pe cei doi condotieri la masă. Singur Paolo a răspuns la invitaţie; Vitellozzo, bolnav, era la pat. După ce s-au ospătat prieteneşte, magistraţii florentini şi generalul s-au retras într-o cameră aparte, ca să discute. De cum au intrat, au şi apăru zbirii Senioriei, şi Martelli i-a făcut cunoscut condotierului că e prizonier, între timp, şi-a trimis oamenii înarmaţi să-l aresteze şi pe Vitellozzo. Însă acesta, bănuind ceva, dispăruse. Patul era gol. Vitellozzo sărise pe fereastră şi se făcuse nevăzut. Destinul omului este, totuşi, scris în stele, şi e în zadar să încerci să scapi de el. Vitellozzo, care s-a sustras, până în ziua aceea, călăului florentin, avea să fie una din victimele unei „frumoase capcane” la Sinigaglia, „minunata” lovitură a lui Cesare Borgia împotriva condotierilor infideli, şi avea să moară chiar în aceeaşi zi în ştreangul lui Don Michele, călăul ducelui de Valence.

Procesul lui Paolo Vitelli a avut loc în ultimele zile ale lui septembrie. Documentele prezentate judecătorilor erau zdrobitoare. A fost condamnat la moarte şi executat. Astrologul care fixase cu atâta grijă momentul

semnării contractului între oraş şi condotier nu prevăzuse, desigur, un astfel de deznodământ. De altfel, Vitelli şi-a susţinut tot timpul nevinovăţia şi, până în momentul când călăul i-a tăiat capul, a afirmat cu tărie că e inocent. Mulţi cronicari contemporani sunt de aceeaşi părere. Printre alţii, şi Guicciardini, care, totuşi, îşi sprijină convingerea pe o idee destul de curioasă; este normal pentru căpitanii de mercenari, zice el, şi e în obiceiul lor să-şi apere interesele, deseori în detrimentul patronului. Buonacorsi îl consideră „un bărbat remarcabil"; Nardi afirmă că sentinţa a fost nedreaptă. Machiavelli, dimpotrivă, pare să nu se fi îndoit de vina lui, şi faptul că procesul a durat doar câteva zile, iar sentinţa a fost executată imediat, dovedeşte că tribunalul a fost destul de convins de această vinovăţie.

Trădarea este un cuvânt greu. E puţin probabil ca Vitelli chiar să fi fost plătit de pisani. Pare mai probabil ca, păstrând bune relaţii cu Franţa, în serviciul căreia s-a aflat atunci când l-a angajat Florenţa, el să fi făcut politica franceză în legătură cu pisanii. Într-adevăr, regele nu ţinea să se compromită în această treabă care îi dăduse multă bătaie de cap şi predecesorului său. Atitudinea sa faţă de Pisa era impusă şi de relaţiile cu Milano şi Veneţia; Pisa nu era decât un pion pe tabla de şah a Italiei. Nu-i făcea plăcere ca florentinii să aibă o victorie categorică asupra unui stat care, de multă vreme, considera Franţa ca pe protectoarea sa firească, în felul acesta, Vitelli a fost obligat să ţină cont şi de interesele franceze; se poate să fi primit şi ceva instrucţiuni, în taină, ca să saboteze războiul; comportarea lui în ziua când a fost dărâmat zidul s-ar putea explica şi prin împotrivirea sa la o soluţie radicală.

Dar, oricum, el a plătit cu viaţa acest joc dublu. Aşa pier toţi duşmanii patriei.

Această întâmplare clarifică, într-un mod foarte interesant, relaţiile dintre condotieri şi oraşele care îi plătesc. Ne miră, totuşi, cum au putut să-l aresteze trimişii Florenţei pe comandantul unei armate în chiar mijlocul ostaşilor săi, fără să provoace proteste şi fără să stârnească o răscoală.

Ca să înţelegem toate acestea, trebuie să ţinem seama de relaţiile dintre mercenari şi şefii lor. Regimentul unui condotier ca Vitelli se compunea din elemente eterogene, aparţinând unor naţionalităţi diferite, fiecare având o reputaţie bine cunoscută pentru însuşirile militare proprii; elveţienii pentru rezistenţa şi disciplina lor, spaniolii pentru îndrăzneală, bretonii pentru tenacitate, nemţii pentru priceperea lor la tunuri. Mai existau şi italieni, din toate clasele şi de toate categoriile. Nici o legătură afectivă între şef şi trupele sale; nici atât cât între el şi statul pe care îl servea; între unii şi alţii nu se stabileau decât relaţii cu caracter mercantil; totul se reducea la o problemă de bani; condotierul se bătea pentru oraşul care îl plătea mai bine, iar soldaţii, pentru condotierul care le oferea o soldă mai mare.

Sigur că mai exista şi mândria de a face parte dintr-o armată cu faimă, de a purta culorile lui Alviano, Colleone, Gattamelata, ale lui Piccinino, Oliverotto da Fermo, Vitelli. Dar în clipa când, de exemplu, şeful cădea în mâinile duşmanului, ca în cazul de faţă, soldaţii ziceau că ar fi absurd să-l mai apere pe un om terminat. Ar fi făcut-o, poate, în cursul luptei, în focul acţiunii - şi poate nici atunci -, dar aici pe ei nu-i mai interesa. Apoi, e lucru

sigur că plecarea lui Vitelli s-a făcut cu toată discreţia, şi că ostaşii săi au aflat probabil în acelaşi timp de arestarea şi executarea lui. Aşa că ce rost mai avea să protesteze? în tabără se mai aflau şi alte trupe, cele ale lui Rinuccio, ale lui Appiano, care i-ar fi ţinut la respect pe oamenii lui Vitelli. Să provoci o încăierare pentru un condamnat căruia i se tăiase capul? Era o întâmplare destul de obişnuită ca să se mai facă atâta caz. Soldaţii lui Paolo Vitelli s-au împrăştiat şi s-au dus să-şi ofere serviciile în altă parte. Oamenii lui Vitelli, consideraţi nişte ostaşi bine instruiţi şi antrenaţi de către doi buni specialişti, au fost înrolaţi fără probleme.

Afacerea asta de la Pisa costase scump Florenţa. Ghinionul a urmărit-o şi după ce a ridicat asediul. Câteva bărci pe care se aflau piese de artilerie, probabil prea încărcate, s-au scufundat în Arno. Şi, pe vremea aceea, o bombardă şi chiar un tun mai vechi aveau o valoare inestimabilă. Dar comoara asta nu a fost pierdută pentru toţi; ironia sorţii a făcut ca tunurile să fie pescuite de pisani, care le-au şi instalat, cu mare bucurie, pe bastioanele lor.

Pisa era salvată; îşi refăcuse în linişte fortificaţiile, îşi reclădise turnul Stampace şi-şi întărise bateriile cu resturile artileriei florentine. În faţa sa, ea nu mai avea decât nişte mici întărituri în care Senioria ţinea o garnizoană slabă, mai mult ca să supravegheze mişcările pisanilor; de fapt, ca să nu recunoască pe faţă umilinţa de a fi renunţat complet la război. Această nefericită aventură s-a soldat cu un enorm deficit. Lăzile tezaurului public erau goale, popularitatea Senioriei foarte ştirbită, nemulţumirile în popor mari de tot. El, Machiavelli, s-a descurcat onorabil, chiar şi cu un profit. Operaţiunile

politice şi judiciare el le condusese; şi, din punct de vedere militar, rapoartele trimise de el erau atât de inteligente, de convingătoare, situaţia atât de bine judecată, încât se putea şi pe viitor avea încredere într-însul; chiar şi pentru a concepe desfășurarea unor ostilităţi. Ca diplomat, acţionase cu marc pricepere, strângându-i în plasă pe cei doi Vitelli, fără să le dea nimic de bănuit, conducând în cel mai mare secret cercetările - secretul acesta atât de greu de obţinut într-un regim democratic. Marcello Virgilio era mândru de elevul său, iar Senioria era satisfăcută. „Machiavelli ăsta”, ziceau ei, „are să fie un excelent ambasador.”

6. O femeie şi jumătate

Pe drumul pe care veneţienii coboară spre Casentino, se află un mic stat independent, unul din acele stătuleţe italieneşti formate în general dintr-un oraş şi un grup de sate. Astfel de stătuleţe îşi apărau cu gelozie independenţa, deseori cu atât mai mândre şi susceptibile, cu cât erau mai mici, şi aveau, deci, destule de făcut ca să fie luate în serios. Multe dintre ele, ca şi acesta, beneficiau de o poziţie strategică excepţional de favorabilă, care le expunea atacurilor beligeranţilor, dar

în acelaşi timp le făcea să se bucure de oarecare consideraţie; prietenia şi sprijinul lor erau căutate, nu atât din cauza importanţei lor reale, cât pentru privilegiul avut de a putea bloca un drum sau închide o vale. Astfel de privilegii le expuneau multor pofte, fiecare stat mai mare dorind să pună mâna pe o asemenea poziţie-cheie; dar însăşi independenţa lor se baza pe marele număr de „pofticioşi” care se spionau foarte atent şi se neutralizau reciproc, împiedicându-se unul pe altul să obţină vreun avantaj în dauna celuilalt.

Caterina Sforza, contesă de Forli şi de Imola, ajunsese astfel să apere autonomia statelor sale, mai întâi cu vigilenţa care nu o părăsise niciodată, cu o energie demnă de un bun luptător şi, în sfârşit, şi graţie rivalităţii dintre Milano, Florenţa, Serenissima, francezi şi papă, care se spionau şi erau gata, la primul gest suspect, să pice peste imprudent. Florenţa, în special, cultiva cu grijă amiciţia acestei femei şi.

ca să-i fie pe plac, îi acordase fiului său, Ottaviano Riario, o *condotta* de cincisprezece mii de ducaţi; nu merita el o astfel de sumă, dar acesta era singurul, şi cel mai bun, mijloc de a păstra o prietenie cu mama. Pe de altă parte, Caterina Sforza, pe care intenţiile lui Cesare Borgia asupra Romagnei o neliniştea, dorea şi ea să rămână în termeni buni cu Florenţa, şi aceasta intimidată de înrudirea contesei cu Ludovic Maurul, căruia îi furniza cu plăcere soldaţi. Prin urmare, ea dorea menţinerea *condottei* încredinţate fiului său - prima nu durase decât şase luni -, în timp ce Riario, pretextând că Florenţa nu-şi respectase întotdeauna promisiunile, aspira să devină liber.

Ottaviano Riario avea puţine talente de politician, dar

maică-sa le avea din belşug; mai avea şi o cantitate de energie şi de îndrăzneală pe care nimic nu le putea potoli, „virtuţi” de care puţini bărbaţi puteau face dovadă. În sfârşit, avea un fel de geniu de „tiran” care, în galeria aceasta extraordinară ce reprezintă Italia secolului al XV-lea, face din ca una din cele mai extraordinare figuri.

Fără îndoială că din naştere - căci om de stat te naşti, nu devii - poseda ea acest amestec de însuşiri şi defecte, acest dinamism, acest dispreţ faţă de bărbaţi, această îndrăzneală în acţiuni, această perseverenţă în ducerea lor până la capăt, lipsa de scrupule, şiretenia, brutalitatea, cinismul, într-un cuvânt, trăsăturile care îl definesc pe un „mare bărbat” al vremii. Prin însăşi natura sa, era incontestabil un mare bărbat iar destinul îi dăduse prilejul de a-şi manifesta geniul, de a-şi împietri inima, de a-şi ascuţi spiritul şi de a-şi întări voinţa. Ca mulţi din marii oameni ai secolului - secolul „bastarzilor” -, se născuse şi ea copil nelegitim, fruct al unui adulter dintre Galeazzo Sforza şi Lucreţia Landriani. Mama ei, care mai avusese patru copii de la trei bărbaţi, şi încă alţii ai căror taţi rămâneau necunoscuţi, nu s-a apropiat de ea; a crescut-o bunică-sa, până în ziua când a luat-o soţia tatălui ei, Bona de

Savoia; a fost legitimată şi căsătorită apoi cu Girolamo Riario, conte de Imola şi Forlì.

Riario acesta era nepot al Papei Sixtus IV şi, ca atare, a organizat conjuraţia lui Pazzi, cu care ocazie Giuliano de Medici a fost asasinat în biserică de către un preot, în timpul slujbei de înălţare.

Lorenzo de Medici nu a reuşit să scape de pumnal decât datorită îndrăznelii şi prezenţei sale de spirit.

Riario nu era bun de altceva decât de asemenea lovituri. Brutal, sălbatic, moştenind caracterul violent al bunicului său - un fost pescar din Liguria - nu a putut ajunge cardinal. Sixtus IV l-a numit comandant şef al armatei pontificale şi administrator al Castelului Sant'Angelo. Avea în primire tezaurul, precum şi libertatea să ia de acolo oricât poftea. Stăpân al Romagnei, a fost un tiran înspăimântător, care executa la cea mai mică bănuială pe oricine era suspectat că simpatizează cu vechii seniori din Forlì şi Imola, şi otrăvea, fără probleme, pe cei care îl deranjau şi împotriva cărora nu putea invoca nici un motiv ca să le taie capul sau să-i spânzure de crenelurile castelului.

L-au căsătorit pe acest animal feroce, obtuz şi rău, cu o tânără inteligentă şi fină, crescută la Curtea cea mai cultivată din Italia, poate puţin necăjită că era un copil nelegitim şi nerăbdătoare să facă uitat lucrul acesta lăsându-se remarcată de bărbaţi. Nu era frumoasă, dar avea o mare distincţie, cu nasul ei acvilin, cu părul blond, cu un profil prelung, aşa cum a pictat-o Piero di Cosimo; mai târziu, trăsăturile aveau să şi se îngroaşe, nasul să-i semene cu un plisc, bărbia să i se ascută, aşa cum apare pe medalia lui Niccolo Fiorentino; pe revers, un înger conduce carul ei triumfal, tras de doi cai înaripaţi. Faţă de soţ, ea îşi păstrează demnitatea, aproape chiar independenţa; n-avea să uite niciodată că este o Sforza, chiar dacă nu vroia să-şi aducă aminte că strămoşul lui Sforza a fost un ţăran ajuns ostaş, şi încă unul fericit, datorită norocului. Ca o Sforza, ea condamnă politica exagerată anti-Medici a soţului său, ceea ce, socotea ea, avea să-l împingă şi pe el spre dezastru. Nu e oare posibil ca, în dorinţa ei de a se feri atât pe sine, cât şi pe

copiii ei şi statul, de un atare dezastru, să fi consimţit, dacă nu să fi şi participat chiar la asasinarea lui Riario, în momentul când acesta se găsea pe marginea unei prăpăstii gata să-i înghită pe toţi? Important era să fie statul salvat.

Se poate bănui totuşi, că, odată dispărut bărbatul, guvernatorii castelelor, numiţi de ea, au refuzat să-i recunoască autoritatea. Aşa că ea a decis, încă de pe când bărbatul său, bolnav, zăcea în pat, să-şi asigure locurile cele mai importante, în special castelul Ravaldino, de care depindea stăpânirea oraşului Forlì. Riario instalase la Ravaldino pe un fost pirat, teribil de feroce, de care se temea el mult şi căruia îi datora şi bani. Ca să-şi asigure creditul acordat, piratul ceruse să fie făcut castelan la Ravaldino. Riario nu îndrăznise să-l refuze şi nici să-i ia înapoi castelul. Odată Riario mort, nu se mai putea face nimic. Caterina Sforza sare, deci, pe cal şi pleacă în galop, în plină noapte, la Ravaldino.

Paznicul, alertat de strigătul celor sosiţi, se duce să-l trezească pe piratul Melchiore, care nu vrea să deschidă poarta şi se mulţumeşte să parlamenteze doar din vârful turnului. În ciuda documentelor semnate de soţul ei, pe care le luase cu sine, Caterina nu a reuşit să-l convingă pe corsar, care nu făcea decât să-i repete: „Dacă soţul dumitale e în viaţă, am să-i predau eu personal castelul, după ce are să-mi plătească datoria; iar dacă e mort, am să-l păstrez ca să îl dau copiilor lui. Dumitale nu-ţi deschid poarta”. Prin urmare Caterina s-a înapoiat la Imola şi s-a înţeles cu un fost administrator de la Ravaldino, pe care Melchiore îl înlocuise, şi care rămăsese în cetăţuie doar un fel de comesean şi chiar bufon al piratului. La indicaţiile contesei, omul acesta,

care se numea Innocenzio Codronchi, s-a înţeles cu un soldat şi, când s-a terminat masa pe care, ca de obicei, Codronchi şi Melchiore o luau împreună, bând zdravăn şi vorbind măscări, l-au ucis, pur şi simplu, pe pirat cu lovituri de pumnal şi de iatagan.

A fost anunţată Caterina care, deşi însărcinată şi aproape să nască, a sărit iar pe cal şi a galopat până la Forfi. Credea că o să găsească poarta deschisă şi pe Codronchi gata să-i dea cheile. Spre marea ei decepţie, a găsit puntea ridicată, iar Codronchi, sosit la chemarea ei, i-a ţinut acelaşi discurs pe care i-l ţinuse, cu câteva zile mai înainte, Melchiore. Totuşi, Codronchi s-a arătat mai amabil, şi a invitat-o pe contesă la masă a doua zi, cu condiţia să nu vină la castel decât însoţită de o singură servitoare.

Totul a decurs aşa cum o voise Codronchi, în înţelegere cu Caterina Sforza, care aranjase totul. A făcut din Codronchi un rebel, ca să nu se spună că e ucigaşul angajat de ea. Rezistenţa lui Codronchi, refuzul său de a ceda locul nu erau altceva decât o comedie al cărei scenariu fusese ingenios pregătit şi al cărei dialog aparţinea talentului acestuia spontan al italienilor pentru teatru. Singurul lucru serios a fost asasinarea piratului, care nu fusese trucată, şi care i-a adus orgolioasei fiice a lui Sforza stăpânirea asupra oraşului Forlì.

Cum această posesiune e departe de a fi un loc liniştit, deoarece în oraş mai există încă un grup numeros de partizani ai vechilor seniori localnici, familia Ordelaffi, această femeie de douăzeci de ani, care tocmai născuse un băiat - pe Ottaviano, viitorul condotier al Florenţei -, soseşte tot călare în piaţa publică şi-i spânzură, le taie capul şi-i face bucăţi pe toţi nemulţumiţii care au comis

crima să nu aclame destul de tare familia Riario. Bărbatul său rămăsese la Imola şi nu ştia nimic de toată treaba; nevastă-sa nu-i ceruse părerea. Capul familiei este ea; acţionează din proprie iniţiativă, asumându-şi cu curaj orice răspundere, acceptând toate obligaţiile de luptător şi de om de stat. Nici din fire şi nici de plăcere nu e crudă, dar ştie că trebuie să lovească o dată tare, ca să nu fie obligată s-o facă mai des. Se dovedeşte generoasă cu cei bine intenţionaţi, şi e feroce dacă aşa o cere politica.

Rămasă văduvă, se recăsătoreşte cu un văr al defunctului, Giacomo Feo. Tânărul acesta frumos îi era de câtva timp amant, şi se plângea acum de situaţia sa nelegalizată. Vroia să fie luat de bărbat, fiindcă era un om de nimic. Ea rezista; de ce să-şi ia stăpân pe cap? Cunoştea defectele lui Feo; ştia că e prost, vanitos, moale şi orgolios; cu toate astea, nu se putea separa de el şi preferă să-l ia mai curând de bărbat decât să-l piardă; e mai în vârstă decât el, şi omul o ameninţă că, dacă nu consimte, îşi va găsi altă iubită.

Căsătoria nu a dat rezultate. Observatorul florentin din Faenza, care vede clar, spune că lucrurile nu pot să dureze. Catrina are copii ce stârnesc gelozia lui Feo, pentru că el vrea să domnească, dar să domnească singur. Omul acesta e în stare să-şi asasineze chiar nevasta şi pe copiii ei, numai să-şi asigure puterea, şi să i-o ia înainte Caterinci, şi ea capabilă să lovească prima şi să-l omoare. Doar dacă situaţia nu se tărăgănează până când fiul cel mai în vârstă o să fie destul de mare ca să-şi dea seama că, pentru siguranţa lui, e necesar ca Giacomo Feo să moară.

Noul senior de la Forlì şi-a făcut mulţi duşmani.

Aceştia vor să rezolve problema ucigându-l pe stânjenitorul tânăr într-o seară, pe drum, când se întoarce de la vânătoare. Calomniatorii o acuză pe Caterina că ar fi înarmat mâna ucigaşilor; se spune că aceştia, acţionând astfel, doreau să-i fie cel puţin pe plac. Ea răspunde zvonurilor dând pe mâna călăului pe toţi cei care, şi de aproape şi de departe, sunt amestecaţi în această crimă. Şi nu numai pe ucigaşi; pe soţiile lor, pe părinţi şi pe copii; vreo douăzeci de copii, de la unu la zece ani. Aceste pedepse, de o ferocitate nemaiauzită, au scopul să reducă la tăcere gurile rele. Cât despre ea, după ce a plâns, a urlat şi a gemut pe cadavrul lui Giacomo, a declarat clar, ca să nu mai existe nici un dubiu: „în familia noastră, noi ne facem treaba singuri şi, dacă avem chef să ne descotorosim de cineva, nu avem nevoie de mâini străine care să o facă”.

Durerea odată potolită, dar nu şi simţurile, ea îşi ia un al treilea bărbat. Este singura ei slăbiciune, şi singurul ei necaz că toţi amanţii revendică, în mod discret, titlul de soţ. De data asta, totuşi, se pare că a făcut o căsătorie interesantă, dacă nu „de interes”. A ales un Medici; un Medici din ramura mai mică, Giovanni di Pier Francesco, băiat frumos, inteligent - cel puţin atât cât să nu-i contrarieze politica -, care adaugă la prestigiul numelui său şi avantajul unei apropieri de Florenţa. Cum vechile constituţii ale oraşului interziceau căsătoria unor notabili cu fete de altă naţionalitate, Caterina Sforza a fost adoptată de Republică, pentru ca legile să fie respectate. Ea a devenit, prin urmare, florentină şi, în această calitate, are dreptul să ceară protecţia Republicii.

Cu vârsta, pare să li ajuns mai înţeleaptă. De altfel, în

statul ei domneşte acum calmul, şi masacrele la care s-a dedat după moartea lui Feo le-au tăiat forlinezilor pofta de a se mai revolta contra stăpânei. Ordelaffii sunt uitaţi; ultimii lor partizani au fost spânzuraţi sau, prudenţi, au trecut de partea învingătorilor. Ea nu mai e acum decât o doamnă de o oarecare vârstă, deloc frumoasă, lipsită de ambiţii, care nu se gândeşte decât să-şi aranjeze cât mai bine copiii. Cei pe care i-a avut de la primii bărbaţi, n-o să iasă nimica din ei; au moştenit prea mult din firea lui Riario şi a lui Feo, ca să facă o carieră strălucită. În schimb, copilul lui Pier Francesco de Medici va deveni faimos în istoria condotierilor italieni, sub numele grozav de Giovanni delle Bande Nere.

Viitorul Giovanni delle Bande Nere nu e deocamdată decât un bebeluş; se pune problema să fie rostuit cel mare, Ottaviano. Pentru el a negociat Caterina Sforza cu Republica şi a obţinut o *condotta* de cincisprezece mii de ducaţi.

Florenţa găsea că cifra este prea ridicată, dar avea tot interesul să păstreze bune relaţii cu contesa de Forlì; ea poseda, într-adevăr, o armată excelentă şi un stoc important de muniţii. Când Florenţa se făcea că nu prea are bani, atunci ea răspundea zâmbind că prea puţin o interesa dacă Senioria vroia să rezilieze contractul cu *condotta,* pentru că ducele de Milano îi ceruse trupe şi i-ar fi angajat oricâţi soldaţi vroia ea să-i dea. Atunci, Florenţa o lăsa mai moale, accepta şantajul, şi mai bine plătea decât să-i vadă pe cei din Forlì şi din Imola că trec în slujba lui Ludovic Maurul. Dar erau bani aruncaţi pe fereastră şi Senioria nu avea niciodată de prisos, dar Ottaviano era un incapabil, şi era mai bine să-l plătească degeaba decât dă-i ceară să facă efectiv treaba pentru

care era angajat.

„Te vei duce la Forlì, unde ştim că se află ilustrissima Doamnă Caterina şi Excelenţa Sa Seniorul Ottaviano, fiul ei mai mare. După ce le prezinţi omagiile tale şi le înmânezi scrisorile de acreditare, pe care o să ţi le dăm, atât pentru amândoi, cât şi pentru fiecare separat, le vei spune motivul venirii tale. De câtva timp, agenţii lor au făcut pe lângă noi demersuri ca să fim şi anul acesta de acord cu reînnoirea angajamentului faţă de seniorul Ottaviano; reînnoire de angajament, la care va trebui să-i faci să înţeleagă că noi nu suntem obligaţi...” Acestea sunt instrucţiunile primite într-o zi de Machiavelli de la Marcello Virgilio.” „încaleci imediat pe cal şi galopezi cât poţi de repede...” e formula tradiţională care îi porneşte la drum pe trimişi. Invitat să urce în şa, Machiavelli, foarte mândru de cea dintâi solie a sa, nu aşteaptă să i se spună de două ori. E nerăbdător s-o întâlnească pe această femeie extraordinară, despre care s-au spus atâtea, şi ale cărei fapte i-au stârnit admiraţia şi uimirea. E posibil ca o femeie să aibă atâta energie, voinţă, îndrăzneală, promptitudine, şiretenie, hotărâre şi cruzime, într-un cuvânt, *bărbăţie?*

Ar vrea să ajungă repede la Forlì, dar trebuie să se oprească şi la Castroearo, ca să rezolve nişte probleme cu furnituri militare. Florenţa are nevoie de ghiulele şi de praf de puşcă. I s-a spus că se găseau de toate din belşug la castelul Castroearo, şi că i s-ar fi dat cu plăcere. Şi iată-l pe Machiavelli prezentându-i comandantului şef dorinţa şi nevoile Republicii.

Au loc negocieri prelungite, pentru obţinerea unui rezultat neînsemnat. Comandantul şef - îi informează el pe „Magnifici et excelsi domini, domini mei

singularissimi” care l-au trimis - nu are posibilitatea să le satisfacă cererea. I-au răspuns că ghiulelele de toate calibrele pe care le-au avut au fost trimise, cu un an în urmă, la asediul de la Vico, şi că pulberea lăsată de francezi, în cantitate de numai cincisprezece sau douăzeci de livre, fusese distrusă, de doi ani, de trăsnet. Luase atunci foc şi distrusese şi o parte din fortul unde fusese pusă. Ce lucru neplăcut! Acum trebuie să alerge pe la particulari, ca să caute, cu atâtea greutăţi şi timp pierdut, ceea ce nu se mai găsea la castel. „Am trimis imediat să-l caute pe Faragano, ca să capăt informaţii în legătură cu praful de puşcă, aşa cum mi-aţi ordonat Senioria Voastră. El mi-a răspuns că nu mai are decât o sută de livre, dar că ştie pe un amic al său care ar avea aproximativ şase sute de livre; deşi cantitatea este prea mică, am crezut, totuşi, că trebuie s-o expediez Senioriei Voastre. Am cântărit praful de puşcă şi am găsit cinci sute optzeci şi şapte de livre. Cărăuşul care îl transportă se numeşte Tommaso di Mazolo. Îi veţi plăti imediat marfa, pentru că i-am promis; am dat de la mine, pentru cheltuieli de transport, o sumă de opt florini şi treizeci de centime.”

Iată cum îşi petrece vremea un ambasador florentin. După ce a negociat, a verificat bine cantitatea şi a mai redus din pretenţiile cărăuşului, Machiavelli se urcă pe cal şi galopează spre Forlì. Ajunge în zori, dar n-o s-o deranjeze aşa de dimineaţă pe o atât de mare doamnă. Aşteaptă o bună parte a zilei ca să i se acorde audienţa, ceea ce s-a întâmplat abia la orele douăzeci şi două, adică pe la amiază, pentru că, pe vremea aceea, ziua începea la apusul soarelui şi se termina tot la apusul soarelui, ziua următoare. Soarele, apunând mai mult sau

mai puţin devreme, orele, foarte relative, variau, deci, după anotimp. Dar ne aflăm în iulie; mai exact, la 17 iulie 1499.

Partida se joacă greu; e vorba, într-adevăr, să fii şiret cu contesa, care se preface că nu ţine neapărat să reînnoiască angajamentul *condottei.* Instrucţiunile primite de Machiavelli îl autorizau să trateze până la zece mii de ducaţi, pe când Caterina cerea cincisprezece. Nici vorba de târguiala; aici e în joc doar amorul propriu. Contesa nu trebuie să pară că îi impune Florenţei băiatul, lucru ce ar părea nedemn pentru ea (dar, în realitate, asta şi face, apăsând pe pedala şantajului.) Trimisul nu trebuie să arate că observă asta, lăsând-o, totuşi, pe interlocutoare să-şi dea seama că nici el nu e un prost, că ştie perfect de bine că ea are nevoie de bani, că vrea neapărat să-şi aranjeze băiatul, cu care nu ştie ce să mai facă, şi de care, contrar a ceea ce spune ea, milanezii nu au deloc nevoie. Prin urmare, e vorba s-o convingă la o reducere de cinci mii de ducaţi, fără s-o indispună, fără să rupă tratativele. Şi, cum Caterina îi cunoaşte şi ea destul de bine pe florentini ca să-şi dea seama că nici ei nu ar discuta această afacere doar aşa ca să-i fie ei pe plac, fără să aibă un interes, ea trebuie să se ţină bine, să nu lase să se vadă exact ce doreşte, să se prefacă chiar cu totul indiferentă - Milano ar fi foarte mulţumit să-mi angajeze băiatul... -, dar, totuşi, să nu ajungă la o ruptură, pentru că nu e deloc sigură de ce va zice Milano.

Asta îi convine lui Machiavelli. El nu-i niciodată atât de fericit ca atunci când se vede băgat într-o afacere diplomatică, ale cărei iţe încâlcite trebuie să le descurce delicat şi cu prudenţă, fără să rupă nici una. E ceva treabă de făcut; Caterina are şi ea calităţi de om de stat,

şi e tot atât de descurcăreaţă pe cât e de aprigă. Ştie toate sforăriile. De când conduce, a avut prilejul să înveţe tot ce se poate în materie de şiretlicuri, de viclenii, capcane, perfidii, minciuni şi duplicităţi. Le-a experimentat pe toate, şi nici un diplomat, oricât de bătrân, nu ar întrece-o. Cu cunoştinţele lui din cărţi şi puţina lui experienţă în afaceri - are de abia un an de când a intrat în slujbă -, Machiavelli ar fi pentru ea o pradă uşoară, dacă omul nu ar avea geniu, un instinct care nu dă greş şi un simţ politic care ar putea face din el stăpânul lumii, sau cel puţin al Italiei, dacă soarta ar ti vrut să se nască în alte condiţii.

Cei doi jucători se spionează reciproc, de o parte şi de alta a tablei de şah, tot schimbând la amabilităţi. Caterina atacă; ea începe prin a se plânge de încetineala şi de tergiversările Senioriei; dacă Florenţa nu ia o hotărâre rapidă, atunci ea o să trimită Milanului trupele. Ca să-i arate că ceea ce spune nu este doar o simplă ameninţare, îl ia pe Machiavelli şi trece cu el în revistă trupele care urmează să intre în serviciul lui Sforza: cinci sute de infanterişti. „Cu două zile mai înainte”, notează Machiavelli în raportul său, „mai trecusem în revistă şi cincizeci de arbaletieri călare, destinaţi aceluiaşi principe. Deci, contesa nu blufează; tratativele ei cu Milano sunt adevărate şi, dacă nu suntem atenţi, toată armata asta îşi va vedea de drum. Ar fi mai bine să plătim”.

Iar să plătească! Senioria ar fi vrut să se descurce altfel; să păstreze amiciţia contesei fără să cheltuiască prea mult. Cum să facă? Pe de altă parte, e nevoie de oameni şi pentru războiul cu Pisa; şi de muniţie... „Muniţie nu am”, îi răspunde Caterina, „nici praf de

puşcă, nici ghiulele. Dar am oameni. Câţi vă trebuie?” S-ar putea realiza o înţelegere în privinţa numărului de ostaşi, dar nu şi asupra cifrei de plată. Deseori rămân pe poziţie, şi se despart fără să se fi înţeles.

Zilele trec, fără să aducă un acord definitiv. Când unul din cei doi face un pas înainte, celălalt dă înapoi; când unul acceptă, celălalt se recuză. În cauză sunt banii, dar şi amorul propriu; acela care ar ceda şi-ar pierde poziţia. Poate că amândoi simt aceeaşi plăcere a jucătorilor de şah într-o partidă dificilă, fiecare încântat să aibă de-a face cu un adversar demn de el. Ar fi mai puţin amuzant dacă s-ar termina prea repede. Ce de chichiţe în tocmeala asta, ce de subtilităţi psihologice, ce comedie, cu sute de răsturnări de situaţii, cu sute de replici în doi peri, cu sute de false confidenţe!

Machiavelli consideră jocul acesta ca pe ceva pasionant, dar n-a fost trimis la Forlì ca să joace. Senioria doreşte un rezultat precis, avantajos şi imediat. Şi uite cum Caterina Sforza vine cu noi pretenţii; ea vrea acum ca Florenţa să-i garanteze şi securitatea statului. Îl presează pe Machiavelli să le comunice asta şefilor săi; puţin importă că negocierile se vor prelungi, „căci, cu cât aprofundam mai mult problemele, cu atât le vom înţelege mai bine.” Toate astea se petrec la 24 iulie. Se tot discută de o săptămână. Contesa promisese să încheie afacerea pe ziua de 23, şi iată că, din nou, totul întârzie cu această nouă solicitare a ei.

Într-adevăr, cere prea mult. Machiavelli se supără; amabil, politicos, ca de obicei, dar ferm. „La această schimbare neprevăzută, nu m-am putut împiedica să mă arăt nemulţumit, şi s-o las să se vadă şi prin vorbe şi prin atitudine...” Dar nu foloseşte la nimic să te superi, când o

ai ca parteneră pe Caterina Sforza, dură ca *rocca*[1] de la Ravaldino, atunci când s-a hotărât la ceva.

Deci, discuţiile nu vor ajunge la nici un rezultat. Supărat de acest eşec, Machiavelli se înapoiază la Florenţa, dar e încântat să fi cunoscut o personalitate extraordinară, să fi avut norocul să observe, timp de opt zile, mişcările acestei ciudate inteligenţe. Ce lecţie pentru un ucenic diplomat aceste opt zile de discuţii cu una din cele mai de excepţie personalităţi ale vremii, o vreme când se pare că toţi oamenii sunt excepţionali! Câte n-a învăţat el de la ca. de la faptele ei clin trecut, din şiretenia ei, din pedepsele pe care le-a dat. Aşa trebuie să guvernezi, dacă vrei să păstrezi şi să transmiţi urmaşilor un stat de neclintit. „Nu cu *Pater noster*” spunea bătrânul Cosimo, „se conduce o ţară aşa cum trebuie.” în asta constă totul: să guvernezi bine. Şi Machiavelli îşi notează în carnetul său: „Toate mijloacele sunt bune ca să-ţi aperi patria; dacă e vorba să iei hotărâri în legătură cu soarta ei, nici o consideraţie de justiţie sau de injustiţie să nu te împiedice; nici omenie, nici cruzime, nici ruşine şi nici glorie; esenţialul ce trebuie să prevaleze asupra tuturor lucrurilor este salvarea şi libertatea ţării.”

Prin urmare, să nu judecăm pe bază de criterii morale, bune în alte situaţii, viaţa şi faptele Caterinci Sforza. Mai ales, să nu i se reproşeze acţiuni care la orice altă persoană ar fi de condamnat; însă, la un principe, sunt nu numai scuzabile, ci chiar şi de laudă. Aşa şi cu cruzimea. Ea este blamabilă, dar are oare dreptul un suveran s-o refuze, dacă e necesară? Machiavelli descoperă acum această lege subtilă, că importă mai

[1] Fortăreaţă (în lb. italiană în original).

mult cum te foloseşti de lucruri decât însăşi natura lor; justiţia, liberalismul, severitatea, cruzimea nu sunt nici bune şi nici rele, ca atare. Ele devin aşa după împrejurări şi după cum le foloseşti. Totul este o problemă de gradaţie, de nuanţă, de oportunitate. Otrava te lecuieşte atunci când o foloseşte medicul cu măsură; şi te ucide când ţi-o toarnă un nepriceput. Aşa şi cu ideile şi cu sentimentele. Nu este admirabil, exemplar, felul cum s-a folosit odinioară Caterina de cruzime? Felul cum a pus stăpânire pe castelul Ravaldino nu constituie una din acele extraordinare şi ingenioase stratageme, pe care orice om inteligent o savurează ca pe o subtilitate de forţă şi de voinţă a spiritului? Cine nu ar aplauda un astfel de gest, demn de un Principe, de Principele ideal, de Principele visat? Admirabilă această Caterina Sforza, care a ştiut să treacă prin trei căsătorii fără să-şi piardă nici o clipă independenţa, care şi-a apărat principatul de poftele vecinilor, care şi azi duce, tot atât de inteligent, tratative cu Republica, fără să se lase păcălită, nici speriată, nici intimidată. Se joacă uşor cu Messer Niccolo Machiavelli, trimisul Senioriei, unul din bărbaţii cei mai inteligenţi ai acestui veac, bărbatul spiritual, subtil şi fin, bărbatul prin excelenţă isteţ - şi figura şi privirea şi nasul îi sunt ascuţite... -, şi-l lasă să plece decepţionat, enervat, dar în fond mulţumit şi de ea şi de sine, pentru că partida a fost, de ambele părţi, excelent jucată. Dar ce o să spună Senioria?

Senioria aprobă. Despărţindu-se de Machiavelli, contesa de Forlì îl informează că un trimis al ci pleacă imediat la Florenţa, ca să continue negocierile. Tratativele erau numai întrerupte. Nu se hotărâse nimic, dar rămăseseră în termeni buni. Asta şi dorea Senioria; şi

probabil că şi contesa. Restul, *condotta* contelui Ottaviano, livrările de materiale, garanţia de securitate, nu erau decât teme de discuţii, subiectul comediei. În definitiv, ceea ce contează mai mult într-o comedie este felul cum e jucată. Şi asta a fost jucată magistral.

Florentinii jucau bine în acest caz. Felul cum ambasadorul lor condusese discuţiile, cum reiese din scrisorile sale, din felul însuşi cum erau redactate, cu o eleganţă superioară a stilului, cu seriozitate şi detaşare, totul le deosebea de o corespondenţă diplomatică obişnuită. Omul acesta îşi cunoştea bine meseria, şi îi şi plăcea. Printre reproşurile pe care şi le făcea singur, se putea observa şi plăcerea pe care i-o produsese acest turnir al inteligenţelor. El nu sacrificase scopul misiunii sale unor satisfacţii spirituale proprii; procedase ca un bun ambasador, ca un slujbaş leal al statului şi, în acelaşi timp, ca un om valoros. Prietenul său Buonacorsi putea foarte bine să-l felicite şi să-i spună că „îşi îndeplinise cu bine misiunea cu care fusese însărcinat”. Pentru nişte observatori superficiali, el eşuase, deoarece părăsise Forlì fără să fi obţinut nimic precis. Însă, ştiind să citească printre rânduri, el înţelesese că, după sarcinile primite şi, mai mult, după cât cunoştea el din politica florentină, există împrejurări când reuşeşti, chiar dacă nu obţii rezultate.

Ce treabă e şi aia, să-ţi dai cărţile pe faţă, să-ţi susţii cu tărie pretenţiile, şi să întrerupi jocul dacă ele nu-ţi sunt acceptate! De atâta lucru e bun orice scrib. Dar el, Machiavelli, ştia bine că trebuia s-o liniştească pe contesă, nu atât în privinţa păstrării *condottei,* cât a continuării bunelor relaţii între Florenţa şi Forlì. Ar fi fost o stângăcie din partea lui să pară că se îndoieşte de

asta. Iată de ce vorbiseră ei de alte lucruri, îşi disputaseră cei cinci mii de ducaţi. Esenţialul era să se despartă în termeni buni. Caterina Sforza nu avea nevoie de o garanţie explicită; ea ştia bine că, în ziua când Forlì şi Imola aveau să fie ameninţate de cineva, de francezi sau de Cesare Borgia, Florenţa, mai mult din interes decât de dragul de a o susţine pe „fiica sa adoptivă”, ar fi vegheat ca acest comitat al ei să nu cadă în mâna duşmanului.

7. Francezii

„Fireşte, francezii mai mult sunt îndrăzneţi decât puternici şi pricepuţi; dacă le rezişti la primul şoc mai impetuos, atunci slăbesc şi se descurajează, până ce devin fricoşi ca nişte muieri. Pe de altă parte, ei suportă greu lipsurile şi oboseala; repede sfârşesc prin a-şi pierde vitejia. Atunci, nimic nu e mai uşor decât să-i surprinzi şi să-i baţi. Prin urmare, ca să-i învingi pe francezi, trebuie, la început, să rezişti primului lor impact; după aceea, mergi sigur la victorie, dacă poţi s-o lungeşti cât mai mult.” Tot aşa spunea şi Cezar despre strămoşii lor: „Galii începeau prin a fi mai mult decât nişte bărbaţi; dar sfârşeau, apoi, prin a fi toţi nişte muieri.”

Florentinii nu-i prea iubeau pe francezi. De când intrase în ţară Carol VIII, ei îl ţineau minte pe acest omuleţ teribil, care venise în oraşul lor îmbrăcat în armură, călare pe un cal de luptă înzorzonat numai cu

fier, ţinând lancea gata de atac, şi cu înfăţişarea rea. Florenţa abia-abia scăpase de jaf şi de distrugere. Şi, dacă Savonarola nu l-ar fi impresionat pe regele Franţei cu înspăimântătoarele sale piedici, oraşul ar fi fost cu siguranţă trecut prin foc şi sabie.

Cu francezii existau bune relaţii de afaceri. Bancherii şi negustorii florentini îşi aveau agenţiile dincolo de Alpi şi realizau operaţiuni profitabile. De mai multe ori îi fuseseră daţi bani cu împrumut regelui. Ce ar fi devenit creanţele şi schimburile lor comerciale dacă s-ar fi manifestat o ostilitate pe faţă? în mod fatal, lucrurile ar fi ajuns la un punct când toate statele italieneşti, că o voiau sau nu, trebuiau să adopte o atitudine pro sau contra Franţei. Unele dintre ele pregăteau deja un fel de ligă, de coaliţie,ca să se apere de invazie. Să intri într-o astfel de ligă însemna s-o rupi cu Franţa; să te faci că nu înţelegi stăruinţele „membrilor ligii” însemna să te expui răzbunării lor, dacă vreodată francezii ieşeau şi treceau Alpii înapoi.

Florentinii se plângeau de îngrijorarea pe care le-o provoca Franţa. Îi reproşau intenţiile ambiţioase, pofta ei de război care tulbura pacea Europei. Aceşti buni negustori socoteau un dezastru faptul că Franţa avea la conducere nişte suverani exaltaţi şi utopici, intoxicaţi cu lecturi din romane cavalereşti şi dornici să-i imite pe eroii acestor cărţi. La vremea când Italia atinsese gândirea plină de raţiune a Renaşterii, Franţa mai era încă însufleţită de idealuri medievale şi se putea observa la ea şi un spirit cavaleresc, destul de artificial, la drept vorbind, superficial şi literar. Astfel de trăsnăi erau de ajuns ca să neliniştească Europa, să ţină statele străine pe picior de război şi - cât îi privea, mai ales, pe înţelepţii

politicieni italieni, preocupaţi să nu se compromită -, să le poftească să adopte poziţii clare şi categorice, lucru pe care ele îl detestau în mod deosebit.

Oricât erau de cunoscute defectele francezilor, şi chiar şi slăbiciunile lor în ale războiului, aşa cum am mai spus, italienii se temeau totuşi de ei. În special florentinii, care nu erau implicaţi direct în treburile Milanului şi ale Neapolelui, şi cărora le-ar fi plăcut ca problemele cu aceste oraşe să fie rezolvate fără participarea lor. Din nefericire, încâlceala din politica italienească era de aşa natură încât, dacă mutai un pion pe tabla de şah, toţi ceilalţi se puneau şi ei în mişcare. Neutralitatea devenea imposibilă şi, până la urmă, chiar această măsură de prevedere devenea o primejdie. Când Ludovic XII, continuând cu ambiţiile predecesorului său, a trecut şi el Alpii cu escadroanele şi artileria sa, Italia s-a văzut din nou expusă atrocităţilor războiului, şi o ură violentă a luat naştere împotriva celor care se făceau răspunzători de asta.

Din fericire, de la Alpi şi până la Florenţa era cale lungă, şi milanezii erau greu de învins, dacă am admite că puteau fi învinşi. Era deci vremea să se observe modul de desfăşurare a operaţiunilor, pentru a se câştiga timp şi pentru a nu lua, pe cât posibil, hotărâri decât în cunoştinţă de cauză.

Abia urcat pe tron, Ludovic XII s-a şi grăbit să afirme că nu renunţă la nici unul din drepturile pe care le moştenise de la bunica sa; ba mai curând intenţiona să cucerească ducatele care îi reveneau de pe urma acestei succesiuni. Un astfel de om, „iritabil şi fricos”, aşa cum spune Machiavelli, care l-a cunoscut, era în acelaşi timp şi timid, nehotărât, violent şi abulic; şi, totodată, un

visător îndrăgostit de acţiune, care se precipita în aventură, plin de o orbire ce ţinea mai mult de nehotărâre decât de curajul cavaleresc.

Ajuns popular prin politica sa liberală, prin micşorarea impozitelor, a convins Franţa să pornească război împotriva Italiei; convinsă, Franţa i-a acordat creditele necesare. Întotdeauna susceptibili şi uşor de zgândărit, francezii erau convinşi că aveau obligaţia să răzbune eşecul şi retragerea cam precipitată a lui Carol VIII. În timp ce îşi echipa pedestrimea şi cavaleria şi turna bombarde de cel mai mare calibru, Ludovic XII purta tratative cu duşmanii lui Sforza. Îşi asigurase simpatia veneţienilor, promiţându-le o parte din viitoa-rele sale cuceriri. S-a alăturat Romei, subvenţionându-l pe fiul lui Alexandru VI, Cesare Borgia. În sfârşit, trimişii săi explicau Senioriei că victoria sa era sigură şi că Florenţa avea tot interesul să persevereze în politica ei de prietenie cu Franţa.

De fapt, primele ostilităţi au confirmat spusele diplo-maţilor. Armata franceză, comandată de Trivulzio, a dat peste cap trupele lui Lodovico Maurul care, fie din incompetenţă, fie din laşitate, au dovedit prea puţin elan împotriva francezilor. Populaţia oraşului Milano, înspăimântată de această întorsătură, l-a făcut răspunzător pe duce, şi s-a răsculat împotriva lui. Maurul şi-a pierdut capul; i-a expediat pe fiii săi, împreună cu averea, în Germania şi, câteva zile mai târziu, a apucat-o şi el pe acelaşi drum. Ca urmare, francezii au pătruns fără luptă în Milano. La 11 septembrie 1499, Ludovic XII şi-a instalat aici, în mod oficial, statul-major şi guvernul, în ziua intrării sale solemne, toţi ambasadorii statelor italieneşti, care stătuseră până atunci în expectativă şi

erau acum deodată convinşi că francezii serveau cauza dreptăţii şi a justiţiei, a onoarei şi a libertăţii, au dat fuga la el.

Florentinii, se înţelege, nu au fost cei din urmă să-i prezinte învingătorului omagiile, admiraţia şi ataşamentul lor. Despre problemele Pisei nu se mai vorbea, deşi francezii fuseseră aceia care îi aţâţaseră pe pisani la revoltă şi care îi sprijiniseră în lupta de eliberare contra Florenţei. Toate motivele de discordie fuseseră uitate. De altfel, lucrurile erau uşor de aranjat. Regele Franţei se angajează să nu mai ajute Pisa, şi o să i se dea tot ce-şi poate dori: oameni şi bani.

Ludovic XII s-a arătat exigent. A pretins nouă sute de călăreţi înarmaţi, trei mii de pedestraşi şi cincizeci de mii de ducaţi. Mai voia şi ca florentinii să-l angajeze, cu marc cheltuială, pe condotierul Giuliano della Rovere, fratele viitorului papă Iuliu II, faţă de care avea obligaţii. În ce priveşte problemele Pisei, se va mai discuta, la înapoierea francezilor de la Neapole, după victorie. Mai rămâneau încă nişte probleme financiare, destul de spinoase, datorii contractate de Maur şi pe care Ludovic XII înţelegea că trebuiau să le plătească florentinii. Oftând, Senioria a acceptat şi această nouă revendicare şi a trimis un ambasador la Milano ca să examineze conturile lui Lodovico Maurul şi să stabilească cifra creanţelor în litigiu.

Plecând în Germania, Maurul îşi lăsase arhivele în dezordine, astfel încât controlorii florentini au muncit mult cu aceste dosare, şi s-a decis să fie trimis acolo şi Machiavelli, care îşi pregătea deja echipamentul şi calul, când arc loc o lovitură de teatru. Milanezii, care aclamaseră intrarea trupelor franceze în oraş, n-au

întârziat să murmure în faţa abuzurilor ocupanţilor. Lodovico Maurul, care prinsese curaj şi strânsese cinci sute de călăreţi nemţi şi încă opt mii de infanterişti elveţieni, a apărut deodată în faţa oraşului; a fost aclamat. O parte din elveţienii lui Trivulzio, recunoscându-şi compatrioţii sub steagul ducelui, şi aflând de la ei că Maurul îi plătea mai bine decât francezii, au trecut, fără întârziere, de partea lor. Aşa că Trivulzio a părăsit oraşul, lăsând doar o garnizoană în *castello,* considerat inexpugnabil.

Se termina anul; şi secolul. În primăvară, francezii s-au decis să efectueze marca cotitură. La Trémouille s-a alăturat lui Trivulzio cu zece mii de elveţieni care, de data aceasta, nu se angajaseră individual, ci constituiau nişte regimente cantonale şi, cu asentimentul Confederaţiei lor, serveau sub steagul acestora.

Când elveţienii lui Lodovico Maurul au văzut mulţimea lor de steaguri, au declarat cu mândrie că nu vor lupta împotriva taurului lui Uri şi a căprioarei Grisonilor. Se mai spune că erau şi nemulţumiţi de faptul că nu li se plătise solda la timp. Ofiţerii milanezi s-au silit să-i reţină cu promisiuni şi rugăminţi; în clipa când urma să înceapă bătălia, elveţienii au trecut toţi, cu arme şi bagaje, în liniile franceze, care i-au primit cu mari aclamaţii de bucurie.

Practic, războiul era terminat. Lodovico Maurul, îmbrăcat în soldat, se ascunsese într-un grup de pedestraşi; unii spun că se travestise în călugăr. Bietul de el, era prea cunoscut ca să se poată ascunde multă vreme. Pe lângă toate acestea, a fost, fără îndoială, şi trădat. Francezii l-au capturat şi l-au închis în castelul Loches, unde a murit după zece ani de grea captivitate.

Florentinii s-au grăbit să i-l expedieze învingătorului pe ambasadorul Tommaso Soderini, pe care Machiavelli îl întovărăşea, în calitate de secretar. Deşi acesta se achitase onorabil de sarcini pe lângă stăpâna din Forlì, s-a considerat că trebuie să fie trimis la regele Franţei un aristocrat, care să tacă impresie. Senioria îl considera pe Machiavelli un bun emisar; dar nu mai mult. Teoretic, toţi cetăţenii *benificiati* puteau aspira la funcţii înalte, dar, în realitate, cele mai importante le erau rezervate notabililor, florentinilor bogaţi, ce făceau parte din familii distinse. Machiavelli era un amărât, de origine modestă, fără bani, şi care nici prea prezentabil nu era. Mutriţa lui prefăcută, luminată de doi ochi sclipitori de inteligenţă, aerul său şters, îmbrăcămintea modestă, nu-i imprimau alura pe care diplomaţii au considerat-o întotdeauna eficace. Soderini, chiar dacă era mai puţin deştept decât Machiavelli, era în schimb mai prezentabil şi vorbea bine: asta era de ajuns. Numai să-i fi pus la dispoziţie un bun secretar, şi s-ar fi achitat foarte bine de însărcinare. Se considera că Sordini avea să-şi ţină discursurile oficiale şi să-şi plimbe prin tabăra regelui statura nobilă, în timp ce Machiavelli avea să discute problemele practice cu miniştrii şi cu oficialii regelui. Se putea conta pe el şi pentru a observa, a interoga, a asculta şi a rezuma tot ce avea să afle, prezentând rapoarte preţioase, concise, pline de conţinut şi, ceea ce pentru florentini conta mai mult, redactate într-o limbă corectă, sobră, elegantă, căreia nici Crusca[1] nu i-ar fi putut reproşa nimic. Soderini era destul de inteligent ca să priceapă că trebuia să-i lase secretarului treburile cu caracter mai practic; lui nu i se cerea decât să fie „reprezentativ”!

[1] Accademia della Crusca, Cor academic înfiinţai cu scopul de a purifica şi păstra o limbă italiană frumoasă şi corectă.

Discuţiile trebuiau să se poarte în special în legătură cu Pisa. Cu ocazia primei sale veniri la Milano, Ludovic XII promisese să ajute Florenţa ca să-i ţină în frâu pe pisani. Se ştie cât valorează promisiunile. Carol VIII îşi luase aceleaşi obligaţii, în timp ce-i încuraja în secret pe pisani să reziste, şi le trimitea chiar întăriri. Primul tratat stabilise că această problemă avea să fie reglementată la înapoierea regelui de la Neapole; dar lucrul acesta părea acum cam incert. Soderini a primit, deci, mandatul să obţină de la rege ca problema Pisei să fie rezolvată pe loc. Pentru asta, o armată franceză, pe cheltuiala şi a francezilor şi a florentinilor, va pleca să pună stăpânire pe oraş. Acordul a fost încheiat; această armată a plecat la drum, şi Soderini o dată cu ea, luându-l cu el şi pe secretarul său, numai ochi şi urechi, încântat să mai respire o dată parfumul prafului de puşcă şi să vadă mărşăluind prin pulberea drumului frumoasele batalioane elveţiene şi gascone. Cum era pasionat de cunoştinţe militare şi strategie, Machiavelli se bucura că o să ia parte la asediu; mai întâi, ca patriot florentin, prin tradiţie ostil Pisei, dar, mai ales, ca expert în tactica asedierii cetăţilor. Se pare că numărul de soldaţi puşi la dispoziţie de francezi - patru mii de elveţieni, două mii de gasconi, cinci sute de lăncieri -, la care se adăugau trupele florentine rămase în bastioanele şi lucrările pregătite pentru asediu după „trădarea” lui Vitelli, avea să fie destul pentru cucerirea oraşului. Dar pisanii s-au apărat frumos, iar francezii luptau prost. Ca scuză, ei invocau faptul că erau rău aprovizionaţi. Pofta de mâncare a elveţienilor şi a gasconilor îi speriase pe italieni, mai sobri şi mai puţin pretenţioşi. Se părea că era imposibil să-i saturi pe aceşti înfometaţi cu tot ce li

se aducea. Pentru asta, Senioria îi trimisese pe Luca degli Albizzi şi pe Giovanni Battista Ridolfi, dar, de fapt, Machiavelli era acela care se ocupa de toate, şi sarcina aceasta apăsa greu pe umerii săi slabi.

Cred că judecăţile severe pe care le va emite el mai târziu despre francezi îşi au originea în tracasările care l-au obosit la Pisa în timpul acestui război. Le va blama în mod egal şi lăcomia şi risipa. „Francezul”, va scrie el, „e din fire avid după bunul altuia, pe care îl consumă tot atât de uşor cât şi pe al său propriu.” în ciuda ostenelii care se depune pentru a fi bine hrănite, trupele, într-adevăr, refuză să acţioneze. În chiar ziua când artileria a dărâmat o parte din întărituri, bun lucru în vederea unui asalt, comandantul lor, Beaumont, le scuză inerţia, invocând, o dată mai mult, aprovizionarea insuficientă. Certurile se înăspresc. Printre italieni se spune că francezii ascund pâinea si vinul pe care le primesc, şi apoi ţipă că mor de foame. Apetitul francezilor şi zgârcenia florentină, intrate în conflict, fac să fie în suferinţă asediul Pisei. Deja gasconii au plecat. Acum elveţienii se răzvrătesc şi îşi ameninţă ofiţerii.

Machiavelli expediază către Seniorie scrisori alarmante; trebuie luate măsuri şi trimise alimente şi bani. Seniorii nu cunosc privirile teribile ale elveţienilor şi nu le aud strigătele şi înjurăturile. Şi iată că, după ameninţări, se trece şi la fapte; elveţienii intră în cortul trimişilor florentini şi, pur şi simplu, îi sechestrează ca ostateci.

Au trebuit să fie plătite soldele restante, chiar şi cele ale soldaţilor veniţi din unităţile de la Roma, care nici nu aveau dreptul la aşa ceva. După care, banii odată luaţi, soldaţii s-au împrăştiat şi i-au lăsat pe florentini singuri în bastioanele părăsite, la discreţia inamicului; dacă acesta

ar fi ştiut ce s-a petrecut!

Dar n-avea să întârzie s-o afle. Informaţi de spionii lor, pisanii au atacat bastioanele construite de Paolo Vitelli, au rupt liniile florentine şi au făcut legătura cu Lucea, vechea lor aliată, care le-a trimis întăriri.

S-au plâns lui Ludovic XII. Acesta a răspuns printr-o scrisoare evazivă, plină de promisiuni frumoase, şi l-a trimis la faţa locului pe Duplessis de Courcon, cu misiunea de a examina situaţia şi de a raporta. Francezii şi florentinii aruncau vina unii asupra celorlalţi. Ludovic XII ar fi lăsat bucuros lucrurile să meargă în conformitate cu termenii tratatului, care îi obliga pe florentini să plătească 25.000 de ducaţi pe lună pentru întreţinerea trupelor, dar Senioria considera că cheltuise prea mulţi bani pentru un rezultat încă şi mai supărător, pentru că victoria dădea curaj pisanilor, care ştiau că nu aveau de ce să se mai teamă de francezi. Ludovic XII se înapoiase în Franţa'şi se arăta indiferent faţă de interesele florentinilor. Generalii săi aflaţi în Italia îşi băteau şi mai puţin capul ca să satisfacă Republica. Dacă Florenţa vroia să obţină ceva, n-avea decât să se adreseze regelui însuşi, să discute cu miniştrii săi şi să constate, în sfârşit, dacă aveau de a face cu un aliat sau cu un duşman.

Frumosul Soderini părând să nu fie de ajuns pentru o misiune atât de delicată, a fost trimis şi della Casa, despre care se spunea că e deştept. Din precauţie, i s-a alăturat şi Machiavelli, care, în ultimele luni, învăţase să-i cunoască pe francezi şi ştia cum să le vorbească şi cum să-i manevreze. „Un francez căruia îi ceri o favoare se gândeşte mai întâi la ce i-ar putea fi asta de folos. Primele angajamente luate cu ei sunt întotdeauna cele mai sigure. Dacă sunt în imposibilitate să-ţi fie de folos,

atunci te copleşesc cu promisiuni. Dacă sunt în stare s-o facă, o fac, însă cu mare greutate şi în măsura în care pot. La necaz sunt foarte umili, şi foarte insolenţi când le merge bine. Sunt uşuratici, schimbători şi îşi ţin cuvântul cum şi-l ţine orice învingător.”

La 28 iulie 1500 trimişii florentini au sosit la Lyon, unde li s-a spus că se vor întâlni cu regele. Dar regele nu mai era acolo. L-au întâlnit, opt zile mai târziu, la Nevers. Au fost primiţi de cardinalul Georges d'Amboise, arhiepiscopul de Rouen, care avea o mare influenţă asupra regelui. Machiavelli a înţeles îndată că, dacă puteai să ţi-l faci prieten pe cardinal sau, cel puţin, să-l faci să se intereseze de problemele Florenţei, câştigai partida. Din nefericire, Machiavelli nu era decât un subordonat, iar negocierile le conducea Francesco della Casa, ambasadorul titular, pe când secretarul său făcea doar corespondenţa şi redacta rapoartele.

Soarta a vrut ca della Casa să se îmbolnăvească şi să se înapoieze în Italia. Sigur că avea să fie înlocuit de un notabil; dar, în aşteptarea acestuia, Machiavelli era calm. El a profitat de timpul cât a durat interimatul ca să se apropie de cardinal, care s-a minunat să descopere o asemenea inteligenţă şi atâtea cunoştinţe la un simplu secretar. Machiavelli, prin cultura, prin spiritul său sclipitor şi prin cunoştinţele politice, a trezit interesul prelatului. Acesta îl lua bucuros cu el în trăsura sa şi, în timpul nesfârşitelor drumuri pe care Curtea le făcea de la un castel la altul, stăteau de vorbă simplu, fără martori, aproape prieteneşte, lucru care îi permitea secretarului să spună tot ce avea de spus.

Văzând că ambiţiile lui Cesare Borgia şi sprijinul pe care i-l acorda Alexandru VI îi nelinişteau pe francezi,

Machiavelli a profitat de ocazie ca să-i zugrăvească prelatului un tablou foarte întunecat al Romei şi al ambiţiilor ei fără limite, un portret al ducelui de Valence care te băga în sperieţi; în treacăt, el a mai făcut aluzie şi la intenţia pe care o ghicea la Cesare, de a deveni stăpânul întregii Italii. Dacă proiectul acesta se realizează, ce se va spune despre pretenţiile franceze asupra oraşelor Milano şi Neapole?

Descoperise punctul sensibil. Tot călărind de la Melun la Blois, de la Nantes la Tours, alergând în Bretania, revenind în Ile-de-France, mereu prin munţi şi văi, călare, în trăsură, sub ploile lui octombrie, întotdeauna lipsit de bani, căci viaţa în Franţa e scumpă şi salariul său e atât cât să nu-l lase să moară de foame, Machiavelli prelucrează sufletul cardinalului d'Amboise. De ce să te răceşti cu Florenţa pentru o mizerabilă problemă de bani, atunci când e vorba de viitorul Franţei în Italia? Dacă, prin intransigenţa ei, curtea Franţei îşi înstrăinează simpatia toscanilor, atunci Florenţa se va alia cu Borgia; nu e în interesul ei s-o facă? Îl susţinea Franţa pe ducele de Valence? Foarte bine; o să vadă ea urmările acestei imprudenţe; o să fie sfârşitul dominaţiei sale în Italia...

Aşa discutau ci, nu întotdeauna pe un ton amical, pentru că într-o zi, cardinalul s-a supărat şi i-a spus că „italienii habar nu au de problemele militare”. După care Machiavelli i-a răspuns, acru, că „francezii habar nu au de problemele politice”. E un principiu al lui Machiavelli, să nu mintă atunci când, spunând adevărul, putea obţine ceva. El ştia precis că familia Borgia aspira la hegemonie şi că în direcţia asta acţiona. Mai întâi, subminând Florenţa, zicea el, pentru că, se ştie, Florenţa este prietena Franţei. Într-adevăr, împotriva Franţei sunt

îndreptate acţiunile ducelui de Valence, ca şi intrigile contra Bolognei, Ferrarei şi Mantovei, ca şi înţelegerile cu veneţienii, duşmani înrăiţi ai Republicii; papa îşi propune să-l aducă pe Piero de Medici în oraşul din care a fost izgonit şi să-l repună în vechile drepturi strămoşeşti ale lui Cosimo şi Lorenzo. Interesul comun al Franţei şi al Florenţei cerea să nu i se permită lui Cesare Borgia să ajungă prea puternic; un singur cuvânt al regelui ar fi fost de ajuns să-l stopeze şi, dacă nici asta nu i-ar fi potolit îndrăzneala, atunci o acţiune fermă... În schimbul acestui lucru, Florenţa şi-ar fi deschis larg tezaurul. Ca şi în trecut. Pentru un suveran, să aibă prietenia unui oraş bogat este un mare avantaj.

Şi, în timpul acesta, secretarul îi scria Senioriei să nu se încreadă în rege, fiindcă era schimbător; dar să plătească. „Aduceţi-vă aminte de ce mi-a spus cardinalul, că trebuie să plătim, fie ca prieteni, fie ca duşmani, şi că sentimentele ne vor fi judecate după fapte, nu după vorbe goale.” Rar se întâmplă ca scrisorile în care îşi expune problemele de politică înaltă pe care le rezolvă să nu se încheie cu doleanţe şi solicitări. Şi el are nevoie de bani; nu e ca bancherii ăştia bogaţi, ambasadori, care se pot lipsi de leafă şi-şi suportă singuri cheltuielile. El este un biet funcţionar, prost plătit, care nu beneficiază de speze de deplasare, de cheltuieli de reprezentare, şi care, ca să nu facă figură prea proastă, plătește mereu din propria-i pungă. „N-am să vă spun decât prea puţin despre nevoile în care mă zbat; ştiţi că, la plecare, nu am primit decât optzeci de ducaţi, că poşta m-a costat treizeci; şi ştiţi, de asemenea, că am fost obligat să-mi procur totul singur la Lyon, şi că am trei cai de întreţinut; o atare poziţie, în care mă aflu, pretinde cheltuieli ce nu

se pot face... fără bani.”

Începând de atunci, vedem mereu în scrisorile sale menţionate necazurile dureroase care, după aceea, l-au hărţuit toată viaţa. Machiavelli e sărac; printre „marii burghezi florentini”, el are o situaţie de amărât; se zbate stăruitor să ceară câţiva ducaţi în plus, ca să nu fie chiar lipsit de toate, şi ca să trăiască... Leafa lui e mică şi, când se află în misiune în străinătate, Senioria, care are alte griji, uită adesea să-i trimită bani. Când cererile îi sunt ignorate, el scrie din nou: „Salariul e mic, cheltuielile pe care sunt obligat să le fac - şi slabă speranţă de a mai primi noi ajutoare - mă pun în mare încurcătură.” Mereu necazuri, mereu plângeri de funcţionar lipsit, doleanţe ale unui om însărcinat să poarte cele mai grele negocieri şi chinuit de cele mai vulgare şi mai ridicole nevoi.

Ce figură face el cu treanţa lui de haină şifonată în faţa acestor francezi somptuos îmbrăcaţi? Cu punga-i goală, când e nevoie de bani ca să capeţi informaţii, ca să oferi mese, locul unde confidenţele îţi vin mai firesc pe limbă, ca să întreţii spioni şi agenţi informatori? Descurcă-te, îi răspunde Florenţa.

Şi se descurcă. Mai târziu, când îşi va face bilanţul vieţii, aruncând o privire asupra anilor care s-au scurs, va trage concluzia: „M-am născut sărac şi am învăţat mai mult să sufăr decât să mă bucur.” Dar bucuriile sale, de altfel, nu sunt dintre acelea care se cumpără cu bani. Satisfacţiile subtile ale minţii pe care le încearcă discutând probleme politice cu oamenii de stat străini sunt fără preţ. E vorba să joci strâns. Ludovic XII, cu toată firea lui instabilă, este suspicios; cardinalul d'Amboise se dovedeşte a fi un fin politician. Nu-i chiar uşor să-l păcăleşti.

Iar tactica lui Machiavelli nu este aceea de a-şi păcăli adversarul. El ştie că succesele obţinute în acest fel sunt precare şi lipsite de viitor; oricum corectitudinea este mai de folos. Dar corectitudinea nu exclude nici ea şiretenia; naivii fără îndoială îşi închipuie că acestea sunt două lucruri care nu se împacă între ele; dar acest florentin care, ca şi compatrioţii săi, posedă un simţ ascuţit al nuanţelor, devenit şi mai ascuţit azi în urma studiilor sale politice, ştie bine că între o corectitudine stângace şi abilitatea mincinosului există o infinitate de trepte. Adevăratul diplomat este bărbatul care face să se nască încrederea în suveranii cu care discută, folosind în faţa lor o tactică în care cinstea şi francheţea joacă primul rol. Când va scrie pentru unul din prietenii săi, ucenic ambasador, nişte „reguli de conduită”, va pune pe planul întâi corectitudinea, ceva foarte departe de acel machiavelic Machiavelli pe care şi-l reprezintă imaginaţia poporului, cufundat în tot felul de imposturi şi sforării.

„Marea politică”, bucuria şi ambiţia sa, nu se potriveşte cu minciuna grosolană. De altfel, adevărul - dar ce este adevărul? - ne apare în mii de feluri; după modul cum îl îmbraci, i se atribuie semnificaţii diferite; ba mai mult, decât să faci să treacă o minciună drept adevăr, este mai inteligent să-l faci pe interlocutor să creadă că minţi tocmai atunci când eşti sincer. Totuşi, neîndemânaticii să nu rişte niciodată să facă un asemenea joc. Este nevoie aici de o virtuozitate pe care puţini o au; şi acela care crede că e deştept şi că îşi serveşte ţara cu asemenea subterfugii se duce la fund, când, la fel ca şi ucenicul vrăjitor, pune în mişcare forţe pe care nu e capabil să le stăpânească, să le mânuiască,

să le oprească în loc.

La Curtea Franţei, Machiavelli place din cauza felului său modest de a se prezenta. El ştie să asculte, ceea ce este o calitate imensă; şi, atunci când cardinalul D'Amboise se supără, cu un zâmbet el calmează totul. Pentru orice situaţie are o istorioară veselă, luată de la cei vechi sau de la contemporani. Inteligenţa lui iradiază, îl face irezistibil. O ciudată putere de seducţie se degajă din acest biet om, urât şi sfrijit. Dar nu caută să placă. Pe francezi nu-i iubeşte; le reproşează că se bagă în treburile Italiei; nişte străini - nişte barbari! Pentru acest urmaş al romanilor, „barbar” este tot ce locuieşte dincolo de hotarele fireşti ale Italiei. Dar nu practică deloc xenofobia prostească a celor care îşi închipuie că nimic nu e bun pe lume, în afară de ţara lor. Este prea fin şi prea cultivat ca să nu ştie că fiecare popor îşi are defectele şi calităţile sale, că nici unul nu are dreptul la o admiraţie fără rezerve, dar nici la un dispreţ total. La urma urmei, toate popoarele sunt la fel, însă florentinii se socotesc mai altfel...

Dar Machiavelli este un patriot italian. Ca atare, el suferă când vede armatele străine instalându-se pe pământul său natal; suferă la gândul că statele vecine întreţin discordia ca să aibă pretextul de a interveni, că privesc Italia ca pe o pradă pe care şi-o dispută cu lăcomie. Machiavelli nu-i urăşte pe francezi. Le ştie şi metehnele şi talentele; îi judecă fără părtinire, dar şi fără simpatie; însă simpatia nu e o condiţie necesară a echităţii. El le-a studiat obiceiurile şi găseşte la ei multe lucruri ce-i par demne de laudă: dragostea pe care o manifestă faţă de rege, de exemplu simplitatea lor, şi această încurajare a micii proprietăţi, lucru pe care îl

analizează cu perspicacitatea unui economist modern.

Pe viitor, în cursul nenumăratelor misiuni pe care le va avea în Franţa, în 1504, în 1510, nu va trebui să schimbe mare lucru în aceste „portrete ale lumii franceze”. Nu va simţi mai multă prietenie pentru această ţară, pentru că, de fiecare dată, ea este pentru el o ţară inamică. Nu-şi face, ca Savonarola, iluzii că Carol VIII vine să elibereze Italia; străinul niciodată nu urmăreşte decât să oprime, să pustiască, să prade şi, deseori, chiar aliatul se poartă la fel ca duşmanul; s-a văzut asta la Pisa.

Poate regretă că, în loc să se găsească faţă în faţă cu slabul şi nervosul Ludovic XII, Machiavelli nu l-a întâlnit pe Ludovic XI, un adversar demn de el, prototipul adevărat al omului de stat „machiavelic”, conform sensului pe care îl acordă opinia publică acestui calificativ. Ce partidă frumoasă ar fi jucat ei împreună! în schimb, dacă Machiavelli nu i-a înţeles întotdeauna bine pe francezi, dacă uneori s-a lăsat orbit de neîncredere, de ranchiuni sau de resentimente, nici francezii nu şi-au format o imagine mai puţin ostilă despre marele teoretician al politicii italiene. A devenit un sistem ceea ce pentru el era o adaptare la împrejurări, un mijloc de a realiza cât mai mult câştig. S-a creat o doctrină din observaţiile sale empirice, s-a descoperit o religie a duplicităţii şi a minciunii din ceea ce nu era decât o firească reacţie de defensivă. În sfârşit, s-a construit un sistem, când Machiavelli era omul cel mai puţin sistematic din lume şi, dintr-un fel de manie naţională, a fost „codificat” un tratat de autoritate care pentru el nu avea în sine nici o valoare.

De aici, felul excesiv şi eronat în care au fost

prezentate în Franţa admiraţia şi denigrarea sa. A fost inventat imediat „machiavelismul” şi s-a pretins că Machiavelli chiar seamănă cu imaginea care i s-a creat. Napoleon, mai clarvăzător, îl admira în mod sincer. Descartes, citindu-l, se întrista: „Există cărţi care, când le citeşti, nu reuşesc să te facă mai vesel, ci să te întristeze; mai ales cartea asta a profesorului de principi...” Iar Jean-Jacques Rousseau scria: „Machiavelli era un om cinstit şi un bun cetăţean...” ceea ce, probabil, e tot ce se poate scrie mai exact despre el.

Sosirea înlocuitorului lui della Casa l-a aruncat pe planul doi pe secretarul care, între timp, discutase personal cu regele şi cu cardinalul. Noul reprezentant florentin, Pier Francesco Tosinghi, aducea cu el şi consimţământul Senioriei pentru acordarea de noi credite. Ludovic XII obţinuse ceea ce vroia, adică bani. În schimb. Florenţa îi convinsese să nu încurajeze încercările lui Cesare Borgia şi, în special, să interzică ducelui de Valence orice agresiune în Toscana.

Ce rol jucase Machiavelli în această treabă? Şi de ce, în definitiv, continuând o tradiţie detestabilă a acestei Italii divizate, era nevoie de o ţară străină contra unui stat italian? Totul pare să fie contradictoriu, dacă uităm că Machiavelli era în aceeaşi măsură cetăţean florentin cât şi patriot italian, şi că, înainte de unificarea întregii Peninsule, el era preocupat de salvarea, de siguranţa şi de prosperitatea oraşului. La vremea când Cesare Borgia apare ca un simplu aventurier, care tulbură Italia doar prin ambiţia şi nerăbdarea sa de a-şi tăia din ea o felie de regat, ca un cuceritor ale cărui intenţii referitoare la Romagna primejduiesc interesele florentine, Machiavelli este împotriva lui Cesare. De altfel, în momentul acesta

Cesare e în înţelegere cu Franţa, şi se poate spune chiar că o serveşte şi îi face jocul. „Eu sunt alături de tribul meu, contra stăpânilor”, spune un proverb arab, „cu verii mei contra tribului, cu fraţii mei contra verilor.” În ciuda ideilor sale unificatoare, Machiavelli împărtăşeşte spiritul particularist italian, care preferă oraşul ţării, partidul oraşului. Cesare Borgia nu e decât un începător, un tânăr sălbatic, intrat în arena politică stăpânit de un apetit uriaş şi cu o energie neîmblânzită care îi slujeşte apetitul. Machiavelli nu-l cunoaşte bine, nu l-a studiat îndeaproape. Nu ştie ce se spune despre el. Şi apoi, politica e un perpetuu joc de balans; dacă o să trebuiască să-l micşoreze pe Borgia, pentru a obţine din partea Franţei un avantaj, cu atât mai rău pentru Borgia.

Ingenioasa încercare a secretarului a reuşit din plin. Ludovic XII vede acum un concurent în acest Cesare pe care l-a copleşit cu favoruri. Ca să-l sperie, Machiavelli a dat pe faţă proiectul unificării Italiei şi a trezit vigilenţa acestui rege care, şi el, pretinde că e un suveran italian. Familia Borgia reprezintă duşmanii Florenţei: bine, are să opună Franţa familiei Borgia.

După aceste aventuri palpitante, calma cancelarie de la Palazzo Vecchio trebuie să i se pară monotonă, iar treaba pe care o face el acolo plictisitoare. Din fericire, Machiavelli nu stă prea mult în repaus. La Pistoia au izbucnit tulburări, lupte între clanurile Panciaticchi şi Cancellicri, aceştia din urmă fiind stăpânii oraşului, pe când duşmanii lor, exilaţi, trăiesc în străinătate şi plănuiesc dezordini în propriul lor oraş. Secretarul cancelariei pleacă imediat să restabilească ordinea în Pisoia răvăşită. Nu e chiar uşor. Şi abia s-a înapoiat în biroul său, că Senioria îi prezintă o scrisoare. Misiva are

obişnuitul început: „Te urci imediat pe cal, şi pleci fără întârziere...” O nouă misiune. Dar aceasta pregăteşte clipa decisivă a vieţii lui Machiavelli. Ea îi va pune faţă în faţă pe cei doi bărbaţi care au cel mai mare interes să se întâlnească: pe autorul *Principelui* şi pe Cesare Borgia.

8. Machiavelli îl întâlneşte pe Principe

Cesare Borgia era fiul unei celebre curtezane romane, Vanozza, şi al papei Alexandru VI. Mamă-sa aparţinea unei familii mediocre, dar era de o frumuseţe remarcabilă şi, aşa cum spune bătrânul cronicar Tommaso Tommasi, „ea ajunsese, printr-o practică îndelungată, la o atât de mare perfecţiune în a şti să le comande, cu artificiile ei de curtezană, acelora care îi plăceau, încât era perfectă în treaba asta... Ea lăsa să se vadă bine că era o harpie nesătulă, dar nu dădea bărbaţilor ocazia să-şi dea seama ce sirenă şi ce vrăjitoare vicleană era.” Sirena stăpânea de multă vreme sufletul cardinalului Rodrigo Borgia. Pentru scriitorii vremii, a fost un subiect de poveste această combinaţie dintre o prostituată şi un mizerabil destrăbălat, crud, „nedemn să trăiască, din cauza viciilor sale”. Era, într-un cuvânt, un adevărat „lup fascinant”. Şi e atunci rândul psihologilor să explice caracterul, comportamentul şi politica lui Cesare Borgia, ţinând seama de ciudăţenia obârşiei sale. „El s-a născut”, spune Tommaso, „dintr-o execrabilă sământă, plină de venin.” Mai târziu, istoricii

s-au complăcut în a îngroşa acest portret; l-au pictat în cele mai sumbre şi în cele mai crude culori, ignorând că printre bărbaţii timpului său viciile lui Cesare Borgia nu sunt nişte excepţii, şi că singurul lucru într-adevăr de excepţie la el este geniul. În rest, el nu diferă mult de alţi tirani, şi „monstrul” acesta nu este cel mai rău dintre toţi. Virtuţile pe care le avea, şi trebuie să considerăm aici cuvântul *virtute* în afara înţelesului său moral absolut, ci doar ca pe un sinonim al energiei, al capacităţii, al aptitudinilor şi al posibilităţilor, el le avea în cel mai înalt grad. Era, într-adevăr, o fiinţă deosebită şi, în sensul în care foloseşte Gobineau cuvântul, era un adevărat „fiu de rege”.

Fusese, de altfel, bine crescut - atât cât era acest lucru posibil într-un asemenea mediu -, adică fusese lăsat să crească în voie, fără nici o constrângere. Firea sa se dezvoltase exact aşa cum îl duceau talentele şi instinctele. Nu încercase nimeni să facă din el un animal domestic, un subiect potrivit, un personaj banal şi obişnuit. Era frumos, îndrăzneţ, inteligent, plin de ardoare, cu o înfăţişare nobilă şi seducătoare. Fiul favorit al tatălui său şi preferatul mamei, care, fără îndoială, îşi dăduse toată silinţa să-l formeze după un ideal propriu.

Şi care era acest ideal? Acela al întregii epoci: un individ, adică un om pe deplin el însuşi, care îşi dezvoltă în întregime calităţile, fără să se întrebe dacă morala obişnuită numeşte defecte unele calităţi ale sale, un om pentru care personalitatea este tot atât de importantă ca şi o operă de artă, şi trebuie realizată cu tot atâta grijă, aplicaţie şi geniu. Un om care nu lasă în umbră nimic din ceea ce poate să-l facă mare. Mare este acela care şi-a împins până la maximum eficacitatea acţiunilor şi

dorinţelor, care nu se judecă pe sine cu măsura cu care sunt judecaţi alţii, ci se dimensionează numai după aspiraţiile, calităţile şi dorinţele proprii. Este mare acela care s-a realizat, artist sau condotier, om de stat sau iubitor de viaţă uşoară. La el criteriile morale nu contează; îi e de ajuns să fie *mare.*

Tommaso povesteşte că maică-sa s-a ocupat de el în primii săi ani, şi că „fiind ea un izvor impur, nu-l putea scălda decât în ape tulburi şi rele, ca învăţătură”; nici tatăl său nu avea de dat exemple mai bune. Nimic nu constrângea şi nu sufoca dezvoltarea unei naturi deosebit de înzestrate, impulsive, pline de îndrăzneală, din care orice timiditate lipsea, orice teamă, orice şovăială. A fost unul din marile merite ale acestei epoci, că nu a paralizat nici un moment înflorirea celor mai extraordinare personalităţi, şi că fiecăreia i-a oferit forma de viaţă în care să se poată dezvolta şi realiza liber.

Cesare Borgia nu e un „produs” al eredităţii, nici al educaţiei şi nici al epocii, deşi aceşti trei factori au exercitat o puternică influenţă în formarea şi evoluţia personalităţii sale; el e pur şi simplu un ins a cărui individualitate nu a fost supusă nici unei presiuni, nici unei deformări, nici unei oprelişti. Nu toată lumea ajunge un Cesare Borgia, şi nici nu se naşte „fiu de rege”. Fabricarea de fiinţe în serie, idealul de om-masă, conformismul politic, social sau moral, nu privesc cu simpatie existenţa unei asemenea fiinţe; din fericire, Renaşterea era preocupată mai mult să facă oameni, nu cetăţeni, permiţând oricui să-şi cultive aptitudinile, originalităţile, fără să-i impună povara unei opinii uniforme, a ideilor gata făcute, a gesturilor pe bandă rulantă şi a sentimentelor standard. Această epocă

dovedea tot atât de mare grijă în formarea unui individ, cât are acum epoca noastră ca să-l distrugă. Poate că, în acest sens, Cesare Borgia este o rezultantă a timpului său dar, mai înainte de toate, e un individ care s-a modelat singur, fără altă preocupare decât aceea de a ajunge la completa perfecţiune sau realizare. Un monstru? Dacă vreţi.

A ajuns student la Pisa, unde s-a distins, mai ales, în istorie şi drept. Tatăl său îl destinase carierei ecleziastice, ceea ce - el însuşi dăduse exemplu - nu trebuia să-i contrarieze nici instinctele, nici înclinaţiile. I-a oferit pălăria de cardinal; debut frumos în carieră. Alexandru IV era, totuşi, un prea bun cunoscător de oameni ca să creadă că această carieră ecleziastică i se potrivea lui Cezare. L-a îndemnat s-o părăsească şi l-a îndreptat spre cariera politică. Ludovic XII, care avea nişte obligaţii faţă de papă, pentru că acesta îi anulase căsătoria cu Jeanne de Valois, exact la timp ca să i-o faciliteze pe aceea cu Anne de Bretagne, l-a răsplătit pe fiul Suveranului Pontif, care îi adusese bula salvatoare, cu acordarea ducatului de Valence şi cu ordinul Sfântului Mihail.

Cesare Borgia devenise un mare personaj, însă aceste onoruri cine ştie ce efect practic nu prea aveau pentru el. Ceea ce îi trebuia lui era un principat. De cucerit unul în această Italie răvăşită se pare că nu era un lucru prea greu; dar, în momentul acela, nu exista nimic vacant şi, deşi Cesare fusese făcut gonfalonier al Bisericii şi comandant şef al armatei pontificale, grad care îi punea la dispoziţie toate forţele Sfântului Scaun, Alexandru VI ezita să declanşeze un război numai ca să-şi aranjeze băiatul. Veneţia şi Milano ar fi văzut cu ochi

răi o asemenea tentativă de creştere a suveranităţii din partea Vaticanului. În sfârşit, duşmanii ereditari ai papei - când nu purtau chiar ei tiara -, Orsini şi Colonna, posedau armatele cele mai puternice şi controlau un mare număr de condotieri.

Alianţa cu Franţa era, deci, o necesitate. Alexandru VI a obţinut-o prin bunăvoinţa sa faţă de rege; în schimb, atunci când Ludovic XII a invadat Milano, a primit şi el un ajutor, în forţe franceze, pentru a invada, la rândul său, Romagna.]n lupta contra familiei Colonna, a căpătat ajutorul clanului Orsini, apoi l-a expulzat din ducatul său de Urbino pe Guidobaldo da Montefeltro, şi s-a trezit astfel în fruntea unui teritoriu important, bine situat din punct de vedere strategic şi furnizor de soldaţi capabili; cu aceste cărţi în mână, el putea să joace un rol în piesa politică.

Din nefericire, tocmai acest succes al său atrăsese privirile neliniştite ale Florenţei. Ambasada lui Machiavelli pe lângă regele Franţei fusese consecinţa acestor creşteri teritoriale care, pe bună dreptate, îngrijorau Republica. Nevrând să-i nemulţumească pe florentini, care erau nişte furnizori de fonduri plini de bunăvoinţă, Ludovic XII a susţinut cauza aliatului său cu mai puţină căldură. Cesare Borgia ştia bine că nu poate conta pe francezi; în momentul când aceştia ar fi obţinut tot ce voiau de la papă, l-ar li abandonat pe fiu. Nici Orsinii nu erau nişte aliaţi mai siguri. De fapt, aliaţi siguri nici nu există. Cesare îşi dădea seama că ajutoarele pe care le primise erau precare şi revocabile, în chiar momentul când asociaţii săi ar fi găsit o alianţă mai avantajoasă decât a sa. În situaţia asta, nu putea conta decât pe sine însuşi, pe talentul, pe forţa, pe îndrăzneala şi pe energia

sa; nu se putea menţine la putere decât cu o vigilenţă permanentă şi cu o neîncredere pe care să nu i le poată înşela nimeni. Familia Borgia nu avea mari „aliaţi în familie”, care să constituie un fel de coaliţie. Alexandru VI îşi măritase cu folos fiica, pe Lucrezia, dar asta nu era destul. Omul care urcă trepte se trezeşte întotdeauna singur, şi e din ce în ce mai singur cu cât urcă mai sus. Începuturile lui Cesare se izbeau de o indiferenţă ostilă, care, în ziua când el şi-ar fi dat pe faţă ambiţia care îl rodea, avea să se preschimbe într-o puternică animozitate. Trebuia să fie puternic şi să nu se bazeze decât pe propriile-i forţe. Odinioară, un senior îşi avea locul său bine stabilit în eşafodajul societăţii feudale; ajuta şi era ajutat. Azi, omul este singur. Individul nu se are decât pe sine, ceea ce constituie nobleţea, măreţia şi libertatea sa. *E se tu sarai solo, tu sarai tutto tuo,* spune Leonardo da Vinci. Să fii singur înseamnă să-ţi aparţii în întregime doar ţie însuţi; această singurătate este, după împrejurări, o sursă imensă de putere, sau o teribilă slă-biciune. Deci trebuie să fii singur şi puternic.

„E timpul ca Italia să-şi rupă lanţurile. Cu câte mani-festaţii de bucurie nu şi-ar aclama aceste nefericite provincii, care gem de atâta vreme sub jugul unei stăpâniri odioase, eliberatorul? Unde e oraşul care să nu-i deschidă porţile, şi unde e poporul, atât de orb, care să nu vrea să i se supună? De cine ar avea el să se teamă? Există oare măcar un singur italian care să nu se grăbească să-l salute cu respectul cuvenit?...” Italia îşi aşteaptă eliberatorul. Cuvintele înflăcărate ale lui Machiavelli sunt astăzi ecoul cuvintelor de altădată ale lui Petrarca. Cesare Borgia ştie bine ce glorie îl aşteaptă pe bărbatul care i-ar alunga afară din Peninsulă pe

„Barbari”, şi ar reda acestei sărmane ţări unitatea şi libertatea. El se simte în stare să joace acest rol. *Aut Caesar, aut nihil.* Ori Cezar, ori nimic. El va fi Cezar.

Supuşii săi îl iubesc. Romagna, în momentul celor mai grele necazuri, i-ar rămâne credincioasă. El are acest atât de rar talent de a şti să se facă, în acelaşi timp, şi temut şi iubit; ca să conduci, sunt necesare amândouă sentimentele. Şi când a fost obligat să se folosească de violenţă, ca să zdrobească o răzvrătire sau să-i facă pe nemulţumiţi să tacă, el a avut tăria de a-i pedepsi, după aceea, cu o extremă ferocitate, chiar şi pe aceia care i-au executat ordinele crude, ca şi cum ei ar fi făcut-o din proprie iniţiativă. În momentul când a pus mâna pe Romagna, „condusă de o mulţime de mici principi, ocupaţi mai mult să-şi jupoaie supuşii, decât să-i guverneze”, spune Machiavelli, şi care, lipsiţi de putere, trăiau mai mult într-un permanent conflict decât în linişte, Cesare a iniţiat o represiune extrem de energică. În ţara asta, sfâşiată de certurile prinţişorilor şi devastată de briganzi, el a pus ca guvernator pe unul din locotenenţii săi, Ramiro dell'Orco[1] acesta s-a purtat, într-adevăr, ca un căpcăun, până în ziua când Cesare, socotind că făcuse destule, şi că ţara, terorizată, avea să stea de acum înainte liniştită, n-a întârziat să se debaraseze de Ramiro. Într-o dimineaţă, cadavrul guvernatorului a fost găsit în marea piaţă din Cesena, tăiat în două; se mai afla alături de el şi cuţitul plin de sânge cu care fusese făcută operaţia. Un soldat al ducelui făcea de gardă, şi se vedea bine că dell'Orco fusese executat din ordinul şefului.

Cu astfel de procedee, Cesare îşi asigura un fel de

---

[1] Orco - în lb. italiană: căpcăun, balaur.

popularitate, pe care nu şi-o căuta pentru că i-ar fi făcut plăcere, deoarece prea puţin se sinchisea el de ce gândea lumea despre el; avea nevoie de ea doar ca să păstreze liniştea în ţinuturile sale: represiunile permanente l-ar fi obligat să imobilizeze garnizoane întregi; şi avea nevoie să aibă la dispoziţie toate forţele pentru „marea aventură”. Frica şi o oarecare admiraţie pentru energia şi viclenia sa aveau să le insufle supuşilor o ascultare oarbă. Oamenii recunoşteau în el, instinctiv, pe „fiul de rege” al lui Gobineau, pe „supraomul” lui Nietzsche, şi i se supuneau fără murmur. Niciodată crud fără motiv şi nici tiranic fără rost, era, prin urmare, preferat celor mai mulţi potentaţi italieni ai secolului, care se manifestau brutal, capricios, şi cu un extravagant gust al arbitrariului. La Cesare, inteligenţa domnea peste toate pornirile pătimaşe. Această inteligenţă se folosea când de dragostea poporului, când de spaima lui; două claviaturi diferite, pe care nu se cânta aceeaşi melodie; fiecare răspundea unor alte necesităţi. Pentru Cesare, ca şi pentru Machiavelli, cel mai marc defect este lipsa de ordine în sentimente şi în acţiuni. Se obişnuieşte, după cum e cazul, ca unui monarh să i se spună ori Cel Iubit, ori Cel Cumplit; dar important este ca el să se mărginească doar la interpretarea unuia singur din aceste roluri. Machiavelli a expus magistral, în nemuritoarele pagini ale *Principelui,* îndatoririle suveranului ca atare.

„S-a pus întrebarea dacă e mai bine să fii iubit decât temut, sau mai bine temut decât iubit. Cred că sunt necesare şi una şi alta, dar, cum nu-i uşor lucru să le îmbini pe amândouă, atunci când nu te poţi folosi decât de una din ele, eu cred că mai sigur e să fii temut decât

iubit. Trebuie să recunoaştem că, în general, oamenii sunt nişte ingraţi, schimbători, ascunşi, nehotărâţi şi lacomi de câştig. Atâta timp cât le faci un bine, ei sunt în întregime de partea ta; îţi oferă averea, sângele, viaţa, până şi copiii; dar asta, cum am mai spus, dacă nu li se iveşte ocazia să se revolte împotriva ta; însă dacă li se iveşte, atunci o fac. Un principe care, încrezându-se în vorbe frumoase, neglijează să-şi ia măsuri de prevedere, este un om pierdut, pentru că prietenii pe care ţi-i faci cu preţul banului, şi nu cu preţul calităţilor sufleteşti şi ale inimii, rar rezistă încercărilor şi, de îndată ce ai nevoie de ei, te părăsesc. În general, oamenii înclină să-l slujească mai bine pe cel care se face temut, decât pe cel care se face iubit. Explicaţia constă în aceea că prietenia, fiind un sentiment moral şi de îndatoriri faţă de o binefacere, nu poate rezista înaintea unui calcul de interese; pe când frica are ca obiect pedeapsa, şi de gândul la ea nu scapi uşor. Totuşi, principele nu trebuie să se facă atât de mult temut, încât, dacă nu-şi poate atrage dragostea supuşilor, să fie cel puţin la adăpost de ura lor, pentru că se poate păstra uşor o cale de mijloc.”

Cesare Borgia se deosebea de Machiavelli prin aceea că prefera alternanţa în locul moderaţiei; este, la urma urmelor, un lucru mai practic şi dă rezultate mai bune. El cunoştea cât preţuieşte teroarea ca mijloc de educaţie şi de guvernare. Şi mai ştia că, în majoritatea cazurilor, teama e de ajuns, cu condiţia ca, în situaţia dată, să dovedeşti că ea se justifică; şi pentru asta romagnolii i-au fost recunoscători.

Astfel, cât treburile au mers bine pentru el, Cesare acela de ieri, cel fără ţară, îşi ia azi titlul pompos de Cesare Borgia al Franţei, prin graţia lui Dumnezeu duce

de Romagna, de Valence şi de Urbino, principe de Andria, senior de Piombino, gonfalonier şi comandant şef al armatei Bisericii. Toate aceste cuceriri nu i-au potolit însă ambiţiile; dimpotrivă, el îşi întoarce acum privirile spre Bologna, şi se vede că ar vrea să-i alunge de acolo pe Bentivogli, cu toată ostilitatea Florenţei şi în ciuda apărării pe care, la rugămintea lui Machiavelli, le-a luat-o acestora Ludovic XII. Apoi va pune mâna pe Perugia.

Acestea sunt primele etape ale cursei sale spre hegemonie. Cursă rapidă, căci nu mai are timp de pierdut. Puterea lui se sprijină doar pe faptul că părintele său stă pe tronul Sfântului Petru, că dispune de imensa forţă materială şi morală a Bisericii, că are la dispoziţie tezaurul pontifical, şi că papa umflă mereu acest tezaur cu averile cardinalilor care au încetat să-i mai fie pe plac, şi cu ale acelora care le vor lua locul. În ziua când îi vor lipsi aceste resurse, prestigiul şi autoritatea sa vor fi la pământ; doar dacă nu-şi va lua din timp măsuri să le susţină prin cuceriri care să-l facă independent de toţi şi de toate, chiar şi de papă.

N-ar fi bine să-l aibă acum pe regele Franţei împotriva sa; dar Ludovic XII nu prea ar vrea să strice relaţiile cu Sfântul Părinte; aşa că interdicţia de a cuceri Bologna, dată de rege la cererea florentinilor, o poate socoti doar formală. Ludovic n-o să meargă chiar până acolo încât să sprijine cu armele această interdicţie. Mai rămâne Republica, faţă de care trebuie folosită intimidarea, dar în acelaşi timp şi viclenia.

Cesare Borgia desconsideră Florenţa, aşa cum desconsideră toate democraţiile; îi dispreţuieşte pe bancherii şi pe cămătarii aceştia îmbogăţiţi, pe negustorii aceştia de lână şi mătăsuri, care se dau drept oameni de

stat. Între el şi Florenţa există o duşmănie neîmpăcată; mai întâi, pentru că Florenţa are interesul să păstreze un *statu-quo,* pe când Cesare vrea să întoarcă pe dos toată Italia; şi pentru că guvernul acestei „democraţii" intenţionează să pună piedici ascensiunii sale şi să-i poruncească lui, Principelui. Dintre toţi principii italieni ai vremii, Cesare este, evident, acela care posedă cel mai intens sentimentul monarhiei absolute. El nu e, în fond, decât un aventurier, dar are stofă de mare rege; gândeşte în stil mare. Puterea sa se află la înălţimea visurilor sale, şi voinţa îi este la nivelul poftelor. Când va veni ziua, va supune bunului său plac regal şi Florenţa, şi toate celelalte republici italieneşti. Dar, pentru moment, Florenţa îi stă în drum şi, în problema cu Bologna, se dovedeşte grozav de încăpăţânată.

Cesare Borgia dăduse un fel de avertisment, urzind, împreună cu Vitellozzo Vitelli, fratele condotierului executat la Florenţa, o revoltă la Arezzo şi în Val di Chiana, amândouă dependente de Republică. În urma acestei revolte, Vitellozzo şi Cesare se instalaseră în oraş, ceea ce îi apropia primejdios de mult de Florenţa. Florenţa a protestat, deci, la papă, care a dat un răspuns foarte încâlcit, şi la Ludovic XII, care, conform acordurilor stabilite cu ocazia ambasadei lui Machiavelli în Franţa, a ordonat ocupanţilor să restituie teritoriile uzurpate. Ca să întărească şi mai mult această sancţiune, Ludovic XII a instalat şi o garnizoană franceză la Arezzo. Ofiţerul care o comanda, Imbault, li s-a părut florentinilor că e înţeles cu Cesare; au cerut să fie înlocuit; atunci regele l-a trimis pe seniorul de Lanqucs, dar lucrurile nu s-au schimbat. Era clar că, menajând Senioria, Ludovic XII nu vroia să-l supere nici pe ducele de Valence. Atunci, Senioria s-a

decis să nu-i mai solicite intervenţia şi să acţioneze singură împotriva lui Borgia.

„Niccolò, te trimitem pe tine la Excelenţa Sa ducele de Valentinois, cu scrisori de acreditare; porneşte cât mai curând...” Aşa începea mesajul Senioriei către secretarul cancelariei. Ne putem închipui că Machiavelli nu a întârziat saşi facă bagajele. Să-l întâlnească pe Cesare Borgia! Ce şansă pentru un ahtiat după politică şi un admirator, ca el, al marilor oameni! Misiunea care i se încredinţa nu era deloc uşoară; textul scrisorii o precizează în amănunt. „Să laşi să se înţeleagă”, scrie acolo, „că noi, însufleţiţi mereu de aceleaşi gânduri, dorim să păstrăm aceeaşi bună înţelegere cu Suveranul Pontif şi cu Excelenţa Sa, şi să rămânem ferm ataşaţi monarhului francez, a cărui prietenie şi protecţie ne obligă, evident, să-i împărtăşim ceea ce ştim, şi să ne îndeplinim datoria de aliaţi fideli, ori de câte ori este vorba de interesele sale şi ale prietenilor săi, sau de statele care depind de puterea sa. Ii vei mai spune seniorului că acestea sunt motivele care ne-au îndemnat să te trimitem imediat la el; dar şi importanţa problemei care ne obligă să-l asigurăm din nou că, în mijlocul agitaţiilor care au acum loc printre vecinii noştri, noi vom rămâne aceiaşi, neschimbaţi şi faţă de el şi faţă de ceilalţi, şi vom continua să-i considerăm pe amicii Franţei ca pe amicii noştri, şi să nu separăm cauza lor de cauza Republicii. Credem că, în această primă audienţă, este potrivit să nu mergi prea departe...” După felul cum va asculta Cesare Borgia acest discurs şi, mai ales, după măsurile pe care le va lua el, se va vedea cum vor trebui orientate următoarele întrevederi.

Pentru purtarea într-un mod cât mai avantajos a

acestor negocieri, Senioria îi acordă lui Machiavelli toată încrederea. Cum reacţia lui Cesare Borgia nu poate fi prevăzută, i se lasă trimisului o oarecare latitudine; şi va putea, în cadrul dispoziţiilor care i-au fost dictate, să ia chiar iniţiativele pe care le va considera convenabile. „Eşti destul de instruit ca să nu mai fie nevoie să-ţi trasăm un plan”, i se spune, dar se adaugă imediat: „Să nu depăşeşti aceste limite.” Şi, ca să fie acoperit, se mai adaugă: „Dacă ducele va mai veni cu unele întrebări, să-i spui că ne vei scrie şi că vei aştepta răspunsul nostru”.

Cu scrisorile de acreditare în tolbă Machiavelli sare pe cal şi galopează până la Urbino, unde îşi avea curtea Cesare Borgia. Ciudată curte, în care domneşte o atmosferă tulburătoare. Se pălăvrăgeşte mult, există chiar un soi de agitaţie şi, ca peste tot, pitici, muzicanţi, bufoni, militari, iubitei; însă oamenii aceştia nu spun nimic despre ce gândesc, nu-şi dezvăluie nici sentimentele, nici proiectele. Stând de vorbă cu ei nu câştigi nimic. Ca şi stăpânul lor, te zăpăcesc cu un potop de vorbe, apoi, când pleci, îţi dai seama că nu ţi-au spus nimic; nimic care să-i angajeze la ceva, nimic care să-i compromită, nimic din care să ghiceşti ce au de gând să facă; toţi îl iau de model pe şeful lor, toţi îi imită gesturile, manierele, comportarea. Sau poate sunt doar nişte marionete în mâna lui puternică, umbre pe un perete, reflexe ale redutabilei sale personalităţi? Tăcerea lui Cesare este atât de adâncă, încât toţi cei care au de-a face cu el sunt dezorientaţi. Foarte diferit de tatăl său, care vorbeşte mult şi niciodată nu face ce spune - ceea ce este o altă formă de dibăcie -, Cesare practică acest fel tulburător de tăcere, chiar sinistru atunci când îi cunoşti ambiţiile şi presimţi ce urmăreşte el.

Ambasadorii florentini - episcopul de Volterra îl întovărăşeşte pe Machiavelli, ca să-l sprijine cu prestigiul său - aşteaptă până seara ca să fie primiţi. Cesare Borgia acordă întotdeauna noaptea audienţe. Unii contemporani pretind că o face dinadins, ca să nu i se vadă coşurile roşii şi însângerate de care îi e plină faţa; ca să-şi ascundă mai bine fizionomia şi ca să nu-şi trădeze gândurile şi sentimentele, spun alţii. Intrând în mica încăpere, luminată slab de pâlpâitul lumânărilor, Machiavelli, cu inima bătând, se uită la acest bărbat care ţine în mâinile sale destinul Italiei. E frumos, cu ochii săi mari, focoşi şi trişti, cu gura fină, şi cu acea curioasă asimetrie a obrazului care trădează o personalitate foarte complexă. N-o exista, oare, şi un melancolic în acest om de acţiune? Machiavelli aşa îl vede, şi când, după terminarea discuţiilor, înregistrează convorbirea şi, conform obiceiului diplomaţilor, îşi notează impresiile, el le rezumă astfel: „e foarte solitar şi foarte secret”.

Cesare vorbeşte, totuşi, timp de două ore, fără şir, când amabil, când ironic şi vesel. Câteodată strecoară şi o mică ameninţare şi îşi pleacă ochii, pentru ca să nu-l trădeze scânteia din privire; şi, iarăşi, curtoazie şi amabilităţi fără sfârşit. Câteva reproşuri, destul de incisive, au provocat, în cursul întrevederii, frisoane ambasadorilor, dar nu au fost nici un moment subliniate şi nici nu s-a insistat asupra diferendelor dintre Republică şi ducele de Valence. La ce s-a ajuns? La nimic. Cesare s-a distrat cu ei, le-a jucat o comedie grozavă şi, în definitiv, i-a tras pe sfoară, pentru că nimeni n-a ştiut nimic mai mult decât au ştiut ambasadorii în momentul când, cu două ore mai înainte, au intrat în această încăpere. Nu se bănuia ce are să facă, nici chiar dacă are

să facă ceva. De unde să-l apuci? Este ca o vâlvătaie plină de neastâmpăr, tot timpul în mişcare, pe care nu îndrăzneşti s-o prinzi cu mâna, ca să nu-ţi frigi degetele.

Şi pleacă din Urbino fără să fi obţinut nimic. Cea de a doua audienţă, pe care Cesare le-o va acorda peste mai multe zile, nu va fi mai norocoasă. „Toate astea nu servesc la nimic; eu nu sunt negustor...”, răspunde Cesare; şi refuză să negocieze. El e un oştean, un om de acţiune, e sincer, nu sâcâie pe nimeni, joacă cinstit şi totuşi, dacă îi rezumi lungile discursuri, ce afli? Asigurări prieteneşti, imediat contrazise de reproşuri obscure, afirmaţia că nu doreşte decât situaţii clare şi, în acelaşi timp, ambiguităţi...

Să fie oare Cesare atât de puternic pe cât se spune, şi aşa cum o lasă el să se înţeleagă? Ambasadorii florentini se duc să-i întrebe pe cei doi Orsini, care se află în slujba lui. Şi revin consternaţi: tot ce a spus Cesare este adevărat, şi încă, după cum îi e obiceiul, nu a spus mare lucru. Adevărul, iată-l: „Suntem atât de pregătiţi de război încât, în ziua în care vom porni în marş, o să ajungem în faţa Florenţei mai înainte de a vă da voi seama. Regele Franţei n-o să facă nimic pentru florentini; aşa, de formă, ipocrit, va trimite vreo câţiva soldaţi, dar o să aranjeze în aşa fel lucrurile încât soldaţii să ajungă prea târziu şi să nu fie de nici un folos...”

Cu moartea în suflet, Machiavelli părăseşte Urbino şi galopează spre Florenţa, ca să raporteze Seniorilor. Acestea sunt începuturile marilor negocieri, ce au loc în luna iunie. În octombrie 1502, secretarul cancelariei ia din nou drumul spre Urbino; şi de data aceasta va rămâne acolo trei luni şi jumătate. Trei luni şi jumătate, timp în care va obţine de douăzeci şi cinci sau de treizeci

de ori audienţe la Cesare. Ce discuţii pasionante! în cinci luni, situaţia s-a schimbat; azi Cesare Borgia nu mai are încredere în condotierii săi. Ştie că ei sunt pe calc să-l părăsească. În această situaţie, relaţiile cu Florenţa vor fi, deci, schimbate; dar Florenţa, în ceea ce o priveşte, ezită să se angajeze la ceva cu el. Cele două partide solicită prietenia Republicii; Orsinii, care sunt iniţiatorii conspiraţiei de la Magione şi care îi atrag de partea lor pe principalii condotieri ai ducelui, ar vrea şi ei să capete sprijinul florentinilor. Pentru asta au făcut demersuri şi, dacă privim lucrurile bine, în ziua când Orsinii, fiii lui Giovanni Bentivoglio, Baglionii, Vitellozzo Vitelli şi Oliverotto da Fermo îl vor părăsi, Cesare va rămâne singur. Nu e în interesul florentinilor să-i susţină pe ei împotriva inamicului comun? Se contează pe adeziunea lui Pandolfo Petruccio, seniorul de Siena, a ducelui de Urbino, expropriat, pe a mamei sale, Giovanna da Montefeltro, prefect de Sinigaglia, şi, în sfârşit, pe a lui Alviano, acest mare războinic. Toată Italia va forma un bloc împotriva tiranului, a uzurpatorului...

Da, îşi zice Machiavelli, însă Cesare nu e niciodată mai mare ca atunci când e singur. Coaliţia condotierilor nemulţumiţi are toate hibele unei adunări populare; se vorbeşte mult şi nu se ia nici o hotărâre. Sunt prea numeroşi ca să poată acţiona cu spor. Şi apoi, vorbesc tot timpul, spun la toată lumea ce au de gând să facă; îşi închipuie ei că Cesare e orb, ca să se lase prins ca o coţofană pe ouă? Cesare e omul care să-i strivească pe toţi aceşti conspiratori prăpădiţi, lipsiţi de simţ politic, de îndrăzneală şi de hotărâre, care, în loc să acţioneze, se agită şi pălăvrăgesc. Nu e în interesul Florenţei să se alieze cu aceşti încurcă-lume.

„Sunt o adunătură de faliţi”, spune Cesare, referindu-se la liga de la Magione; şi începe să râdă; nişte proşti şi nişte naivi. „Nu au prins momentul să mă doboare atunci când se putea; acum îi am de partea mea pe papă şi pe regele Franţei, doi oameni care întreţin aprins pentru mine un foc ce are nevoie de altfel de apă ca să fie stins.” Florenţa ar trebui să se ferească de Orsini, adaugă ducele; oamenii ăştia au jurat să piardă Republica.

Pe cine să crezi? Pe Orsini, cu afirmaţiile lor prieteneşti? Sau pe Cesare? De altfel, Cesare se arată dispus la confidenţe. Faţă de acest florentin cu ochi şireţi, cu mutră de şmecher, care îl observă şi îl ascultă fără să piardă nici o expresie a fizionomiei sale şi nici un cuvânt al său, el vorbeşte deschis. Aşa cum vorbeşti cu un vechi prieten; de exemplu, când povesteşte despre luarea ducatului de Urbino: „Am fost prea generos, am fost un prost. Nu am executat decât trei persoane care s-au purtat nerespectuos cu papa. Pe ceilalţi i-am iertat. O imprudenţă, o prostie.” Apoi revine la Orsini şi la Vitellozzo: „Vreau să-ţi mărturisesc ceva. Vitellozzo intenţionează să-şi răzbune fratele pe care voi l-aţi ucis. El a fost dus în litieră, aşa bolnav cum era, ca să se înţeleagă cu Orsini. Contra mea? Eşti naiv. Contra Florenţei. Orsinii au legături strânse cu Medicii...”

Aşa se desfăşoară toate întrevederile. Cesare este un actor extraordinar, de care nu te plictiseşti să-l tot vezi cum îşi joacă rolurile la care îl obligă cheful său şi circumstanţele. Ii dă lui Machiavelli să citească scrisorile ambasadorilor francezi către tatăl său. Norocul are culoarea verde, zice el. Şi, de fapt, norocul îl serveşte de minune.

Machiavelli e cucerit. Da, Cesare Borgia e un

supraom, un fiu de rege, e salvatorul pe care îl aşteaptă de atâtea secole Italia. Nu te opui bărbatului trimis de destin. Să nu ne lăsăm amăgiţi de intrigăria nemulţumiţilor şi a neputincioşilor. Cesare, singur, este mai mare şi mai puternic decât toţi la un loc. Şi apoi, de partea sa el are norocul, acest miraculos noroc de culoare verde, verde ca primăvara.

Machiavelli s-a hotărât. Florenţa trebuie să meargă alături de Cesare Borgia. Împreună, ei vor înfăptui lucruri mari; iar el, secretarul cancelariei, îi va ajuta să realizeze aceste uriaşe proiecte. Dar mai trebuie să consimtă şi Florenţa. Republica, după cum îi e felul, tergiversează, o ia pe ocolite. Guvernul ăsta de cămătari şi de prăvăliaşi se tocmeşte, se zgârceşte, ca şi cum ar avea în faţa sa un om oarecare. Trebuie totuşi să se hotărască. Ori cu Cesare, ori contra lui. Contra lui ar însemna contra Italiei.

Magistraţii aceştia florentini, aceşti aleşi pe două luni, să fie ei în stare să-l înţeleagă pe Cesare, aşa cum îl înţelege el, Machiavelli? Să fie ei capabili să-şi depăşească civismul, ca să dovedească un adevărat patriotism italian? Se vor elibera ei vreodată de interesele lor meschine? De patriotismul lor local? Italia are, în sfârşit, un şef, un bărbat care va fi conducătorul ei, şi care e demn să-i fie. Vor lăsa ei să le scape această ocazie?

Pentru a preveni refuzul brutal al Senioriei şi a menaja susceptibilitatea poporului suveran - „ce se amestecă ăsta? Noi cerem informaţii, nu sfaturi” - Machiavelli se preface smerit şi se scuză că vorbeşte cu atâta foc. „Nu trebuie să vedeţi în asta nici un fel de aroganţă, ci numai dovada mea de devotament faţă de Florenţa.” Dar el deja se gândeşte la Italia mai mult

decât la Florenţa; interesele Florenţei sunt subordonate celor ale Italiei, sau, mai precis, interesul general şi cu cel particular nu sunt decât unul şi acelaşi lucru.

Florenţa nu întreprinde nimic. Trebuie ca cei Zece să discute mai întâi, pe îndelete, fiecare problemă. Şi, după aceea, e necesar să fie consultaţi şefii partidelor, să fie sondată opinia publică şi, mai înainte de a se lua o hotărâre - pentru a nu se lua nici una -, oricare ar fi ea, să se înfiinţeze nişte comisii şi subcomisii. Ce frumoasă e democraţia! Nu găseşti un om care să aibă curajul să ia o iniţiativă, să-şi asume o răspundere. Soderini a fost numit gonfalonier pe viaţă, dar asta nu schimbă cu nimic lucrurile; Constituţia nu-i dă suficiente puteri; şi, de altfel, Soderini este un *bambino,* o fiinţă nehotărâtă, slabă şi oscilantă. Când Machiavelli compară ordinea şi promptitudinea care domnesc la curtea lui Borgia cu intrigile de la Palazzo Vecchio, cu jocurile de influenţă care paralizează guvernul, cu încetineala, cu ezitările şi cu retractările acestei democraţii care vorbeşte în numele poporului şi se teme de el, ce mizerie este această pretinsă libertate înscrisă pe steagurile Republicii! Aici există un şef care ia hotărâri, care acţionează, fără să mai ceară sfatul unor incapabili sau unor proşti al căror merit este doar că sunt mulţi şi beneficiază de infailibilitatea anonimatului. Cesare se află peste tot, se ocupă de cele mai mici amănunte. Nimic nu-i scapă. Machiavelli l-a văzut trecând trupele în revistă: îl examinează pe fiecare ostaş, unul după altul, cu atenţie, şi ştie chiar dacă lipseşte un bumb la o manta. Citeşte toate scrisorile, şi pe cele primite, şi pe cele expediate. E neobosit, are geniu, are încredere în destinul său, în steaua sa, în norocul său de culoare

verde. Este un şef.

Senioria se compune din nişte mic-burghezi florentini, nu din patrioţi italieni. Visul lui Cesare Borgia, admiţând că i l-ar înţelege, le-ar provoca un şoc; l-ar considera o simplă ambiţie a unui principe italian care vrea să obţină supremaţia asupra celorlalţi principi. Din partea unui străin, ceva de înţeles, dar nu şi din partea unui compatriot. Apărând interesele înguste ale florentinilor, Senioria credea că-şi face datoria. Din fericire, Machiavelli avea mulţi prieteni, şi-i fusese apreciat modul cum purtase discuţiile cu Caterina Sforza şi cu cardinalul d'Amboise; fără astea, tonul de sfătuitor pe care îl adoptase şi îndrăzneala de a-şi da o părere care nu-i fusese cerută l-ar fi putut costa scump.

Confidenţele lui Cesare Borgia nu spun, totuşi, prea mult despre proiectele sale. Deseori, Machiavelli are impresia că acest bărbat teribil se amuză cu el, ca mâţa cu şoarecele.

Care să fie adevăratele sale intenţii faţă de Florenţa? Asigurările de prietenie, dorinţa sa de pace să fie sincere? Sau să nu urmărească decât înşelarea neîncrederii ambasadorului florentin? Machiavelli, cât este el de inteligent şi de abil, se simte parcă rătăcit în acest labirint, bătând mereu aceleaşi căi, fără să poată găsi ieşirea. Încearcă Cesare să câştige timp? Ce aşteaptă? întăriri din Franţa? Şi ce va face cu „dieta faliţilor”? îi va ierta? Da, dacă are nevoie de ei; dar se va simţi prea puţin în siguranţă în mijlocul lor. Dar dacă „faliţii”, conştienţi până la urmă de greşeala făcută ameninţându-l pe Cesare, s-or răzgândi şi s-or înţelege cu el? Şi atunci, cum stăm cu Florenţa, care azi nu reprezintă pentru duce decât o contragreutate împotriva

condotierilor trădători?

Ceea ce e şi mai deconcertant e amestecul acesta de putere tainică şi un fel de delăsare, ce face impresia că inima Principelui s-a îmblânzit. Clipele aparente de prea mare abandon să nu fie acelea ale unei mari prefăcătorii? Când minte el mai grozav? Cum să distingi în aceste convorbiri pline de şocuri, de tăceri bruşte, de monologuri prelungite, unde se află sinceritatea şi unde impostura? Cum să discerni adevărul din ceea ce spune şi din ceea ce nu spune? Secretarii ducelui, Agapito şi Spannochi, cu care Machiavelli stă ades de vorbă, îi măresc şi mai mult confuzia. Dau ei pe faţă, la un pahar, adevăratele intenţii ale stăpânului, sau joacă şi ei aceeaşi comedie?

Machiavelli are senzaţia că se află pe o scenă de teatru, şi că joacă un rol într-un fel de tragedie-farsă, căreia nici nu-i cunoaşte scenariul; replicile sale se succed tiptil, tiptil, şi sunt dictate de intuiţia, brusc apărută, că interlocutorul său ori ascunde, ori mărturiseşte ceva, fără să-şi dea seama dacă el nu interpretează două, trei sau mai multe roluri deodată.

În sfârşit, după discuţii subtile şi pe îndelete, se ajunge la un rezultat: Cesare Borgia a precizat ceea ce vrea el de la Republică: o *condotta.* Dar Republica nu are nevoie de alţi condotieri: ea posedă deja toate trupele care îi trebuie. Cesare se întunecă la faţă. De ce Florenţa nu-mi vrea prietenia? Acum greşeşte Florenţa faţă de Valentinez; acum el are un motiv serios de necaz şi de ranchiună. Dacă se răzbună, atunci Florenţa a vrut-o. Se poate să nu fi venit el cu propunerea aceasta pentru o *condotta* decât ca să aibă un pretext? De ce vrea să intre în serviciul Republicii? E stăpânul unor state puternice, şi

poate dispune, după bunul său plac, de tezaurul pontifical. Ce intenţii misterioase se ascund sub această nouă cerere?

Cum să-l refuzi pe un om atât de drăguţ? Toate scrierile lui Machiavelli vorbesc de asigurările de prietenie şi de afecţiune cu care îl copleşeşte Cesare. E trup şi suflet pentru Florenţa, şi nu doreşte altceva decât s-o servească. Şi toată lumea se lasă prinsă de aceste vorbe poleite şi mieroase. Nu vorbeşte decât de înţelegere şi de reconciliere. Se va trage cu buretele peste vechile motive de sfadă. De acum înainte se va trăi în pace, în bună înţelegere, într-o încredere reciprocă. De ce să ne certăm? Viaţa e atât de scurtă. De altfel, Cesare nu este ambiţiosul lipsit de conştiinţă, aşa cum îl vorbesc duşmanii săi; a obţinut acum tot ce şi-a dorit, nu mai vrea nimic în plus. Tiranii Bolognei şi ai Perugiei pot să doarmă liniştiţi; el nu se gândeşte la oraşele lor. Orsinii? Ăştia sunt nişte vechi camarazi, şi el e oricând gata să se împace cu ei. „Faliţii" din liga Magione? Nişte imprudenţi, nişte impulsivi, dar, la urma urmelor, băieţi buni, condotierii ăştia. Complotul lor a fost o copilărie, şi se pare că au şi renunţat la el; ne aflăm acum în decembrie 1502, şi sunt peste trei luni de când şi-au început conspiraţia. Dacă urmăreau scopuri ascunse, le-ar fi atins mai de mult. Pentru că, mă rog, nu sunt, totuşi, nişte copii şi ştiu bine că e periculos să ameninţi pe cineva dacă nu treci imediat la fapte. E o experienţă făcută de vânători; dacă nu reuşeşti să ucizi imediat sălbăticiunea, fereşte-te s-o răneşti sau chiar s-o iriţi. Din fericire, Cesare nu şi-a făcut probleme cu liga lor îndrăzneaţă; nu e furios pe ei, nu are resentimente. Dacă ar fi vrut să se răzbune, ar fi făcut-o deja. De altfel, nu-l slujesc ei acum

cu credinţă pe duce? Vezi, tocmai au cucerit Sinigaglia, pentru el...

Sinigaglia! „Oraşul se află la un zbor de săgeată de poalele munţilor şi la aproximativ o milă de malul mării. În apropierea oraşului curge un râuleţ care îi udă zidurile dinspre Fano, de partea drumului ce duce la acest orăşel, astfel că, ajungând la Sinigaglia, mergi multă vreme pe lângă munţi; când te afli pe malul râului care udă oraşul, o iei la stânga şi mergi câtva timp pe ţărm, apoi traversezi apa peste puntea aşezată în faţa intrării în oraş, puţin mai de o parte. În faţa porţii există un mic cartier periferic şi o piaţă pe malul râului, acolo unde acesta face un cot.” Astfel se prezintă decorul în care călăreşte Machiavelli împreună cu escorta lui Cesare Borgia, în dimineaţa aceea de 3l decembrie. El a îmbrăţişat totul dintr-o privire, ca un bun observator. Dar nu-şi imaginează ce dramă cumplită se va petrece în acest decor. Să-l ascultăm descriind locul; e bine să-i cunoaştem topografia, ca să putem aprecia astfel dacă i se potriveşte spusa lui Paolo Giovio, de *bellissimo ingano,* „o minunată înşelătorie”.

Încântat la vestea cuceririi Sinigagliei, Cesare Borgia a ţinut să-i felicite şi să le mulţumească personal Orsinilor şi lui Vitellozzo, care reuşiseră această frumoasă lovitură. Şi îl ia cu el pe Machiavelli, ca să-i arate un spectacol demn de apreciat, dar şi ca să aibă un martor; martorul a cărui părere contează pentru el. Toate iţele, strânse cu răbdare şi potrivite timp de zile, săptămâni, luni, în sfârşit au ţesut o frumoasă pânză. O veritabilă operă de artă. O capodoperă de politică, în această frumoasă pânză vor fi înfăşurate, pentru îngropăciune, trupurile condotierilor.

Aceştia nu sunt prea liniştiţi. În ciuda asigurărilor de prietenie şi a îmbrăţişărilor ducelui, ei ţin minte că el rar uită o injurie. Ar prefera câmpul de luptă, unde sunt mai în siguranţă, în mijlocul trupelor; şi iată-l pe Cesare că soseşte cu două mii de călăreţi şi zece mii de infanterişti. Să fie asta suita unui om care vine să stabilească, prieteneşte, condiţiile unui tratat definitiv de pace? Acest tratat trebuind să fie semnat, după dorinţa ducelui, chiar la Sinigaglia, condotierii au primit ordinul să se întâlnească aici cu Cesare. Ca să prevină orice primejdie, ei au lăsat la Sinigaglia trupele lui Oliverotto, o mie de pedestraşi şi cincizeci de călăreţi; restul a trebuit să fie trimis la Urbino, ca trupe de garnizoană.

I-a făcut Cesare Borgia cu ochiul lui Machiavelli, ca să-i atragă atenţia că trebuia să urmărească bine ceea ce avea să se întâmple, sau şi-a păstrat ţinuta gravă, melancolică şi misterioasă, revers al extraordinarului său mod de a acţiona?

„Totul fiind gata pregătit, ducele de Valentinois a pornit în marş spre Sinigaglia. Când vârful unităţii sale de cavalerie a ajuns la micul podeţ, s-a oprit şi nu l-a traversat; o parte a trupei s-a înşirat de-a lungul câmpiei şi alta de-a lungul râului, lăsând între ele un spaţiu pe care l-a străbătut infanteria şi a intrat apoi direct în oraş. Vitellozzo, Pagolo şi ducele de Gravina veniseră călare până în faţa ducelui, însoţiţi de un mic număr de călăreţi. Vitellozzo era neînarmat şi purta o mantie căptuşită cu verde, având aerul trist şi abătut, ca şi cum ar fi presimţit ce soartă îl aştepta. Tristeţea lui i-a izbit chiar şi pe cei câţiva dintre prietenii săi care îl cunoşteau şi pe el, şi-i cunoşteau şi curajul. Se spune că, atunci când şi-a părăsit soldaţii ca să vină la Sinigaglia înaintea ducelui,

şi-ar fi luat rămas-bun de la ei, că le-ar fi încredinţat şefilor lui familia sa şi toate bunurile ce-i aparţineau, iar nepoţilor săi le-a recomandat să pună mai mult preţ pe valoarea străbunilor decât pe măreţia sa, apusă acum.

Ajunşi toţi trei lângă duce, l-au salutat cu multă cordialitate, iar el le-a răspuns zâmbind; imediat, cei care aveau ordinul să pună mâna pe dânşii li s-au şi aşezat alături. Dar ducele, nevăzându-l printre ei pe Oliverotto, care rămăsese cu trupa în Sinigaglia, unde îşi avea cantonamentul, şi se afla pe câmp la instrucţie, i-a făcut semn lui Don Michele, care trebuia să se ocupe de el, să procedeze în aşa fel încât omul să nu-i scape. Don Michele a pornit repede şi, ajungând la Oliverotto, i-a spus că nu era cazul să-şi scoată trupa din cantonament, fiindcă se putea să i-l ocupe oamenii ducelui, şi l-a sfătuit să-i cantoneze imediat iar el să se prezinte înaintea şefului. Oliverotto l-a ascultat şi a venit; ducele, cum l-a văzut, l-a chemat la el. După ce l-a salutat, Oliverotto l-a urmat.

Ajunşi la Sinigaglia, la cantonamentul care le fusese destinat, cei patru prizonieri au fost târâţi într-o cameră ascunsă, unde au fost închişi. Imediat, ducele de Valentinois s-a urcat pe cal şi a dat ordin ca oamenii lui Oliverotto să fie dezarmaţi, ca şi cei ai lui Orsini. Cei ai lui Oliverotto au fost luaţi prin surprindere, dar cei ai lui Orsini şi Vitellozzo, care se aflau mai departe şi care bănuiau ce nenorocire îi păştea pe şefii lor, au avut vreme să se adune şi, plini de curaj, aşa cum fuseseră instruiţi de Orsini şi Vitelli, au format un batalion puternic şi, în ciuda opoziţiei localnicilor şi a armatei inamice, au ieşit din oraş. Soldaţii ducelui, nemulţumiţi că nu le rămăseseră decât lucrurile trupei lui Oliverotto, au

început să jefuiască imediat oraşul; şi l-ar fi devastat în întregime, dacă ducele nu i-ar fi oprit, pedepsindu-i pe cei mai zgomotoşi.

Când s-a restabilit liniştea, ducele a considerat că era momentul să scape de Vitellozzo şi de Oliverotto. Au fost duşi amândoi într-un loc mai dosnic, unde au fost strangulaţi. Nu se spune nici un cuvânt de laudă despre prestigiul pe care l-au avut. Vitellozzo l-a rugat pe papă să-i acorde deplină indulgenţă pentru toate păcatele; Oliverotto, plângând, îl învinuia pe Vitellozzo de ceea ce făcuse împotriva ducelui.

Au fost lăsaţi în viaţă Paolo Orsini şi ducele de Gravina, până când Cesare a fost informat că papa îl arestase la Roma pe cardinalul Orsini, arhiepiscop de Florenţa şi senior de Santa Croce. Cum a aflat vestea, i-a gâtuit şi pe aceştia doi, la castelul Piave, în ziua de 18 mai 1503.”

Machiavelli nu asistase decât la primul act al tragediei. La orele două dimineaţa, l-a sculat din pat un secretar al lui Cesare Borgia. Ducele vroia să-i vorbească. Cesare, bucuros, i-a sărit de gât, şi i-a povestit tot ceea ce se petrecuse. Exulta, ca un pictor care tocmai şi-a terminat capodopera şi e nerăbdător s-o vadă admirată de prietenul său cel mai drag şi cel mai bun cunoscător. Machiavelli s-a bucurat împreună cu el; era, într-adevăr, o capodoperă. Piesa fusese admirabil jucată. Cât despre victime - nişte bieţi nătărăi! -, aşa le-a trebuit dacă s-au aruncat singuri, ca proştii, în gura lupului. Ar fi o pierdere de vreme să te apuci să-i plângi pe nişte neisprăviţi şi imbecili. Oamenii ăştia îşi primiseră exact pedeapsa meritată pentru imprudenţa şi naivitatea lor; ei nu l-au suprimat pe Cesare atunci când l-au avut în

mână; l-au stârnit doar cu Magione şi apoi au stat liniştiţi, ca şi cum un asemenea om avea să uite, fără să clipească, o astfel de provocare. Nici că se putea o prostie mai mare!

Acesta este singurul discurs funebru cu care Machiavelli judecă victimele de la Sinigaglia. Ca un bun politician, el admiră felul cum a fost combinată, jucată şi terminată această treabă. Un om inteligent nu poate decât să elogieze o stratagemă atât de bine izbutită. Important este să izbuteşti, şi să o faci frumos. O stratagemă, ca şi un tablou sau o statuie, poate şi trebuie sa fie „ceva frumos”. În toată treaba asta nu există loc pentru consideraţii morale: e vorba de politică. Cel mai tare are dreptate; o are, pentru că e cel mai tare. . Condotierii au pierdut partida pentru că au jucat-o prost. S-au vârât, neghiobii, într-o conspiraţie, apoi s-au lăsat la cheremul aceluia împotriva căruia au conspirat; era uşor de prevăzut ce soartă avea să-i aştepte. Dacă ar li fost tot atât de deştepţi ca Cesare, şi mai iuţi de mână, atunci în groapă ar fi stat Cesare. Norocul verde aparţine aceluia care îl apucă. Şi, aşa cum spune amicul Guicciardini, „mai bine să le-o tragem noi lor, decât ei nouă”.

Crima, în sine, nu-i nici un bine, nici un rău. Dacă e necesară, e justă, şi, când e făcută cu rafinament şi pricepere, devine frumoasă; ea se ridică până la nivelul unei opere de artă, căci arta există peste tot, şi în crimă, şi în pictură, şi în poezie. Capodopera este pecetea geniului. Asta îl deosebeşte pe un bărbat de geniu ca Cesare Borgia de un politician mediocru, dar nu lipsit de talent, cum e Gian Paolo Baglioni. Şi Baglioni, în războiul său contra lui Iuliu II, îl va avea la mână pe adversar, dar

îl va lăsa să-i scape. Merită să fie lăudat pentru această mizericordie? Machiavelli, care îl acoperă pe Cesare Borgia cu elogii sincere şi entuziaste pentru „capodopera de la Sinigaglia”, nu are decât blam şi dispreţ pentru sărmanul Baglioni, vinovat de a fi acţionat cu scrupulele unui om de treabă, atunci când situaţia îi pretindea o acţiune promptă, energică şi implacabilă. „Baglioni”, spune el, „avea ocazia să-şi creeze o reputaţie de nezdruncinat, să-şi suprime duşmanul şi să pună într-o clipă mâna pe prada cea mai bogată. Pentru că toţi cardinalii de atunci ai papei i-ar fi adus pe tavă bogăţiile cele mai mari şi cele mai de dorit. Dar bărbatul acesta, care nu roşea că îl cunoştea toată lumea ca pe un incestuos şi un paricid, nu a ştiut, sau, mai bine zis, nu a îndrăznit să profite de ocazia ce îi stătea în faţă ca să facă un gest de curaj; toţi i l-ar fi admirat şi i l-ar fi imortalizat; ar fi fost primul care să le arate capilor Bisericii că nu trebuie prea bine priviţi cei ce trăiesc şi guvernează ca ei; da, ar fi comis o crimă, dar a cărei nelegiuire ar fi fost scuzată de însăşi grandoarea ei şi l-ar fi pus la adăpost de primejdiile care ar fi urmat.”

Machiavelli nu-l va blama prea mult pe Cesare Borgia pentru că şi-a ucis fratele, pe ducele de Gambia, şi i-a aruncat cadavrul în Tibru. Orice acţiune se justifică, fie prin necesitate, fie prin frumuseţe. Când aceste două elemente se alătură unul altuia, ca la Sinigaglia, treaba este perfectă şi demnă de admiraţie. Or, Cesare este omul care execută imediat şi fără şovăire tot ceea ce socoteşte că e necesar; şi, prin asta, el merită să fie absolvit; şi cum, pe deasupra, mai e, din fire, şi un italian al Renaşterii, sigur că va considera artă un act atât de simplu ca o lovitură de cuţit, lucru pentru care Cesare

Borgia merită şi elogii şi respect. Mai ales când acest bărbat este o stea în ascensiune, tipul însuşi al supraomului, al fiului de rege, viitorul stăpân al întregii Italii. Într-un cuvânt, şeful trebuie slujit cu devoţiune nemărginită şi oarbă.

Cesare are de partea sa toate şansele. Ascensiunea sa e rapidă şi violentă; a avut loc cu toate precauţiile care să-l ferească de o prăbuşire. Acest prodigios om de acţiune ştie să calculeze la rece, şi e omul cel mai calm şi mai chibzuit. Trei luni i-au trebuit ca să regizeze acel *bellissimo ingano* de la Sinigaglia. Capodoperele nu se realizează într-o zi. El îşi atinge astfel apogeul. Drumul e liber. Orsinii, puternicii săi duşmani, sunt morţi. Poporul Perugiei şi-l doreşte şef. Câţi au mai rămas din Vitelli vin să-i solicite *aman* şi să-i ofere toate bunurile lor. Cesare le acceptă cu măreţie, bineînţeles în folosul Bisericii, al cărei gonfalonier este. Pentru el personal nu vrea nimic, nu are ambiţii şi nici dorinţe. El e servitorul Bisericii şi tot ceea ce cucereşte îi revine ei.

Jocurile sunt făcute. Se pare că Italia şi-a cunoscut stăpânul. Stăpân prin curaj, prin deşteptăciune, prin energie, prin *virtus* - această virtute supremă în care se dizolvă toate celelalte şi fără de care toate celelalte nu sunt nimic. Mai rămân Petrucci şi Baglioni, care nu vor capitula şi care sunt greu de prins în cursă. În sfârşit, mai există şi duşmanul neprevăzut, acela la care nu te aştepţi: fatalitatea. Ea schimbă pe neaşteptate „culoarea verde” a norocului.

Într-o zi, papa a invitat la masă, la „via” sa, pe vreo câţiva cardinali. Oameni bogaţi de care el vrea să se debaraseze; îi va moşteni şi le va vinde pe bani buni demnităţile acelora care vor oferi mai mult. Operaţia

este, deci, de două ori profitabilă. Pentru ca lucrurile să se petreacă decent şi curat, vor fi otrăviţi; ei vor muri când vor ajunge acasă, şi nimeni nu va şti de ce. Prin urmare, au fost pregătite două carafe cu vin; una pentru Alexandru VI şi fiul său - Cesare nu vroia să lipsească de la o asemenea distracţie -, şi cealaltă pentru invitaţi. .

E cald. Înainte de masă, Alexandru VI cere de băut. Chelarul, care este la curent cu toată treaba, lipseşte în momentul acela; un valet ia carafa şi umple paharul lui Cesare şi pe al papei; din cealaltă carafă, paharele cardinalilor. În timpul nopţii, Alexandru VI moare în chinuri groaznice, iar Cesare nu scapă decât datorită constituţiei sale de fier, şi pentru că energia sa învinge chiar şi cea mai puternică otravă. Ca să-l salveze, medicul său a pus să fie spintecat un catâr şi l-a vârât în burta lui, caldă încă, pe principe. O fi fost medicaţia asta simplă, sau extraordinara sa voinţă ceea ce l-a salvat? Cesare n-a murit. Dar, în timp ce se zbătea între viaţă şi moarte, evenimentele îşi urmau cursul, fără el, în afara lui, contra lui. Duşmanii au recăpătat curaj; cardinalii s-au reunit într-un conclav pentru a alege un nou papă.

Ce-o să se întâmple cu Cesare sub domnia succesorului lui Alexandru VI? Va mai rămâne el comandantul armatei? îşi va mai păstra titlul de gonfalonier al Bisericii şi va mai avea la dispoziţie tezaurul pontifical? în jurul conclavului, intrigile se ţes, pe când Cesare zace în pat bolnav. Când i se spune că a fost ales Pius III, el dă din umeri: un moşneag şi un incapabil. Însă Pius III nu domneşte decât douăzeci şi trei de zile, şi trebuie ales un nou papă. Dar acum Cesare s-a vindecat şi e din nou stăpân pe sine. Deoarece destinul său depinde de alegerea care va avea loc, el trebuie să

devină stăpânul conclavului.

Lucrurile s-au schimbat însă. Cesare nu mai e azi fiul atotputernic al unui tată infailibil şi omnipotent; e doar un aventurier în care oamenii nu se mai încred, dar pe care încă îl mai menajează pentru că se tem de el... În ziua când nu le va mai fi teamă... Lipsit de cea mai mare parte din prestigiu şi autoritate, Cesare înţelege că nu va putea face să fie numit un papă aşa cum vrea el; pentru asta e nevoie de o acţiune îndrăzneaţă: să-i răpească pe candidaţii care îl jenează şi să blocheze conclavul. Nu îndrăzneşte. Nu poate. Trupul său slăbit de otravă, celebra otravă a familiei Borgia, se mişcă greu, mintea lui şi-a pierdut din luciditate, din cutezanţă, din promptitudine. Ezită, temporizează; el, care altădată într-o clipă calcula şi acţiona, cu toate resursele unui geniu, cu toată siguranţa instinctului.

Succesul nu a depins de el; credea că îşi luase toate măsurile - cine ar fi putut să prevadă ironia răsturnării unui destin, greşeala prostească a unui servitor? El ştia foarte bine că se găsea la discreţia schimbării papei; Alexandru VI fusese însă un bărbat solid şi, în ciuda exceselor sale, făcut să trăiască mult. Cesare îşi luase mai dinainte măsuri în vederea oricăror primejdii. „Mai întâi”, spune Machiavelli, „distrusese toată stirpea seniorilor pe care i-a jefuit, ca să-i taie viitorului papă cheful de a-l despuia el pe dânsul; în al doilea rând, şi i-a alăturat pe toţi gentilomii Romei, ca sa-l aleagă ei pe papă; în al treilea, pe cât a putut, şi-a format oameni în Sfântul Colegiu şi, în sfârşit, în al patrulea, s-a hotărât să pună mâna pe putere în cât mai multe state, în aşa fel încât să reziste la primul atac.”

Această politică în care se angajase pe termen lung

cerea timp; cel puţin câţiva ani, şi el abia avea câteva luni la dispoziţie pentru a-i pune bazele. „Bazele erau bune, deoarece Romagna îi era fidelă, şi l-a aşteptat mai mult de o lună, în timp ce el se afla, deşi aproape mort, în siguranţă la Roma. Dacă atunci când a murit Alexandru VI n-ar fi fost bolnav, i-ar fi venit totul mai uşor. În ziua când a fost numit Iuliu II, mi-a spus că se gândise la toate piedicile ce i s-ar fi putut ivi la moartea tatălui său şi că pentru toate avea el leac, dar nu prevăzuse că o să fie el însuşi în primejdie de moarte."

Aceste zile pierdute au fost hotărâtoare pentru viitorul şi pentru prăbuşirea sa. Incapabil să facă să fie ales un papă cum vroia el, ca un bun jucător l-a susţinut pe cardinalul della Rovere, acelaşi care fusese rivalul nefericitului de Alexandru VI şi care, în urma eşecului, era tare ranchiunos pe familia Borgia. De ce l-a preferat? Din prea multă şiretenie; ca viitorul papă să-i fie recunoscător şi să-l lase mai departe în funcţia de gonfalonier.

Întotdeauna se plăteşte scump o eroare psihologică, înseamnă că, dacă l-a crezut capabil de recunoştinţă, nu l-a cunoscut prea bine pe fostul mic pescar din Albissola. Iuliu II nu-i datorează nimic lui Cesare Borgia, al cărui tată îi răpise odată tiara, în momentul când credea că o să şi-o aşeze pe cap. El nu are nevoie de acest aventurier care este acum un falit. Cesare nu are deci nimic de aşteptat de la Iuliu II. Şi totuşi, ducele de Valentinois face pe grozavul şi afişează o mare încredere în sine şi multă siguranţă. Machiavelli îl vede mereu cu aceeaşi faţă zâmbitoare, ca şi cum nu l-ar ameninţa nimic. Crede în steaua lui. El îşi spune că soarta nu-l doboară dintr-o lovitură pe un Cesare Borgia. Dar, în ciuda acestei

încrederi, în ciuda frumoaselor proiecte pe care le împărtăşeşte şi prietenilor săi - iar Machiavelli este unul dintre ei -, se vede apărând la el un sentiment nou pe care nu-l mai avusese niciodată până atunci şi care îl asaltează încet, încet: teama.

Lui Cesare Borgia îi e teamă. E pierdut. Cu o privire lucidă şi tristă probabil, pentru că îşi pusese mari speranţe în acest bărbat, Machiavelli asistă la decăderea rapidă a Principelui. Chiar şi cei mai superficiali observatori îl văd acum schimbător, nehotărât, suspicios, stupefiat, împrăştiat, ieşit din fire; *uscito dai cervello,* spune Bentivoglio cancelarului, care i-o şopteşte lui Machiavelli. Şi Machiavelli, ca să concretizeze într-un cuvânt impresia ciudată pe care i-o fac astăzi caracterul şi comportamentul lui Cesare, scrie Senioriei că el seamănă cu un om care se „zvârcoleşte pe dinăuntru”.

Prietenii l-au părăsit, ca şi secretarii. Chiar Agapito pleacă să se angajeze în altă parte. Pentru că Cesare Borgia e terminat. Ce dureroasă decepţie pentru Machiavelli, care l-a admirat atât, care a aşteptat atâta de la el. Cesare ar mai fi putut salva situaţia; cardinalii se sfădesc, oraşele se agită. El rămâne încă de temut şi cu atât mai de temut cu cât nu i se cunosc intenţiile şi nimeni nu ştie unde se află. Trupele pontificale îi rămân devotate; şi apoi mai sunt şi spaniolii, care s-ar lăsa omorâţi pentru el şi care nu aşteaptă decât un semn ca să sară asupra conclavului.

Dar semnul acesta el n-o să-l facă. Un resort s-a rupt. Machiavelli asistă cu o curiozitate dureroasă la dezagregarea acestei minunate personalităţi care se desface, se descompune. O lovitură îndrăzneaţă i-ar asigura puterea. Să-i cheme pe francezi în ajutor, să

semneze repede un tratat cu Florenţa. Otrava a măcinat această energie neîmblânzită pe care nici o forţă omenească nu părea în stare s-o încovoaie. Ce are de gând să facă? Nu ştie nimeni. Se spune că vrea să plece la Genova, să strângă sumele de bani pe care le depusese pe la negustori şi să reînceapă războiul. Dar cum să-şi conducă armatele, el care nu mai poate nici să urce pe cal?

Machiavelli îl priveşte cum trece culcat în trăsură, cu faţa suptă, trăsăturile slăbite de îngrijorare, cu ochii săi mari plini de nostalgie rătăciţi acum, având în ei o expresie nedefinită. Şi-a pierdut controlul. Nu mai are autoritate. Nu mai e stăpân nici pe trupul, nici pe mintea sa. O zdreanţă, da, o zdreanţă pe care o sfâşie incertitudinea şi care, în loc să acţioneze, şovăie, se clatină. Ludovic XII, pe care îl solicită, se face că n-aude; Franţa nu vrea să se compromită într-o cauză pierdută. Petrucci şi Baglioni pândesc momentul favorabil ca să-l termine pe duşmanul rănit. Totul mai depinde încă de ceea ce va face papa. Dacă îl menţine în funcţia de gonfalonier al Bisericii, Cesare Borgia e salvat; dacă papa îl părăseşte, e pierdut.

Unde sunt zilele frumoase de la Cesena şi de la Sinigaglia? La vremea aceea nu l-ar fi speriat nici un papă; şi acum se află în mâinile lui Iuliu II, duşmanul implacabil al familiei Borgia. Pe Machiavelli nu-l înşală curajul cu care el îşi menţine speranţa şi încrederea. Sunt vorbele unui om ajuns la strâmtoare, ce încă vrea să creadă într-o putere pe care nu o mai are. Cesare Borgia ar fi putut realiza lucruri mari. Nu are decât douăzeci şi şapte de ani! Cu atât mai rău. Norocul s-a întors împotriva lui. Ca orice bun italian superstiţios,

Machiavelli ştie bine că omul împotriva căruia s-a întors norocul este un om pierdut. Lui nu-i plac oamenii care nu au noroc, pentru că aceştia sunt oameni destinaţi eşecului; şi pe el eşecul nu-l interesează. Asta nu înseamnă că e stăpânit de dorinţa de a fi mereu alături de cel mai tare; nu, dar consideră că succesul este semnul evident al excelenţei. Cel care nu reuşeşte este acela care nu merită să reuşească, acela care nu a ştiut să reuşească şi nu a avut talentul necesar s-o facă. Şi dacă, în ciuda calităţilor, a talentului, a geniului său, un om dă greş totuşi pentru că fatalitatea l-a lovit, atunci te îndepărtezi de el, te îndepărtezi cu groază, ca de un lepros sau de un ciumat, de un blestemat, de un damnat; dar şi pentru că vecinătatea cu ghinionul e, probabil, contagioasă.

Nu i-a mai rămas decât să aştepte derularea evenimentelor şi să observe atent ce va urma. Ce va face Iuliu II? Machiavelli cunoaşte foarte bine partida care se joacă, şi miza ei, ca să-şi mai facă iluzii. Un prost l-ar ierta. Iuliu II vede cu bucurie într-o greşeală mâna Domnului care îl scapă în mod miraculos de aceşti doi Borgia, şi n-o să rateze un prilej atât de grozav ca s-o termine cu acest neam blestemat.

S-a sfârşit. Papa îl arestează pe Cesare la Ostia, unde el s-a refugiat probabil cu intenţia să plece cu o corabie. Unde? în Lumea Nouă s-ar mai putea face lucruri mari. Ploaia nu mai încetează. Sub aversele acestea sinistre, Cesare e dus la Roma. „Timpul ne va vorbi de acum înainte despre soarta sa, dar voi nu va trebui să vă mai ocupaţi de proiectele şi speranţele sale”, scrie Machiavelli către Seniorie. Şi, cu aceeaşi impasibilitate rece, detaşată, el continuă: „Pedestraşii pe care i-a avut

cu el se înapoiază unul câte unul la Roma. Gentilomii care l-au întovărăşit se întorc, desigur, acasă. Don Michele şi celelalte trupe care au luat drumul Toscanei n-or să mai ajungă la destinaţie.” După ce, trist, a subliniat cu câteva fraze tragice prăbuşirea Principelui, el adaugă: „Vremea nu pare dispusă să se facă frumoasă; am avut, de fapt, doar două zile mai puţin urâte, dar azi e mult mai îngrozitor ca oricând.”

Asta e tot. Nu se va mai vorbi despre Cesare Borgia. Acest principe care vroia să fie „Cezar sau nimic”, nu mai e nimic. În acest timp, Roma se agită; se instruieşte procesul familiei Borgia. Oamenii pe care i-au jefuit îşi înteţesc strigătele de răzbunare şi îşi revendică banii. Alexandru VI nu mai e. Singur Cesare va înfrunta furtuna. Se aşteaptă ca şi cardinalul d'Amboise, care îl mai protejează, dar slab, şi care reprezintă la Vatican opinia Franţei, să părăsească Cetatea Eternă ca să lichideze conturile ducelui de Valentinois.

El, să se lase târât într-un tribunal şi să accepte ca nişte avocatei să-l interogheze şi să-l judece! Să-şi sfârşească zilele într-o carceră din castelul Sant'Angelo? Nu! Cesare mai are încă forţa să scape de haita care vrea să-l sfâşie.

„Să plece unde o vrea Dumnezeu, cu cât mai repede, cu atât mai bine.” Cartea faptelor mari ale Principelui va fi scrisă mai târziu, şi dată ca model nenumăratelor generaţii de ucenici-politicieni. „Dacă vreţi să urmăriţi viaţa ducelui, aveţi să vedeţi tot ce-a făcut şi tot ce făcuse pentru a pune baza puterii sale viitoare. Acest studiu nu o să fie un lucru de prisos, pentru că eu nu voi putea oferi nimic mai bun unui principe nou, decât faptele şi exemplul demn de urmat ale acestuia. Dacă, în

ciuda tuturor măsurilor luate, el nu a reuşit, asta nu e din vina lui, ci a nenorocului care l-a urmărit tot timpul.”

Numele său va rămâne în posteritate; şi însuşi Machiavelli, care a fost martor la căderea sa, va păstra în inimă dragostea şi admiraţia faţă de această victimă a sorţii. Pentru moment, îl stăpânesc decepţia şi supărarea; dar el aparţine în întregime prezentului, actualului, imediatului. Îl preocupă prea multe evenimente ca să mai aibă vreme de pierdut şi cu Cesare Borgia, care ţine acum de trecut. Mai târziu, când îşi va aduce aminte de această mare aventură a unui principe care a visat să fie unificatorul Italiei, când îşi va scrie, cu mintea limpede, rece şi lucid, memoriile, el îşi va reaminti de acest mare bărbat pe care l-a cunoscut şi îi va recunoaşte meritele. Cărţile sale vor fi pline toate de amintirea lui, de faptele şi exemplele lui. Dar acum îl părăseşte cu oarecare necaz, ca pe un om care i-a destrămat cele mai înflăcărate elanuri. Mai târziu, va deveni mai echitabil. „Strângând la un loc toate faptele ducelui, n-aş putea să-mi reproşez că am neglijat ceva, şi se pare că merită să-l propun, aşa cum am făcut, ca model tuturor acelora care, cu sprijinul norocului sau al armelor, au ajuns să fie nişte suverani cu vederi largi şi cu proiecte mari.” Şi, în sfârşit, cel mai frumos elogiu din pana lui Machiavelli, după ani de zile de la moartea lui Cesare, o aprobare postumă, salutul adus de discipolul său recunoscător pentru tot ce a învăţat de la el, omagiul suprem Maestrului: „Purtarea lui nu putea fi alta...”

Ce mai contează acum că, imprudent, mereu imprudent, Cesare Borgia, la fel de încrezător în planul său de ostaş desăvârşit, a plecat la Neapole ca să se pună la dispoziţia marelui comandant, don Gonzalvo de Cordoba.

Ce mai contează că acest Gran Căpitan, călcându-şi cuvântul dat - o fi învăţat asta chiar de la Cesare Borgia, care spunea că, în anumite cazuri, aşa ceva nu e o vină, ci doar o dovadă de măiestrie -, îl trimite în Spania şi îl închide în alcazarul de la Medina? în sfârşit, ce mai contează că ducele de Valentinois, de Romagna, de Urbino, prinţ de Andria, gonfalonier al Bisericii şi comandant şef al armatei pontificale, Cesare Borgia al Franţei, a scăpat, până la urmă, din închisoarea sa, s-a înrolat, sub un nume de împrumut, într-un regiment spaniol, ca să moară prosteşte, necunoscut de nimeni, la asediul unui orăşel, pentru o cauză care nu era a sa şi care nici nu-l interesa? Principele i-a supravieţuit lui Cesare Borgia. Machiavelli va păstra toată viaţa imaginea acestui bărbat cu ochi focoşi şi trişti şi, pe bună dreptate, va face din el modelul supraomului politic. Iar când, mai târziu, în decursul veacurilor, teoreticienii şi doctrinarii se vor sfădi între ci pe problema „machiavelismului”, pro sau contra lui Machiavelli, în fond despre Cesare Borgia se va discuta, despre marea sa aventură, despre marele său exemplu, despre marea sa lecţie.

9. Un papă soldat

Ocupând tronul Sfântului Petru, Iuliu II îşi va putea realiza marele vis al vieţii: să facă război. Pentru el asta nu e o necesitate, e o plăcere. Acest bătrân cu o energie debordantă, cu o sănătate de fier, care îşi extenuează

secretarii şi scutierii fără ca el să simtă nici cea mai mică oboseală, acum se va dedica bucuros divertismentului său preferat. Divertisment? Deloc; războiul este pentru Iuliu II o ocupaţie de căpetenie, însăşi raţiunea sa de a fi, meseria sa. El e ostaş, aşa cum alţi papi sunt sfinţi sau teologi. Din vocaţie şi cu pasiune.

Sunt multe de făcut, într-adevăr. Mai întâi, să stârpească ultimele rămăşiţe ale autorităţii familiei Borgia. Apoi să-i supună puterii bisericeşti pe principii italieni, care militează pentru independenţa şi autonomia statelor lor. Cu o mână pe Moştenirea lui Constantin şi cu alta pe mânerul săbiei - Moştenirea lui Constantin nu e decât o formalitate, şi Papa îşi râde de ea, căci, ştie că sabia e mai eficace -, Iuliu II se consideră şi el un eliberator şi un unificator al Italiei. Nu atât din patriotism, cât din ambiţie şi din dorinţa de a aservi totul atotputerniciei Bisericii - eu îl cred mai puţin italofil decât Savonarola, Machiavelli şi Cesare Borgia, ca să nu mai vorbim de Dante şi Petrarca -, din amor propriu şi, de asemenea, pentru a face să crească nemăsurat de mult bogăţia, extinderea şi puterea Sfântului Scaun; ceea ce, de fapt, tot ambiţie este, pentru că Sfântul Scaun e chiar el.

„Sufletul slăvitului Alexandru s-a înălţat la cei prea-fericiţi, pentru a se bucura de odihnă veşnică. Trei dintre tovarăşele credincioase şi dragi inimii sale s-au grăbit îndată să-l urmeze: Desfrăbălarea, Simonia şi Cruzimea.” Acesta e discursul funebru pronunţat de Machiavelli pentru Alexandru VI. Fi-va el mai indulgent cu urmaşul otrăvitorului otrăvit? „Atunci, papa Iuliu, nemaiputându-şi ţine în frâu sufletul sălbatic, şi-a fluturat în vânt drapelele sacre. Plin de o mânie firească, el şi-a revărsat mai întâi veninul asupra tuturor acelora care puseseră mâna pe

oraşele de pe domeniul său.”

Ce interesant este „sufletul acesta cumplit”! Amatorul de vieţi extraordinare n-o să fie dezamăgit. Plecat de la zero, pescarul din Albissola a ajuns la pontificatul suprem datorită unor împrejurări norocoase şi prin mişcări geniale, prin intrigi, violenţe, îndrăzneală şi servilism. Nu e un ambiţios vulgar omul acesta care a ştiut să-l învingă pe Cesare Borgia şi, în ciuda vârstei înaintate, a pornit la cucerirea Italiei. Afară cu Barbarii! Aceasta e deviza, cuvântul de ordine pe care el îl impune alor săi. Barbarii ăştia sunt francezii, spaniolii, nemţii. Spaniolii, pentru că se află la Neapole; francezii, pentru că,de sus, de pe bastionul lor milanez, îi încurcă tot jocul politicii sale interne; nemţii, pentru apetitul lor faţă de ţările din miazăzi, nostalgia soarelui, pofta lor sălbatică de pământ italienesc, toate astea îi împing să treacă periodic strâmtorile şi să dea buzna în câmpiile lombarde sau venete. Eşti barbar pentru că nu eşti italian. Italia e a italienilor. Italia va exista prin ea însăşi. El este bărbatul care va realiza acest proiect uriaş.

Va dura mult, şi el este bătrân.... Uite, Cesare Borgia a murit la douăzeci şi şapte de ani. De i-ar da Dumnezeu zile, ar ajunge stăpânul lumii. Iată-l, adâncit în fotoliul său, cu ochii strălucitori, cu buzele strânse, cu barba tremurândă, cu mâinile strângând braţele fotoliului, nervos, furios că pictorul i-a cerut să stea jos ca să-i pozeze pentru portret. Umblă, aleargă. Zgomotul bastonului său se aude pe toate culoarele; şi când ceilalţi nu merg la fel de repede, el le mângâie cu băţul picioarele şi spinarea. Cu bastonul ăsta izbeşte în masă când e mânios, când vrea să spargă ceva ca să-şi descarce nervii sau,pur şi simplu, ca să-şi intimideze

interlocutorii; căci el ştie să se înfurie atunci când vrea şi să se calmeze atunci când trebuie. Nu lasă pe nimeni să stea locului. Se caţără pe schela din Capela Sixtină, ca să se ia la harţă cu Michelangelo, care ameninţă să dea dracului tot; şi uriaşii ăştia doi se ceartă ca nişte birjari. „Te dau afară”, ţipă el. Dar dacă Michelangelo îl ia în serios şi pleacă, papa aleargă după el şi-l aduce înapoi. A glumit! Face multe glume grozave, şi furia lui parcă e un uragan. Are o vioiciune de adolescent, o extraordinară prospeţime a simţurilor, energia, voinţa şi hotărârea unui bărbat de douăzeci de ani, cu experienţa unui vechi condotier şi înţelepciunea irezistibilă a unui politician versat în toate şmecheriile. Mare mâncăcios, mare băutor, iubind vinul şi alegându-l pe cel mai bun; nu preţuieşte banul de dragul banului, şi nici luxul. Cea mai mare plăcere a sa: acţiunea. Cast? S-ar putea; nu are însă vreme pentru astfel de „bagatele”.Pios? Atunci când îi permite timpul.

Se pare că Guicciardini l-a judecat bine când i-a lăudat „sufletul larg şi mare, deşi cam impetuos, şi temperamentul sălbatic, dar liberal.” Dacă n-ar fi fost om al Bisericii, ce mai condotier ar fi ieşit din el, cu un asemenea temperament! Şi ce rege! Ferrante de Aragon şi Ludovic XII al Franţei? Nişte copii pe lângă el. El e un om de geniu şi, aşa cum se cuvine, aproape universal. Bun cunoscător în artă, îndrăgostit de perfecţiune, protector al lui Michelangelo şi Bramante, descoperitorul lui Rafael. Un făuritor exaltat; dar şi puţin cam primejdios, pentru că se debarasează de vechile edificii ca să pună în loc monumente după gustul său. Proiectele îi sunt pe măsura geniului; vrea să aibă un mormânt grandios, aproape cât catedrala; aşa e drept. Şi împăraţii

romani îşi făceau din astea. Ce, el nu merită?

Venirea pe scaunul papal a acestui titan va răsturna cu susul în jos toată politica italienească; şi pe cea internă, şi pe cea externă. Ambasadorii observă, cu o atenţie plină de nelinişte şi teamă, primele mişcări ale acestui nou pontif. Veneţienii care, prin tradiţie, sunt mai lucizi, l-au caracterizat bine: „Papa ăsta e şi priceput şi chibzuit”, scriu ei, „e un bătrân experimentat, în vârstă de şaizeci şi cinci de ani; suferă de o gută mai veche, dar se ţine bine şi munceşte enorm. Nu-l influenţează nimeni; îi ascultă pe toţi, dar face ceea ce crede el că e bine; se arată rezervat la mâncare şi la altele, pentru că ţine să trăiască mult.”în sfârşit, o frază scurtă îl creionează şi pune în gardă Serenissima, ca să ştie la ce trebuie să se aştepte: „Acest Papă vrea să fie şi stăpânul şi conducătorul de joc al acestei lumi.”

Şi Florenţa, pe de altă parte, îl observă, căci şi ea va fi antrenată în aceste mari schimbări; riscă şi ea destul să-şi piardă libertatea. Privindu-l mai atent, Iuliu II e mai de temut decât Cesare Borgia. Pe duce puteai să-l urmăreşti şi, după acţiunile precedente, să ghiceşti desfăşurarea logică a acţiunilor viitoare. Dar Iuliu II e un vârtej, o furtună. Tornada se dezlănţuie fără nici un motiv aparent, şi tot aşa se şi calmează. Acest formidabil aiuritor nu respectă regulile jocului; îşi împinge orbeşte pionii înainte, după fantezie şi capriciu; însă capriciile sale sunt întotdeauna inteligente şi încununate de succes. Îţi face impresia că e un improvizator minunat. Calculează, probabil, mai mult decât o arată, şi nu-şi manifestă aspectul de taifun decât pentru a-i zăpăci şi mai tare pe parteneri şi pe rivali. E mai înţelept şi mai rezonabil decât vrea să pară, mai ascuns decât Cesare

Borgia , dar ţine să nu se observe asta. Putere de urs, detentă de tigru, şiretenie de vulpoi: acestea sunt elementele esenţiale ale naturii sale; şi nu aleargă, nu ţipă, decât ca să mascheze şi mai bine ce face şi ce gândeşte.

Aşezat în faţa tablei de şah, el se întreabă unde să dea mai întâi lovitura. La francezi? Nu, ăştia mai au încă prea mulţi aliaţi în Italia. La spanioli? Pierdere de vreme. Veneţia? Da, ea trebuie neutralizată, însă cu atenţie, fără să ne angajăm personal. Din fericire, şi francezii şi spaniolii sunt aici; să profităm de prezenţa lor detestabilă în Italia pentru a ne face interesul şi să rezolvăm mai întâi problema Romagnei, problemă rămasă actuală, încă de la dispariţia lui Cesare Borgia. Veneţienii au profitat şi s-au stabilit aici; regiunea oferă foarte bune poziţii strategice şi furnizează şi soldaţi excelenţi. O dată cu prăbuşirea familiei Borgia, tiranii mărunţi au prins curaj şi şi-au recucerit independenţa. Să începem, deci, prin a face curăţenie în Romagna.

Tratatul de la Blois, semnat la 22 septembrie 1504 de Ludovic XII şi arhiducele Filip, a pus capăt ostilităţilor dintre Franţa şi Spania. Iuliu II a negociat această pace cu scopul ca Franţa şi Spania, reconciliate, să se îndrepte împotriva Veneţiei. Să te foloseşti de „barbari” contra unui stat italian, asta nu contrazice ascunsele intenţii ale lui Iuliu II? Sigur că da, însă un mare om e cel care nu se teme de contradicţii şi de schimbări de front atunci când interesele o cer. Că străinii ăştia doi se bagă sau nu, asta are mai puţină importanţă; e de ajuns ca Veneţia să se sperie şi să nu îndrăznească să mişte.

Pentru a-şi asigura spatele, acest bun strateg a aranjat totul în aşa fel încât nici din partea Romei să nu

aibă surprize. I-a satisfăcut pe nobilii romani redându-le bunurile tuturor acelora care fuseseră deposedaţi de Alexandru VI. I-a împăcat astfel pe Orsini cu Colonna, făcându-şi-le aliate pe aceste două familii: i-a dat-o de nevastă pe fiică-sa lui Giordano Orsini şi pe nepoată-sa lui Marcantonio Colonna. Asigurat în privinţa lor, poate acum să se aventureze în marea acţiune care îl va face stăpân pe două principate bogate şi puternice, animate de un periculos spirit de independenţă: Perugia şi Bologna. Acţionează, ca de obicei, cu o extraordinară impetuozitate; duşmanul nici nu are timp să descopere ce-l ameninţă, că deja pontiful-soldat a şi pornit campania.

El dispune de forţele Bisericii - „Armata Pontificală” -, de cele pe care i le-a împrumutat Franţa, Ludovic XII neîndrăznind să respingă o cerere atât de categorică şi de ameninţătoare, şi de câteva regimente ale unor condotieri celebri, în special marchizul de Mantova, Gonzaga, familia din Ferrara şi Montefeltro, care a pus din nou stăpânire pe oraşul Urbino. Ar fi vrut ca nepotul său prin alianţă, Marcantonio Colonna, să-l întovărăşească şi el, dar aici s-a ivit o dificultate, acest Colonna e în serviciul Florenţei, care l-a angajat şi îl plăteşte.

Va consimţi Florenţa să se lipsească, pe durata acestui război, de condotierul său? Senioria nu se prea arată de acord; dacă războiul ar angrena şi Florenţa mai târziu, ar fi un dezastru să i-l cedeze inamicului pe acest căpitan. Când Iuliu II începe un război, niciodată nu se ştie unde are să ajungă şi unde are să se oprească. El ameninţă Bologna, care e foarte aproape de Florenţa; şi Florenţa a considerat întotdeauna că destinul Bolognei e

legat, într-o oarecare măsură, de al său.

La 26 august, Iuliu II a pornit în marş, cu ostaşii şi arnăuţii săi. El pretinde şi ca „Sfântul Colegiu” să-l întovărăşească; iată-i pe cei douăzeci şi cinci de cardinali călărind pe drumurile pline de praf, în plină căldură a unei veri italieneşti. La ce îi folosesc lui aceşti sfinţi prelaţi? Bineînţeles, la nimic; dar dacă i-ar lăsa la Roma, ar conspira împotriva lui. Aşa, îi are sub control şi-i ţine în mână.

Florenţa e foarte îngrijorată. Iuliu II nu e omul căruia să-i poţi spune nu; pe de altă parte, ea vrea să-l păstreze şi pe Colonna. Prin urmare, e vorba să nu spună nici da, nici nu. Şi, pentru asta, se face iar apel la meşterul dibaci în şmecherie şi echivoc, Messer Niccolò Machiavelli, secretar al cancelariei.

Cu toate serviciile pe care le-a făcut, ambasador tot nu l-au numit. Nici leafa nu i-au mărit-o. El rămâne tot un practician subaltern, prost plătit, fără prestigiu, fără autoritate. Dar e cu atât mai avantajos să-l foloseşti aşa, pentru că atrage mai puţin atenţia; iar dacă dă greş sau face vreo gafă, poţi foarte uşor să retractezi. Poziţia lui modestă este o garanţie de treabă bine făcută. Şi apoi, dacă l-ar promova prea mult, ar deveni orgolios şi ambiţios. Nu e bine ca un „bun funcţionar” să aibă asemenea defecte. Machiavelli e lăsat, deci, în situaţia sa obscură, dar i se încredinţează, în acelaşi timp, şi misiunile cele mai delicate. Şi, pentru ca şi orgoliul suveranilor la care e trimis să fie satisfăcut, i se alătură unul din marii burghezi florentini, pompoşi, distinşi şi reprezentativi, din aceia care, numai ei, au dreptul să poarte titlul de ambasador. Machiavelli păşeşte aproape neobservat în urma acestor mari personaje, în umbra lor;

pe când ei „fac figuraţie”, el munceşte. Este atent, curios şi plin de admiraţie pentru acest extraordinar bătrân, metamorfozat în condotier. Dar acum Machiavelli e singur; nu i s-a ataşat nici un ambasador oficial. De altfel, el trebuie să-i prezinte papei scuzele Senioriei pentru această întârziere şi să-i anunţe apropiata sosire a ambasadorului. Care e rolul său? De a transmite un simplu mesaj. Îi va spune papei că florentinii sunt foarte bucuroşi că Iuliu II intenţionează să recucerească Romagna şi că sunt cu totul dispuşi să-l ajute; papa să-i anunţe că a început ostilităţile, şi ei or să facă exact ceea ce trebuie.

Ostilităţile deja începuseră; Machiavelli se întâlneşte cu papa în tabăra sa de la Civita Castellana, chiar în ziua când a început, cu oamenii săi, campania. Frumoasă armată! Patru sute de cavaleri, elveţienii din gardă, armata de la Neapole, patru sute de lăncieri francezi şi infanterişti; „am sacul plin”, spune Iuliu II. Războiul începe bine. Veneţienii, intimidaţi, promit sprijinul lor, dacă li se lasă Faenza şi Rimini; dar papa îşi râde de trimişii lor; o să ia el ce-i place.

Perugia e un oraş puternic, foarte bine apărat datorită poziţiei sale naturale, aflată pe un fel de acropolă cu frumoase fortificaţii. Baglioni ar putea rezista cu succes şi ar putea dejuca atacurile inamice, dar se sperie la vederea acestui papă extraordinar de şaizeci şi cinci de ani care şi conduce personal armata. Sau poate că acest fiu supus al Bisericii nu are îndrăzneala să ridice armele împotriva Suveranului Pontif?

Ne uimeşte un astfel de scrupul din partea lui Baglioni, un soldăţoi cu mutră de pirat bătrân. Lucrurile extraordinare surprind întotdeauna şi neprevăzutul

intimidează. Descumpănit de sosirea neaşteptată a acestui adversar, însoţit de cardinali, cu cavalerii săi în armură şi cu arnăuţii săi albanezi, Baglioni va capitula. El iese în întâmpinarea papei, pe care îl întâlneşte la Orvieto, şi aici încep negocierile. Baglioni va preda fortăreaţa şi porţile Perugiei, şi va intra în serviciul papei; cu asta i se va ierta trecutul. Dar dacă, mai târziu, va cârti, i se va tăia capul. Cătrănit, Baglioni acceptă. Nici nu s-a gândit să reziste. Cedează cu inima uşoară Perugia, fără luptă, chiar mai înainte ca oraşul să fie atacat, şi fără să schiţeze, s-ar părea, nici un gest de apărare.

Machiavelli e uimit. Să fie oare Baglioni atât de slab şi de prost? Sau ascunde ceva sub această aparentă docilitate? Iuliu II e mai puţin, bănuitor. E atât de bucuros că a devenit stăpânul Perugiei, încât vrea să intre imediat în oraş. Comandantul armatei aranjase ca acesta să fie ocupat cu toate măsurile de prevedere: trebuiau instalaţi la fiecare poartă câte cincizeci de ostaşi, cinci sute în piaţa oraşului, şi grosul armatei avea să-l însoţească pe papă. Dar iată că năbădăiosul ăsta strică toată frumuseţea de planuri. Luându-i cu el pe cei douăzeci şi patru de cardinali, zgâlţâiţi de catâri, şi pe arnăuţi, el intră drept în gura inamicului.

Ducele de Urbino e disperat. Machiavelli nu mai înţe-lege nimic. Ce face Baglioni? Forţele perugiene sunt masate la poarta pe unde tocmai intrase papa; ar fi fost de ajuns s-o închidă, şi Iuliu II rămânea prins în cursă, despărţit de ai săi şi la cheremul adversarului. Dacă e o capcană, ce lovitură de maestru! Tiranul Perugiei se clatină şi rămâne cu gura căscată; se mulţumeşte doar să se uite cum defilează cardinalii.

Iuliu II se şi instalează în palat; deja vorbeşte ca un şef, în acest oraş care l-ar putea atât de uşor da afară sau l-ar putea lua prizonier. Baglioni nu face nimic. Baglioni e pierdut.

Sigur că Pandolfo Petrucci din Siena e un altfel de om. Cu figura lui fină, cu manierele simple, cu sobrietatea şi cu aspectul lui bonom, el are o altă fire, redutabilă din cu totul altfel de motive. Baglioni însă, în ciuda fanfaronadelor sale, e un om slab. Petrucci, făcând pe mic-burghezul, e un mare politician şi un aventurier de curaj. Este omul loviturilor îndrăzneţe; el a cucerit, cu trei sute de oameni, partizanii săi, inexpugnabila Sienă, atunci când era un proscris. A părăsit în Piaţa Senioriei trupul ucis al tatălui său vitreg, Niccolo Borghese, cu care nu se înţelegea. Foarte ranchiunos, răzbunarea lui e înceată, vorba plăcută, gesturile generoase. Politica sa internă asigură pacea şi prosperitatea, într-un oraş prin tradiţie sfâşiat de lupte între partide şi vendete ale clanurilor. Ştiind că tirania este nepopulară şi temându-se de primejdiile democraţiei, a inventat o formă de guvernământ foarte isteaţă, copiată de la romani, pe care şi Bonaparte o va folosi în avantajul său: Consulatul. Există trei consuli: unul în solda lui Petrucci, celălalt prost ca noaptea şi Petrucci însuşi. În condiţiile astea, nici o problemă...

Petrucci are un distins aer de prinţ şi Machiavelli îi arată în mod frecvent simpatia sa. Cât despre Baglioni, dimpotrivă, nu are pentru el decât sarcasm şi dispreţ. Bucuros l-ar trimite în Limb[1], unde „se află *i bambini”* împreună cu veleitarul Soderini. Cum naiba! Nu avea

---

[1] Limbul, locaş al sufletelor celor drepţi, înaintea venirii lui Iisus Christos pe pământ, şi al copiilor morţi nebotezaţi.(Dante Alighieri, *Infernul*, cântul IV.)

decât să strângă pumnul ca să-l captureze pe papă, cu Sfântul lui Colegiu cu tot, şi n-a făcut-o; un gest simplu şi firesc. Ce s-ar fi întâmplat dacă ar fi făcut-o? Stăpân pe papă, pe cardinali, Baglioni ar fi devenit şi stăpân pe situaţie. Şi ce de răscumpărări ar mai fi obţinut pentru aceste ilustre personaje! Ce risca? Excomunicarea? Machiavelli nu prea face caz de astfel de sancţiuni platonice pe termen lung, care pe om îl ating la suflet şi nu la trup. Baglioni a lăsat să-i scape ocazia; nu e decât un prost. O să-l admire, deci, pe Iuliu II? Da, însă cu anumite rezerve. Bătrânul ăsta are îndrăznelile nebuneşti ale adolescenţei; e drăguţ, e simpatic, dar asta i-ar putea juca într-o zi o festă urâtă. Prea se încrede în norocul lui; să recunoaştem, însă, că, până în prezent, el l-a servit în mod admirabil. Îndrăzneala lui Iuliu II nu e de aceeaşi natură cu cea a lui Cesare Borgia. Şi unul şi altul se lansează în acţiuni foarte periculoase dar, pe când ducele o face după ce cântăreşte toate riscurile, calculează toate posibilităţile şi, metodic, îşi atrage de partea sa cea mai mare parte din şansele de reuşită, papa, în schimb, nu gândeşte, nu socoteşte şi dă buzna peste obstacol. Cu ochii închişi, cu barba zburlită, convins că o să dărâme baricada numai prin forţa elanului său. Norocul îi ia în braţe pe bărbaţii care nu fac prea multe socoteli; aşa că îl va doborî pe Cesare Borgia la douăzeci şi şapte de ani, şi-l va purta pe Iuliu II la victorie, până la adânci bătrâneţi.

În ziua când, cu imprudenţa sa absurdă, va intra în Perugia, ceea ce ar fi trebuit să-l piardă îl salvează. Baglioni a fost atât de năucit de lovitură, încât nici n-a îndrăznit să mai reacţioneze. Aşa că şi Machiavelli încetează să se mai ocupe pe viitor de el. „Nu putem

crede că s-a abţinut din bunătate sau din scrupul; în inima unui om atât de îngrozitor, care abuza de soră-sa şi care, pentru a domni, îşi masacrase verii şi nepoţii, nu puteau să încapă sentimente pioase sau religioase. Tragem concluzia că oamenii nu ştiu să fie nici de o bunătate desăvârşită, nici criminali perfecţi; iar când o crimă prezintă o oarecare trăsătură de demnitate şi de grandoare, ei nu sunt în stare s-o comită.”Criminal lipsit de grandoare, Gian Paolo Baglioni nu este acum decât un ofiţer în serviciul papei, depinzând de bunăvoinţa aceluia care, în schimbul cedării Perugiei, îl avertizează că, la prima poznă, îl execută.

La 28 august, Iuliu II îl primeşte pe Machiavelli. Audienţa nu avea nimic solemn în ea. Papa stătea la masă şi-şi mânca desertul. Părea dificil să discuţi probleme de stat cu un om care stă la masă, în zgomot de farfurii, de sticle, într-un du-te-vino de servitori şi de paharnici. Papa, fără să piardă nici o înghiţitură, a ascultat scuzele încurcate ale Senioriei. „Nu putem să ne lipsim azi de serviciile lui Colonna”, spune Machiavelli, conform mandatului primit, „fără riscul de a ne dezorganiza tabăra de la Pisa, unde se află el. Când treburile papei vor mai progresa, vom mai vedea...”

Aceste instrucţiuni îi fuseseră date lui Machiavelli înainte ca papa să-şi înceapă campania. Acum, ambasadorul avea în faţa sa un învingător. Aşa că Iuliu II i-a răspuns înţepat şi cam acru, că florentinii întotdeauna au tergiversat şi că, în situaţia de faţă, trăgeau speranţă că ajutoarele franceze n-or să vină şi că papa are s-o lase mai moale. Să vadă Messer Niccolò cum stau lucrurile. Iată, aici sunt cinci sute de gentilomi francezi cu scutierii lor; şi regele Franţei ne anunţă că vine şi el personal să

lupte alături de Sfântul Părinte. Cât despre moliciune, întreabă-l pe Baglioni ce părere are.

După aceste cuvinte, e liber să se retragă. Dar, mai obţine o audienţă, în aceeaşi zi. De data asta, papa lua masa de seară. A fost tot atât de categoric ca şi în timpul prânzului. Florenţa trebuie să se grăbească să ia o hotărâre, că eu mult n-o să mai aştept. Cine nu e cu mine e contra mea. Cu mine, Florenţa va câştiga gloria şi va avea avantaje. Contra mea... Trebuie să fii nebun ca să-i ţii piept lui Iuliu II.

Machiavelli nu avansează deloc. Ciuda lui se vede şi din raportul către Seniorie. Cu papa nu se poate trata, zice el. Cu un om atât de intransigent n-ai cum să discuţi; nici nu găseşte măcar vreo satisfacţie în subtilităţile unei convorbiri diplomatice. „Rolul meu se mărgineşte doar la a-i asculta pe toţi şi a spune fiecăruia că are dreptate.” Machiavelli mai are şi un alt motiv de nemulţumire: iar l-au lăsat fără bani. A cheltuit tot ce-a avut şi acum e cu punga goală. Solicită de mai multe ori avansurile promise; s-a îndatorat şi, dacă nu plăteşte, nu va mai obţine credit.

Cum drumurile nu prea sunt sigure, Senioria se gândeşte să-i încredinţeze punga cu ducaţi unui sculptor, care tocmai pleca spre tabăra pontificală. Este artistul preferat al papei, care ţine la el pentru firea lui aspră şi aprigă, pentru grandoarea imaginaţiei sale, dar şi pentru caracterul său nesuferit - papa având o slăbiciune pentru firile energice şi rebele care ştiu să-i ţină piept. Omul se numeşte Michelangelo Buonarroti.

Senioria vrea ca treaba să fie făcută în aşa fel încât Michelangelo să-l întâlnească pe Machiavelli. Ce subiect grozav pentru „o conversaţie imaginară” de Walter

Savage Landor![1]

Din păcate, întâlnirea n-a avut loc; sculptorul, amânându-şi călătoria, banii i-au fost încredinţaţi unui mesager obişnuit. Dar ce ar fi ieşit din această întâlnire? Machiavelli, am mai spus-o, era destul de indiferent faţă de artă; în această Florenţa unde toată lumea se entuziasma în faţa frumosului, pare un lucru de excepţie. Pe el îl interesau, mai mult decât o statuie sau un tablou, un complot frumos, o crimă frumoasă, o intrigă la fel, o pagină frumoasă de istorie... În situaţia asta, Michelangelo valora pentru el mai puţin decât un condotier sau un om de stat. Şi Michelangelo rămânea, fără îndoială, insensibil la politică, aşa cum şade bine unui artist care are alte subiecte de entuziasm şi alte preocupări. Firea lui Machiavelli, calculată, rece, pragmatică, l-ar fi atras, probabil, foarte puţin pe acest om cu temperament impulsiv, generos şi violent. Chiar dragostea de libertate şi sentimentul Antichităţii nu erau aceleaşi la sculptorul bustului lui Brutus cu ale comentatorului lui Titus Livius. Totuşi, ne-ar fi plăcut să-i vedem faţă în faţă pe artistul cu obrazul chinuit, cu nasul rupt, cu mâini fine şi viguroase, şi pe *intelectualul* numai ţepi,numai poante, cu spiritul şlefuit ca un diamant, lucid, subtil, plin de clarviziune şi dispreţuitor.

Michelangelo se certase - a câta oară? - cu papa. Aceşti doi bărbaţi, la fel de repeziţi, tiranici, orgolioşi şi susceptibili, se certau şi se împăcau periodic. Supărările lor aveau în general ca motiv nerăbdarea papei, ca ceea ce „comandase” să fie executat fără întârziere, şi proasta dispoziţie a sculptorului, care îi răspundea că nu se face o sculptură aşa cum ai semna o bulă. De aici

[1] Walter Savage Landor (1775-1864), scriitor clasic englez.

izbucnea tot scandalul; Michelangelo îşi făcea bagajul şi pleca la Florenţa, unde veneau să-l caute trimişii papei, dacă nu-l ajungeau cumva din urmă pe drum. Se împăcau repede. Iuliu II pentru că avea nevoie de Michelangelo, ca să-i termine „marile opere” cu care vroia să-şi ilustreze domnia, pentru că florentinul era singurul în stare să le execute; în ceea ce îl privea pe sculptor, şi el era bucuros să descopere la acest „patron” un geniu pe măsura lui, un om care avea sentimentul măreţiei, şi ale cărui pretenţii, chiar dacă îl iritau, îl onorau.

În acest timp, Machiavelli galopează în suita papei, de la Civita Castelanna la Perugia, de la Perugia la Urbino. Iuliu II merge din succes în succes, şi asta nu-l face decât să devină tot mai autoritar şi tot mai nerăbdător. Florentinii să fie atenţi, să nu lase să le scape momentul favorabil pentru tratative; dacă întârzie, s-ar putea să nu mai fie timp. Regele Franţei se aliază pe faţă cu el contra Veneţiei. Şi papa porneşte contra Bolognei.

Oraşul lui Bentivoglio, simţind ameninţarea, ezită să-şi asume riscul unui război, şi trimite ambasadori să discute clauzele capitulării. Bentivoglio nu e mai curajos decât

Baglioni; Iuliu îi sperie pe toţi cu firea sa sălbatică. De altfel, el are această calitate grozavă, atât de utilă unui principe, de a-şi uita cuvântul dat şi de a considera drept nuli termenii unui acord, după ce a trecut primejdia. Astfel, odată ajuns la învoială cu trimişii lui Bentivoglio, va şterge fără probleme din tratatul încheiat cu ei obligaţiile care îl deranjează. Un om incorect? Deloc. „Eu am pornit războiul ca să scap oraşele italieneşti de tiranii

lor şi să le fac să intre în patrimoniul Bisericii; am să mă fac vinovat în faţa lui Dumnezeu dacă nu mă folosesc de toate mijloacele ca să-mi ating scopul.”

Simţindu-se astfel acoperit de „sfinţenia” misiunii sale, Iuliu II îşi râde de toate obiecţiunile şi de toate reproşurile. În partida care se joacă, nu există loc pentru scrupule copilăreşti. Aşa s-a folosit el de alianţa cu francezii, fiind foarte decis să-i alunge din Italia atunci când avea să fie destul de puternic ca s-o facă. (Şi când va fi bolnav, în delirul său va striga: „Afară cu francezii! Moarte francezilor!”, dându-şi astfel pe faţă adevăratele simţăminte, neschimbate şi adânci.) Pentru moment, se mulţumeşte doar să-i invite pe trimişii lui Ludovic XII la o mare paradă militară care va avea loc la Cesena. Vă amintiţi de parăzile la care Cesare Borgia îl invitase pe Machiavelli; amănunţite treceri în revistă, în care ducele se oprea la fiecare soldat, cerceta corzile arcurilor, examina tolbele cu săgeţi, scotea săbiile din teacă. Iuliu II e mai puţin minuţios; el se plimbă prin faţa trupelor, în mână cu bastonul pe care se sprijină când e obosit, sau îl ridică deasupra capului, ca să ameninţe sau să lovească atunci când ceva sau cineva îl necăjeşte.

Florenţa nu se decide încă să mi-l trimită pe Marcantonio Colonna? Priveşte, Messer Niccolò, ce mai trupe avem aici. În curând nici Colonna n-o să ne mai fie necesar, şi nici ajutorul Florenţei. Iar Machiavelli, care se pricepe la soldaţi, cel puţin tot atât cât şi Iuliu II, admiră numărul şi ţinuta frumoasă a acestor regimente. Trei sute de elveţieni, o mie şase sute de infanterişti, şase sute de călăreţi. Crezi că Bentivoglio o să ţină piept unei armate atât de puternice?

Urmând sfatul lui Machiavelli, care a înţeles avertis-

mentul, Senioria constată, în sfârşit, că prezenţa lui Marcantonio Colonna nu-i este chiar atât de necesară pe cât se credea. Condotierul roman primeşte pe neaşteptate ordinul să plece la papă. Şi, fără întârziere, Guicciardini se aprovizionează cu ceva brânzeturi, mai multe butoiaşe cu vin de Puliciano şi de Trebbiano, şi cu tot felul de pere zemoase, pe care le expediază papei, cunoscut ca mare mâncăcios şi pofticios de astfel de bunătăţi. Florenţa speră astfel să-i fie scuzate întârzierile şi ezitările.

Iuliu II se hotărăşte, în sfârşit, s-o termine cu Bentivoglio. Lui îi trebuie Bologna. Vrea ca Michelangelo să înalţe acolo o statuie colosală a Suveranului Pontif, cu mâna pe spadă. Bentivoglio se arată dispus să cedeze oraşul, cu condiţia ca papa să intre în el însoţit doar de garda sa de elveţieni. Dar Iuliu II nu se încrede în Bentivoglio; ceea ce nu a îndrăznit să facă Baglioni poate să încerce bolognezul. Cum propunerea asta a lui aduce a sacrilegiu, Iuliu II răspunde printr-o bulă redactată în termeni teribili. Bentivoglio e tratat drept rebel şi inamic al Bisericii; la fel şi toţi aceia care îi vor da ajutor. Deci, un război de exterminare împotriva necredincioşilor, şi iertare a tuturor păcatelor pentru cei ce vor lupta contra bolognezilor şi vor distruge oraşul. În acest caz, şi jaful şi masacrul vor fi considerate acţiuni pioase, plăcute şi papei şi lui Dumnezeu.

Această bulă incendiară l-a lipsit pe Bentivoglio de ajutorul francezilor, cu care încheiase o alianţă şi care, până în acel moment, se siliseră să stea deoparte în acest conflict în care nu le plăcea să se compromită, indiferent cu cine mergeau. Reamintindu-li-se datoria lor de fiii mai mari ai Bisericii, francezii s-au grăbit să

expedieze papei opt mii de soldaţi, sub comanda lui Charles d'Amboise: întăririle acestea au sosit în tabăra pontificală o dată cu trupele florentine ale lui Marcantonio Colonna.

Era clar acum că Bentivoglio pierduse partida. Ar mai fi putut rezista câtva timp,dar asta ar fi făcut ca înfrângerea lui să fie şi mai crudă şi mai sângeroasă. Bolognezii i-au dat destul de dur de înţeles asta şi l-au izgonit din oraş; după care au trimis ambasadori la papă, ca să-i predea cheile. Dar când au văzut regimentele lui Charles d'Amboise, şi-au schimbat brusc părerea. Papa şi trupele sale, da; francezii, nu; dacă francezii intră în oraş, atunci Bologna se va răscula.

Lui Iuliu II nu-i făcea plăcere ca „Barbarii”să jefuiască un oraş atât de italienesc precum Bologna, şi ca elveţienii şi gasconii lui d'Amboise să profite de asta. Ca să-i împace pe bolognezi, cât şi pentru a rezerva numai propriilor săi soldaţi beneficiile victoriei, papa l-a invitat pe comandantul francez să se retragă. Nu mai avea nevoie de el; probabil că predarea Bolognei şi graba subită a florentinilor de a-i fi pe plac nu erau altceva decât consecinţa apariţiei celor opt mii de pedestrași. Nemaiavând ce face cu ei, îi repugna să mai păstreze în solda sa nişte „blestemaţi de francezi” pe care i-ar fi dorit oricând exterminaţi şi care acum nu-i mai erau de nici un folos. Le-a dat ceva bani şi i-a trimis acasă.

Apoi, în ziua de 11 noiembrie,învingătorul, însoţit de condotierii şi de cardinalii săi, a intrat, în dangătul clopotelor, în Bologna. Timp de cinci luni are să-şi continue marşul victorios din oraş în oraş, până în ziua când, înapoindu-se ca un împărat roman, şi-a celebrat, la l7 martie, „triumful” la Roma, puţin cam obosit acum de

atâtea eforturi. Machiavelli nu l-a întovărăşit până acolo. În sfârşit, a fost numit şi; ambasadorul căruia îi ţinuse interimatul. Era Francesco Pepi, unul din acei demnitari obscuri care ocupau înalte funcţii în stat. Lui Machiavelli nu i-a mai rămas decât să-şi facă bagajele şi, modest, să se retragă. Pepi va beneficia de toate onorurile reconcilierii solemne dintre Florenţa şi Vatican. El va fi de faţă în ziua când trupele pontificale, străbătând teritoriul Republicii, vor fi salutate de trimişii florentini, cu obişnuitele daruri în vin şi fructe. Papa îi va îmbrăţişa prieteneşte pe reprezentanţii Republicii, într-o atmosferă de concordie şi de bucurie.

Şi Machiavelli? Machiavelli stă la masa lui, în biroul cancelariei unde, cât a lipsit el, s-a instalat şi a crescut dezordinea. Şi din nou se ocupă acum cu nimicurile unei politici locale, el, care purtase tratative cu Iuliu II şi cu Borgia. Aşa e viaţa.

Ce aduce el din misiunea sa pe lângă papa-soldat? O experienţă instructivă, desigur. Şi Iuliu II este un bărbat important, dar mai puţin interesant pentru un observator ca Machiavelli decât un principe ca Cesare Borgia. Se poate spune că, de la Cesare Borgia, istoricul florentin a aflat şi a admirat totul. Trăsăturile *exemplare* ale vieţii sale nu au fost cu nimic micşorate de prăbuşirea sa definitivă, pentru că doar destinul a fost acela care l-a învins. Cesare Borgia rămâne foarte mare chiar şi în prăbuşirea sa; un fel de Titan fulgerat, un Prometeu. Iuliu II e mai deconcertant. Numai convulsii, nebunii şi schimbări neaşteptate, Papa este opusul ducelui de Valentinois. Tot ceea ce Machiavelli apreciază atât de mult la Cesare, priceperea lui calmă, iscusinţa de a ţese intrigi fine, talentul său de mare politician, de mare

făuritor de state, îi lipsesc acestui papă-furtună. Bătrânul are doar energia asta nepotolită, tinereţea veşnică, un instinct infailibil, acest geniu al improvizaţiei care transformă evenimentele în succese personale, evenimente în mijlocul cărora un altul s-ar fi pierdut.

Dar Machiavelli, căruia îi plac fiinţele armonioase, este şocat să vadă în Iuliu II un fel de „monstru” ce izbuteşte prin forţa cacealmalei şi a intimidării, un favorit al hazardului venit mereu în ajutorul său, un „fantezist” extraordinar al politicii şi al războiului, care aiureşte regulile jocului, şi face totul numai după capul său; şi mai şi izbuteşte. Lui Machiavelli îi plăcea cum se desfăşurau, logic şi raţional, planurile lui Cesare Borgia, luciditatea sa frumoasă de arhitect; la Iuliu II, dimpotrivă, totul este ilogic, iraţional, totul este supus unei impulsivităţi periculoase, care s-ar transforma în mod sigur într-un dezastru dacă omul acesta nu ar fi atât de iubit de soartă. Giovanni Bellini îl va picta în picioare, întinzând pânza umflată de vânt din luntrea sa, purtată irezistibil spre glorie măreaţă, ca o personificare a triumfului. Acesta e norocul lui Iuliu II. În clipele cele mai grele, el îl va proteja. Atunci când, bolnav fiind, rudele sale îl cred pe moarte şi încep să-i prade casa, iar cardinalii se gândesc pe cine să aleagă drept succesor, el sare jos din pat, bine dispus, îi înspăimântă pe toţi, care îl iau drept o fantomă, şi-i terorizează pe ambiţioşi. Altă dată, când era în război cu francezii, aceştia au aranjat o ambuscadă, ca să-l prindă în cursă; el scapă în mod providenţial. Şi la fel în toate împrejurările vieţii. Va fi glorificat de cei mai mari artişti ai vremii, Bramante, Rafael, Michelangelo. Va aşeza puterea pământească a Bisericii pe temelii solide. Şi toate astea numai datorită forţei unui geniu capricios

de adolescent, de o agresivitate naivă şi cu o imaginaţie aproape de copil.

Poţi admira astfel de oameni, dar nu-i poţi oferi ca exemplu. În locul unui Iuliu II care reuşeşte prin asemenea metode, sau mai bine-spus, printr-o astfel de lipsă de metodă, alţii ar eşua. Un *caz* extraordinar, deci excepţional, şi care trebuie să rămână o excepţie; o individualitate magnifică dar, de fapt, una sterilă, şi pe plan etern şi pe plan general, deoarece ea nu poate fi dată ca model aspiranţilor dictatori pentru care scrie Machiavelli. Un minunat şi fericit *diletant,* căruia i-a surâs norocul, probabil pentru că se încredea în el şi i se abandona aproape orbeşte. Machiavelli crede în şansă. Ea este aceea care l-a doborât pe Cesare Borgia. Dar nici nu se bizuie pe ea şi, în locul favoriţilor acestei zeiţe nestatornice, îi preferă[1]pe aceia care îşi pun toate speranţele în propriul lor geniu, şi nu-i solicită favorurile şi nu se tem de rigorile ei; îl preferă pe cavalerul lui Dürer[2] care, cu o nepăsare de erou, îşi vede de drum, în ciuda Morţii şi a Diavolului, în ciuda capcanelor pe care i le întind aceste ajutoare ale Fatalităţii. Pentru „monştri” simţi curiozitate; dar devotamentul îl păstrezi pentru principii adevăraţi, „fiii de rege”, „supraoamenii” prometeici.

[1] Dürer (1471-1528), şef al şcolii germane de pictură. Aici, referinţă la tabloul Cavalerul şi Moartea.

[2]

10. Machiavelli războinicul

Dacă Machiavelli nu a avut şi el, ca Iuliu II, o poftă nepotolită de a cuceri teritorii, ambiţia de a face din Biserică la început primul stat naţional italian şi, după aceea, singurul care avea să le înglobeze pe toate celelalte la un loc, o pasiune, totuşi o împărtăşea cu papa: pasiunea războiului, dragostea pentru treburile ostăşeşti. Însă această pasiune nu se manifesta la amândoi în acelaşi fel. Unuia îi plăceau cavalcadele, mişcarea, acţiunea, capcanele întinse adversarului, dar şi acelea care îi erau destinate, însă pe acestea le ocolea. Războiul era o galopadă făcută în zorii zilei, cu tumultul călăreţilor în zale ce veneau după tine. Erau batalioanele de infanterişti alergând pe coastele dealurilor strecurându-se prin păduri, escadroanele ce-şi desfăşurau pe câmpie caruselul lor ucigător. Pentru celălalt însă era doar un joc rafinat, pe care îl putea conduce foarte bine şi un sedentar, o partidă de şah. Unuia din ei îi plac soldaţii splendid echipaţi, cu panaşele în vânt, cu fluierele lor ţipătoare, cu tobele lor lungi, cu oţelul scânteind în soare, şi cu bidivii mândri. Pentru celălalt, un regiment este un pion pe tabla de şah; iar un soldat, un element aproape abstract, o cifră într-o desfăşurare de *kriegspiel.* Pe desenele care vor ilustra a sa *Arte della Guerra,* batalioanele şi oamenii sunt reprezentaţi prin semne tipografice. Teta grecesc reprezintă un tun; *T* mare, pe comandatul suprem; *D* mare pe comandantul de batalion; *z* mic este un drapel; iar *s* mic, muzica. Le aranjează pe o foaie de hârtie, ca

un copil care se amuză cu soldaţii săi de plumb: numai că aici fiinţele vii se reduc la nişte litere; suliţaşul nu e mai mult decât un o; cavalerul uşor, un e ; soldatul simplu, un r, şi aşa mai departe. Cu toate acestea, combinaţiile militare pe care le face din litere sunt foarte reale, pentru că arta războiului este un resort viu; iar strategia, o ştiinţă plină de viaţă.

Nu e ceva nou. Anticii o practicaseră cu mult talent şi, pentru a realiza într-un astfel de domeniu norme de eficacitate şi de perfecţiune, lor trebuie să li te adresezi. Istoria Romei e bogată în exemple pe care un conducător modern de oşti le poate urma cu folos. De câte ori i se prezintă ocazia, Machiavelli nu ezită să dea contemporanilor drept exemplu strategia greacă şi, de cele mai multe ori, pe cea romană. „Vă repet că cei vechi făceau totul mult mai bine şi cu mai multă minte decât noi; şi dacă azi greşim uneori în treburile zilnice, în război o facem din plin şi întotdeauna.”

Nu ar fi însă periculos să credem şi acum în superioritatea celor vechi, când în războiul de azi intră în joc o mulţime de elemente noi? De exemplu, artileria. În general, cu excepţia armelor de foc, pe care unii condotieri le blamează şi le condamnă, şi în ciuda schimbărilor pe care le-a adus tunul în tactica infanteriei şi a cavaleriei, deosebiri aşa mari între războaiele de odinioară şi cele de azi nu prea există. Vitelli mergea până acolo încât tăia mâinile artileriştilor şi archebuzierilor inamici căzuţi prizonieri, ca să-i pedepsească pentru folosirea unor arme neloiale. Prin urmare, învăţăturile de la cei vechi rămân şi pentru vremea noastră perfect valabile; iar omul veacului al XV-lea sau al XVI-lea, oricât s-ar crede el de modern, este

întotdeauna înclinat să-l consulte pe înaintaş.

În multe privinţe, Machiavelli poate să ne apară ca un teoretician al războiului şi să ne îndoim de părerea lui; dar chiar practicienii cum sunt Alviano, Picinnino, Baglioni, Sforza şi Gattamelata Colleonc şi Braccio di Montone şi Malatesta şi Petrucci, iau cu ei în campanie cărţi din care citesc, sau li se citesc, marile fapte ale celor vechi. Şi nu doar ca să le stârnească emulaţia şi să le trezească amorul propriu, ci ca să găsească în ele lucruri de folos.

De la romani încoace, natura terenului nu s-a schimbat. Şi nici firea omului. Elementele de bază ale armatei au rămas mereu aceleaşi: infanteria uşoară, infanteria grea, cavaleria uşoară, cavaleria grea, artileria. Şi muşchii şi inima soldatului sunt aceleaşi. Ca şi poftele, ambiţia şi frica. Putem învăţa arta războiului din cărţi şi putem scrie cărţi ca să-i învăţăm şi pe alţii.

Dar, pentru că Machiavelli şi-a însuşit această ştiinţă mai întâi din cărţi, trebuie să deducem oare că ea este pentru el ceva livresc? A fost unul din marile merite ale acestui bărbat pe care erudiţia sa nu l-a transformat într-un şoarece de bibliotecă, faptul că a avut capacitatea de a preschimba în ceva viu tot ce a găsit în scrieri; tot aşa şi obiceiul de a verifica pe teren exactitatea celor relatate de istorici şi de analişti.

Nu e un strateg de salon acest florentin care ia parte, cu fraţii Vitelli, la asediul Pisei şi care călăreşte luni întregi alături de Cesare Borgia, care discută cu această „căpităneasă” de Caterina Sforza despre efective, despre succese, despre materiale, care ascultă cuvintele înflăcărate ale lui Iuliu II şi, urmărind cu privirea degetul lui subţire şi zbârcit, îndreptat spre câmpie, se uită cum

evoluează, în pâcla dimineţii, elveţienii, gasconii şi albanezii. A avut marea şansă că, după cincisprezece ani de viaţă muncită, de nenumărate lecturi şi de meditaţii teoretice asupra războiului, l-a pus în legătură cu cei mai buni generali ai vremii, i-a permis să le asculte lecţiile şi, mai mult, să-i vadă la treabă, să înţeleagă tehnica fiecăruia, metoda, procedeele şi stilul. Toţi aceşti mari artişti ai războiului, fie ei Cesare Borgia sau Giovanni delle Bande Nere, sau Niccolo da Tolentino, sau Boldrino da Panicale - pe care ofiţerii săi l-au îmbălsămat, ca să vină în fiecare dimineaţă la el să primească, chipurile, ordine, atât de mare, chiar şi după moarte, era prestigiul acestui mare soldat - sau Carmagnola, sau acest Alberico di Barbiano, un înnoitor tot atât de robust şi de original în „arta” sa ca un Bramante, un Paolo Uccello, un Masaccio, un Piero della Francesca, fiecare din aceşti artişti ai războiului are, într-adevăr, maniera sa proprie de a-şi exprima geniul şi de a-şi crea opera; pe bună dreptate putem numi asta stil. Şi a fost un mare avantaj pentru Machiavelli să poată adăuga cunoştinţelor teoretice scoase din biblioteci experienţa practică acumulată pe câmpul de luptă.

Norocul mai vrea şi ca această epocă să fie una a transformărilor profunde în arta şi tehnica războaielor. Nu numai pentru că materialul se schimbă, pentru că utilizarea artileriei vine cu noi posibilităţi şi pune probleme neprevăzute, dar şi din cauza răsturnărilor ce apar în viaţa socială. Războiul din Renaştere nu mai seamănă cu cel din Evul Mediu care, la epoca aceea,mai depindea însă de doi factori primordiali: cavalerii şi feudalismul. Războiul era treaba nobililor; vasalul îl servea cu supuşii şi cu oştenii săi pe suveran. Aici nu era

vorba de nici un fel de patriotism, ci doar de credinţă faţă de senior, o credinţă ce nu depăşea, de altfel, uzanţele feudale care fixau pentru un vasal numărul zilelor de serviciu obligatorii; aşa că el, când s-a consumat acest timp de serviciu,, se putea retrage liniştit acasă, cu toţi soldaţii săi, chiar dacă seniorul se găsea în acel moment în plină acţiune.

Ca să evite astfel de încurcături, întotdeauna consecinţe ale obligaţiilor militare, şi ca să nu mai depindă de nişte nobili care îl serveau mai mult sau mai puţin cu credinţă, Ludovic XI al Franţei a creat o armată de profesionişti, o armată subordonată direct regelui şi la dispoziţia sa, atât pe timp de pace cât şi pe timp de război; deci, independentă de recrutările mereu ipotetice făcute de seniori. Acestei armate de profesionişti, tot timpul sub arme, pe care o puteai avea la dispoziţie în orice moment, i se putea schimba uşor mentalitatea pentru a face din ea o armată naţională care să aibă şi un alt scop, nu numai solda şi speranţa unei prăzi; într-un cuvânt, pentru a i se insufla un ideal. A crea un sentiment patriotic însemna a-i înarma cu o morală pe aceşti soldaţi care din mercenari deveneau voluntari, devotaţi trup şi suflet unei mentalităţi noi: patria.

Dacă, în Franţa, procesul evolutiv pornea de la armata de profesionişti către o armată naţională, la italieni lucrurile se petreceau altfel. În Evul Mediu au existat miliţii comunale, formate din locuitori ai oraşelor, care îşi lăsau uneltele ca să pună mâna pe arme în momentul când bătaia clopotului îi chema la luptă. Am spus deja în urma cărei specializări se formaseră armatele de profesionişti din mercenari, formaţii care aveau avantajul că nu paralizau viaţa socială, luând

oameni de pe ogoare, din prăvălii, din ateliere, ca să-i poarte pe drumuri cu lancea pe umăr. Am văzut că soldaţii de meserie au creat, ca o consecinţă, nişte comandanţi de meserie: condotierii. Aceşti specialişti ai războiului, soldaţi şi generali, mai întâi au reprezentat ceva util şi economic, dar curând au devenit nişte invadatori şi au sfârşit prin a răsturna întreaga viaţă politică a Italiei. Ascensiunea condotierului până la tron chiar a fost rezultatul direct şi inevitabil al acestei stări proaste de lucruri, care părea că trebuia schimbată urgent.

Până la urmă, o parte din condotieri se specializaseră foarte mult; unii au devenit artilerişti, cum a fost cazul ducelui de Urbino, Federico da Montefeltro, şi al ducelui Ferrarei, Alfonso d'Este. Aceşti oameni, ajunşi faimoşi datorită priceperii lor la armele de foc, creaseră importante turnătorii de tunuri; iar materialul perfecţionat şi în cantitate mare de care dispuneau îi făceau să fie destul de căutaţi. Cei mai mari artişti ai vremii, pasionaţi ei înşişi de aspectul meseriei de ostaş mai mult decât spiritul de luptă propriu-zis - în afară de Cellini, care era un aventurier şi avea mentalitatea unui pedestraş - se interesează de problemele războiului. Francesco di Giorgio adaugă talentelor sale de pictor, de sculptor şi de arhitect, o extraordinară pricepere în a construi maşini de război, în a ridica fortificaţii, în a fabrica piese de artilerie. Este un inovator în această artă, tot aşa cum este şi Leonardo da Vinci, care posedă şi mai multă fantezie, o imaginaţie ciudată şi paradoxală în toate creaţiile sale. Inginer militar timp de mai mulţi ani în serviciul lui Cesare Borgia, da Vinci l-a urmat pe ducele de Valentinois în toate expediţiile sale. A desenat

cu o precizie uimitoare hărţi geografice, având excepţionale detalii topografice ale regiunilor pe unde Cesare vroia să-şi continue războiul. A consolidat în 1502 fortificaţiile de la Piombino, aşa cum făcuse, cu un an mai înainte, Francesco di Giorgio cu fortificaţiile de la Sinigaglia, oraşul acelui *„bellissimo inganno”.* El se află alături de Cesare la cucerirea oraşelor Urbino şi Camerino, ca şi la Sinigaglia; şi e lucru sigur că, la epoca aceea, Machiavelli l-a cunoscut pe pictorul Giocondei. Bineînţeles că nu vorbeşte de el; pana sa nu pomeneşte de numele nici unui artist. Dar cum de nu l-a atras pe el marea personalitate şi geniul strălucit care era acest om? Atras, desigur interesat, dar nu şi captivat. Machiavelli a fost categoric, numai un om politic, *homo politicus* şi, excluzând toate celelalte lucruri, singurul care îl pasiona era politica.

Războiul, veţi spune dumneavoastră. Da, războiul este pentru el un accesoriu al politicii. Nu-l iubeşte doar ca atare, nu-l studiază fără rost... Gândirea militară face parte din educaţia unui om de stat; o afirmă în mod expres. Principii de azi, spune el, „nu se gândesc decât că, în vechime, orice conducător care dorea să-şi păstreze autoritatea se ţinea cu grijă de toate regulile pe care le-am expus eu aici şi se străduia necontenit să-şi fortifice trupul contra oboselii şi să-şi întărească sufletul în faţa primejdiilor. Alexandru, Cezar şi toţi marii bărbaţi ai acelor timpuri luptau întotdeauna în primele rânduri, mergeau pe jos, îşi purtau singuri armele şi, în dorinţa de trăi şi muri cu cinste, nu abandonau puterea decât o dată cu viaţa. Am putea cumva să le reproşăm unora prea multă ardoare în conducere, dar niciodată nu li s-a reproşat moliciunea şi nici ceea ce îl micşorează şi

degradează pe om. Dacă principii noştri s-ar putea instrui şi ar deveni pătrunşi de astfel de exemple, fără îndoială că ar adopta un alt mod de viaţă şi, în felul acesta, ar schimba cu siguranţă şi soarta statelor lor.”

Prin urmare, cu artiştii care nu se interesează sau se interesează prea puţin de politică, Machiavelli nu are prea multe de discutat. L-au lăsat indiferent arhitectura, pictura şi sculptura, şi cred că mare atracţie n-o fi avut nici pentru muzică. Preferinţele sale sunt de un gen mai diferit, şi rămân aşa chiar şi la o vârstă mai matură, adică acelea ale unui funcţionar de birou. Aventurile deocheate, chefurile şi „scandalurile”, cam astea par să fie distracţiile sale atunci când, după lucruri mai serioase, vrea să se recreeze. Nu e sigur dacă, la vremea aceea, s-a întâlnit cu Michelangelo: pe Da Vinci, cu siguranţă, l-a cunoscut; dar, pentru că aceşti oameni aveau mai puţină importanţă în ochii săi decât un căpitan de mercenari sau decât un secretar de ambasadă, le ignoră existenţa şi nici nu le pomeneşte numele. Măcar ca inginer militar şi expert în fortificaţii, tot ar fi meritat o atenţie binevoitoare din partea sa.

Pe cine frecventează el la Florenţa? Pe colegii de birou şi, cu precădere, pe vechiul său prieten Biagio Buonacorsi, confident al ştrengăriilor sale şi destinatarul scrisorilor burleşti şi obscene pe care se complace să le scrie în timpul liber. Conversează cu erudiţii, cu umaniştii, cu toţi aceia care îi pot vorbi despre antici. În sfârşit, se pare că a fost un soţ bun şi un tată atent, în ciuda libertinajului său. Amator de artă, nu ; sub nici o formă. Din păcate, un *intelectual* doar în sensul cel mai strict şi limitat al cuvântului; surd în faţa divinităţii, orb în faţa acestui alt fel de divinitate, care era arta, el aparţine

în întregime politicii.

Interesul arătat artei militare, singura artă care există în ochii săi miopi, constituie deci pentru el un element al pasiunii pentru politică, tot aşa cum această artă reprezintă un accesoriu al măiestriei omului de stat. Dar când un lucru îl interesează, i se dedică total şi cu pasiune. Aşa că va fi încântat, deşi sarcina e copleşitoare, atunci când Senioria, la înapoierea sa din misiunea de pe lângă Iuliu II, îi va încredinţa reorganizarea miliţiei florentine. Ideile sale în materie atrăseseră atenţia Senioriei, care îşi dădea seama cât de periculos era să se lase pe mâna condotierilor. Ideea de a reveni, până la urmă, la miliţiile comunale ale Evului Mediu stătea la baza acestei reforme căreia i se cerea lui să-i traseze planurile.

Pentru Seniorie, nu este vorba decât de o treabă destul de simplă, care se sprijină pe recrutarea de soldaţi în oraşele dependente de Republică. Pentru Machiavelli însă, acest lucru nu e decât una din laturile problemei generale, aceea a alcătuirii armatei şi a conducerii ei. Însărcinarea care i se încredinţează este, de altfel, destul de comună, pentru că aici e vorba doar de câţi oameni trebuie ceruţi fiecărei primării, de cum vor fi ei plătiţi, cum vor fi întreţinuţi şi cine are să-i instruiască; totul se va face ţinând cont de vastele sale cunoştinţe militare. Alcătuirea unei miliţii florentine nu este, în definitiv, decât un apendice la a sa *Artă a Războiului,* şi el are avantajul că îşi va putea realiza proiectele şi o să facă aici o aplicaţie practică, pe când în alte domenii rămâne doar un teoretician.

În ultima pagină din *Arte della Guerra,* el se plânge, cu o notă sinceră de tristeţe, că nu a avut ocazia să-şi

pună în practică ideile; şansa nici nu i-a dat măcar satisfacţia de a ajunge consilierul tehnic al vreunui principe, care să se lase ghidat şi instruit de el. „Mă plâng de soarta care a trebuit să-mi refuze cunoaşterea unor precepte atât de importante, sau să-mi dea putinţa să le practic; şi azi, când iată, am ajuns la bătrâneţe, mai pot spera să am vreodată prilejul de a face acest lucru important? Am vrut să vă aduc la cunoştinţă toate gândurile mele, vouă care sunteţi tineri şi de rang înalt şi, dacă ele vă vor părea de oarecare folos, veţi putea odată, în vremuri mai bune, să vă folosiţi de bunăvoinţa suveranului vostru, ca să-l sfătuiţi să aplice aceste reforme necesare şi să-l ajutaţi să o facă. „ Diversele sale lucrări cu caracter militar par a fi oful nostalgic şi melancolic al unui ostaş ratat care, în campaniile sale^ a avut de jucat întotdeauna un rol pasiv de spectator; care, în toate războaiele, a fost un martor şi nu un actor; care a conceput idei mari, generoase şi utile, dar care nu a avut niciodată ocazia să şi le realizeze. Nici n-a fost vreodată măcar un mare căpitan, cum n-a fost nici om de stat. Un observator, un critic, un istoriograf, omul care înregistrează faptele, le comentează, le clasează şi le păstrează; un om care, în sfârşit, scrie istoria, dar nu o face niciodată.

Aşa că presimte reproşurile care i se vor face dacă se aventurează în domeniul „specialiştilor”. La începutul cărţii sale despre arta războiului, el se justifică, parând cu dibăcie săgeţile care nu vor întârzia să-l ia la ochi. „Eu ştiu”, spune el cu modestie, „că e o îndrăzneală să vorbeşti despre o meserie pe care nu ai practicat-o niciodată; şi totuşi, nu cred că mi se pot aduce mari reproşuri dacă aş îndrăzni să ocup doar pe hârtie un post

de general, pe care mulţi alţii l-au ocupat în realitate, şi cu mult mai mare tupeu. Greşelile în care aş cădea eu scriind pot li corectate şi nu vor provoca nici un neajuns nimănui; însă greşelile acestor oameni nu le-au simţit decât imperiile care s-au ruinat.” Lansându-şi astfel, cu o oarecare acreală de intelectual, înţepătura împotriva generalilor nefericiţi, Machiavelli îşi face cunoscut talentul în arta militară.

Acesta, am mai spus, este alimentat în acelaşi timp şi de lectură şi de observaţie, dar observaţia are precădere, pentru că ea controlează şi confirmă ceea ce l-a învăţat lectura. Constituirea miliţiei, activitate care ocupă cea mai mare parte a anilor 1505 şi 1507, satisface gustul său pentru detaliu, pentru aplicarea de măsuri exacte, pentru lucrul practic în sine. Cei Nouă, al căror secretar de cancelarie era, i-au dat mână liberă. Aşa că făcea toată treaba, avea toată răspunderea şi munca îl extenua; dar avea satisfacţia deosebită de a acţiona în voie şi cum credea el de cuviinţă că e mai bine în interesul statului. Nimeni nu-l controlează şi nici nu-l critică; el se ocupă singur de redactarea corespondenţei legate de înrolarea soldaţilor, de armament, de transport, de hrană, de echipament. Biroul său a devenit un adevărat cerc de recrutare, unde se îngrămădesc listele companiilor, situaţiile furniturilor, comenzile şi facturile. El se ocupă şi de materiale şi de oameni, de artilerie şi de intendenţă. Este, în acelaşi timp, casier plătitor, magazioner, contabil şi armurier. Înecat în hârţoage, uneori mai evadează din mijlocul lor ca să pună biciul pe vreun dezertor sau să-i adune cu forţa pe nesupuşi.

Unii primari făceau pe surzii. Atunci el alerga prin

sate şi prin târguri, ca să-i stimuleze pe indiferenţi şi să-i sperie pe rebeli cu frânghiile şi cu săbiile lui Don Michele şi ajutoarele sale, pe care i-a moştenit Republica după dispariţia ducelui de Valentinois. Trebuia să organizeze represalii şi, dacă acest lucru risca să provoace dezordini mai grave, atunci trebuia să aranjeze totul cu diplomaţie, în aşa fel încât să nu nemulţumească prea mult autorităţile locale, dar nici să slăbească miliţia. Căpitanii îi cer lui efectivele de care au nevoie, iar primarii tot lui îi refuză recrutările. Când această omenire este îmbrăcată, încălţată, cu coiful pe cap, înarmată şi prevăzută cu tot necesarul, noii recruţi sunt trimişi pentru instruire în tabăra de la Pisa, unde au loc în fiecare zi scurte exerciţii de luptă. Apoi se pune problema încartiruirii lor; se construiesc baracamente. Mai intervine şi problema soldei, cu grija ca agenţii vistieriei să nu fie atacaţi de tâlhari pe drum; aprovizionarea cu pâine, cu vin, cu carne; trebuie să răspundă la mii de reclamaţii ale comandanţilor, care niciodată nu sunt mulţumiţi şi se consideră lezaţi, defavorizaţi şi sacrificaţi. Dar mai ales este vorba să li se insufle acestor bravi noţiunea de aşa-zis patriotism, devotamentul faţă de pământul cetăţii lor, faţă de colectivitate, să-i împiedice pe agenţii recrutori ai altor state vecine să-i ademenească şi să-i facă să dezerteze tocmai când, cu mare cheltuială, au fost instruiţi, echipaţi şi înarmaţi.

Aceste mici detalii devin pasionante pentru cine se consacră din toată inima unei asemenea obligaţii. Observăm în însemnările de călătorie şi în corespondenţa lui Machiavelli, organizatorul miliţiei florentine, grija pentru „lucrurile mici”, aşa cum se vede şi în *Arte della Guerra.* Mai bine-zis, Machiavelli este omul care ştie că

nu există lucruri mici. Uitaţi-vă cu câtă atenţie discută el despre cele mai mărunte detalii tehnice, despre săparea şanţurilor, despre ferecarea porţilor la fortăreţe, despre forma şeilor („şeile cu oblânc şi cu scări, necunoscute la cei vechi, oferă acum cavalerului o aşezare pe cal mult mai sigură ca în trecut, şi cred că atacul unui escadron greu înarmat e mult mai dificil de suportat azi decât cel al unei cavalerii din Antichitate...”), despre manevrările în spirală, despre forma cea mai potrivită a unui afet de tun. Să se prefere spiţele curbate ale roţilor unui afet franţuzesc celor drepte ale roţilor italieneşti? Categoric da. Ascultaţi cu câtă autoritate şi competenţă de artilerist, de cărăuş şi de dulgher discută el despre aceste lucruri. „Ar fi o greşeală să credem că francezii au vrut doar să facă roţile lor mai frumoase, când puţin interesează acest lucru, ci doar să fie mai solide. Afetul, încărcat, are greutatea repartizată în mod egal pe cele două roţi, când merge drept. Dacă se înclină, toată greutatea lui cade pe o singură roată şi, dacă ea are spiţele drepte, acestea se pot frânge uşor. Dar dacă sunt arcuite, când afetul se înclină, ele se dezdoaie şi suportă mai bine întreaga greutate pe o singură roată. Când merge drept, fiecare roată se încarcă mai uşor cu jumătate din povară.”

Am mai spus că Machiavelli privea războiul ca pe un joc de inteligenţă, ca pe o partidă de şah. Dar mişcarea pieselor şi combinaţiile tactice depind, în esenţă, de ceva obişnuit, foarte simplu dacă vreţi, pe care jucătorul priceput trebuie să-l cunoască bine ca să nu comită greşeli. El ştie că serviciul de administraţie joacă practic un rol tot atât de important ca şi statul-major, pentru că un soldat prost hrănit îşi pierde jumătate din capacitatea

de luptă. De aici, Machiavelli îşi distribuie cu grijă atenţia între marile idei strategice şi micile detalii de ordin material. Adevăratul comandant este acela care se îngrijeşte tot aşa de mult şi de încălţămintea soldatului, cât şi de archebuza sau de moralul lui. Şi toate acestea, strânse la un loc, constituie însuşi tratatul său despre formarea miliţiei florentine„,aprovizionarea” infanteriei şi a cavaleriei, „arta războiului”, în sfârşit, mulţimea de sfaturi utile, modeste dacă vreţi, pe care vedem că i le dă, cu titlu de cunoştinţe diplomatice, prietenului şi discipolului său Rafaele Girolami, numit ambasador al împăratului Spaniei pe lângă împărat. Această scrisoare către Girolami constituie un mic breviar destinat ambasadorilor, ca şi tratatele sale militare scrise pentru folosinţa comandanţilor, ca şi *Principele,* nemuritoarea carte de căpătâi pentru orice om de stat; şi mai pline de învăţături sunt scrierile sale despre Titus Livius, mai puţin cunoscute însă şi mai puţin folosite.

Ascultaţi-l ce îi şopteşte lui Girolami la ureche: „Un om onest execută fără greşeală ordinele primite, dar trebuie să fie şi priceput. Ca să se achite bine de o misiune politică, e necesar să cunoască firea principelui şi a celor care îl sfătuiesc şi să se apropie de cei ce-i pot mijloci audienţe, căci pentru un ambasador nimic nu este greu atunci când este ascultat cu bunăvoinţă de principe; dar cel mai important lucru e să fie stimat, şi va izbuti asta dacă îşi supraveghează în aşa fel vorbele şi gesturile, încât să fie considerat om de onoare, deschis şi sincer. Această ultimă condiţie este esenţială, dar e şi mult prea neglijată, l-am văzut pe mulţi cum, prin duplicitatea şi incapacitatea lor de a purta convorbiri, chiar mai puţin importante, se discreditează în ochii

principelui. Fără îndoială că uneori este nevoie să nu-ţi dai gândurile pe faţă, dar trebuie să faci asta în aşa fel încât să nu trezeşti suspiciuni şi să fii gata oricând să dai explicaţii dacă eşti descoperit.” Ceea ce dovedeşte că „machiavelismul” cu care este onorat autorul acestor sfaturi înţelepte nu înseamnă doar folosirea sistematică a duplicităţii şi a minciunii, ci mai mult folosirea, după caz, când a sincerităţii, când a disimulării.

Îl vedem, deci, pe Machiavelli războinicul că acordă tot atâta importanţă unui „bumb de manta”, ca şi Machiavelli diplomatul strângerii şi celor mai mărunte informaţii şi folosirii a tot ce i-ar putea servi de învăţătură dintr-o convorbire oarecare, oricât de neînsemnat ar fi acest lucru. Dar când se ridică deasupra unor detalii tehnice, atunci el îmbrăţişează cu o vedere largă şi un vast spirit de sinteză tot ansamblul problemei, ceea ce ne face să vedem în el pe omul de geniu. Aşa a judecat el şi eficacitatea şi viitorul acestei arme noi care este artileria. Folosirea armelor de foc îi obligă, într-adevăr, pe comandanţi să modifice ordinea de bătaie şi manevrele tradiţionale ale infanteriei şi cavaleriei. Încetineala tirului, pregătirile îndelungate care se cer pentru punerea în bătaie a bombardelor, uzura lor rapidă împiedicau aceste arme de foc să joace un rol hotărâtor în luptă. Ele erau utile mai ales la asediu. În câmp deschis te puteai lipsi uşor de ele. „De cele mai multe ori, focurile de artilerie grea nu-şi nimeresc ţinta.

Infanteria e prea lipită de pământ şi această artilerie se manevrează atât de greu că, numai dacă ridici puţin ţeava tunului, lovitura trece pe deasupra capului; dacă o apleci, rişti ca lovitura să intre în pământ şi să nu ajungă la ţintă. Apoi gândiţi-vă că şi cea mai mică neregularitate

de teren, cel mai mic tufiş, cea mai mică ridicătură de pământ între ţintă şi tun îi anulează acestuia efectul. În schimb, cavaleria şi mai ales infanteria grea, care stă mai mult în picioare şi se prezintă în rânduri mai compacte decât cavaleria uşoară, sunt mai uşor de atins...” De aici şi formaţiile de luptă imaginate de Machiavelli şi reproduse în cartea sa, atât de remarcabile pentru mobilitatea şi supleţea lor, cât şi pentru marea lor invulnerabilitate.

Să fi experimentat el însuşi pe teren avantajul acestor formaţiuni? Puţin probabil. Pentru comanda unui batalion i-ar fi trebuit cunoştinţe tactice pe care el nu a avut de unde să le capete şi nici cum să le exercite. Maestru al *krieg spiel*-ului pe hârtie, Machiavelli trebuie să se fi arătat destul de stângaci într-un exerciţiu de luptă, la care ar fi excelat, în schimb, orice simplu subofiţer de infanterie. Condotierii cu care discuta el uneori probleme de strategie se amuzau câteodată să-l „pună la colţ”. Legenda spune că Giovanni de Medici, fiul Caterinei Sforza, acel faimos Giovanni delle Bande Nere, s-a distrat într-o zi dându-i pe mână un regiment de trei mii de oameni care evoluau pe teren, ca să-i manevreze cum o crede el de cuviinţă. Machiavelli, relatează Bandello, care povesteşte întâmplarea, timp de două ore a transpirat tot, fără să obţină altceva decât o groaznică harababură; după care, Giovanni delle Bande Nere, luând comanda, a redresat totul, numai cu câteva ordine scurte şi bătăi de tobă, şi i-a condus fără greutate pe oameni.

Această usturătoare demonstraţie în favoarea superiorităţii „practicianului” asupra „teoreticianului” într-o astfel de treabă nu ne împiedică, totuşi, să spunem că observaţiile lui Machiavelli reprezintă un progres

considerabil în faţa spiritului vremii. De exemplu, în ceea ce priveşte conştiinţa soldatului, cât e de avantajos să formezi infanteria din ţărani şi cavaleria din orăşeni; la fel, şi părerile sale privitoare la vârsta ostaşului, la aptitudinile sale fizice şi la instruirea lui. Toate acestea erau lucruri pe care condotierii le cunoşteau din instinct, dar Machiavelli le-a precizat, le-a codificat, tocmai ca să-i înveţe pe „civilii” care nu se pricep deloc la treburi militare.

El îşi propune să trezească în aceşti profani, în aceşti civili, interesul pentru legile care conduc la formarea şi întreţinerea unei armate, pentru că are nevoie de adeziunea opiniei publice la reforma preconizată şi ale cărei prime victime vor fi condotierii. Dorinţa lui de a crea o armată naţională exclude desigur toate elementele mercenare ce se oferă cui plăteşte mai bine şi care nu imprimă războiului decât un caracter lucrativ. Machiavelli este acela care a inventat patriotismul italian sau, mai bine-zis, vrea să răspândească în mase sentimentul acesta, rămas până atunci doar privilegiul unor spirite mai luminate, al unor inimi mai generoase. Italia Renaşterii cunoştea doar un patriotism local, un spirit de tagmă. Să transforme acest spirit îngust, exclusivist, limitat, într-un patriotism naţional este una din cele mai arzătoare speranţe ale sale. Dorind o Italie unită, el înţelege necesitatea de a o înzestra cu o armată naţională şi de a o sustrage ingerinţei străinilor, atât în domeniul foarte important al conducerii statului, cât şi în acela mai modest al alcătuirii armatelor.

În cursul diferitelor campanii la care asistase, Machiavelli constatase nenumăratele lipsuri ale armatelor de meserie, *condottele,* care nu erau la urma

urmelor decât o soluţie laşă, avară şi trândavă. Ca să-şi scutească supuşii de a face război şi finanţele de a întreţine o armată permanentă, statele italiene s-au dat pe mâna aventurierilor şi a străinilor.

Au fost şi unii condotieri bărbaţi de mare valoare, dar însăşi poziţia lor îi obliga să servească la întâmplare o republică sau alta, şi să-şi vândă serviciile ca nişte negustori care se silesc să-ţi dea cât mai puţin şi să-ţi ia cât mai mult. De cele mai multe ori, conştiinţa profesională le era depăşită de insolenţă, aroganţă, rea-credinţă şi lăcomie, cu excepţia poate a unui Carmagnola, care era un om cinstit, şi a unui Federigo d'Urbino, a cărui onestitate mergea până la slăbiciune.

Cesare Borgia înţelesese bine acest lucru; în ziua când şi-a dat seama că se pregăteau să-l trădeze condotierii săi, el şi-a format o armată „naţională" recrutată dintre supuşii săi romagnoli, care îi erau devotaţi trup şi suflet. Aşa au reuşit elveţienii, spune Machiavelli, ca printr-o armată naţională să ajungă la o indiscutabilă superioritate militară. Romanii, cu armata lor naţională, au ajuns stăpânii lumii; şi era, într-adevăr,naţională, în ciuda tuturor auxiliarilor folosiţi de ea, călăreţii arabi şi germani, prăştiaşii baleari şi cretani, „artileriştii" greci, pentru că nucleul ei, legiunea, era compus numai din latini. Trebuie deci, în problema asta, ca şi în toate celelalte, să ne întoarcem iar la exemplul celor vechi, înflăcărat de lecturile lui Tacit, Titus Livius şi Cezar, Machiavelli se entuziasmează în faţa acestor mici legionari bruneţi, cu capul rotund, conduşi de centurioni, adăpaţi cu oţet şi hrăniţi cu pesmeţi, care şi-au purtat pe toate căile lumii săbiile lor scurte şi scuturile pătrate.

Trebuie să ajungem la o armată naţională, pentru că

numai ea posedă un „moral” şi un suflet; formată din cetăţeni şi comandată de cetăţeni ataşaţi de pământul pe care-l apără prin legături afective de devotament şi patriotism, într-un cuvânt, din oameni.

Aici, ca şi în multe altele, Machiavelli seamănă cu acei bărbaţi ai Revoluţiei Franceze care proclamau că Patria e în pericol şi ordonau recrutări în masă. Şi în Italia, în acea epocă, Patria era în pericol. Pământul ţării era călcat de spaniolii care stăpâneau regatul Neapolelui, de francezii care stăpâneau Milano şi mereu râvneau la mai mult; în sfârşit, de împăratul Maximilian, care la vremea aceea făcea mari pregătiri să intre în Italia. Veneau numai cu intenţia de a se încorona la Roma? Sau, reluând politica predecesorilor săi Hohenstaufen, pretindeau să reinstaureze puterea Imperiului lor în Peninsulă?

Toate aceste evenimente, toate aceste primejdii porunceau Italiei să devină puternică şi să se unifice, pentru a face front împotriva „Barbarilor”. Şi aici Machiavelli gândea la fel cu Iuliu II, dar nu din aceleaşi motive. Pe când unul aspira la creşterea fără limite a prestigiului Sfântului Scaun, celălalt era pur şi simplu împins de un sentiment patriotic, dar din păcate anacronic, pentru că acesta era un lucru rar la bărbaţii vremii şi un lucru excepţional în Italia, unde interesele locale, separatismul, gelozia şi susceptibilităţile favorizau intervenţia străină.

El se sileşte să insufle contemporanilor săi acest patriotism, dându-le ca exemplu mai întâi pe strămoşii lor romani, care numai aşa deveniseră atotputernici; le-a demonstrat că interesul propriu le-o cere şi că, dacă nu-şi schimbă instituţiile militare, statele Italiei vor pieri. Şi

cum transformarea instituţiilor militare implică schimbări profunde în idei, moravuri şi obiceiuri, în cele din urmă va avea loc o metamorfoză radicală, pe care el înţelege să le-o impună concetăţenilor săi.

Va reuşi să-i convingă? El se apucă mai întâi să-i convingă pe cei doi Soderini, gonfalonierul pe viaţă şi cardinalul, cărora le cere concursul. Mai vrea să impresioneze şi poporul, pe magistraţii care îl reprezintă, conştiinţa sa colectivă, „opinia publică”. Se sileşte să creeze un curent de opinie şi, în acest scop, organizează repetate parăzi în cursul cărora pune să defileze pe străzi şi în pieţe noua miliţie florentină pe care el, cu mari greutăţi şi cheltuieli, a recrutat-o, a echipat-o, a înarmat-o şi a instruit-o. Aceste manifestări care plac mult poporului, ca întotdeauna amator de spectacole pe gratis, dovedesc eforturile făcute de Machiavelli pentru înzestrarea oraşului cu armata naţională de care ducea lipsă. De acum înainte, patria nu va mai fi apărată de elveţieni, de gasconi sau de spanioli. Florentinii înşişi sau, mai bine-zis, toscanii, deoarece armata fusese recrutată în oraşele şi satele tributare Florenţei, vor apăra Toscana împotriva duşmanului din afară.

Nu este încă vorba despre o armată naţională italiană; nu trebuie să fim prea pretenţioşi. Trecerea de la patriotismul provincial la cel naţional va fi lungă şi grea; iar o armată naţională italienească nu va fi posibilă decât în ziua când toscanii, lombarzii, napoletanii şi veneţienii se vor considera italieni şi vor gândi ca nişte italieni. În aşteptarea acelei zile îndepărtate când Italia va fi pentru toţi locuitorii Peninsulei o realitate geografică, politică, socială, morală, psihologică şi, aş spune, chiar sentimentală, trebuie să facem faţă situaţiei

imediate şi să ne manifestăm sentimentul patriotic faţă de „patria cea mică”.

Crearea miliţiei naţionale este un prim pas spre elibe-rarea de sub tutela străină; cu cât sunt mai mulţi soldaţi străini, cu atât sunt mai mulţi şefi străini. *Firenze farà da sé. În* ceea ce priveşte soldaţii, asta se realizează cu flăcăii strânşi greu de prin câmpia toscană, după ce se bat drumuri nesfârşite şi se redactează interminabile corespondenţe cu primarii. Cât despre şefi, încă nu venise momentul potrivit. Ne va mira faptul că Florenţa, însufleţită de dorinţa nobilă de a nu depinde decât de ea însăşi şi de fiii săi, va încredinţa totuşi comanda armatei sale naţionale unui străin.

Şi ce străin! Un spaniol, un aventurier pe care Senioria l-a adunat de prin rămăşiţele armatei lui Cesare Borgia. Omul bun la toate al ducelui de Valentinois, călăul care, cu mâinile sale, a strâns laţul în jurul gâtului victimelor de la Sinigaglia.

Acest Don Michele, căruia i se spunea mai familiar Michelotto, ridicat la demnitatea de comandant şef al trupelor florentine, este pus în fruntea miliţiei. Un paradox? Nu, doar o veche tradiţie de care le va fi greu să se debaraseze, aceea de a prefera pe un străin în locul concetăţeanului, de teamă ca omul nostru să nu devină orgolios sau să nu profite prea mult de demnitatea ce i s-a acordat. Ar fi putut fi ales Antonio Tebal-ducci Giacomini, un bun soldat, un tehnician valoros, învingător în 1505 al lui Alviano şi care, pe deasupra, mai aparţinea şi unei vechi familii florentine. Nu. I se preferă acest spaniol corupt care, după căderea lui Cesare Borgia, datorită groazei provocate de toate crimele pe care le comisese, fusese aruncat în

închisoare. Ah! Ce greu va fi să-i schimbăm pe aceşti florentini!

De fapt, pentru moment, problema unui comandant nu se pune chiar în mod imperios, deoarece Florenţa nu e în primejdie; operaţiunile din faţa Pisei sunt doar nişte activităţi de rutină. Poate se speră că reputaţia de cruzime rece, implacabilă, care îl însoţeşte peste tot pe ferocele Michelotto are să aibă vreo influenţă fericită asupra miliţiei. Într-adevăr, ea nu se compune din soldaţi de meserie, atât de înăspriţi în viaţa ostăşească, ci din nişte ţărani care şi-au părăsit plugul pentru o suliţă şi o archebuză. Machiavelli ştie bine că patriotismul n-o să fie un element suficient care să asigure armatei omogenitatea şi soliditatea şi, mai ales, docilitatea, supunerea şi obedienţa sa oarbă. Privirea dură a lui Michelotto, gura lui rea, înjurăturile lui castiliene şi promptitudinea cu care se foloseşte de pumnal vor face probabil mai mult decât calităţile lui Giacomini. De altfel, tocmai Machiavelli este acela care susţine candidatura lui Don Michele în faţa unei opoziţii tenace şi ostile; se pare că lumea se teme că Soderini vrea să se sprijine pe Michelotto pentru a instaura o tiranie.

Soderini, ucenicul lui Cesare Borgia? Machiavelli ştie bine că nu există nici un motiv să se teamă de aşa ceva. În ziua când va muri Soderini, el va scrie o epigramă răutăcioasă în care îl va prezenta pe Soderini alungat din paradis de către îngeri, şi din infern de către draci. „Soderini? Să se ducă în Limb, acolo unde se află bebeluşii!” A fost nevoie de trei votări succesive în consiliul celor Optzeci pentru obţinerea unei majorităţi necesare numirii lui Don Michele. Faptul odată consumat, Machiavelli s-a grăbit să-l trimită la Pisa, unde „miliţienii”

băteau pasul pe loc şi, în câteva zile, operaţiunile au căpătat un ritm mai viu; proaspeţii soldaţi s-au bătut cu mai mult curaj.

De ce? Ei, Machiavelli cunoaşte bine oamenii. Era suficient să le dea un şef de care să se teamă mai mult decât de pisani.

11. Împăratul intră în scenă

„Astăzi suntem conduşi de principi care, în mod firesc sau întâmplător, au însuşirea de a gândi astfel: avem un papă înţelept, serios şi respectat, un împărat uşuratic şi schimbător, un rege al Franţei iritabil şi temător, un rege al Spaniei încurcă-lume şi avar, un rege al Angliei bogat, îndrăzneţ şi amator de glorie; avem elveţieni brutali, victorioşi şi obraznici; cât despre noi, italienii, noi suntem săraci, ambiţioşi şi înjosiţi. În ceea ce-i priveşte pe alţi principi, pe ăştia nu-i cunosc.” Concizia exemplară a celor mai multe din aceste portrete pune în plină lumină figurile marilor suverani ai timpului; ne este uşor să-i recunoaştem pe Henric VIII al Angliei, pe Ludovic XII al Franţei, pe Ferdinand Catolicul. Cât despre împăratul Maximilian I, el e omul ale cărui gesturi Italia le urmăreşte cu neîncredere şi nelinişte, silindu-se să-i ghicească intenţiile şi să-i intuiască mişcările.

Cu un astfel de om aşa ceva este greu şi este

imposibil să-l ghiceşti, nu pentru că ar avea el, ca Cesare Borgia, vreun talent de a se ţine ascuns. Dimpotrivă, se agită mult, ţipă foarte tare, dar se înfăşoară într-o trâmbă de gesturi şi de strigăte, ca zeii din Olimp în negura ce-i ascunde privirii muritorilor. Cum acţiunile sale nu au la bază nici o logică, nu poţi deduce din ce face azi ce intenţionează să facă mâine. Incoerenţa, orgoliul, o ambiţie bolnăvicioasă, frivolitatea şi inconştienţa îl fac de necontrolat. Este apărat de propriile sale defecte, aşa cum sunt alţii de propriile lor calităţi.

Cu versatilitatea asta a sa, o slăbiciune ce-i slăbeşte, în acelaşi timp, şi pe adversarii epuizaţi să tot caute zadarnic să se ţină după el în cursele sale în zigzag cu care îi derutează şi se descotoroseşte de ei, Maximilian scapă de privirile ce-l urmăresc şi de mâinile care încearcă să-l oprească. Fără nici un calcul făcut dinainte; politica asta ar fi genială, dacă s-ar dovedi opera gândirii şi a înţelepciunii. Dar la el asta nu e decât consecinţa unei lipse de voinţă, a unei neputinţe de a alege; şi, cum mintea sa e stăpânită de o sete nepotolită de glorie, cum toţi îl ştiu lacom de cuceriri, cărora nu le-ar rezista nimeni dacă el ar şti cum să le facă, pe bună dreptate lumea intră la griji. E neliniştită să-l vadă aşezat la tabla de şah a politicii europene, ca stăpân al Sfântului Imperiu romano-germanic, pe urmaşul lui Carol cel Mare, al Othonilor, al Hohenstaufenilor, şi să-i urmărească mersul împrăştiat şi imprevizibil, de „nebun”.

Din fericire, Imperiul nu mai este ce a fost. Prăbuşirea sistemului feudal l-a privat de resursele sale cele mai mari. Trezirea sentimentului naţional a dezmembrat acest trup uriaş, slăbit de propriul său gigantism. Divizat, îmbucătăţit, Imperiul nu mai e azi decât umbra unei

puteri şi iluzia unei autorităţi. Într-un avânt furtunos către autonomie, regii, principii, episcopii, oraşele s-au eliberat; şi Imperiul, anacronic, demodat, nu a mai păstrat decât o faţadă frumoasă, în spatele căreia se surpă tot ce constituia altădată măreţia sa, puterea şi prestigiul. În realitate, Maximilian nu mai e decât arhiduce de Austria; iar Austria reprezintă prea puţin în această Europă modernă.

I se cunosc ambiţiile nemăsurate. El nu-şi ascunde deloc intenţia de a restabili vechea hegemonie a Imperiului, de a reînvia gloria Othonilor; şi apropiaţii săi au aflat, nu fără stupoare, că îşi propunea să adauge coroanei imperiale şi tiara papală. Visuri ale unui cavaler tânăr, utopic, ameţit de romane de aventuri? Nu, deloc. El a început deja să-i sondeze pe cardinali, îi numără pe cei care sunt de partea lui şi ştie cum va trebui să le plătească voturile. Nu e doar un proiect aerian şi nici fantezia unei imaginaţii cam bolnăvicioase; aceeaşi care îl făcea să se gândească la canonizare: „vreau să fiu sfânt”, îi scrie el fiicei sale, „ca să-mi înălţaţi rugi atunci când voi fi mort”. E un început de execuţie. Fără să-i fie teamă de ridicol, îşi spune deja *Pontifex Maximus;* şi, dacă ar îndrăzni, sau dacă ar fi mai bogat, şi-ar bate acest titlu şi pe monede.

Intoxicat de istorie şi de literatură, Maximilian pare că visează să-i imite pe Barbarossa şi pe Henrici. Ca senior al Suabiei, el se consideră şi moştenitorul lui Frederic II. Nu aspira şi acesta să ajungă stăpânul Bisericii? Dar dacă înţelege s-o ia pe urmele marelui Hohenstaufen, Maximilian al Austriei uită că nu mai are la dispoziţie imperiul de odinioară al suabilor. Asta îi nelinişteşte pe italieni. Maximilian are demnitatea

imperială, dar nu şi puterea. Ca toţi arhiducii Austriei, el e mereu în lipsă de bani şi în căutarea unor mijloace fabuloase de a-i obţine. De altfel, e incapabil să facă economii, el risipeşte în mod absurd, şi când are şi când nu are. Şi, spun italienii, este atât de lacom încât, chiar dacă toate frunzele din toţi copacii din Italia s-ar transforma în ducaţi, lui tot nu i-ar ajunge.

Monarhul acesta nu aparţine Renaşterii. Cu ideile sale de cruciat, cu fanteziile sale de cavaler rătăcitor, el rămâne înfipt în Evul Mediu. Nu înţelege că vremea hegemoniei imperiale a apus. N-o să ajungă niciodată papă, cum n-o să elibereze nici Sfântul Mormânt; astea sunt visuri copilăreşti. Maximilian este un copil teribil, un copil primejdios, pentru că, tot jucându-se de-a papa, de-a Carol cel Mare şi de-a Cruciatul, va sfârşi prin a da foc Europei.

Din fericire însă, Imperiul însuşi îl stopează. Ca să faci război, ai nevoie de bani; iar supuşii săi nu-i dau. Principii, seniorii, prelaţii, oraşele libere îi resping categoric cererile de credite militare. El e singurul care doreşte asemenea frumoase aventuri; vasalii săi, de care depinde, nu le doresc, şi-l fac să înţeleagă limpede acest lucru. Imperiului îi repugnă războiul şi refuză tot ceea ce cere acest păstor de himere, în oameni şi bani. Aşa că l-au văzut pe acest biet monarh amanetând bijuteriile Coroanei şi, uneori chiar, când lipsa îl înţeapă prea tare, că se angajează condotier în slujba unui alt stat. Dar totuşi fără să-şi abandoneze visurile de glorie şi hegemonie.

Probabil că asta îl şi face să-şi arunce privirile pofticioase asupra Italiei, ţara asta bogată, opulentă şi slabă. Cucerirea ei i se pare un lucru simplu. Principatele

antagoniste pot fi ocupate unul după altul şi, odată ajuns la Roma... Papa ar fi orb dacă şi-ar închipui că învingătorul are să se mulţumească doar cu coroana imperială primită din mâna Suveranului Pontif - acesta este şi scopul mărturisit al călătoriei pe care el o pregăteşte; când o să aibă coroana, are să revendice şi tiara. Probabil că socoteşte să se sprijine pe forţele militare ale statelor italieneşti, ca să recucerească Imperiul pe care îl pierduse şi să declare apoi război Franţei.

Într-adevăr, Maximilian nu putea vedea cu ochi buni activitatea lui Ludovic XII în Italia. Între Franţa şi Imperiu exista o stare de ostilitate ancestrală, tradiţională, veche probabil din vremea lui Teodoric şi Clovis, când două concepţii politice se băteau cap în cap, una monarhică şi alta imperială. Voinţei franceze de concentrare şi consolidare internă i se opunea „dorinţa insaţiabilă de putere” a Imperiului, dinamismul său agresiv şi ambiţia sa fără margini. Aceste două idealuri se ciocniseră mai târziu într-un conflict între Ludovic cel Sfânt şi Frederic II. Curând or să-l încaiere şi pe Francisc I cu Carol Quintul. Ostilitatea înrădăcinată între monarhia franceză şi imperiul german are în ea ceva de fatalitate istorică, repetată de-a lungul veacurilor şi pe care, mai mult decât voinţa oamenilor, destinul popoarelor o transformă în războaie periodice.

Monarhia franceză a avut şi ea câţiva utopici ai ei - unul era probabil chiar Carol VIII -, dar pretenţiile regilor asupra Italiei se bazau pe principii de drept, pe succesiuni reale şi nu pe această poftă nesăţioasă de cuceriri caracteristică împăraţilor germani. Drepturile pe care le avea Ludovic XII de la mama sa, Valentina

Visconti, erau indiscutabile din punct de vedere juridic. Ambiţiile lui Maximilian, din contră, aveau ca sursă şi erau alimentate de vechile visuri ale împăraţilor medievali. Bază caducă şi negată de fapte. Părea tot atât de absurd să vrei să resuscitezi vechiul imperiu de altădată, cum ai încerca să readuci)a viaţă cadavrul unui uriaş căzut de veacuri la pământ.

Intenţia lui Maximilian era, deci, să bareze bine drumurile rivalului său spre Italia, să-i conteste cuceririle şi să-şi dispute cu el principatele la care pofteau amândoi. Li se atribuia pregătirilor împăratului şi dorinţa sa de a veni în ajutorul genovezilor, pe care francezii îi oprimau şi-i pedepseau foarte sever pentru încercările lor de eliberare. Maximilian putea să invoce destule motive legitime care să-i justifice „intrarea” în Italia, în aşa fel ca italienii să nu aibă nici o bănuială.

Italia era, totuşi, neliniştită şi nu asculta cu plăcere freamătul de război care venea dinspre nord. Călătoria aceasta îi trezea amintiri neplăcute, pentru că, tot Evul Mediu, lăcomia imperială sfâşiase Italia, împărţind-o în facţiuni ostile a căror ură nu se stinsese încă de tot. Cearta dintre guelfi şi ghibelini era opera împăraţilor, care, vreme de secole, însângerase şi sărăcise Peninsula. Chiar şi azi, de fapt, când nu mai existau nici guelfism, nici ghibelism, vechea rivalitate mai trăia, sub alte denumiri, probabil sub alte înfăţişări, iar apariţia împăratului ar fi fost de ajuns ca să işte din nou vechile războaie civile, de care multă vreme i-a trebuit Italiei ca să scape.

Oricare ar fi fost obiectul „vizitei” anunţate de Maximilian, urmările ei nu puteau fi decât catastrofale; nu s-a ştiut niciodată de vreun împărat care să fi venit în Italia

cu alt scop decât pentru a o sfâşia şi de a o jefui. Trăgând învăţăminte din trecut, republicile şi principatele stăteau acum cu atenţia încordată; şi aşa era destul de dureros să vadă pământul latin pângărit de francezi şi de spanioli, ca să-i mai trebuiască şi imperialii.

La pregătirile lui Maximilian - care nu era nici atât de isteţ ca să le dea o formă mai paşnică -, Italia a răspuns întărindu-şi dispozitivele de apărare. Era posibil ca viitorul conflict să se limiteze doar la francezi şi imperiali, dar când două armate străine se bat pe teritoriul tău, e imposibil să nu ai şi tu de suferit. Chiar dacă Maximilian n-ar fi avut alt scop decât izgonirea francezilor - lucru pentru care, îşi zicea el, ar trebui ca Italia să-i fie recunoscătoare -, această expulzare nu s-ar fi făcut chiar fără pagube pentru ţara care punea la dispoziţie câmpul de bătaie. Şi, de altfel, această armată de opt mii de cavaleri şi douăzeci şi două de mii de infanterişti pe care, după multe ezitări şi multe discuţii, i-o aprobase Dieta din Constanţa, nu era doar o simplă escortă a unui împărat ce venea să se încoroneze. Cum nu i se dăduse pentru echiparea şi întreţinerea acestei armate decât suma de 120.000 de florini, era de crezut că, foarte curând, avea să rămână fără nici un ban, chiar înaintea scurgerii celor şase luni cât i se permisese să-şi folosească armata.

Dar Maximilian nu vedea atât de departe. Pentru el conta numai prezentul imediat. Aşa că şi-a aranjat o artilerie bună şi şi-a împărţit forţele în trei corpuri: două îndreptate spre Italia, unul care trebuia să ajungă prin Trento la Verona, celălalt, prin Carintia, la Friuli; cel de al treilea corp de armată ameninţa direct Franţa; el mărşăluia spre Besancon pentru ca, de acolo, să

lovească Burgundia.

Şi în vremea asta, ce făceau italienii? Iuliu II urmărea mişcările împăratului, bucuros că acesta se duce direct spre Veneţia. Oricât era el, papa, de pornit să elibereze Italia de „barbari”, nu-i repugna, totuşi, să profite de dificultăţile în care s-ar fi aflat Serenissima, ca să pună mâna, fără prea mult zgomot, pe provinciile pe care ea le deţinea pe nedrept - aşa pretindea el - şi care trebuiau să-i fie înapoiate Bisericii. Dorinţa lui Maximilian de a se face papă îl distra grozav pe acest sălbatic Rovere; dacă îşi închipuia austriacul ăsta că e aşa de uşor să fii papă în Italia...

Veneţia se gândea, în schimb, să abată lovitura care o ameninţa încercând o apropiere de francezi. De fapt, statele se foloseau şi ele de ajutorul unui străin contra altui străin. Era ceea ce numeau italienii *fare da sé.* Serenissima, informată prin agenţii săi despre itinerarul lui Maximilian, deşi secretul era bine păzit şi deşi el spunea tuturor că nu merge mai departe de Botzen, şi-a trimis condotierii în întâmpinarea împăratului, ca să-i bareze drumul; pe Pitigliano la Verona şi pe Alviano în Friuli. Pe de altă parte, Ludovic XII întărea Burgundia şi, acceptând mâna pe care i-o întindeau veneţienii, i l-a trimis pe Trivulzio, în fruntea a patru sute de lăncieri şi patru mii de infanterişti, ceea ce era, de altfel, foarte puţin, căci, cu toţii împreună, cei trei condotieri nu egalau forţele imperiale. Roma nu a mobilizat nimic. Deoarece nu se simţea direct ameninţat, Iuliu II s-a mulţumit doar să trimită un ambasador în întâmpinarea împăratului, ca să-i ureze bun venit, dar, mai ales, ca să-i afle mai bine intenţiile...

Dar Florenţa ce o să facă? Republica se găseşte într-o

mare încurcătură. Întotdeauna, în aşteptarea câştigătorului ea cântăreşte mai întâi şansele adversarilor, deşi cu Maximilian e foarte greu să stabileşti pronosticuri cât de cât probabile. Florenţa nu s-ar fi supărat nici dacă imperialii le-ar fi provocat ceva stricăciuni veneţienilor şi romanilor, dar ca să îmbrăţişeze cauza lui Maximilian însemna să se îndepărteze de francezi. De când cu invazia lui Carol VIII, politica Senioriei ţinea să păstreze, ori de câte ori era în cauză Franţa, un soi de neutralitate, ca să nu şi-o facă duşmană, dar nici să nu fie obligată să-i acorde ajutor militar. Aceasta era atitudinea personală a gonfalonierului, acum gonfalonier pe viaţă, Soderini, care se silea să le inoculeze demnitarilor florentini această francofilie, la care se opuneau adversarii săi.

Maximilian punea, în sfârşit, la zid Florenţa, pretinzându-i cincizeci de mii de florini drept participare la cheltuielile încoronării, în virtutea unui vechi drept imperial de mult căzut în desuetudine şi de altfel inaplicabil. Ca să verşi această sumă înseamnă să ţi-i înstrăinezi pe francezi; să n-o verşi, înseamnă să-ţi atragi mânia lui Maximilian. Cum acesta era cunoscut ca un om frivol, uşuratic, inconştient, interesul era să se întârzie răspunsul până aveau să-i cunoască intenţiile. Dacă se întâmpla să renunţe brusc la călătoria sa în Italia - şi el era foarte capabil de aşa ceva -, nu s-ar fi compromis Senioria acceptând? Cincizeci de mii de ducaţi erau bani, nu glumă. Trezoreria florentină i-ar fi plătit cu părere de rău; dar, chiar şi fără bani, o atitudine prea amicală ar fi angajat Florenţa faţă de Imperiu şi i-ar fi supărat pe adversarii acestuia.

Cum să-i afli lui Maximilian proiectele? Trimiţând pe

lângă el un diplomat inteligent, abil, subtil şi ingenios. Nu chiar exact pe lângă el - tot ca să nu se compromită; era mai bine ca acest agent informator să fie ataşat la persoana ambasadorului; ar face astfel rost de toate informaţiile pe care le obţineau şi trimişii pontificali; iar aceştia erau întotdeauna cel mai bine informaţi.

Să-l delegăm pe lângă ambasador pe Machiavelli, a propus Soderini. Este un bărbat excepţional de dotat şi a dovedit-o. Opoziţia a făcut mofturi; îl ştiau pe Machiavelli ataşat de Soderini, iar pe gonfalonier îl bănuiau că duce o politică prea personală. Nu, nu Machiavelli. A fost trimis Francesco Vettori; însă acesta s-a lăsat intimidat de Maximilian şi a anunţat Senioria că era în interesul ei să plătească imediat cei cincizeci de mii de ducaţi, altfel împăratul nu-l va mai accepta pe ambasadorul florentin. Soderini le-a răspuns oponenţilor lui Machiavelli că aşa se întâmplă dacă se ţine cont mai mult de poziţia socială a ambasadorului decât de adevăratele lui merite. Machiavelli nu s-ar fi lăsat convins atât de uşor.

Problema aceasta, pe care un guvern hotărât ar fi rezolvat-o imediat, a fost tergiversată, din adunare în adunare şi din comisie în comisie. Democraţia florentină îl suspecta pe Soderini că aspiră la „dictatură” şi-l combătea ajungând până şi la nivelul funcţionarilor săi. În cele din urmă, s-a luat hotărârea să i se transmită lui Vettori instrucţiuni precise, foarte clare, în legătură cu atitudinea sa faţă de împărat. De o să-i încredinţaţi un mesaj scris, i-a întrerupt Soderini, ar fi un lucru foarte imprudent. Discuţiile au reînceput; s-a dezbătut asupra persoanei capabile să-i transmită oral ambasadorului aceste instrucţiuni. Cum toată treaba era delicată, deoarece astfel de instrucţiuni trebuiau să rămână

secrete, era nevoie de cineva capabil să-i explice ambasadorului interesele majore ale Senioriei şi să-i traseze linia de conduită pe care trebuia s-o adopte.

Unde să găseşti un asemenea mesager, care să fie în acelaşi timp şi sigur, şi inteligent, şi abil şi capabil, care, pe scurt, să acţioneze într-o astfel de situaţie ca un veritabil diplomat - ceea ce Vettori nici nu prea era? Soderini l-a propus pe Machiavelli, foarte decis, în secret, să-l pună pe secretar, odată ajuns acolo, să stea pe lângă Vettori şi să-i încredinţeze lui adevărata misiune, lăsându-i ambasadorului doar funcţia, titlul şi orgoliul de diplomat. Lăsat singur, Vettori ar face prostii; ataşându-i-l pe Machiavelli, situaţia ar fi alta. S-a mai discutat încă, dar, până la urmă, s-a căzut de acord şi au trimis după Machiavelli.

Iată-l încă o dată pe omul nostru plecat la drum. Mai întâi, se duce la Sienna, să-l întâlnească pe ambasador; era în luna august; şi cum în decembrie împăratul nu sosise încă, porneşte spre Germania. De data asta nu mai duce cu sine, în valiză, scrisori; se ştie bine că francezii sunt în stare să-i cotrobăie pe călători, fie ei şi diplomaţi, atunci când trec prin Lombardia. Deci, nu are cu sine decât un mesaj oral, adresat lui Vettori. Să respingă, în principiu, cererea de cincizeci de mii de ducaţi; să ofere numai treizeci de mii şi să nu ajungă la cincizeci decât dacă nu se poate altfel. Dar nu o plată pe loc; vărsăminte eşalonate, care nu vor începe decât în ziua când împăratul se va afla cu adevărat pe pământul italian.

Dar reala misiune a lui Machiavelli nu se mărgineşte doar la atât. El trebuie şi să-l supravegheze pe Vettori, să-l înlocuiască, pe cât posibil, în mod discret, să discute

cu miniştrii imperiali şi, mai ales, să observe, să asculte, să privească şi să-l informeze pe Soderini de tot ce putea să afle. Obligaţia sa are, în fond, ceva de diplomat şi de agent secret. Ea este cu atât mai delicată, cu cât trebuie să-l controleze pe ambasador, să-l neutralizeze şi să-l împiedice să facă greşeli; iar dacă se întâmplă aşa ceva, să le îndrepte.

Trebuie să fii Machiavelli ca să reuşeşti să-i faci aşa ceva. Dacă el ar fi avut ambiţii vulgare, s-ar fi simţit jignit să fie mereu vioara a doua şi să asiste cum culeg alţii roadele eforturilor sale. Dar ce înseamnă pentru el un titlu, o demnitate? Ceea ce contează este acţiunea şi succesul ei. Mereu este tratat ca un mic funcţionar; bună treabă! Esenţialul e să i se încredinţeze o misiune interesantă, chiar dacă aceasta îi cere să se umilească, să fie o figură ştearsă, lucru de care alţii s-ar formaliza. Machiavelli nu ştie însă ce este vanitatea; el nu posedă decât această formă de orgoliu, activ şi dinamic, principiul energiei; vanitatea este viciul celor slabi, orgoliul e virtutea celor mari şi puternici. Bărbaţii acelor vremi nu erau deloc umili, nici modeşti, nici ipocriţi; ei erau conştienţi de valoarea lor şi, cu o oarecare mândrie, şi-o mărturiseau singuri. Pe vremea aceea nu era încă obiceiul să-ţi păstrezi poziţia făcând temenele şi arătându-te supus. Oamenii se cunoşteau bine pe ei înşişi, ştiau cât „valorau”, fie ei artişti, căpitani de mercenari sau oameni de stat. Şi, uneori, erau primii care să-şi recunoască geniul, deoarece considerau că acest geniu e un element al divinităţii ascuns în om, şi să nu-l recunoşti înseamnă să ofensezi chiar divinitatea pe care o porţi în tine. Orgoliul unui Pico della Mirandola, gata să discute cu oricine despre „tot ce se poate şti”,

orgoliul unui Michelangelo, al unui Leonardo da Vinci, al unui Cellini, reprezentau, la epoca aceea, virtutea celor puternici.

Machiavelli o avea, şi acesta era şi motivul pentru care el îşi savura destinul ironic ce-i oferea acţiune şi putere sub înfăţişarea unui subaltern. El are în mână iţele discuţiilor manevrează şi ideile şi pe oameni. Ce să ceară mai mult? Deţine şi adevărul şi puterea, dar nu şi semnele lor exterioare. Puţin îi pasă de asta. El e în stare să-şi desfăşoare talentele de mare politician; şi îi ajunge.

Şi ce călătorie minunată! Sigur că îi este frig şi de multe ori se plânge că a îngheţat tot galopând pe drumurile Nordului. Atunci când se opreşte la Geneva, suferă că trebuie să-şi petreacă sărbătorile Crăciunului anului 1507 departe de casă, de Mona Marietta, soţia sa, de copii; dar merge din descoperire în descoperire, cunoaşte popoare noi. Pe aceşti elveţieni, pe aceşti germani pe care până atunci nu-i ştia decât sub aspectul unor mercenari, îi vede acum la ei acasă, le observă obiceiurile, comportamentul, le reţine defectele şi calităţile. În numai patru zile, străbate Elveţia, de la Geneva la Constanţa, dar asta îi permite să schiţeze un tablou uimitor de exact şi de complet al structurii politice din această ţară şi, ceea ce e şi mai important, să compare situaţia Elveţiei cu cea a Franţei şi a Imperiului. A cunoscut acolo pe un locuitor din Fribourg, un om deştept şi bine informat, care l-a pus la curent cu mii de lucruri interesante. Omul acesta, care îşi cunoaşte bine compatrioţii, i-a spus că „regele Franţei are prea mulţi bani ca să te pui cu el; şi chiar dacă regele romanilor are mai puţini, nu poţi să nu-l serveşti. Oricine ştie că, atâta timp cât împăratul mai are bani, are şi elveţieni...”

Marea problemă a Confederaţiei, ca şi a Italiei, este că trebuie să menajeze în acelaşi timp şi Franţa şi Imperiul şi să rămână în termeni buni cu amândoi. La Schafhouse se împrieteneşte cu doi genovezi care se înapoiau în Italia şi care îi mărturisesc impresiile lor despre Germania. „Mi-au mai spus că oraşul lor îi plătea regelui (regelui romanilor, adică lui Maximilian) o sută cincizeci de mii de scuzi şi îi furnizau şi soldaţi; că acest principe încheiase un acord cu Fuggerii, care îi avansaseră o sută de mii de scuzi, şi că avea să încheie cu elveţienii o înţelegere, ca să-i folosească oriunde, dar nu contra francezilor.” El ascultă, îşi notează, clasează în memorie toate informaţiile şi sursele de unde le are. După genovezi, mai cunoaşte doi milanezi, „pe care i-am întâlnit la biserică”, şi apoi pe compozitorul Airege, a cărui soţie e florentină.

Machiavelli este călătorul perfect, acela care se interesează de toate, care stă bucuros de vorbă şi cu localnicii şi cu străinii întâlniţi la han. Nu numai ca să-şi îndeplinească misiunea, dar mai ales pentru a-şi satisface o curiozitate personală, care e imensă. Îşi triază informaţiile, le compară cu altele, le verifică, le corectează şi le îmbunătăţeşte. Dar nici nu se încrede în tot ce-i spun nişte necunoscuţi; când transmite Senioriei informaţii exacte şi amănunţite asupra proiectelor împăratului, are grijă să adauge că le deţine de la „un bărbat de şaptezeci de ani, pe care toată lumea îl consideră un om serios”. În felul acesta, raportând câte a aflat, se păzeşte să nu fie amăgit şi să nu-i amăgească şi pe alţii.

Obişnuieşte să fie prudent şi circumspect, ca un om ce ştie să navigheze în apele tulburi şi agitate ale politicii

interne florentine. Ştie cât de necesar este să fii precaut. Trebuie să te fereşti de toată lumea. Aşa cum a presupus, când a trecut prin Lombardia l-au percheziţionat, l-au dezbrăcat şi l-au scotocit, cu toată indiscreţia, iar scrisorile pe care le avea cu el i-au fost citite şi apoi rupte în bucăţele. De unde se vede că e nevoie să ai o bună memorie. La curtea împăratului îl aşteptau alte tracasări poliţieneşti, dar, desigur, era pregătit. Nimic din răutatea oamenilor nu-l va mai surprinde, şi acum e în stare să se apere. Dar, ca să spunem drept, chiar funcţia lui umilă de secretar al lui Vettori îi permitea să treacă neobservat şi să audă lucruri care, probabil, n-ar fi ajuns niciodată la urechile ambasadorului. Un trimis din Savoia, pe nume Disviri, considerându-l pe Machiavelli un camarad, i-a făcut nişte confidenţe preţioase. „Tu vrei să afli într-o clipă”, îi spune Disviri, „tot ceea ce am aflat eu cu greu în două luni; aici trebuie sau să fii informat de hotărârile ce se iau, sau să tragi tu concluzii din pregătirile ce se fac. Primul caz e un lucru greu, pentru că naţia asta de oameni e foarte ascunsă, si împăratul e, în ceea ce face, foarte discret; el, atunci când vrea să-şi schimbe locul, nu trimite emisari înaintea sa, ci doar când se află pe drum, ca să nu ştie nimeni unde vrea să meargă.”

În ciuda misterului caic înconjoară acum mişcările împăratului, mister care, pe bună dreptate, irită şi neliniştește Italia, Disviri a aflat unele lucruri interesante, pe care i le-a împărtăşit noului său prieten. „Cât despre pregătiri, ele par să fie uriaşe; vin trupe dintr-o mulţime de părţi; sunt desfăşurate pe spaţii largi, şi trebuie să ai spioni peste tot ca să poţi cunoaşte exact ce se întâmplă. Ca să nu greşesc prea mult, tot ce pot să-ţi spun sigur e

că împăratul se pregăteşte să organizeze trei căi de atac; una spre Trento, alta spre Besanşon, de unde va ataca Burgundia, şi, în sfârşit, cea de a treia spre Carabassa, unde va ajunge trecând prin Friulì. După aranjamentele făcute în ultima Dietă, se va duce cu o mulţime de trupe la Constanţa; trupele vor fi îndată dispersate prin împrejurimi; şi, în ultimă analiză, pot să te asigur că va executa mari manevre, cu rezultate foarte importante, deoarece ele vor hotărî pacea sau războiul între cei doi regi.”

Pacea sau războiul? E ceea ce trebuie ştiut exact, înainte de a se angaja; oricum nu se va accepta o intervenţie decât în ultima clipă, atunci când nu se va mai putea face altfel. Machiavelli, sosit la Botzen, e nerăbdător să-l vadă pe Maximilian; încă un personaj de adăugat la galeria sa de „celebrităţi”.

Maximilian e mult mai puţin impresionant decât Cesare Borgia, cu ardoarea lui tristă, sau decât Iuliu II, cu furiile şi bombănelile lui. Are multă prestanţă, e voinic, deşi e destul de urât; un bărbat interesant, care place, amabil şi primitor. Este un Habsburg tipic, cu nasul mare, cu buza de jos groasă, cu bărbia puternică. Dacă ar avea timp să discute despre tactică şi strategie, Machiavelli şi împăratul şi-ar descoperi repede o pasiune comună: arta războiului; numai că această artă Maximilian vrea s-o practice aşa cum o face un cavaler de modă veche, pe când Machiavelli, în privinţa asta, e foarte modern. Maximilian e încă partizanul marilor şarje de cavalerie, al operaţiunilor spectaculoase; lui îi place la război latura teatrală şi de legendă, ar vrea ca totul să semene a basm cu zâne, să semene cu poemele medievale şi cu romanele cavalereşti. Totuşi, s-ar putea discuta în mod

util cu el şi despre cele mai potrivite formaţiuni de luptă, şi despre utilizarea artileriei, şi despre avantajele aduse de muntenii din Appenzell şi de cei din Grisons.

Dar, vai, el mai trebuie să vorbească şi despre bani; ăsta e şi motivul pentru care au venit ambasadorii. Şi împăratul nu aşteaptă altceva de la florentini. Pentru el, aceşti toscani nu sunt decât nişte comanditari, ca Fuggerii din Augsburg sau bancherii din Bruges şi Anvers; nimic mai mult. De altfel, nu Machiavelli e acela care vorbeşte, ci Vettori. Secretarul, care l-a instruit bine pe patronul său, se mulţumeşte doar să privească, să asculte, să-i urmărească împăratului fizionomia şi să reţină câte ceva bun din tot ce spune, din tot ce ascunde şi din tot ce nu spune. Ca de obicei, Maximilian e îmbrăcat somptuos, ca un om pentru care banul nu preţuieşte prea mult şi care, atunci când l-a căpătat, se grăbeşte să-l cheltuiască, de parcă i-ar frige degetele. În felul ăsta prea departe n-o să ajungă. Din cele şase luni de război consimţite de Dietă, trei s-au şi scurs deja; dacă vrea să-i reuşească ceva până nu trece termenul, trebuie să se grăbească.

Intrarea lui Maximilian în Trento a avut loc cu mare pompă. Ca şi cum ar fi fost deja încoronat împărat, înaintea sa mergea un purtător al săbiei sale, scoasă din teacă. Se duce la Dom, precedat de heralzi, şi acolo, în timpul slujbei, episcopul de Gurk, Mathias Lang, cancelar imperial, pronunţă un discurs semnificativ, în care spune că împăratul, în Italia, nu urmăreşte altceva decât să ajungă la Roma, unde trebuie să primească, din mâna Sfântului Părinte, coroana. Însă, din păcate, faptele contrazic aceste afirmaţii. Trupele sale înaintează în Italia şi devastează totul în drumul lor. Cele

Şapte Comune vicentine, tributare Veneţiei, tocmai fuseseră cucerite de cavaleria sa. Margraful de Brandemburg ameninţase Roveredo şi, când să-l ocupe, nu se ştie din ce motiv, s-a întors din drum.

Cum să prevezi în ce fel vor decurge mai departe operaţiunile? Armata imperială execută o serie de marşuri şi contramarşuri care l-ar zăpăci şi pe cel mai atent observator. O face oare intenţionat, ca să-i deruteze pe spioni? Sau numai pentru că Maximilian provoacă dezordine în tot ce atinge şi pentru că pretenţiile sale de a conduce personal armata strică toate planurile generalilor? Dar au şi ei vreun plan? Te cam îndoieşti de asta, văzând incoerenţa manevrelor pe care le fac. Şi totuşi înaintarea lor e rapidă şi atacurile au efect. Dacă, în loc să umble de colo până colo după cum îi dictează fantezia, şi-ar exploata avantajul, i-ar pune pe veneţieni în mare încurcătură. Aşa a făcut la Cadora, când, cu cei unsprezece mii de pedestraşi şi patru sute de cavaleri bine înarmaţi, a cucerit-o şi, după aceea, deodată nu s-a mai interesat de ea şi a pornit-o spre Innsbruck. Iată ce înseamnă să duci lipsă de bani! Nemaiavând nici un florin cu care să plătească soldele, a plecat la bancherii din Triest să-şi amaneteze bijuteriile; dar, în acest timp, veneţienii au contraatacat şi Alviano a recucerit Cadora.

Aşa că, fie din neglijenţă, fie din uşurinţă, poate chiar şi din lipsă de bani, Maximilian pierdea, puţin câte puţin, tot ceea ce câştigase. Mercenarii din Grisons l-au părăsit, pentru că nu erau destul de bine plătiţi; asta înseamnă două mii de oameni mai puţin şi, urmându-le exemplul supărător, restul trupelor elveţiene, pentru acelaşi motiv, s-au împrăştiat. Şi acum, ce să mai facă el cu oastea

nenorocită pe care i-a dat-o Dieta? Dacă statele germane nu-i oferă mai multe trupe, el n-o să reuşească niciodată nimic. Copleşit de grija banilor, e incapabil să-şi exploateze succesele, pentru că acum veneţienii au mai mulţi soldaţi decât el şi, cu resursele lor infinite, pot să-i înroleze pe cei mai renumiţi căpitani, cu regimentele lor cele mai bune. Obligat să facă socoteli - ceea ce detestă -, Maximilian va mai apela o dată la generozitatea supuşilor. Convoacă la Ulm o nouă Dietă şi, părăsindu-şi armata la Trentino încurcată cu veneţienii, pleacă să ceară subsidii principilor şi episcopilor.

Vettori şi Machiavelli au rămas la Innsbruck. Aşteaptă să vadă ce va urma. Şi ce o să iasă din toate astea? Maximilian pare foarte hotărât să continue lupta cu veneţienii şi cu francezii. Şi, în acest caz, cum se va termina războiul? Machiavelli, care a comparat forţele combatante şi i-a cântărit fiecăruia şansele, constată că, dintre cele două armate, nici una nu a obţinut vreun rezultat hotărâtor. Dar, pe de altă parte, împăratul are în spatele său Germania; şi asta constituie un sprijin imens. Dacă, în loc să se zgârcească, Germania se resemnează să facă atâtea cheltuieli, câte să ajungă pentru operaţiuni profitabile, veneţienii şi francezii s-ar putea trezi într-o situaţie proastă. Şi Machiavelli conchide: „Germania e puternică; dacă vrea să câştige, poate. Dar vrea?” într-un cuvânt, ar accepta ea toate riscurile politicii lui Maximilian?

Ca să afle asta, ar fi interesant de mers la Ulm; să-i asculte pe principii germani, să le urmărească deliberările, să ghicească, după atmosfera care domneşte în Dietă, care este opinia publică şi ce ar fi dispuşi să facă reprezentanţii statelor germane. La

Innsbruck nu capătă decât prea puţine informaţii, contradictorii sau chiar eronate. Nerăbdător să afle *pe loc* ce se petrece, Machiavelli îl presează pe Vettori să plece la Ulm. Dar Vettori e bolnav. Asprimea iernii germane nu i-a priit acestui florentin. Perspectiva de a umbla iar pe drumuri nu-l prea încântă; de când se ţin pe urmele împăratului, au vagabondat deja destul. Vettori preferă ca Machiavelli să plece singur; iar secretarul, în ceea ce-l priveşte, nu pare deloc supărat să se ducă fără „patronul" său, deşi acesta, destul de îngăduitor, l-a lăsat mereu să redacteze toate scrisorile şi să îndeplinească toate funcţiile de ambasador, cu excepţia ceremoniilor oficiale.

Senioria, întrebată, aprobă; ea chiar o să-i expedieze tot ceea ce îi trebuie pentru a face această călătorie, fiindcă Machiavelli, o dată mai mult, se plânge că are punga goală. „Machiavelli are mare nevoie de bani", se poate citi la sfârşitul tuturor scrisorilor semnate de Francesco Vettori - şi din asta se şi vede cine le-a scris, chiar şi din insistenţele cu care aşa-zisul Vettori cere ca el să-i rămână alături. („Pentru nimic în lume nu cred că va trebui rechemat; rog pe senioriile voastre să-i permită să stea cu mine până ce vom termina toată treaba, pentru că prezenţa lui aici e necesară... Sunt convins că, în orice împrejurare, din dragoste pentru Republică, nu s-ar da înapoi dinaintea nici unei greutăţi sau primejdii".)

În momentul când să pornească la drum, Machiavelli primeşte de la Ulm înştiinţarea că prezenţa trimişilor florentini nu este, pentru moment, dorită. Fără îndoială, Maximilian se teme de ce ar putea relata ambasadorii guvernelor respective dacă asistă la şedinţele Dietei sau dacă ar afla direct ceva. Diplomaţii sunt deci anunţaţi să

rămână, până la noi ordine, la Innsbruck. Exasperat de această întorsătură, Machiavelli ar ignora bucuros interdicţia. De ce să nu se ducă incognito la Ulm? Sigur că nu se poate resemna să-şi piardă vremea la Innsbruck, între munţii aceştia copleşitori care îl indispun, pentru că el nu iubeşte natura sălbatică, aşa cum nu iubeşte nici arta; pe când la Ulm poate să se decidă soarta Italiei. La urma urmelor, o Dietă e ca un conciliu; întâlneşti acolo o mulţime de personalităţi interesante, afli de peste tot veşti, simţi cum bate însăşi inima „marii politici”, politica europeană, vezi cum se face istoria, istoria vie, palpitantă şi nu cea inertă si uscată din cărţi, ca plantele dintr-un ierbar.

Vettori îl sfătuieşte să fie prudent. Este prea cunoscut pentru ca prezenţa sa să nu fie remarcată. O deghizare? Poliţia l-ar descoperi repede. Cu figura lui fină de florentin, delicată şi subtilă, n-ar trece neobservat. Resemnându-se, Machiavelli se mulţumeşte atunci să culeagă zvonuri. „Se spune că...” Astea sunt noutăţile războiului care merge mai departe, cu şanse schimbătoare; sunt ecourile deliberărilor de la Ulm, ceva nesigur, imprecis, exasperant. Cum să-ţi formezi o vedere de ansamblu din nişte elemente incomplete, cum să ajungi să cunoşti exact evenimentele, ce concluzii să tragi, ce să prevezi? Pe măsură ce lunile trec, nehotărârea creşte. Cu alternanţele sale între victorii şi insuccese pentru ambii adversari, războiul se tărăgănează şi se lungeşte. Cu nişte cheltuieli enorme, cu pedestraşii săi germani lacomi, cu ambiţioşii săi căpitani de mercenari, cu risipa şi distrugerile fără rost, războiul trenează. Şi, pe măsură ce lunile trec, Maximilian vede cum Germania devine tot mai surdă la

cererile sale de subsidii; Veneţia, pe de altă parte, constată că ajutorul francez rămâne tot un lucru neînsemnat şi îi e foarte teamă că, în toată treaba asta, a făcut pur şi simplu jocul francezilor, fără nici un avantaj pentru ea. N-ar fi poate mai economicos să se încheie pace?

Pacea o doreşte şi Maximilian. Însă o pace fără victorie ar fi ceva umilitor pentru amorul său propriu. Un armistiţiu? Asta ar fi altceva. De fapt, un armistiţiu pe trei ani, aşa cum discută acum plenipotenţiarii împăratului cu cei ai Serenissimei, ar fi exact ca o pace. S-ar putea, deci, consimţi la aşa ceva, fără reţineri şi fără prea multe scrupule. „Am mai aşteptat încă o zi, înainte de a expedia această scrisoare”, scrie Machiavelli Senioriei, „ca să văd dacă nu mai aflu ceva noutăţi de la conferinţa pentru armistiţiu; am auzit ieri-seară că acesta a fost încheiat pe o perioadă de trei ani, între împărat pe de o parte, şi veneţieni şi francezi pe de alta, ca şi între respectivii lor aliaţi dar numai cei din Italia, pe care fiecare din părţi se obligă să-i numească în următoarele trei luni de la semnarea armistiţiului. Se pretinde că s-a vorbit doar despre aliaţii italieni, evitându-sc numele ducelui de Gueldro. Armistiţiul a fost făcut public în tabăra germană, şi s-a dat asigurarea că el nu a fost încheiat decât între germani şi veneţieni şi aliaţii lor, fără să fie menţionaţi francezii.”

Era adevărat, francezii nu fuseseră consultaţi. Fără îndoială că veneţienii se temeau că aliaţii lor de dincolo de munţi, care erau mai puţin interesaţi să fie pace, pentru că războiul nu avea loc pe pământul lor, n-or să se supună armistiţiului. Şi însuşi Maximilian, care avea nişte socoteli de încheiat cu Ludovic XII, înţelegea să-şi

rezerve, în felul acesta, dreptul de a acţiona liber împotriva Franţei. Indignaţi că au fost ţinuţi departe de negocieri şi de semnarea armistiţiului, francezii s-au supărat tare pe Serenissimă. Poate că tocmai asta şi spera Maximilian; să-i despartă pe aliaţi. El ştia bine că Ludovic XII nu avea să ierte niciodată o asemenea ofensă şi, de fapt, începând din acel moment, Franţa rupând legăturile de prietenie cu Veneţia, avea să urmeze o politică anti-veneţiană, care avea să culmineze cu Liga de la Cambrai, concepută la instigarea papei pentru distrugerea Veneţiei.

Cât despre Florenţa, ea ieşea din această periculoasă aventură fără pierderi. Graţie abilităţii lui Machiavelli, care făcuse să treneze cât mai mult lucrurile, cu discuţii nesfârşite asupra revendicărilor împăratului, reluând ceea ce fusese deja hotărât, şi sâcâindu-i mereu pe germani cu problema valorii ducaţilor ce trebuiau plătiţi, căci zicea că nu sunt toţi de aceeaşi „greutate”, Florenţa a putut să evite furtuna ce se dezlănţuia dinspre o tabără şi dinspre cealaltă. Cu împăratul nu o rupsese nici un moment; simpatie pentru veneţieni nu arătase niciodată; de altfel, îi detesta, şi ar fi fost fericit să-i vadă desfiinţaţi; nu se compromisese favorizând Franţa, în ciuda angajamentelor sale anterioare şi a francofiliei lui Soderini; pe scurt, o luase pe ocolite, ceea ce probabil că nu era prea elegant, dar, în definitiv, acest lucru fusese destul de profitabil, pentru că o ajutase să-şi păstreze independenţa şi să se ţină departe de conflict.

Obţinând aceste rezultate, ambasadorul florentin se grăbea să se întoarcă acasă. Machiavelli şi-ar fi prelungit bucuros şederea în Germania, lucru atât de instructiv pentru el, dar era bolnav - suferea de calculi renali - şi-i

lipsea, în ţara asta sălbatică, îngrijirea Monei Marietta, draga lui nevastă. De altfel, Marietta îi trimitea scrisori emoţionante, tandre şi duioase, care îi sporeau tristeţea şi nostalgia, dorul de ţară. Aici ar mai fi avut destule lucruri de aflat, în ţinutul acesta pe care nu-l cunoştea decât la suprafaţă; nu-i trecuse până atunci niciodată pragul dincolo de Botzen şi Innsbruck. Cu ce pretext să rămână departe de Florenţa? Odată pacea încheiată, ambasadorilor nu le rămânea decât să se înapoieze cât mai curând.

Cele şase luni petrecute departe de ai săi fuseseră pentru el foarte fecunde în cunoştinţe de tot felul. Machiavelli nu pătrunsese până în inima Germaniei, dar întâlnise germani peste tot şi de toate condiţiile. Cunoştea deci bine acest popor, şi portretul pe care avea să-l facă, mai târziu, din toate amintirile şi însemnările sale va fi extraordinar de viu şi de exact. De cum s-a înapoiat la Florenţa, şi-a depus la Seniorie raportul; depeşele sale, atât de interesante, atât de amănunţite şi de subtile, scrise cu aceeaşi cerneală şi cu aceeaşi însufleţire, fie că purtau semnătura sa, fie pe a lui Vettori, sunt completate de acest *Rapporto delle cose della Magna.* Mai târziu, el va întregi acest raport cu un „portret”, în paralel, al celor văzute în Franţa: *Ritratto delle cose dell 'Al magna.*

Sigur că n-o să-l uite nici pe Tacit, nici pe Cezar, dar descrierea pe care o face germanilor moderni e plină de viaţă, de profunzime şi bogată în observaţii de o fină psihologie. Este cu totul altceva decât jurnalul de călătorie al lui Vettori, care dezvăluie mediocritatea acestui ambasador, atras numai de aventuri picante şi amator de anecdote fără perdea. În timp ce „patronul”

se delectează cu astfel de mizerii, Machiavelli, subalternul, strânge informaţii despre germani, lucru cu atât mai uimitor cu cât nu le cunoaşte limba şi nu stătuse la ei decât şase luni; ba o parte din timp şi-l petrecuse în Elveţia, în câteva zile a înţeles atât de bine Confederaţia, încât tabloul pe care ni-l prezintă este considerat, chiar de către istoricii elveţieni moderni, drept unul excelent. Germania e mai complexă, dar Machiavelli a sesizat marile ei trăsături de caracter. O zugrăveşte în linii largi şi-i sintetizează şi prezentul, şi viitorul. Ne înfăţişează şi un portret al germanului, în general, şi modul său de viaţă, lucrare ce ar face cinste istoricului celui mai avizat.

Şi, de altfel, nu o face lipsit de simpatie, deoarece în ţara asta există multe lucruri care îi plac, şi mai ales însuşirile soldaţilor săi. Autorul *Artei Războiului* observă cu plăcere ce cai buni are cavaleria germană şi cât de bine este ea înarmată; şi chiar dacă în ciocnirile ei cu călăreţii italieni sau francezi e pusă, în general, în inferioritate, asta se întâmplă nu pentru că îi lipseşte bravura, ci pentru că foloseşte şei prea mici, fără apărători şi fără oblânc; amănunt tehnic pe care ochiul său perspicace l-a remarcat imediat. Acest lucru face ca la prima ciocnire călăreţul să fie aruncat din şa. Infanteriştii, da, aceştia sunt bărbaţi frumoşi, „cu totul deosebiţi de elveţieni, care sunt mărunţi, urâţi şi murdari”. În sfârşit, face aprecierile cele mai exacte şi mai judicioase asupra alcătuirii politice a Germaniei; asupra puterii comunelor, asupra indisciplinei principilor şi asupra resurselor sale financiare. Despre împărat spune: „Nu există şi n-a existat vreodată, cred, un principe mai risipitor; ceea ce îl face să fie mereu în nevoie şi, în orice situaţie s-ar găsi, să nu aibă niciodată

bani destui. Firea lui este extrem de nestatornică. Vrea azi ceva, iar mâine nu mai vrea. Refuză părerile altora, dar crede ce-i spun toţi; doreşte ceea ce poate avea şi îl dezgustă ceea ce nu poate să obţină. De aici, hotărârile contradictorii pe care le ia în orice moment. Pe de altă parte, are o fire extrem de bătăioasă; ştie să folosească şi să ţină în ordine o armată, să impună disciplina şi echitatea; ştie să înfrunte, ca oricare altul, oboseala cea mai extenuantă; e plin de curaj în faţa primejdiei şi, ca şef, nu e mai prejos decât oricare comandant al timpului său.”

Înţelegem ce înseamnă o asemenea laudă din gura lui Machiavelli. De altfel, Maximilian nu-şi spusese încă ultimul cuvânt şi, în ciuda armistiţiului de la 6 iunie 1508, doar cu atât pacea nu era garantată în Italia.

12. Coaliţii si concilii

Armistiţiul încheiat pentru trei ani a durat şase luni. În decembrie 1508, războiul a reînceput. De data asta, sufletul şi organizatorul lui a fost Iuliu II. Politicianul acesta genial vroia să scape Italia de toate ingerinţele din afară şi, paradoxal, ca să-şi atingă scopul apela singur la armatele străine, stimula poftele şi ambiţiile statelor rivale, invitându-le astfel la un conflict ale cărui consecinţe, îşi spunea el, trebuie să fie dezastruoase pentru beligeranţi. Atunci când Franţa şi Imperiul se vor

istovi de tot, bătându-se între ele, vor fi prea slabe ca să mai ameninţe Italia şi de acest răgaz el, Iuliu II, va profita ca să realizeze, sub dominaţia Sfântului Scaun, această unitate a Italiei la care visa.

Pentru moment, ne aflăm doar în preliminarii, când părea că e mai urgent ca acest papă războinic să scape mai întâi de statele italieneşti, care s-ar fi opus proiectului său, şi abia după aceea să-i izgonească pe „Barbari”; rândul Barbarilor venea mai târziu, după ce avea să termine cu Veneţia.

Ea era marea inamică a lui Iuliu II, pentru că stăpânea nişte provincii pe care Sfântul Scaun le considera ca trebuind să-i aparţină lui, şi pe care Veneţia refuza cu încăpăţânare să i le cedeze. Pe veneţieni numai cu forţa avea să-i scoată de acolo. Dar Veneţia avea un specific al ei: era puternică şi intransigentă. Datorită situaţiei sale geografice care îi îndrepta destinul spre mări şi spre aventuri peste graniţă, prin vocaţia ci de negustor şi de cuceritor, ea se ţinea întotdeauna departe de „armonia” italiană. Era, deci, necesar să fie doborâte de urgenţă puterea şi semeţia Serenissimei, chiar dacă pentru asta ar fi fost nevoie de ajutorul detestaţilor „Barbari”, pe care după aceea, când nu avea să mai fie nevoie de ei, să-i arunce peste graniţă.

Dar acum ajutorul lor era indispensabil. Roma singură, contra Veneţiei, nu putea face nimic. De aceea tolerase Iuliu II ambiţiile lui Maximilian, cu toată aroganţa cu care îşi revendica el tiara, pentru că, pur şi simplu, Imperiul constituia instrumentul victoriei asupra Veneţiei. Aşa că armistiţiul din 1508 îl cam nemulţumise, pentru că Serenissima rămânea puternică şi ameninţătoare. Neastâmpăratul pontif se gândea, deci, la o redeschidere

a ostilităţilor, dar de data aceasta cu mai multe şanse de succes. Deoarece Veneţia era prea puternică pentru ca un stat singur s-o poată învinge, el va strânge o coaliţie a tuturor adversarilor ei - la nevoie ar şi crea-o - şi ar îndrepta asupra Veneţiei toată ura, toate ranchiunele, toate poftele pe care, cu multă dibăcie, le va trezi în inimile celorlalţi bărbaţi de stat.

Această coaliţie, care va reuni, temporar, Imperiul, Franţa, Spania şi Sfântul Scaun împotriva Reginei Adriaticii, va fi faimoasa Ligă de la Cambrai. Maestru în prefăcătorii, Iuliu II se ferise să spună că inamicul lor comun era Veneţia. Se aliau doar, spunea el, cu scopul de a organiza o mare cruciadă. Adversarul împotriva căruia Europa unită trebuia să pornească lupta erau turcii. Acest lucru permitea să fie organizate escadre şi să se combine acţiuni pe mare, care urmăreau să lovească Veneţia în punctul ei forte: flota. Membrii coaliţiei, dacă îşi ţineau, totuşi, ascunse proiectele faţă de cei care nu participau la ea, deja se puseseră de acord asupra scopului războiului şi al împărţirii prăzii. Imperiul urma să primească provinciile pe care le atacase cu un an mai înainte:

Friulì, Verona, Padova şi Vicenza. Spania, coastele Adriaticii de pe lângă regatul Neapolelui. Franţa îşi va opri pentru sine ducatul Milano, Bergamo, Brescia, Cremona. Restul îl va lua Iuliu II - în aşteptarea recuceririi de la aliaţi a prăzii pe care le-o ceda.

Cu ocazia acestei coaliţii, vechii adversari se împăcaseră. Regele Franţei se îmbrăţişase cu regele Spaniei, Ludovic XII acceptase ca trupele sale să mărşăluiască alături de cele ale lui Maximilian. Franţa uita de pretenţiile acestuia asupra Neapolelui şi de

ostilitatea sa tradiţională faţă de Imperiu. Toată lumea ştergea vechile vendete cu buretele, uita şi de necazurile îndreptăţite, numai ca să colaboreze la această operă salutară: distrugerea Veneţiei. De altfel, papa nu neglija nici să se folosească de fulgerele Bisericii: a lansat excomunicarea împotriva Serenissimei şi a eventualilor ei aliaţi şi a acordat deplină iertare de păcate tuturor acelora care aveau să lupte contra ei, autorizându-i chiar să-i reducă la sclavie pe veneţieni, dacă doreau să facă acest lucru - şi dacă puteau.

Dar Veneţia nu era chiar atât de uşor de învins cum îşi închipuiau membrii coaliţiei. A fost nevoie de toată înflăcărarea lui Iuliu II - până şi de colaborarea forţelor naturii, deoarece trăsnetul distrusese fortăreaţa Bresciei şi aruncase în aer depozitul ei de praf de puşcă - pentru ca să poată aduce Serenissima la o înţelegere. Dar senatul veneţian şi-a luat sarcina să-i învrăjbească între ei pe aliaţi şi să realizeze păci separate, în aşa fel încât să semene discordie în tabăra inamică.

Poziţia Florenţei era una delicată. Solicitată de papă, care, când cerea ceva, nu admitea nici refuz şi nici ezitări, de Franţa, aliata tradiţională a Toscanei, şi de Maximilian, care, cu această ocazie, înţelegea că trebuie să redeschidă discuţiile pentru cei cincizeci de mii de ducaţi, Republica nu se prea hotăra. Ea îi detesta pe veneţieni şi avea cel mai mare interes să vadă distrusă puterea acestei concurente, atât în comerţul intern cât şi în cel extern, dar îşi spunea, pe drept cuvânt, că aliaţii puteau să-şi bată adversarul şi fără ca ea să se bage. Poziţia cea mai avantajoasă era neutralitatea; aşa că se silea să treacă neobservată, pentru a evita să ia o hotărâre; iar când era prea tare presată, pretindea că

războiul cu Pisa îi reclamă toate forţele militare şi că nu poate să renunţe la nici un regiment, chiar şi în vederea unui scop atât de nobil ca cel al unei cruciade contra Veneţiei.

Aşa şi era. Războiul cu Pisa, care se prelungea de atâţia ani, nu ajunsese încă la nici un rezultat. Ca să spunem drept, nici Republica nu se omora prea mult; şi lucrurile rămăseseră ca pe vremea eşecului lui Vitelli. Ocazia pierdută atunci când s-ar fi putut cuceri oraşul prin breşa făcută în zidul de apărare nu se mai ivise a doua oară. Pisanii consolidaseră întăriturile, le dublaseră cu încă o linie interioară de apărare; iar rolul Florenţei se mărginea acum doar la o blocadă, cam iluzorie, care nu-i împiedica pe pisani să se aprovizioneze şi să comunice, cum doreau, cu cei de afară. Câmpul de luptă al Pisei sfârşise prin a fi un fel de teren de antrenament, unde tinerii recruţi şi miliţiile florentine mergeau să facă exerciţii de luptă şi să-şi încerce forţele în mici încăierări fără importanţă. Era cu atât mai greu să ajungi la o soluţie cu cât, de la invazia lui Carol VIII, francezii interveneau în treburile Pisei, fie ca să o protejeze, fie pentru a acorda florentinilor câte un ajutor militar precar, pe bani foarte mulţi.

Dacă nu se punea ordine, lucrurile puteau continua astfel la nesfârşit. Activitatea militară a lui Machivelli comporta, în afara organizării miliţiei, şi un plan de operaţiuni contra Pisei. El îl concepuse pe vremea lui Paolo Vitelli şi a lui Vitellozzo, acum morţi amândoi, şi examina şansele care existau de a-i termina pe pisani. Din momentul acela - şi lucrurile durau de aproape zece ani -, el nu mai avusese timp să se consacre în întregime acestei probleme.

Misiunea sa pe lângă Ludovic XII şi Caterina Sforza, lunile petrecute alături de Cesare Borgia şi de Iuliu II, în sfârşit, ambasada în Germania, îl ţinuseră mult prea mult departe de Florenţa ca să se poată ocupa de o treabă atât de grea ca înfrângerea pisanilor. Nimeni altul în afară de el nu ar fi fost în stare s-o ducă la bun sfârşit. Membrii Senioriei erau prea ocupaţi cu politica, în special cea internă, ca să le mai rămână timp să se gândească şi la pisani. Comandantul miliţiei, călăul Don Michele, avea doar calităţi de plutonier major, şi nu de general. Florenţei îi era, de obicei, teamă de oricine ar fi putut aspira la dictatură; ceea ce o făcea să nu aibă încredere în comandanţii valoroşi şi să-i prefere pe cei mediocri de care nu avea de ce să se ferească; oamenii de geniu, ambiţioşi, ar fi compromis hegemonia salutară a mediocrităţii. Însuşi slabul Soderini era uneori acuzat că pregăteşte „tirania”; bietul om, cinstit, era cu totul incapabil de aşa ceva şi, în afară de asta, avea prea multă conştiinţă şi prea mult respect faţă de Constituţie ca să încerce o lovitură de stat. Lui Machiavelli i se iertau talentul şi reuşitele pentru că era recunoscut ca un om lipsit de orice ambiţii personale; în plus, ca precauţie, era menţinut cu multă grijă în posturi de subaltern, unde se dovedea util şi nu prezenta nici un pericol. Democraţii se mai formalizau de ataşamentul său faţă de Soderini şi-i acuzau pe amândoi că, printr-o vinovată asociere între geniu şi prestigiu, înfruntau egalitarismul.

Miliţia florentină, datorită organizării făcute de Machiavelli, era acum capabilă să se comporte onorabil pe orice câmp de bătaie. Deoarece treburile cu Maximilian fuseseră puse la punct, el era acum gata să-şi consacre noul său timp liber războiului cu Pisa.

Binevoitoare, Senioria i-a permis să se ocupe de asta, cu condiţia, bineînţeles, să nu pretindă să fie ajutat, ci să izbutească prin propriile sale mijloace. Birourile aveau cu totul alte griji. Totul mergea, deci, foarte bine, Machiavelli fiind din acei oameni de acţiune care suportă greu obstacolele, puse sub pretext de control, din partea unor incapabili şi a unor imbecili. Războiul nu este o treabă pentru democraţi; Machiavelli ştia bine asta, el care fusese unul din „comisarii armatei” trimişi de Seniorie ca să-i supravegheze pe Vitelli. Vitellii trădaseră - probabil - şi suspiciunile Senioriei erau legitime, dar Republica putea să se arate la fel de bănuitoare, la fel de chiţibuşară, la fel de exasperantă şi faţă de un bun şi fidel slujitor al ei. Dându-i mână liberă, demnitarii florentini îi satisfăceau astfel dorinţa cea mai arzătoare. Sigur că îi lăsau şi răspunderea unui eventual eşec. Ei bine, n-avea să fie nici un eşec; va reuşi acolo unde dăduseră greş atâţia condotieri celebri.

Niciodată n-a mai alergat el atâta ca atunci. Era într-adevăr vorba să înroleze cât mai mulţi oameni, să formeze o artilerie capabilă să dărâme fortificaţiile Pisei, şi să se îngrijească de cazarea şi aprovizionarea unei armate întregi, atunci când nici nu exista măcar un birou de recrutare, darămite un serviciu de intendenţă. Trebuia să organizeze totul singur, în ciuda rezistenţei, mai mult sau mai puţin făţişe, a primarilor, a neglijenţei birourilor, a indiferenţei „serviciilor” care lăsau toată treaba pe spinarea lui. Se împărţea peste tot, când ici, când colo, în căutare de praf de puşcă, de furaje, veghind la buna întreţinere a armamentului, urmărind transporturile cu provizii şi expedierea de întăriri. Îl găseşti pe front, unde dirijează operaţiunile, şi în spate, unde face muncă de

administraţie. Supraveghează construirea de bastioane, verifică poziţia exactă a tunurilor, îi instruieşte pe ofiţeri cum să-şi dispună cât mai bine batalioanele ca să fie mai puţin vulnerabile, dar şi întreţine, fără încetare, o corespondenţă plină de tact cu Franţa, care se nelinişteşte când vede că reîncep ostilităţile împotriva Pisei. Trebuie să fie, în acelaşi timp, şi diplomat şi inginer, recrutor şi asediator de cetăţi. Inventează stratageme. Descoperind, într-o zi, că cel mai bun mijloc de a înfometa Pisa şi de a o obliga să se predea este de a „tăia” râul Arno, îl pune pe Antonio de San Gallo, marele arhitect, să construiască un baraj care să-i abată apele.

Surprinşi de rapiditatea cu care este condus acum războiul, pisanii se sperie şi cer pace. Tot Machiavelli, acest factotum al administraţiei florentine, este acela care va merge la Piombino, să discute cu plenipotenţiarii. E vorba, într-adevăr, să vadă dacă pisanii chiar intenţionează să încheie pace, sau nu vor decât să câştige timp, angajându-se în nişte false negocieri. Dar se pare că pisanilor le-a ajuns cuţitul la os. Nemaiavând de aşteptat nici un fel de ajutor de la Lucea, părăsită de statele europene, prinse acum în războiul contra Veneţiei, Pisa este, într-adevăr, încercuită şi ameninţată să moară de foame. Trupele ei, compuse din miliţii orăşeneşti, ajunse la capătul puterilor, nu mai puteau spera la ajutoare.

Totuşi, pisanii înţelegeau să-şi negocieze capitularea. La început, s-au oferit să cedeze florentinilor împrejurimile, ca să-şi păstreze oraşul fortificat. Machiavelli, indignat, le-a întors spatele. Ce, îl luau drept copil? Observase că între plenipotenţiarii pisani nu exista un acord deplin. Unii din ei reprezentau oraşul; ceilalţi,

regiunea înconjurătoare; aceştia din urmă se opuneau, desigur, intenţiei orăşenilor de a-i sacrifica, fără părere de rău, pe rurali. Numai să nu fi fost totul decât o comedie, destinată să-i înşele pe florentini.

De două ori, Machiavelli a întrerupt tratativele, ca să încalece pe cal şi să părăsească Piombino; de două ori, pisanii l-au reţinut, chiar când se afla în şa, rugându-l să-i asculte. El nu avea timp de pierdut cu discuţii de pomană. Era aşteptat la Florenţa, şi era nerăbdător să vadă ce se petrecea, mai ales, pe câmpul de luptă; ce prostii s-or fi făcut în lipsa lui. După aceste două încercări de a pleca, pisanii o tot lungeau. Atunci a pornit în galop, hotărât să nu se mai lase reţinut. Pisa va trebui să priceapă că era forţată să capituleze fără condiţii. Câteva zile mai târziu, el s-a dus să-i ia la rost pe brutarii din Pistoia care întârziau să expedieze pâinea promisă, apoi şi-a făcut apariţia la Mezzano, a ordonat un bombardament general de artilerie şi un atac violent de infanterie care, în mai puţin de o lună, i-a făcut pe pisani să se resemneze la o capitulare fără condiţii, aşa cum o cerea el.

La 24 mai, soseau în tabără plenipotenţiarii pisani. În aceeaşi seară, plecau, împreună cu Machiavelli, la Florenţa. Pe ziua de 31, tratatul de pace era semnat şi Machiavelli se întorcea, în mare galop, la Pisa, ca să-l pună în aplicare. De cum a ajuns la Mezzana, a fost asaltat de o enormă mulţime de pisani, care ieşiseră din oraş ca să-i ceară pâine. Blocada trebuie că fusese eficace; foamea învinsese curajul şi încăpăţânarea asediaţilor. Machiavelli a distribuit provizii celor mai neajutoraţi, i-a trimis pe ceilalţi în oraş şi, o săptămână mai târziu, după ce îi consultase pe astrologi ca să afle

ziua şi ora cele mai favorabile pentru intrarea în Pisa, trupele toscane, precedate de Machiavelli şi de comisarii Senioriei, au pătruns în oraş. Acest eveniment memorabil a avut loc în ziua de 8 iunie, la orele treisprezece, moment considerat fast de către superstiţioşii florentini. Orice ar fi gândit el, Machiavelli a trebuit să se încline în faţa hotărârii astrologilor şi a rugăminţilor prietenului său Lattanzio Tebaldo, care îi recomandau să aştepte cel puţin orele douăsprezece şi jumătate.

Învingătorul Machiavelli s-a arătat generos. Nu numai că nu i-a molestat pe învinşi, dar le-a adus şi alimente şi îmbrăcăminte şi tot ce le lipsise atâta vreme asediaţilor. A interzis jaful, a restituit bunurile confiscate, a restabilit vechile libertăţi şi privilegii comerciale, în aşa fel încât pisanii, în afară de autonomie, nu pierdeau nimic.

În timp ce, datorită lui Machiavelli, interminabilul război cu Pisa se încheia în triumf, Liga de la Cambrai îşi continua succesele. Avangarda franceză, comandată de Trivulzio, îl înfrânsese, cu câteva zile mai înainte, la traversarea

Addei, pe Alviano şi-l luase prizonier pe marele ostaş. Victoria de la Agnadel adusese Franţei Crema, Cremona, Perschiera şi Bergamo. Ludovic XII, realizându-şi, prin cucerirea teritoriilor atribuite de acordul secret, scopul, putea acum să se culce pe laurii victoriei. Iuliu II pusese stăpânire pe atât dorita Romagna; Romagna lui Cesare Borgia! De cealaltă parte, generalii imperiali sâcâiau armatele Serenissimei în Friulî şi în Istria. Dar deja suflul „unanim” al Ligii se cam pierdea.

Într-adevăr, pentru toţi membrii coaliţiei nu era aici vorba decât de interes. Odată acesta satisfăcut, flacăra războinică pălea. Papa ar fi fost chiar încântat să-şi vadă

aliaţii plecaţi peste graniţă, acum când nu mai avea nevoie de ei. Veneţia era sărăcită, dezmembrată, umilită; Romagna revenise la Moştenire. Ce altceva mai aşteptau acum Barbarii ăştia decât să plece acasă? Deja Iuliu II se pregătea să amorseze un alt război, unde nu intra şi Veneţia - de ea nu se mai temea acum nimeni -, un război care avea să-i pună faţă în faţă pe cei doi principali membri ai Ligii, Maximilian şi Ludovic XII. Nu-i va fi greu să-i asmuţă pe unul împotriva celuilalt; ei sunt născuţi duşmani. Totul îi împinge să se bată: interesele, caracterul, tradiţiile. Papa nu are decât să sufle în câlţi şi focul se aprinde la iuţeală. Iar împăratul, care, ca de obicei, nu are un sfanţ, va veni la Florenţa să ceară banii promişi la Innsbruck.

În momentul acela, Maximilian era aliatul francezilor. Ca să refuze plata celor 50.000 de ducaţi, Florenţa nu avea ce invoca, poate doar propria sa avariţie naturală; şi azi, când Imperiul devenea inamicul declarat al Franţei, cu care Florenţa întreţinea relaţii de prietenie, dacă Serenissima se apuca să-l subvenţioneze pe Maximilian în vederea unui război contra lui Ludovic XII, ea s-ar fi văzut pusă într-o postură proastă. Însă Maximilian era puternic şi hotărât - cel puţin, aşa părea; în plus, era şi prietenul papei. Destule motive care îi sfătuiau pe seniori să nu-l supere. În situaţia asta, cum să păstreze ei şi prietenia Imperiului, şi pe cea a Sfântului Scaun, şi pe cea a Franţei?

Senioria a recurs, o dată mai mult, la Machiavelli; era singurul capabil s-o scoată din încurcătură. Machiavelli îi cunoştea bine pe Maximilian şi pe nemţi; ştia cum să procedeze şi cu ce fel de şiretlic să reuşească. Victoria asupra Pisei îi îngăduia acum puţină libertate - bietul om

avea mare nevoie de odihnă -, dar tot a trebuit să plece să negocieze cu împăratul.

Machiavelli nu ţinea deloc să stea degeaba atunci când i se oferea o misiune interesantă. „Te urci imediat pe cal, şi pleci în grabă”. De câte ori a citit el aceste cuvinte, devenite o tradiţie, la începutul fiecărui „comision”? De flecară dală l-au făcut să freamăte de plăcere şi de nerăbdare pe omul acesta pentru care activitatea este cea mai mare satisfacţie şi care, atunci când e lăsat liber, revine la chefurile şi la escapadele sale; dar când un apel al Senioriei îl trezeşte brusc, îşi părăseşte imediat şi casa şi masa, şi fuge la grajd ca să-şi înşeueze calul.

Senioria trimisese deja doi ambasadori la împărat, pe Soderini şi pe Guicciardini, dar aceste „mari personaje” nu-l cunoşteau nici pe Maximilian şi nici curtea germană aşa cum îi cunoştea secretarul. Cam imprudenţi, ei consimţiseră, deja, să-i acorde patruzeci de mii de ducaţi din cei pe care îi dorea - ciupiseră zece mii, tocmeala nu-i părăsea niciodată pe trimişii acestei Republici de negustori şi de bancheri -, în schimbul „prieteniei şi protecţiei”. Patruzeci de mii de ducaţi, plătibili în patru rate; prima, la începutul lui octombrie; a doua, în noiembrie.

Era nevoie de un pretext pentru trimiterea lui Machiavelli pe lângă cei doi ambasadori. L-au însărcinat, prin urmare, să ducă cea de a doua rată de bani; dar, de fapt, conform obiceiului, el trebuia să observe, să privească, să asculte şi să raporteze. A plecat, deci, la Mantova şi la Verona, cu ochii şi urechile gata să recepţioneze orice fel de bârfă şi de zvon, precum şi informaţii adevărate şi serioase, să le verifice cu atenţie,

în special pe cele privitoare la starea de spirit şi la ostilitatea crescândă dintre Maximilian şi Ludovic XII; să intuiască posibilitatea unei schimbări de alianţe care ar strica echilibrul stabilit de Liga de la Cambrai.

Îndeplinindu-şi această scurtă misiune - ea n-a durat nici două luni -, Machiavelli s-a înapoiat la scumpa lui miliţie şi a rezolvat un conflict de frontieră ivit între Serenissima şi Florenţa; era mereu preocupat de grava problemă a intrigilor lui Iuliu II: cum să rămână fidel, în acelaşi timp, şi prieteniei cu împăratul, şi prieteniei cu Franţa? Iar dacă trebuia să aleagă, pe care din cei doi era mai potrivit să-l sacrifice?

Soderini, de felul său nehotărât şi mereu doritor să acţioneze cât mai bine în interesul Republicii, nu mai ştia ce hotărâre să ia. Războiul părea inevitabil; papa se angaja în această direcţie cu o duritate feroce, şi se străduia să incite clerul francez la revoltă împotriva propriului său rege, sub pretext că se arată a fi un duşman al Bisericii. Era uşor de prevăzut că Iuliu II, încăpăţânat, îndărătnic şi ahtiat după război, nici nu se gândea să-şi slăbească duşmanul până nu avea să-l aducă la cheremul său. Trebuia deci să se renunţe chiar la alianţa cu Franţa, unul din elementele de bază ale politicii florentine, şi care costase atât de scump Trezoreria? Dar dacă toată lumea se coaliza împotriva Franţei, ce imprudenţă ar fi fost să rămână alături de ea, cu atât mai mult cu cât papa masase deja trupe la. graniţa cu Florenţa şi-l ademenise şi pe condotierul Marcantonio Colonna, până mai ieri în serviciul Republicii.

Soderini era un om liniştit, destul de independent de partide, şi mult mai înclinat către binele public decât să

avantajeze vreo facţiune. Acesta a fost şi motivul pentru care, atunci când s-a dorit numirea unui gonfalonier pe viaţă, după modelul regelui Veneţiei, a fost ales el. Pe acest om nu-l rodeau nici ambiţiile, nici cupiditatea. Cu desăvârşire bun, poate excesiv de scrupulos, el era o personalitate de excepţie în mijlocul acestei oligarhii florentine care avea toate defectele democraţiei şi toate aspiraţiile dictaturii. Nu-şi favoriza nici neamurile şi nici prietenii când era vorba de dreptate. Sincer devotat patriei sale, gata să-şi sacrifice propriile interese, el se gândea acum că, dacă până în prezent fusese pentru o politică de alianţă cu Franţa, poate ar fi trebuit s-o schimbe, în cazul în care acest lucru ar fi folosit Republicii. Machiavelli îl socotea un bărbat cu virtuţi romane; din nefericire, îi lipseau acele vicii fără de care, în politică, virtuţile devin cauză de slăbiciune şi de inferioritate. Era acuzat că-i lipsesc energia şi hotărârea, probabil tocmai pentru că această onestitate a sa îl împingea la reflecţii şi la ezitări, şi pentru că această grijă de a respecta justiţia şi binele îi interzicea să îndrăznească; îndrăzneală nu întotdeauna conformă cu morala, dar care întotdeauna asigură succesul bărbaţilor de stat mai puţin timoraţi. Nu era, desigur, un „principe” şi nici un „fiu de rege” acest administrator conştiincios şi lipsit de strălucire. Dar îşi păstra principiile de bun cetăţean tocmai atunci când era mai necesar, în interesul statului, să renunţe la ele. Machiavelli îl dispreţuia puţin pentru asta, şi pentru neputinţa sa de a se detaşa de criteriile morale. Sigur că nu era un mare om politic, dar era unul care putea să acţioneze bine dacă se lăsa sfătuit de un consilier priceput.

Prietenia lui Soderini pentru Machiavelli şi fidelitatea

păstrată „asocierii” dintre ei doi era din partea lui o dovadă de inteligenţă. Dacă îi lipsea geniul, cel puţin ştia să-i distingă pe cei care îl aveau şi să se folosească de ei cât mai bine. Aşa că se grăbeşte să-l trimită pe Machiavelli în Franţa, cu scopul pe a-l linişti pe rege, care doreşte ca Republica să se declare, fără rezerve şi fără întârziere, de partea sa. Mai înainte de a-şi angaja aliaţii, şi pe sine, într-o acţiune poate dezastruoasă, e bine ca Ludovic XII să mai reflecteze...

Aceasta e misiunea primită de Machiavelli. Textul ei e destul de uluitor. În el e Soderini întreg, cu toate bunele lui intenţii - care deseori îi ţin, pur şi simplu, loc de voinţă -, cu naivităţile şi iluziile sale. Un *bambino?* Da, are ceva de copil acest vechi om de stat; şi tocmai asta ni-l face în acelaşi timp şi simpatic, şi suspect. După ce îl asigură pe Ludovic XII de fidelitatea Florenţei şi de dorinţa pe care o au ei, Soderini şi fratele său cardinalul, de a vedea răspândită în Italia influenţa franceză, îşi expune şi părerile. Mai întâi, să nu strice relaţiile cu papa; „cine muşcă din papă moare.” În ceea ce îl priveşte pe împărat, ori trebuie zdrobit imediat, ori trebuie realizată o împăcare cu el, de exemplu cedându-i Verona. Faţă de veneţieni există două alternative: sau un război rapid, sau unul de uzură. Mai bine n-ar fi spus-o nici seniorul de la Palisse, care, pe atunci, în războiul acesta al Italiei, era camaradul de luptă al lui Bayard.

Cum avea să privească Ludovic XII o astfel de idee? Machiavelli presupune cum, de aceea nici nu se grăbeşte să-l vadă pe rege; când ajunge înaintea lui, găseşte un monarh cu o faţă dură, cu o voce aspră şi poruncitoare. „Domnule secretar, eu nu sunt învrăjbit nici cu papa, nici cu vreo altă putere; dar, cum se întâmplă adesea ca azi

să fii prieten şi mâine duşman, eu pretind ca, fără s-o mai lungim mult, seniorii dumneavoastră să declare ce intenţii au şi ce vor să facă pentru mine, în cazul când papa sau oricare altcineva ar ataca sau ar intenţiona să atace statele mele din Italia. Vă rog să trimiteţi îndată un curier, ca să pot primi fără întârziere răspunsul lor, fie verbal, fie în scris, nu mă interesează cum, dar vreau să ştiu în sfârşit cine îmi e prieten şi cine îmi e duşman.” „îndată”, fără întârziere”, iată cuvintele pe care Florenţa nu vrea să le audă atunci când e vorba să câştige timp şi să întârzie cât mai mult un gest care ar compromite-o.

Deşi afirmă că nu e în conflict cu papa, Ludovic XII îşi mobilizează toate forţele şi-şi pregăteşte armata care, zice el, îi va permite să-şi zdrobească adversarul. Răspunzând atitudinii papei, care încerca să-l despartă de clerul francez. Ludovic XII transferă dezbaterile pe tărâm religios şi organizează un conciliu. De mai multă vreme se discuta despre asta. Scrisorile lui Savonarola îl grăbeau pe Carol VIII să-i reunească pe cardinali, ca să-l destituie pe Alexandru VI şi să aleagă un nou papă. După moartea lui Savonarola şi a lui Carol VIII, noul rege s-a menţinut mereu pe ideea unui nou conciliu care să-l facă pe papă să cedeze. Şi, cu toate că este destul de scandalos să foloseşti asemenea procedee într-o dezbatere strict politic. Ludovic XII nu are destule scrupule ca să nu le folosească dacă e convins că aşa va obţine victoria.

Nu e o ameninţare în vânt. Regele se consultase cu doctorii de la Sorbona şi cu specialiştii în dreptul canonic franţuzesc, iar aceştia l-au aprobat. Argumentând că Iuliu II, în momentul alegerii sale, promisese să convoace în doi ani de zile un conciliu, dar n-o făcuse, cardinalii

francezi, supuşi politicii regelui, afirmă că cl nu şi-a ţinut cuvântul şi că e corect să fie înlăturat. În ziua când Ludovic XII va avea un papă al său, va deveni stăpânul Italiei. Aşa că se ocupă de pregătirea acestui conciliu cu aceeaşi ardoare şi promptitudine cu care ar fi condus armata. Se redactase deja textul problemelor ce trebuiau discutate, se lansaseră invitaţii către cardinalii străini, şi fusese citat însuşi papa.

La început, Iuliu II s-a făcut că îl amuză acest conciliu, pe care el îl numea „conciliabul”, dar nici nu era omul care să suporte o injurie şi o provocare fără să riposteze. A răspuns prompt, convocând şi el un alt conciliu care trebuia să se reunească la Latran, şi a numit noi cardinali, toţi devotaţii săi, cărora le-a ordonat să pronunţe dizgraţierea regelui Franţei şi să declare războiul sfânt contra acestui fals creştin.

Machiavelli se distra din nou pe seama dezbaterilor teologice din anturajul regelui şi a pregătirilor care se făceau la Blois, la Tours şi la Orléans în aşteptarea marii adunări.

Dar pentru ca aceasta să aibă tot efectul şi toată strălucirea, trebuia să se ţină chiar în Italia. Un conciliu francez ar fi fost lipsit de autoritate şi de prestanţă; transportând la o bătaie de săgeată de Roma congresul care trebuia să-l răstoarne pe Iuliu II, s-ar obţine o victorie în acelaşi timp şi completă, şi spectaculoasă. Dar unde să-i reunească pe aceşti cardinali? Nu putea fi vorba să se adune conciliul într-un oraş care depindea de Veneţia, de Neapole, de Roma, şi nici de Milano, care nu era un loc sigur. Nu rămânea, deci, decât Toscana; aşa că Ludovic XII s-a grăbit să le ceară amicilor săi florentini permisiunea să aleagă, pentru a-şi reuni cardinalii, un

oraş pe teritoriul lor.

O asemenea cerere nu se putea evita, şi nici temporiza. Ludovic XII pretindea un răspuns imediat. El propunea Pisa. De când cu victoria lui Machiavelli, Pisa era subordonată Florenţei; decizia aparţinea, deci, Senioriei. Nu se mai putea merge pe căi ocolite, trebuia spus, în cel mai scurt timp, da sau nu; cea mai mică întârziere în luarea unei hotărâri ar fi fost considerată de acest monarh cam prea exigent drept o lipsă de promptitudine care îi irita susceptibilitatea. Trebuia oare, pentru asta, să fie rupte relaţiile cu papa?

Florentinii au trăit un moment de speranţă atunci când Iuliu II a căzut bolnav. Se spunea că bătrânul ăsta, atât de întreprinzător, prea abuzase de puterile sale. N-avea să se mai ridice din pat. Deja, servitorii începuseră să şterpelească de prin palat şi chiar din camera bolnavului; mutau din loc în loc mobilierul, goleau sertarele, când, deodată, papa şi-a revenit. Tocmai când Prospero Colonna, aspirând să devină un nou Cola di Rienzo, chema poporul la arme, strigând „libertate”, Iuliu II sărise deja din pat şi-şi chema garda. Nu era încă momentul ca moartea să-l ia în primire. Florenţa s-a trezit cu un mesaj ameninţător, care anunţa toată Toscana că va fi excomunicată dacă va oferi ospitalitate unui conciliu francez.

Dar conciliul se instalase deja. Florenţa nu îndrăznise să se opună. Ludovic XII nu admitea nici un refuz, iar Soderini n-ar fi consimţit niciodată să folosească forţa. Florenţa putea doar să pretindă că i se forţase mâna şi că francezii acţionaseră fără consimţământul ei; era, deci, prea târziu acum să mai fie împiedicat conciliul. Dar asemenea scuze încurcate nu prea ţineau la teribilul

Rovere. Iuliu II a răspuns punându-şi în aplicare ameninţarea şi pronunţând excomunicarea contra Pisei, unde se reuneau ereticii, şi contra Florenţei, care, în calitate de suzerană, lăsase Pisa să facă asta.

Moliciunea cu care se acţionase într-o astfel de situaţie îi nemulţumise pe toţi: pe Ludovic XII, care, plictisit să mai aştepte o adeziune clară, renunţase la ea, şi pe Iuliu II, care, pe bună dreptate, trebuia să numere acuma Florenţa printre adversarii săi. Ca să-şi răscumpere slăbiciunea, Soderini a răspuns cu vigoare la sancţiunile pontificale. Le-a ordonat preoţilor să continue să-şi oficieze slujbele, ca şi cum interdicţia nici nu ar fi existat, ameninţându-i cu mari amenzi pe cei care refuzau; ca să-i convingă mai bine, i-a avertizat că, dacă papa pornea război contra Florenţei, clerul va fi pedepsit cu o amendă de 120.000 de florini. În acelaşi timp, Senioria protesta la conciliu contra injustei sancţiuni, dar fără să precizeze care era pentru ea adevăratul conciliu, cel de la Pisa sau cel de la Latran.

Mai exista un mijloc de a ieşi din această încurcătură aparent de nerezolvat; mijlocul acesta era unul de o subtilitate „machiavelică”. În loc să combată conciliul de la Pisa, papa ar fi fost mai avantajat dacă se prefăcea că-l recunoaşte şi îşi trimitea delegaţii să participe la şedinţe şi să provoace ceva dezordine, lucru ce i-ar fi fost de folos. Ludovic II nu ar fi bănuit nimic; şi-ar fi închipuit că şi-a îngenuncheat adversarul, pe câtă vreme acesta nu s-ar fi aplecat decât ca să ţâşnească mai cu putere şi mai ameninţător. Participând personal la conciliu şi aducând oamenii săi cu sine, ca să-l dezorganizeze, i-ar fi fost uşor lui Iuliu II să-l saboteze şi, chiar dacă nu putea obţine o hotărâre avantajoasă, ar fi încurcat în aşa fel

dezbaterile, că nu s-ar mai fi ajuns la nimic, între timp, Machiavelli ar fi manevrat ca să fie schimbat sediul conciliului; odată părăsit teritoriul toscan, ce ar mai fi urmat n-ar mai fi avut nici o importanţă pentru florentini.

Aşa cum se presupusese, schimbarea atitudinii papei a oprit pe loc deliberările cardinalilor. Şedinţa de deschidere avusese loc la I septembrie; în faţa acestei situaţii noi, s-a luat hotărârea ca lucrările să se amâne până la 3 noiembrie. Aceste două luni aveau să fie de ajuns ca să facă insuportabilă rămânerea cardinalilor la Pisa. Ar fi cerut singuri să fie mutaţi în altă parte.

La 3 noiembrie, a sosit şi Machiavelli la Pisa şi a găsit oraşul într-o mare agitaţie. Atmosfera prevestea furtună. Autorităţile interziseseră intrarea în oraş a soldaţilor francezi care îi însoţeau pe cardinali, şi îl ameninţau pe Odet Lautrec, comandantul lor, că vor face uz de arme dacă se opunea interdicţiei. De altfel, şi cardinalii erau puţini; numai patru din toţi şi încă vreo cincisprezece prelaţi asistaseră în ajun la reuniunea pregătitoare.

Când a fost vorba să se celebreze în catedrală slujba solemnă de deschidere, s-au ivit şi alte piedici. Clerul a refuzat categoric să le pună la dispoziţie biserica; şi când li s-a cerut s-o cedeze, li s-a răspuns că dacă vroiau să intre, puteau s-o facă folosind forţa, dar în biserică n-ar fi putut găsi nici patrafir, nici stihar, nici potir şi nici sfeşnice. Machiavelli îşi freca mâinile; treburile mergeau de minune. Tot insistând, tot discutând şi tocmindu-se, slujba solemnă a putut fi ţinută abia a doua zi; dar cu asta problema nu se rezolvase. Au avut loc ciocniri între pisani şi servitorii cardinalilor francezi;

localnicii nu-şi ascundeau ostilitatea faţă de străini; câţiva ofiţeri francezi au fost răniţi în cursul încăierării.

Se părea'că ideea lui Machiavelli era singura în stare să aranjeze lucrurile. „Mutaţi conciliul unde vreţi”, spunea el, „în Franţa sau în Spania; acolo, în mijlocul unei populaţii ascultătoare şi prietenoase, o să trăiţi cum vă place şi o să faceţi ce credeţi. Aici n-o să aveţi decât necazuri.”

Altă posibilitate nu exista. După o săptămână de ezitări, de discuţii, de bătăi în stradă, cardinalii s-au împrăştiat şi au amânat totul pentru 13 decembrie. Dar la Pisa n-au mai venit. Aveau să se întâlnească la Milano.

Încă o dată, graţie lui Machiavelli, care îi manevrase pe oamenii Bisericii aşa cum îi manevra pe politicieni şi pe soldaţi, Florenţa câştiga partida. El stârnise atât de bine ura populaţiei şi semănase atâta dezordine, încât plecarea conciliului părea să fie singura soluţie mulţumitoare. În ceea ce privea Florenţa, problema era rezolvată; acum era treaba milanezilor cum să se aranjeze cu cardinalii. Puţin îi păsa Senioriei dacă şi în Lombardia conciliul ar fi întâmpinat aceleaşi dificultăţi ca în Toscana, şi dacă şi clerul milanez avea să-şi manifeste ostilitatea şi s-ar fi bosumflat, adoptând o atitudine de inerţie, sau ar fi recurs la vexaţiuni, ca pisanii; esenţialul era că bătălia adusese cu sine schimbarea localităţii. Iar cât despre conciliu, Florenţa ieşise cu bine din toată tevatura. Acum urma să se procedeze la fel şi cu luptele ce urmau să-i pună faţă în faţă pe francezi cu inamicii lor.

Nu avea să fie la fel de uşor. Într-adevăr, de război nu scapi doar cu un simplu hocus-pocus şi cu câteva *combinazioni.* Ludovic XII spusese foarte clar: cine nu e cu mine e contra mea. Tot aşa spusese şi papa. Florenţa, oricât n-ar fi vrut ea să ia o hotărâre, nu mai putea evita

aceste lupte ce dezlănţuiau certuri violente în adunările publice. Rivalii lui Soderini profită de neînţelegeri pentru a arunca răspunderea asupra gonfalonierului, învinuit că politica sa favorabilă francezilor a adus nenorociri asupra oraşului. Se simte de multă vreme apropierea furtunii; ar fi de mirare ca opoziţia să nu profite de vijelia dezlănţuită pentru a-l răsturna pe Soderini şi a aduce la putere facţiunea rivală. De ce nu chiar pe Medici? Prestigiul lor e mare; popularitatea lor în creştere. Lumea îl vedea la putere de prea multă vreme pe acelaşi bărbat, şi asta plictiseşte poporul. Oamenilor le-a ajuns să tot audă spunându-se despre Soderini că e „cel drept”, şi au necaz pe el că nu-i pot reproşa nimic altceva decât că e cinstit şi corect.

De la înapoierea sa din Franţa, Machiavelli găsise că situaţia politică era ciudat de tulbure. Soderini avea mulţi duşmani, care acum îşi înteţeau eforturile să-l doboare. Zilele îi păreau numărate. Cum nimeni nu-l putea acuza de vreo greşeală adevărată, se pretindea că vroia „să fie mai presus de toţi”. O astfel de acuzaţie, care odată fusese de ajuns şi pentru alungarea lui Cosimo de Medici, îşi făcea întotdeauna efectul într-o mulţime animată de un totalitarism prost înţeles. Îi atribuiau lui Soderini nişte ambiţii criminale; nu dorea el oare să instaleze, cu ajutorul amicilor săi francezi, dictatura?

Ca prieten al lui Soderini, şi Machiavelli făcea obiectul acestor ranchiuni şi suspiciuni. Cum să-i ierţi unui umil secretar de cancelarie misiunile măgulitoare cu care fusese întotdeauna însărcinat? Zelul cu care organiza el armata nu era oare dovada conivenţei sale cu Soderini? Pregătea „pretorieni” în serviciul dictatorului. Îi erau imputate, drept crime, toate izbânzile diplomatice şi

militare. Ce înseamnă un funcţionar cu asemenea iniţiative, un om care reformează totul după cum vrea el, care se amestecă în probleme de război, sau încheie pace? Toate serviciile pe care le făcuse patriei dovedeau că este un om primejdios.

Machiavelli nu avea timp de pierdut cu respingerea unor învinuiri atât de stupide şi cu justificări înaintea opiniei publice. Iminenţa războiului cerea ca teritoriul toscan să fie pus în posibilitate de a se apăra, şi de a-şi asigura alianţe profitabile. Armata trebuia să fie în măsură să ţină piept duşmanului împotriva căruia vor hotărî să lupte, fie papa, fie regele. Şi, în acest caz, războiul ar fi fost cu totul altul decât cel cu Pisa.

În plină iarnă, Machiavelli aleargă peste tot, strânge noi regimente, inspectează castelele şi fortăreţele, observându-i pe principii vecini şi încercând să le ghicească sentimentele faţă de Florenţa, intenţiile faţă de noul conflict; verifică soliditatea fortificaţiilor de la Arezzo, recrutează o cavalerie uşoară în Valdarno şi Val di Chiana, ai cărei locuitori i se par potriviţi pentru aşa ceva, şi, odată adunaţi, de teamă să nu fugă sau să se rătăcească pe drum, îi conduce personal. Apoi pleacă imediat la Monaco să semneze un pact de prietenie cu Luciano Grimaldi. Temându-se de vreo surpriză neplăcută din partea sienezilor, obţine de la Pandolfo Petrucci prelungirea armistiţiului pe încă douăzeci şi cinci de ani. Neobosit, hărţuit de griji, alergând de la o treabă la alta, neţinând seamă de osteneală, este atât de fericit că poate acţiona, că îşi poate folosi talentul, că îşi materializează ideile; se consumă fără să-i pese de nimic, făcând şi muncă de diplomat, şi de comandant, şi de secretar, luând totul asupra sa, nebazându-se decât

pe sine, neîncrezându-se în comoditatea funcţionarilor, în lenea subordonaţilor, în reaua lor voinţă şi în reaua lor credinţă. Dacă vreţi să cunoaşteţi abnegaţia acestui om în munca sa, priviţi-l cum călăreşte pe orice vreme, împotmolindu-se pe drumuri desfundate, înotând în zăpadă, ca să discute cu primarii de ţară, nişte prefăcuţi şi nişte vicleni, să se tocmească pentru grâu şi furaje cu ţăranii, să cumpere praf de puşcă, arme, cai, stofe, încălţăminte... Şi, în sfârşit, ca să-i ştie pe cei ce, în clipe de primejdie, vor fi alături de Florenţa sau îi vor fi împotrivă.

De ce face toate astea? Din ambiţie personală, şuşotesc duşmanii săi; ca să sprijine lovitura de stat a lui Soderini. Nici vorbă. El ştie că Soderini e incapabil de o acţiune energică; iar pentru sine, el nu are altă mulţumire decât să se realizeze. Este un patriot, în sensul în care erau şi vechii romani, devotat trup şi suflet oraşului şi patriei sale. Desigur, nu şi adunăturii de politicieni veroşi, de burghezi inerţi, şi de proletari plini de ură, care umplu prea deseori Florenţa actuală şi Italia actuală. Este devotat acelei Florenţe ideale, acelei Italii ideale, a căror imagine o poartă în inimă, sperând s-o vadă într-o zi devenind realitate. Se poate spune că îşi iubeşte patria în pofida ei însăşi, în pofida tuturor decepţiilor pe care ea i le provoacă, în pofida tuturor mâniilor şi a dezgustului trezite în sufletul lui de prostia, de răutatea şi de josnicia omenească. Patriot, în pofida propriei sale inteligenţe şi lucidităţi, Machiavelli priveşte dincolo de prezent. Dincolo de tot ce acest prezent poate avea mediocru şi josnic, el scrutează măreţia viitoare, căreia încearcă să-i pună bazele.

Cunoaşterea istoriei şi experienţa evenimentelor nu l-

au împins spre indiferenţă şi scepticism. Luciditatea nu i-a stins focul; ba chiar cred că i-l hrăneşte şi i-l face să crească; în loc să se lase dezamăgit de oameni văzându-i aşa cum sunt, devine şi mai înflăcărat, în dorinţa de a-i schimba şi a-i face mai buni.

Şi mai e ceva - ceea ce proştii spun că e ambiţie şi egoism, pentru că nu ştiu să vadă altfel -, este acea dorinţă arzătoare de a se realiza, de a ridica până la cel mai înalt grad de eficacitate, de măreţie, de frumuseţe, „virtutea” ce trăieşte în inima şi în sufletul său. Să fie total şi pe deplin el însuşi, să se dăruiască, fără nici o rezervă, fără nici o jumătate de măsură. Să ajungă la perfecţiunea acestei capodopere care este individualitatea umană. Să lupte fără odihnă, pentru că „a fi om înseamnă a fi un luptător”. Să fie un individ perfect, complet, egalul marilor bărbaţi pe care i-a cunoscut, egalul lui Cesare Borgia, egalul Caterinei Sforza, egalul lui Iuliu II.

Şi nici mai prejos de marii bărbaţi ai trecutului, de acei Cato şi Scipio ai Antichităţii, decât aceşti „mari cetăţeni” cărora arde de dorinţa să le semene.

Acesta e idealul care îl însufleţeşte pe Machiavelli: un ideal în acelaşi timp civic şi personal, idealul deplinului devotament faţă de Cetate, şi al deplinei desăvârşiri a personalităţii sale. Nu sunt lucruri care se contrazic. El a dovedit asta.

În timp ce secretarul se consumă astfel în slujba Florenţei, Soderini îşi pregăteşte apărarea. Îşi strânge registrele, dosarele şi, înarmat cu toate elementele în sprijinul său, dă seama Consiliului de activitatea sa administrativă. Cel mai pretenţios cenzor n-ar găsi nimic de obiectat în această impecabilă contabilitate. Nici un

florin care să fi fost cheltuit altfel decât pentru binele public, nici un hatâr, nici o injustiţie, nici un act de favoritism. Mai capabil şi mai conştiincios decât predecesorii săi, el a realizat şi economii... Consiliul aprobă conturile şi îşi exprimă satisfacţia. Duşmanii lui Soderini au pierdut partida.

Nu încă. Ceea ce nu pot să facă pe căi drepte, pot s-o facă pe căi ocolite. Dezamăgiţi de succesul gonfalonierului, adversarii săi cei mai înrăiţi se hotărăsc să-l desfiinţeze într-un fel mai expeditiv. Cel mai simplu e să-l asasineze; aşa îi propune Prinzivalle della Stuffa lui Filippo Strozzi; el dispune pentru aşa ceva de nişte spadasini specializaţi şi, dacă din întâmplare lucrurile ar ieşi prost, el îi are în spate pe Marcantonio Colonna şi pe papă. Aşa că, nici o problemă.

Filippo Strozzi era un om prudent. El nu se încredea în Prinzivalle şi în elanul său nestăpânit. Şi apoi, niciodată nu ştii dacă nu ai de a face cu un agent provocator. A respins, deci, oferta acestui *bravo* şi l-a poftit afară. Apoi, de îndată ce Prinzivalle s-a aflat departe de zbirii Senioriei, s-a dus să-i spună totul lui Soderini.

La o săptămână după şedinţa de consiliu care îi acordase *quitus*[1], Soderini s-a prezentat înaintea adunării; în ziua aceea era vorba să fie numiţi gonfalonierii adjuncţi. Cu lacrimi în ochi, el a vorbit despre tentativa de asasinat a cărui victimă fusese cât pe-aci să cadă, şi a profitat o dată mai mult ca să-şi justifice actele de guvernământ şi să-şi pună în lumină onestitatea, lealitatea şi imparţialitatea. Ceea ce se ţintea, prin persoana sa, nu era decât însuşi guvernul

[1]Act prin care gestiunea unei persoane este recunoscută ca exactă.

Florenţei, în urma asasinilor, venea revoluţia - sau reacţiunea -, oricum, forţele dezordinii şi ale anarhiei. Dacă poporul nu mai avea încredere în el, s-o spună. Soderini va lăsa altuia mai demn puterea.

Aceste cuvinte au fost primite cu un ropot de aplauze. Consiliul i-a acordat lui Soderini încrederea şi, în plus, a votat o lege pentru apărarea libertăţilor republicane, lege pe care el o propusese zadarnic până atunci. Gafa lui Prinzivalle se întorsese în avantajul gonfalonierului, ale cărui puteri au fost confirmate şi chiar întărite.

Dar nu era decât un moment de acalmie. Războiul se apropia periculos de Florenţa. La început, francezii obţinuseră mari victorii. Gaston de Foix, comandantul lor, făcuse minuni; cucerise Brescia, îi învinsese pe Confederaţii de la Ravenna, şi apoi murise. Confederaţii primiseră întăriri şi deja francezii se retrăgeau. Florenţa se agăţa cu încăpăţânare de neutralitate, nevoind să-i displacă nici lui Ludovic XII, nici papei, tot sperând că va putea să rămână în afara ostilităţilor până în clipa când, fără risc, se va hotărî să se dea de partea probabilului învingător. Pe deasupra, mai era şi un război serios, nu una din acele gherile sau balete de condotieri, unde atitudinile de bravură ţineau loc de acţiune. Florenţa furnizase Franţei trei sute de cavaleri înarmaţi, aşa cum era obligată; mai mult nu putea face. De altfel, şi francezii se aflau într-o situaţie grea. Spania, Veneţia şi papa, printr-o ciudată răsturnare de alianţe, erau acum „confederaţi”. Confederaţia opunea 2.400 de lăncieri celor 1.000 ai francezilor, şi 16.000 de infanterişti contra 14.000. În sfârşit, ambele tabere beneficiau de generali faimoşi; la confederaţi, Colonna şi spaniolii Pedro

Navarro şi Ramon de Cardona; la francezi, Trivulzio şi eroul de douăzeci şi doi de ani, Gaston de Foix.

Luptele dintre francezi şi spanioli erau teribil de sângeroase, spre deosebire de cele ale condotierilor. Se vorbea de paisprezece mii de morţi în lupta de la Brescia. Se spunea că spaniolii aveau cu ei şi musulmani, care masacrau pe toată lumea, femei şi copii. Aşa că duşmanii lui Soderini aveau motive să pretindă că interesul public cerea să se dea ascultare papei, care îi soma pe florentini să adere la ligă. Dacă refuzau sau chiar dacă întârziau, aveau să fie atraşi în înfrângerea francezilor. Situaţia se complica şi mai mult prin aceea că, de data asta, confederaţii îi sprijineau pe Medici. Dacă ei erau victorioşi, se instala iar „tirania” în Florenţa. Medicii, de fapt cardinalul Giovanni, care, după moartea lui Iuliu II, avea să devină papă sub numele de Leon X, şi fratele său Giuliano, mult mai simpatizat de popor decât desfrăbălatul şi mediocrul Piero, fratele lor, au răspuns la acest gest vărsând zece mii de ducaţi în casieria Confederaţiei.

În afară de asta, li se atribuia spaniolilor şi intenţia de a schimba harta politică a Italiei, prin instalarea unor principi aleşi de ei. Totul se coaliza, deci, împotriva lui Soderini şi a lui Machiavelli: vechii *Palleschi*[1], care pregăteau revenirea Medicilor; democraţii, care le reproşau abuzul de autoritate; laşii, pe care veştile despre victoriile spaniole îi făceau să tremure; ambiţioşii, care aşteptau căderea gonfalonierului ca să-i ia puterea; pescuitorii în apă tulbure, cărora onestitatea lui Soderini le deranja potlogăriile şi malversaţiunile.

Sfătuit de Machiavelli, Soderini continua negocierile

---

[1]Denumire sub care erau cunoscuţi partizanii familiei Medici.

cu papa. Acesta le făcuse cunoscut florentinilor, dar, bineînţeles, nu în mod oficial, ci în mare taină, că nu-i plăceau spaniolii, şi că nu înţelegea să favorizeze revenirea Medicilor. El nu aştepta decât un prilej pentru a da afară din Italia trupele lui Navarro şi Cardona şi să-i umilească pe copiii aroganţi ai lui Lorenzo Magnificul, a căror ambiţie îl deranja, în asemenea condiţii, se pare că interesul era să nu se rupă relaţiile cu Sfântul Scaun, acesta părând gata să-i dezavueze pe spanioli, cu care se aliase din necesităţi de război.

Machiavelli avea multe de făcut. Consilier diplomatic al lui Soderini, îi îndruma acţiunile şi-i conducea cu prudenţă paşii prin labirintul plin de capcane în care bâjbâia guvernul florentin. Se ocupa, de asemenea, cu mai mult zel ca oricând, şi de armată, deoarece primejdia era aproape şi măsurile de protecţie pentru Florenţa deveniseră necesare. Spaniolii se purtau cu o sălbăticie care nu cruţa nici un oraş neutru. Trebuia, deci, să fii pregătit pentru a le rezista, atunci când armata lor ar fi încercat să pătrundă pe teritoriul Republicii. Secretarul Cancelariei, pe umerii căruia apăsa toată greutatea politicii interne şi externe, nu mai venea decât rareori pe la birou. În orice anotimp, pe orice vreme, el galopa din oraş în oraş, sfătuindu-i pe vasali şi pe vecini să ia armele pentru a rezista spaniolilor. Îl găseşti la Siena, la Montepulciano, la Pisa; în plin decembrie, el aleargă prin toată Romagna pentru a recruta soldaţi. Îi solicită pe condotieri, îi alege pe comandanţii miliţiei, recrutează, înarmează, echipează, veghează peste tot, trecând în revistă infanteria, verificând harnaşamentele cavaleriei uşoare, inspectând fortificaţiile, numărând piesele de artilerie, verificând

stocurile de alimente, provizia de praf de puşcă şi de ghiulele. Era, în acelaşi timp, şi atent la tot ce se petrecea în Florenţa, susţinându-l pe Soderini, aducându-i adepţi, păstrând controlul asupra oraşului, în timp ce călărea pe toate coclaurile

Republicii, gândind la tot felul de stratageme de război, construind care cu coasă, zorindu-i pe turnătorii de tunuri şi intensificând instruirea artileriştilor. Întărise în special fortificaţiile de la Firenzuola şi din împrejurimi, considerând că spaniolii aveau să treacă pe acolo, şi a sfătuit Senioria să-l numească drept comandant al miliţiei pe Jacopo Savelli, un bărbat integru, curajos şi inteligent şi, în plus, neînregimentat în nici un partid, fiind astfel deasupra tuturor certurilor şi luptelor partizane.

În luna iulie a anului 1512, el deţine o forţă armată considerabilă şi o bună artilerie. Era şi timpul. Ramon de Cardona, însoţit de cardinalul Medici, îşi făcea apariţia la graniţă şi solicita liberă trecere. Pe lângă asta, îl declara demis pe Soderini şi cerca numirea unui nou guvern care să nu fie înfeudat Franţei. Medicii solicitau pentru ei doar permisiunea de a reveni la Florenţa, ca simpli particulari. Ca să confere mai multă greutate acestor cereri, cardinalul Giovanni adusese cu el şi două tunuri — de fapt, tot ce deţinea el în materie de artilerie. Şi nici spaniolii nu erau prea bogaţi; Cardona pretindea bani: o sută de mii de ducaţi.

Toate acestea erau ceva de neacceptat. Machiavelli l-a încurajat pe Soderini să refuze; el considera că armata florentină e superioară celei spaniole. Ca să potolească spiritele, l-a sfătuit pe Soderini să-i aresteze pe cei mai turbulenţi şi mai periculoşi partizani ai Medicilor, a cerut

Marelui Consiliu să subscrie cincizeci de mii de ducaţi pentru apărarea oraşului, şi a obţinut un nou vot de încredere care consolida puterea lui Soderini. Totul părea deci în bună regulă. Florenţa avea să asculte de şeful ei, iar la Prato exista o armată capabilă să ţină piept generalilor confederaţi.

Pe hârtie, da, armata florentină era impunătoare, dar, privită mai de aproape, ea era cu totul altfel de cum credea Machiavelli că este. Pentru prima oară, el greşise socotelile, încântat de eficacitatea sistemului său, era convins, şi de bună credinţă, că armatele naţionale sunt superioare celor de mercenari; teoretic, poate că era adevărat; însă de fapt, formată din ţărani prost instruiţi şi din elementele cele mai rele ale plebei orăşeneşti, ea era lipsită de coeziune. Artileria, mediocră şi mediocru manevrată. Pe deasupra, îi lipsea şi un comandant. Bătrânul Luca Savelli, pus în fruntea armatei, nu avea nici vână, nici cunoştinţe de strategie. În sfârşit, lucru şi mai grav, o serie de sabotaje, iniţiate desigur de partizanii Medicilor şi de agenţii lor secreţi aflaţi în oraş, paralizau înarmarea şi aprovizionarea miliţiei. Praful de puşcă pentru tunuri se pierdea sau se deteriora pe drum, muniţiile nu soseau la timp - la Prato a fost nevoie să se desfacă acoperişul de plumb al unei biserici ca să se toarne, în grabă, gloanţele de care era nevoie. Moralul era scăzut. Miliţia, prost condusă, dovedea prea puţină ardoare în luptă; te puteai teme chiar că va da înapoi încă de la primul contact.

Toate astea Machiavelli, întotdeauna atât de lucid, nu le vedea. Miliţia era „copilul” său şi, ca orice părinte, el era orb la păcatele lui. În sfârşit, nici el nu avea cum să fie în acelaşi timp peste tot; de îndată ce lipsea dintr-un

loc, tot ceea ce clădise cu atâta osteneală se dărâma şi se fărâmiţa. La fel şi cu popularitatea lui Soderini; el se baza, în mare parte, pe lipsa de popularitate a Medicilor în anumite pături ale populaţiei. Dacă vântul ar fi bătut altfel, Soderini s-ar fi trezit faţă în faţă cu toţi adversarii politici coalizaţi împotriva sa.

Pe la mijlocul lui august, Cardona a lansat un nou ultimatum: de data aceasta nu mai cerea decât trei mii de ducaţi, dar voia, în schimb, să i se trimită o sută de căruţe cu pâine pentru soldaţii săi, care mureau de foame. Soderini se lăuda, conform cifrelor lui Machiavelli, că poate să trimită la Prato, contra armatei lui Cardona, care număra doar o treime din cei optsprezece mii de florentini ai săi, o armată numeroasă, şi a respins ultimatumul. Cele două tunuri ale cardinalului nu-l speriau. Unul din tunuri, într-adevăr, a plesnit de cum au început confederaţii să bombardeze Prato; dar celălalt a reuşit să deschidă o breşă, prin care spaniolii au pătruns în oraş. Erau soldaţi vechi în meserie, căliţi, obişnuiţi cu lipsurile, sălbatici şi cruzi; existau printre ei şi arabi de o extremă ferocitate. Recruţii florentini, în loc să apere breşa, au dat înapoi; şi s-a petrecut dezastrul. Au fost patru sau cinci mii de morţi. Oraşul devastat de sus până jos, femeile violate, bisericile incendiate, mănăstirile, spun cronicarii vremii, transformate în taverne.

Această înfrângere i-a îngrozit pe florentini, care şi-au pierdut dintr-o dată încrederea în armată, alimentând astfel speranţele partizanilor Medicilor, care s-au năpustit asupra lui Soderini şi, punându-i cuţitul la gât, i-au cerut să abdice. Printre răsculaţi figurau şi membrii celor mai bune familii din oraş: Rucellai, Capponi, Albizzi şi Valori. Practic, Medicii erau stăpânii oraşului. Opinia publică

trecuse de partea lor; popularitatea lui Soderini, recunoştinţa ce i se datora, încrederea în el se evaporaseră încă de la cele dintâi insuccese militare.

Soderini i-a primit pe răsculaţi cu foarte multă demnitate. L-a chemat pe Machiavelli, singurul om din palat în care putea să aibă încredere atunci când toată lumea îl trăda, şi l-a trimis la Francesco Vettori, să ceară pentru el ospitalitate. Vettori s-a consultat cu Palleschii dacă poate accepta aşa ceva, fără să-şi primejduiască familia în faţa furiei învingătorilor, şi, calmat, i-a deschis uşa bătrânului gonfalonier. Senioria şi consilierii se adunaseră în grabă pentru a numi un nou guvern, dar s-a văzut că majoritatea, temându-se de tirania Medicilor, a vrut ca Soderini să rămână în continuare gonfalonier.

Jucând o scenă grozavă, de tragedie bufă, Vettori, care tocmai îi oferise ospitalitate, a căzut în genunchi, cu braţele desfăcute în cruce, implorându-i pe magistraţi să-l revoce.

„Dacă nu faceţi asta, criminalii or să-l măcelărească pe loc.” Ca să i se salveze viaţa, Soderini a fost demis. Jocurile erau făcute. Revoluţia se încheia în ordine şi în legalitate! x

Şi, pentru ca lucrurile să nu se lungească prea mult, tot în interesul gonfalonierului, acest „prieten” credincios l-a dus cu el la Siena, având să facă, spunea el, scut cu propriul său trup dacă era cazul să fie atacat pe drum. Aşa a dispărut Soderini de pe scena politică. Nu i se putea reproşa nimic. De multă vreme Florenţa nu mai avusese un şef atât de devotat, de cinstit şi de conştiincios. Nu puteai decât să-i lauzi integritatea, echitatea, imparţialitatea şi neatârnarea. În sfârşit! Se debarasaseră de el. Acum putea să reînceapă

dezordinea.

Plecarea lui lăsa câmp liber duşmanilor. Chiar şi în ultima zi, el fusese prea slab şi prea încrezător. Îndepărtându-l de Florenţa, Vettori şi Valori îi răpeau şi ultima şansă de a-şi mai relua puterea. Acum nimeni nu mai era în stare să se opună restaurării Medicilor. O dorea mulţimea schimbătoare; poporul e oricând gata să-i aclame chiar pe bărbaţii pe care i-a urât. Soderini nu mai contează. Nu se ştie ce a mai fost cu el, şi nimănui nu-i pasă. Acum toate privirile se îndreaptă către steaua care răsare, către vechea familie princiară, alungată, în mod ruşinos, cu şaisprezece ani în urmă. *Sic transit.* Iar Soderini, ştiind acum la ce se putea aştepta din partea unui popor căruia i se devotase, trup şi suflet, toată viaţa, rătăceşte pe alte căi. A fost văzut la Loretto, aproape de locuinţa mistică a Sfintei Fecioare, dar fratele său, cardinalul, l-a avertizat că vor să-l omoare. Atunci, a fugit în taină la Ragusa. Aici, locuitorii, temându-se să-i dea adăpost unui proscris, îl obligă să plece; desigur, în propriul său interes! Şi iată-l că ajunge la turci, la Castelnuovo. Turcii sunt mai generoşi; îi oferă azil. Şi aici îşi va sfârşi zilele, uitat aproape de concetăţenii săi. Singurii care îşi vor aminti de el vor fi Guicciardini, care n-o să-l prea menajeze, Nerli, care îi va reproşa că n-a fost nici rău, nici bun, şi că prea mult a crezut ca, „lăsând timpul să lucreze, lucrurile se vor aranja de la sine”; în sfârşit, va fi şi Machiavelli care, cu patru versuri crude, îl va executa, trimiţându-l în Limb pe acest „bebeluş” care nu ştiuse să devină bărbat.

13. Revenirea Medicilor

Furtuna care l-a dus cu el pe gonfalonier, nu l-a iertat nici pe secretar. Machiavelli fusese prea mult de acord cu politica lui Soderini, o ajutase, o susţinuse, pentru ca dizgraţia în care căzuse acesta să nu se abată şi asupra lui. Amândoi munciseră pentru binele Florenţei. Aveau aceleaşi convingeri, aceleaşi speranţe; se bucurau de aceiaşi duşmani. Aceşti duşmani îi loveau, fără discriminare, pe toţi cei care colaboraseră cu Soderini şi, în primul rând pe liberalul acesta convins, adversar al tiraniei, ale cărui deşteptăciune şi ironie îi deranjau. Cât despre el, ne închipuim cât l-a durut să-i vadă venind la putere, sub protecţia lăncilor şi archebuzelor spaniole, în „furgoanele străinului”, pe „tirani”.

Marea speranţă pe care o nutrise pentru o Florenţa liberă, pentru o Italie liberă, părea azi ceva de necrezut. Mai bine ca oricând, străinii se instalaseră pe pământul latin, şi Florenţa, pe care francezii se mulţumiseră în 1494 s-o străbată doar, azi era ocupată de castilenii lui Cardona şi de auxiliarii săi musulmani.

Ca să-i dea schimbării acestui regim o aparenţă de legalitate, ei improvizează un guvern, în fruntea căruia îl pun pe Francesco Vettori. Machiavelli îl cunoştea bine, fiindcă plecase deseori cu el în solie; şi Soderini îl ştia la fel de bine când din prevedere, i-l ataşase de fiecare dată pe înţeleptul şi dibaciul Machiavelli. Fără să-l acuzăm în mod expres că a lucrat pentru Medici, Vettori fusese unul dintre artizanii căderii gonfalonierului. În împrejurările actuale, el reprezenta, deci, elementul de tranziţie între conducerea democrată, care se prăbuşea o dată cu Soderini - orice s-ar spune, Soderini apărase cu cinste democraţia -, şi dictatura pe care Medicii nu vor

întârzia s-o instaleze. Vettori se găsea aici ca să-i facă pe unii s-o suporte mai uşor şi să-i potolească pe alţii; în urma sa se pregăteau să intre în scenă cardinalul Giovanni şi fratele său Giuliano. La urma urmelor, Vettori avea să realizeze, fără dezordini şi chiar cu respectarea legitimităţii, transmiterea puterii către reprezentaţii acestei familii. Familie alungată, fără multă vorbă, din Florenţa cu douăzeci de ani în urmă. Pe lângă Vettori, care îl gira cu prestigiul şi cu onorabilitatea sa, funcţiona un guvern provizoriu compus din douăzeci de tineri care, pentru a-i smulge lui Soderini demisia, îl amenințaseră cu moartea. Aceşti exaltaţi erau cu toţii devotaţi Medicilor, care, pentru moment, nu doreau altceva decât să li se permită să vină la Florenţa şi să trăiască aici liniştiţi, ca nişte simpli particulari; ca nişte simpli cetăţeni. Mai modeşti nici că puteau să se arate.

De fapt, ar li însemnat să nu-i cunoşti pe Medici ca să-i crezi capabili de atâta modestie. Urmaşii bătrânului Cosimo şi ai lui Lorenzo Magnificul nu s-ar fi resemnat niciodată să „intre în rânduri”. Principii fuseseră şi stăpâni ai oraşului; fără îndoială, n-ar fi întârziat nici un moment să pună mâna pe puterea de care se considerau spoliaţi.

Când venea vorba despre cei trei fii ai săi, Lorenzo avea obiceiul să spună că unul era bun, al doilea înţelept şi al treilea nebun. Nebun era acest mediocru Piero, împotriva căruia se dezlănţuise mânia lui Savonarola şi care, după ce fusese expulzat, nu încetase să ţeasă intrigi pe lângă papă, pe la francezi, pe la spanioli, ca să le cerşească ajutorul, până în ziua când s-a înecat în Garigliano. Era un om de nimic şi, pe lângă faptul că era prost, mai era şi nebun, mare mâncău şi un destrăbălat,

care nu se ridica de la masă decât ca să umble prin localuri sau să se închidă la el în cameră cu tineri şi cu femei uşoare. Nimic nu l-ar fi făcut florentinilor simpatic şi nimic n-ar fi justificat vreun ataşament din partea lor. Chiar partizanii lui îl dispreţuiau şi nu-i susţineau cauza decât pentru că, de fapt, ea era şi cauza lor, şi pentru că sperau în restaurare ca să-şi aranjeze propriile treburi. Piero era insuportabil, nedemn de a fi ajutat; nu avea nici un fel de calităţi care să pledeze în favoarea lui, nimic bun care să atragă asupră-i bunăvoinţa sau ascultarea florentinilor.

Cu Giovanni şi Giuliano era altceva. În Giuliano exista ceva din caracterul unchiului său, căruia îi purta şi numele, frumosul Giuliano, iubitorul de turniruri, de poezie, veşnicul îndrăgostit, plin de visuri cavalereşti, care fusese asasinat în catedrală de zbirii familiei Pazzi; mort foarte tânăr, luminase cerul secolului al XV-lea, ca un meteorit jucăuş şi luminos. Tânărul Giuliano avea şi el puţin din şarmul unchiului său; era, ca şi el, ciudat, visător, puţin cam nestatornic, blând şi generos.

Dar, în toate privinţele, capul familiei era cardinalul. Inteligent, cultivat, versat în politică, făcuse ca prelat o strălucită carieră şi se întrevedea în el un viitor succesor al lui Iuliu II. Bogat,luxos,cu o ţinută nobilă şi, fără să-şi piardă nimic din demnitate, simpatizat de popor, în totul părea demn să ocupe locul lăsat liber de Lorenzo şi de pe care nenorocitul de Piero se prăvălise din cauza prostiei şi a desfrâului. Era uşor de prevăzut că în acest strănepot aveau să renască tradiţiile lui Cosimo cel Bătrân şi că, dacă avea să preia puterea, urma s-o exercite cu multă severitate - acea severitate pe care amicii dezordinii o numeau „tiranie” - de fapt, pentru

binele deplin al oraşului, care nu se folosea decât de „libertate” ca să se lase târât în jocul funest al partidelor şi al facţiunilor.

Părea puţin probabil ca Giovanni să se mulţumească doar cu rolul modest de „bun cetăţean”, aşa cum îl solicita; acolo unde se instala un Medici, acesta vorbea ca un stăpân şi proceda ca un şef. În suita cardinalului şi a lui Giuliano, mai existau şi alţi trei Medici, dar şterşi, prea puţin interesaţi de politică, supuşi, în orice caz, şefului familiei şi dându-şi bine seama că el lucra în interesul clanului, că se putea avea încredere în el şi că era profitabil să-l urmezi şi să-l asculţi. Ei erau: un fiu legitim al lui Picro, Lorenzo, căruia i se atribuise ducatul Urbino, şi care va fi Gânditorul lui Michelangelo; un fiu natural al celui de-al doilea Giuliano, Ippolito,care, şi el, va ajunge cardinal; şi un fiu natural al celui dintâi Giuliano, Giulio, care pentru moment nu e decât cavaler de Rodos şi stareţ la Capua şi care, curând, se va încorona cu mitra, apoi cu tiara, sub numele de Clement VII.

Cinci Medici de împroprietărit, de hrănit şi de pricopsit era în perspectivă, o grea sarcină pentru Florenţa. Cu atât mai mult cu cât Tezaurul fusese cam secat de spaniolii care, sub formă de subvenţii, de indemnizaţii, de alocaţii sau, pur şi simplu, de „cadouri”, storseseră din el mai mult de o sută cinzeci de mii de ducaţi. Medicii se arătau însă oameni discreţi şi moderaţi; ei aşteptau cuminţi, la Prato, să li se permită reîntoarcerea în Florenţa. Palleschii - vechii adepţi ai Medicilor - incitaţi de Francesco Albizzi, au stârnit entuziasmul mulţimii şi, cu consimţământul poporului, au plecat în căutarea lor şi i-au adus în triumf la palatul lor

din Via Larga, odinioară construit de Cosimo şi înfrumuseţat de Lorenzo Magnificul.

Ca să confere cât mai multă autoritate restaurării lor, însuşi Cardona i-a întovărăşit, şi tot el, generalul spaniol, tolănit în fotoliul gonfalonierului, a prezidat şedinţa de consiliu care organiza guvernul cel nou şi îi repunea pe foştii exilaţi în drepturile, titlurile şi privilegiile avute. S-a hotărât să se încredinţeze unei comisii formate din patruzeci şi cinci de membri, grija de a „reforma” încă o dată Constituţia; era uşor de ghicit că această reformă avea să aducă lucrurile în starea în care fuseseră ele înainte de revoluţia din 1494. Se punea acum, pentru liberali, problema gravă a tuturor acelora care participaseră odată la revoluţie sau care o aclamaseră; să facă mofturi noului guvern sau, din contra, să-l accepte?

Cu persoanele care se compromiseseră cel mai mult în această revoluţie reacţiunea a ieşit din încurcătură, exilându-le şi ea, la rândul ei. Exilul niciodată nu e prea grav; era suficient să-l accepţi cu răbdare şi să aştepţi momentul când jocul balanţei partidelor îi dă de pământ pe noii câştigători şi-i saltă din nou pe cei învinşi. Dar unii au fost închişi şi chiar torturaţi; printre aceştia să nu ne mirăm dacă îl găsim pe însuşi Francesco Vettori, căruia, totuşi, Medicii îi datorau o parte din succesul obţinut. Nu-i iertau că îl ajutase pe Soderini să fugă. Vettori a ştiut însă să furnizeze probe despre ataşamentul său pentru casa domnitoare, ceea ce l-a ajutat să iasă din puşcărie şi să reintre în graţia cardinalului.

Machiavelli era cam neliniştit. Proscrierile şi revocările începuseră să-i lovească, într-adevăr, pe

bănuiţii fideli ai „libertăţii”. Putea, afirmându-şi convingerile, să ia atitudine contra tiraniei, să se ralieze opoziţiei şi să-i combată pe Medici; dar cu asta unde ar fi ajuns? Şi-ar fi pierdut postul, ar fi fost izgonit din Florenţa - admiţând că ar fi scăpat cu viaţă sau că rămânea liber - şi ar fi dus apoi viaţa mizerabilă a proscrisului, târând după sine amărăciunea şi ranchiuna pe la cele curţi străine. „Cât e de amară pâinea printre străini, şi cât de greu urci scările într-o casă străină!...” Personalităţile cele mai proeminente dădeau exemplul „ralierii”; cardinalul Soderini,fratele gonfalonierului, se pronunţa pentru Medici;

funcţionarul umanist care lucra la cancelarie cu Machiavelli a făcut tot aşa. Nici unul, nici celălalt nu se considerau dezonoraţi de aşa ceva, şi nimeni nu le-a reproşat-o. Deci, Medicii triumfă, trăiască Medicii!

O asemenea atitudine poate nu era chiar conformă cu idealul unei virtuţi antice, şi noi am fi preferat să-i vedem pe aceşti oameni mai fermi şi mai demni; însă Machiavelli era doar un italian de pe vremea Renaşterii, nu un roman de viţă veche. Şi în clipa când a trebuit să ia o hotărâre, intransigenţa lui a cedat. Sunt situaţii când nu are rost să te încăpăţânezi. Chiar şi inteligenţa îţi porunceşte să treci de partea învingătorului. Şi nu numai din interesul tău propriu, ci şi din al colectivităţii.

Lui Machiavelli nu-i plăceau învinşii. Nu dintr-un ordinar ataşament faţă de profitul pe care poţi să-l obţii de pe urma victoriei celuilalt, ci pentru că insuccesul e o pată pe cariera cuiva. El, ca un bun funcţionar, îl slujise din toată inima şi cu toată priceperea pe Soderini; în realitate, slujise Florenţa, Italia. Prea mult nu credea în ideile preconcepute; nici în privinţa partidelor nu avea

superstiţii; mai presus de orice era un om liber, adică o persoană hotărâtă să nu asculte de ordinul unei colectivităţi care ar fi atentat la propria sa independenţă. El vroia să opteze liber şi în deplină cunoştinţă de cauză. În plus, era prea deştept ca să se lase dominat orbeşte de ceea ce se cheamă „convingeri” politice, ştiind bine că în politică, mai mult ca în orice alt domeniu, totul este relativ şi nimic absolut. Cuvintele „democraţie” şi „tiranic” nu-l păcăleau. Clarviziunea şi ironia sa scuturaseră de mult aceste vorbe de aureola fermecată care se mai păstra încă în ochii poporului. Prea des le văzuse servind drept pretext şi paravan celor mai urâte malversaţiuni şi celor mai scandaloase abuzuri de putere, ca să-şi mai facă iluzii serioase asupra libertăţii şi democraţiei. Se pare că ideile îi conduc pe oameni; dar oamenii se folosesc de ele după cum vor şi le deformează după cum le place, după cum le năzare şi după cum au interesul s-o facă. Acelaşi cuvânt, libertate, ascunde şi excesele anarhiei şi arbitrarul tiraniei maselor. Existau şi democraţii tiranice şi tiranii liberale. La urma urmelor, ideile nu valorează decât atât cât valorează şi indivizii care le înscriu pe banderolele şi pe stindardele lor.

Deci, Machiavelli nu avea nimic dintr-un fanatic sau partizan. De cele mai multe ori, fanatismul este stigmatul prostiei şi al îngustimii de spirit. Cât despre partide, acestea pretind o supunere oarbă, un servilism fără rezerve; exact ceea ce vrea şi un tiran. Tiran contra tiran, îmi place mai mult Principele decât Demosul, cu atât mai mult cu cât pe Principe, dacă îşi încalcă promisiunea, mai uşor poţi să-l suprimi decât ar fi să te scuturi de autocratismul orb şi fără măsură al maselor.

Era, prin urmare, Machiavelli lipsit de convingeri? Avea idei, ceea ce nu-i acelaşi lucru. Credea că anumite forme de guvernământ erau, teoretic vorbind, mai bune decât altele? Mai drepte sau mai eficiente? E necesar să ne înţelegem asupra acestui „mai bine”. Lui îi veneau ideile din cultura pe care o avea şi din experienţă. Şi una şi cealaltă nu-l lăsau să-şi facă prea multe iluzii despre valoarea cuvintelor, despre conţinutul „principiilor”, şi mai ales despre felul cum le folosesc oamenii politici pe amândouă. De câte ori nu văzuse el atâtea aspiraţii foarte generoase servind drept paravan celor mai sordide aranjamente? De câte ori cele mai josnice şi mai ignobile nedreptăţi nu fuseseră acoperite de cele mai nobile şi mai curate idei? Ideile valorează tot atât cât valorează şi oamenii; iar oamenii, nici ei nu prea valorează mare lucru...

Dar dacă rămâi credincios unor „convingeri”, unor „idei”, n-o faci atât pentru convingeri şi pentru idei cât pentru tine însuţi; îţi rămâi credincios ţie însuţi şi demnităţii tale. Ar însemna să te trădezi singur, să te renegi, dacă îţi pierzi această încredere. Ba mai mult. Cu ce mi-am respectat eu onoarea, dacă am perseverat într-o părere pe care judecata mi-o arată ca fiind greşită, sau care - mi-o spune experienţa -- constat că serveşte de pretext unor imbecili şi unor oameni necinstiţi ca să-şi justifice inechităţile şi potlogăriile? *Prostul este omul care nu se schimbă niciodată.* La urma urmelor, ce folos ne aduc nouă studiul şi observaţia, dacă nu ne furnizează cunoştinţe exacte şi, mai ales, nu ne scapă de prejudecăţi, de superstiţii şi de minciuna colectivă? într-un cuvânt, dacă nu ne lămuresc asupra gândirii şi a sentimentelor, asupra comportamentului uman, asupra

trădării principiilor în numele interesului?

Libertatea nu e altceva decât exercitarea judecăţii şi a facultăţii de a alege ceea ce crezi că, în toate împrejurările, e mai bine - atât pentru tine, cât şi pentru alţii, după cum înclini: spre egoism sau spre altruism. Este exact dreptul de a-ţi schimba părerile, dacă ţi-ai dat seama că cele pe care le ai sunt greşite sau nesănătoase. Este dreptul de a refuza disciplina de partid sau cămaşa de forţă a colectivităţii. Este cel mai înalt privilegiu al individului ca atare şi singura garanţie a adevăratei sale individualităţi. În sfârşit, este dreptul de a-ţi întoarce faţa de la democraţie dacă democraţia îşi dovedeşte neputinţa şi incompetenţa de a rezolva problemele prezente; dreptul de a te ralia Medicilor, nu pentru că ei sunt cei mai tari, ci înţelegând că, dacă au devenit stăpânii Florenţei, lor le revine obligaţia de a face politica internă şi de a întreţine relaţii cu străinătatea. Să fie ei mai slabi decât membrii Senioriei şi decât gonfalonierul care a servit-o cincisprezece ani? Să facă ei o politică mai rea în ţară şi în afara ţării? Să fie ei mai incorecţi în activitatea lor, sau mai puţin ageri la minte? Sigur că nu. În acest caz, de ce să nu ne alăturăm lor? Poporul florentin n-o să fie mai nefericit dacă îi răpeşti iluzia că se conduce singur. Sunt francezii, germanii, spaniolii mai puţin liberi decât noi şi mai puţin fericiţi pentru că sunt conduşi de regi?

Acestea sunt gândurile lui Machiavelli, în timp ce se întreabă încă ce hotărâre trebuie să ia. Dacă adoptă o atitudine duşmănoasă faţă de Medici, ei îl vor da afară din slujbă, vor numi un altul care, singur, va lucra mai puţin bine decât el şi, până la urmă, va avea de suferit tot interesul cetăţenilor. Concediat, va rămâne în

mizerie. Mizeria e neplăcută şi, totuşi, pe el asta nu-l sperie; mai mult se teme de inutilitate, de lipsa activităţilor care, pentru el, sunt raţiunea şi bucuria sa de a fi. Ce o să se întâmple cu el dacă o să fie îndepărtat din politică? Şi cum o să suporte amărâta inactivitate a proscrisului?

Până la treizeci de ani, s-a mulţumit cu acea „lenevie laborioasă” pe care o practica pe atunci. Studiul, observaţia îi erau de ajuns. Azi, el nu s-ar mulţumi doar cu atât; îi e necesară viaţa activă pe care o duce de cincisprezece ani, misiunile diplomatice, negocierile cu suveranii, pregătirile de război şi conducerea operaţiunilor militare. Ce-o să ajungă el dacă o să fie lipsit de toate aceste munci extenuante, e adevărat, şi împotriva cărora bombănea uneori, dar care îi sunt atât de necesare? Patruzeci de ani nu este o vârstă la care să te retragi, acum când mai rămân încă atâtea de făcut. Dacă Medicii vor să-l menţină în slujbă şi să-i păstreze această activitate, vitală pentru el, e gata să colaboreze la administrarea statului, pentru binele colectivităţii. Or să vrea oare?

Un om ca Machiavelli nu se înjoseşte să roage şi să cerşească. Este caracteristică scrisoarea pe care acest funcţionar care se teme să nu fie concediat i-o trimite cardinalului. Nu face caz de slujbele pe care le-a avut. Nu-şi pledează cauza de bun funcţionar. Nu e nici umil, nici servil. Nici măcar nu-şi oferă serviciile. Dă sfaturi.

Aşa trebuie, gândeşte el, să vorbești oamenilor inteli-genţi. Dacă Medicii înţeleg cât preţuieşte şi cât interes ar avea ei să-l folosească, atunci nu are nevoie să se ostenească propunându-le devotamentul său. Interesul lui propriu va fi garanţia fidelităţii sale. Citind această

scrisoare, ei vor vedea clar că nu e un funcţionar îngrozit de concediere, gata la orice josnicie, la orice compromis, pentru a-şi păstra slujba. Este o scrisoare de la egal la egal. Aşa vorbeşte şi scrie un om cu adevărat liber. Dacă Medicii îl înţeleg, dacă şi ei se situează deasupra prejudecăţilor şi sunt lipsiţi de spirit partizan, ca să-i acorde încredere, atunci cu atât mai bine pentru ei...

Şi cu câtă delicateţe dă el sfaturi! Se spune că Medicii se pregătesc să restituie bunurile confiscate. Foarte bine, dar aceste bunuri au fost acum acordate altora, şi ar fi o nedreptate să-i deposedezi pe aceşti oameni. N-ar fi mai bine să se ceară guvernului să compenseze, printr-o indemnizaţie, bunurile pierdute? Ciudată propunere; e, într-adevăr, mare distanţă între o despăgubire şi o repunere în drepturi... Machiavelli nu are, însă, nimic de curtean şi, în cazul acesta, tonul său este exact acela al unui om liber.

Este chiar ceva mai mult atunci când, într-o altă scrisoare în care abordează un domeniu şi mai delicat, el dă sfaturi asupra conduitei pe care Medicii trebuie s-o adopte faţă de Soderini. Soderini, „ţapul ispăşitor”, care va suporta toate greşelile comise de guvernul popular!... Cei care îl acuză şi-l calomniază azi o fac doar cu intenţia de a fi pe placul Medicilor sau al poporului. Sunt, prin urmare, nişte oameni suspecţi, iar acuzaţiile lor împotriva fostului gonfalonier nu trebuie luate chiar de bune.

Pentru cineva care vrea să intre în graţiile noilor stăpâni, este o ciudată manieră de a se vrea agreat. Trebuie, într-adevăr, să fii ori principe, ori fiu de rege ca să accepţi asemenea sfaturi, aproape nişte mustrări, din partea unui funcţionar căruia multe lucruri i se pot

reproşa, şi pe care bucuros l-ar da afară. Îndrăgostit de grandoare, Machiavelli se adresează la tot ce poate fi mai grandios în noii săi patroni. O fi vrut, poate, să-i încerce, ca să vadă dacă sunt demni de el? O să constate dacă sunt într-adevăr mari după felul cum or să-i răspundă.

Cardinalul de Medici era un om inteligent, dar poate nu destul ca să înţeleagă ce înseamnă „ralierea” unui bărbat ca Machiavelli. Sau, poate, s-o fi simţit jignit de tonul deferent, dar şi trufaş, al acestei scrisori, de ironia abia ascunsă în felul cum i se adresa, de la egal la egal. Un funcţionar mărunt, care se compromisese cu Soderini, nu se putea aştepta la ceva mai bun decât să fie concediat. Şi-a găsit acest orgolios conţopist să-şi permită să dea sfaturi noilor stăpâni ai Florenţei!

Demnitatea nu-i permitea lui Machiavelli să dea supunerii sale aparenţa unei capitulări; dacă aderă, o face ca un domn, cu ceva condescendenţă, ca şi cum ar fi consimţit să coboare, în interesul patriei, până la nişte persoane pe care nu le stima şi nu le admira deloc. Ironia sa, care considera situaţia savuros de comică şi de paradoxală, face ca gestul să-i fie lipsit de orice ar părea umilinţă şi respect. Se ştie bine că el se distrează pe socoteala altora, dar şi pe a sa, şi că, ţinând mai presus de orice să-şi salveze onoarea şi respectul exagerat de sine, el face oferta de colaborare pe un ton de sfidare, aproape provocator.

Aşa l-a înţeles cardinalul. Nu era el chiar atât de subtil ca să se amuze, cum se amuza Machiavelli de asemenea lucru, şi nici atât de „mare senior”, ca să înţeleagă un gest de mare domn. El n-a văzut aici decât o glumă rece şi îndrăzneaţă şi a simţit ca pe o ofensă

îndrăzneala acestui subaltern care pretindea să-şi instruiască şefii. Fără îndoială că exista şi o intenţie ofensatoare în oferta de serviciu a lui Machiavelli; nu se putea abţine să n-o facă aşa. Firea lui independentă şi bătăioasă îl împingea întotdeauna, chiar şi în clipe de primejdie, să-i înfrunte pe cei care puteau să-l distrugă. Azi, situaţia şi pâinea sa depindeau de cardinal; şi el se aventura să rişte totul, siguranţa, bucuria de a avea o activitate, un salariu modest, dar sigur, numai pentru satisfacţia de a schiţa un gest elegant, demn de un aristocrat al libertăţii, de a-l umili pe un Medici, de a reafirma superioritatea bărbatului de geniu în faţa unui prinţ al Bisericii şi a unor negustori îmbogăţiţi.

Scrisorile sale au rămas fără răspuns. Acesta a venit sub forma unei hotărâri unanime de concediere, în ziua de 7 noiembrie 1512. Machiavelli era scos din funcţie. Colegul său de birou, Buonacorsi, la fel. Marcello Virgilio, care era prim-secretar al Republicii, şi căruia nu i se putea imputa nici o activitate politică, rămăsese în funcţie. Zece zile mai târziu, o altă hotărâre a Senioriei - o Seniorie derizorie şi uzurpatoare, formată din *Palleschii,* care puseseră mâna pe putere - completa primul decret, interzicând secretarului concediat să mai calce, vreme de un an, pe la palat; ca şi cum s-ar fi crezut că avea să vină să-şi vadă foştii colegi şi să-i influenţeze în rău.

O ciudată măsură desăvârşea acest „exil intern”. Pentru ca Machiavelli să nu poată emigra şi să facă astfel cunoscute în străinătate nemulţumirea şi necazul său, i s-a interzis să părăsească teritoriul Republicii, tot pe timp de un an de zile, atât cât îi era interzis să intre în palat. Făcându-l inofensiv, şi acasă şi afară, era ţinut sub

observaţie, i se supraveghea activitatea, comportarea, spusele, şi i se interpretau gesturile.

Medicii pricepeau greu ironia; tocmai o dovediseră. Mai degrabă acceptau să se lipsească de serviciile unui funcţionar excepţional de bun decât să-i suporte scrisorile pline de ironii. Cui să se adreseze el împotriva hotărârii Senioriei? Adunării? Aceasta era în mâna Medicilor; iar poporul, întotdeauna gata să-i aclame pe stăpâni, mai ales când aceştia veneau însoţiţi de umbra suliţelor spaniole, era hotărât să nu crâcnească. Din slăbiciune, din laşitate şi, mai ales, din interes, acceptaseră reîntoarcerea acestei familii detestate care, pe vremea domniei lui Savonarola şi a Regelui Christos, fusese cu atâta bucurie alungată. Dar Savonarola nu mai exista, iar numele monarhului celest dispărea, încet-încet, de pe scuturile şi stemele oraşului. Bogaţi, escortaţi de escadroane străine, Medicii nu întâmpinau nici o piedică.

Mai existau şi ceva nemulţumiţi, liberali dintr-o bucată, adversari declaraţi, care nu dezarmaseră încă. Aceştia se agitau pe ascuns şi urzeau probabil vreun complot. Erau oameni care, fără îndoială, se simţeau direct vizaţi de schimbarea regimului şi care, ameninţaţi cu exilul sau cu ceva şi mai rău, se pregăteau să lovească ei primii, după formula lui Guicciardini: „Dacă nu le-o tragem noi, ne-o trag ei”. Machiavelli nu avea nici un fel de legături cu aceşti oameni, pe care îi considera nişte visători, nişte temerari şi nişte utopici. Cu consimţământul poporului, stăpânirea Medicilor se instalase din nou; în Florenţa exista o garnizoană spaniolă. Iuliu II era bolnav, şi se credea că, în curând, avea să-i urmeze la pontificat cardinalul Giovanni. Deci,

totul se pronunţa în favoarea restauraţiei. O lovitură de stat ar fi eşuat în mod inevitabil şi n-ar fi avut drept rezultat decât represalii asupra capului liberalilor din oraş.

Se mai agitau câţiva tineri, exaltaţi la ideea de Libertate, animaţi de o fervoare romantică, sau care, în calitate de rude, amici şi cunoscuţi ai gonfalonierului proscris, nu se aşteptau la nimic bun de la Medici. Printre ei era şi un anume Boscoli, minte înfierbântată şi inimă încrezătoare, care, inspirat de nobilul exemplu al lui Brutus şi al altor ucigaşi de tirani, visa să scuture jugul odios. Sigur că ideea rămăsese în faza de proiect, dar acest conspirator novice făcuse imprudenţa să scrie pe o foaie de hârtie numele celor pe care îi considera fideli ideii de libertate şi la care putea recurge, în ziua aleasă, pentru declanşarea revoltei.

Era o copilărie. Lucrurile nici nu puteau merge prea departe şi complotul n-ar fi depăşit nici faza preliminară, chiar dacă Boscoli n-ar fi făcut prostia de a rătăci lista compromiţătoare. Un siennez, Barnardino Coccio, aflat în vizită la familia Lenzi, rubedenii de-ale lui Soderini, a găsit hârtia căzută din buzunarul lui Boscoli şi a dus-o imediat la Cei Opt.

Tocmai aşa ceva lipsea prestigiului şi autorităţii absolute a Medicilor, tradiţionalul complot care să justifice măsurile de rigoare şi să motiveze nişte represalii. În chiar ziua când denunţul sienezului a fost depus pe biroul Senioriei, ancheta a şi început. Era clar că locul de întâlnire al conjuraţilor era casa Lenzilor. S-a început prin arestarea lui Boscoli şi a prietenului său Capponi, şi torturarea lor.

Aceşti copii curajoşi şi-au mărturisit dorinţa de a reda

Florenţei libertatea şi i-au scos categoric din cauză pe cei de pe listă. Ei nu le erau complici, ci numai persoane pe sprijinul cărora ar fi contat în cazul când lovitura ar fi reuşit. Aceşti oameni erau, în cea mai mare parte, funcţionari superiori, personalităţi distinse, cunoscute pentru vederile lor liberale şi, în general, prea prudente şi prea rezonabile ca să se lase antrenate într-o aventură atât de puerilă.

Procesul lui Boscoli şi Capponi a avut loc imediat şi sentinţa aplicată fără întârziere. Li s-a tăiat capul acestor tineri, care au murit cu un curaj şi o seninătate demnă de cei antici. Prietenul lor Lucea della Robbia ne-a transmis cum au decurs ultimele lor clipe. Însuşi confesorul lor a fost atât de răvăşit, încât - o mărturiseşte singur - a plâns timp de opt zile, copleşit de admiraţie şi de ataşament pentru aceşti nobili tineri, cărora venise, înainte de execuţie, să le aducă mângâierea credinţei.

Poliţia nu a ţinut deloc seamă de declaraţiile „rebelilor”; i-a arestat, tot atunci, şi pe cei ale căror nume se aflau pe listă. Machiavelli era şi el printre ei.

Îl cunoaştem mult prea bine ca să credem că ar fi aderat la o acţiune atât de absurdă, destinată eşecului tocmai datorită împrejurărilor şi caracterului acestor tineri exaltaţi care luaseră o astfel de iniţiativă. Să iei parte la o asemenea naivitate însemna să comiţi o prostie şi să dăunezi unei cauze frumoase. E lucru sigur, deci, că oamenii în care Boscoli vedea nişte aliaţi nici nu fuseseră măcar consultaţi, şi cu atât mai puţin Machiavelli. Toţi au protestat, spunând că nu aveau habar de un complot şi că nu avuseseră niciodată vreo legătură cu conjuraţii. Protestele lor nu au fost de ajuns ca să-i scuze. Ca să le smulgă ceva mărturisiri, i-au

arestat şi pe ei şi i-au torturat o dată cu capii conspiraţiei.

Machiavelli n-avea nimic dintr-un erou. Era un om cu o sănătate şubredă, cu o rezistenţă fizică redusă, un intelectual distins, iritat că se vede târât fără voie într-o treabă stupidă, despre care nu ştia nimic şi pe care ar fi condamnat-o dacă ar fi aflat despre ea. Tortura l-a îngrozit, dar a suportat-o cu multă tărie sufletească şi fizică, şi n-a mărturisit nimic; de altfel, nici nu avea ce mărturisi, aflând de existenţa acestui complot abia din dosarul procesului. Dar dăduse atâtea dovezi de liberalism şi de ataşament faţă de instituţiile democratice şi de guvernul lui Soderini, încât numai devotamentul său faţă de gonfalonier îl făcea suspect; poate că, în felul acesta, vroiau să scape de un personaj jenant, de a cărui clarviziune şi inteligenţă ascuţită pe bună dreptate se temeau.

Când s-a trezit încarcerat la *Stinche,* închisoarea de stat, faimoasă prin împuţiciunea ei, din care cel mai ades nu ieşeai viu, Machiavelli şi-a zis că-i sunase ceasul. „Am lanţuri la picioare şi o funie în jurul umerilor. Pereţii sunt tapetaţi cu un puhoi de insecte, atât de bine hrănite, că parcă sunt un nor de fluturi. Niciodată n-a existat, nici la Roncevaux, nici în pădurile Sardiniei o mizerie mai cumplită ca cea din frumosul meu cantonament, unde e aşa un zgomot, de parcă şi Jupiter şi tot Olimpul fulgeră pământul; într-un loc, îl pun pe unul în lanţuri, dincoace îl căsăpesc pe altul, bătându-i cuie şi piroane, unul ţipă că e săltat prea sus de la pământ; dar ceea ce m-a deranjat cel mai mult a fost atunci când, în zori de zi, când puteam şi eu să adorm, am auzit cum mi se cântă: Ne rugăm pentru tine!”

Îi arde de glumă în acest celebru sonet comic scris aici, la *Stinche,* dar, cu toată tendinţa sa de a lua lucrurile uşor şi cu toată descrierea burlesca pe care o face faimoasei închisori, rezervată prizonierilor politici destinaţi celui mai rău tratament, aici multă lume e în primejdie să-şi piardă viaţa, închisoarea era, într-adevăr, o grozăvie. Înţelegem de ce a făcut tot ce a putut ca să scape de acolo, adresându-i rugăminţi lui Iuliu II şi lui Giuliano de Medici, implorându-i să intervină pentru el. Trebuia să scape cu orice preţ de acolo şi, deşi autenticitatea celor trei sonete este discutabilă, cei mai înflăcăraţi calomniatori ai lui Machiavelli refuză să creadă că el s-a umilit într-atât încât să ceară milă de la duşman - adevărul e că mândria şi independenţa lui, cât a stat la *Stinche,* au fost puse la grea încercare.

Ni-l imaginăm foarte bine pe Machiavelli zicându-şi, cu pragmatismul său ironic şi batjocoritor: „Dacă dracul în persoană mă scoate de aici, atunci, fie dracul binecuvântat!” *Stinche* nu e un loc convenabil pentru unul ca el, om studios şi erudit, mare personalitate politică şi militară. Şi dacă sfinţii din paradis nu-i sar în ajutor, el e gata să-i implore pe toţi demonii din infern, chiar şi pe vechiul său prieten, Belfegor, despre care a povestit atâtea aventuri nostime.

Uşile închisorii s-au deschis şi el a scos un oftat de uşurare. „Era cât pe-aci să-mi pierd viaţa, dar Dumnezeu şi nevinovăţia mea m-au salvat”, îi scrie el lui Vernaccia; şi, de cum a ajuns acasă, lângă blânda lui Marietta şi alături de copii, îşi povesteşte păţaniile colegului său de ambasadă, Francesco Vettori, pe atunci în misiune la Roma. „Slavă Domnului, necazurile noastre s-au terminat, în sfârşit. De altfel, sper să nu mai fiu expus

încă o dată la asemenea primejdii. Am să fiu mai prudent şi trebuie să sper că guvernul, renunţând la asemenea bănuieli, să se dovedească mai înţelegător.” Se simte ecoul enormei satisfacţii cu care părăseşte locul acela blestemat şi revine la studiile sale dragi. Medicii nu mai au de ce să se teamă de el.

Dar nu unei favori speciale îi datorează el libertatea. A ieşit din închisoare atunci când li s-au deschis porţile atât vinovaţilor, cât şi nevinovaţilor, la câteva zile după înscăunarea cardinalului de Medici ca Pontif. Iuliu II se hotărâse să-i încredinţeze, în sfârşit, lui Dumnezeu sufletul său neîmblânzit, înainte de a închide ochii, el a avut marea fericire să-şi vadă toate visurile realizate. Francezii au bătut în retragere şi, în deruta lor, i-au lăsat pe mână Parma, Piacenza, Modena şi Reggio. Maximilian, mulţumit că a luat în ...stăpânire Peschiera şi Legnago, s-a apropiat de papă şi a aderat la conciliul de la Latran. Ducatul Milano a fost atât de bine ronţăit, că nu le-a mai rămas cine ştie ce din el copiilor lui Ludovic Maurul. Teribilul Rovere, neobositul artizan al măreţiei Bisericii, putea, în sfârşit, să ia repaus. Se culca pe un pat de lauri. Trâmbele pe care le provocase se potoleau. Nu obţinuse el o victorie totală, dar, în definitiv, lăsase Statele pontificale mai mari şi mai puternice decât atunci când le luase în primire. Avea dreptul să fie mulţumit de sine. Şi spiritual şi material, pontificatul lui fusese glorios, salutar şi binefăcător. Putea, deci, fără durere, fără remuşcări, fără regrete, să se culce şi să adoarmă întru Domnul şi în pace; muncitor serios, îşi făcuse cu cinste treaba.

Giovanni de Medici, deşi avea abia patruzeci de ani, era marele favorit. De mai multă vreme el era considerat „delfinul”, şi era aproape sigur că va obţine tiara, dacă

izbutea să-şi apropie câţiva adversari: pe cardinalul francez, de exemplu, şi pe cardinalul Soderini, fratele gonfalonierului proscris, care, pe bună dreptate, de când căzuse fratele său, nu-i agrea pe Medici. Câteva cadouri bine plasate, câteva promisiuni inteligente, angajamentul luat de a-l chema din exil pe gonfalonier, căsătoria unei Soderini cu un Medici au îmblânzit mâniile şi duşmăniile. Alegerea cardinalului Medici pentru scaunul Sfântului Petru a avut loc fără mare rezistenţă din partea concurenţei.

Primul gest al noului pontif a fost acela de a se hirotonisi, pentru că nu era nici măcar diacon. După îndeplinirea grăbită a acestei formalităţi, la 15 martie a fost consacrat, iar peste două zile, încoronat sub numele de Leon X. Evenimentul a fost salutat cu serbări extravagante, specifice tradiţiei fastuoase a acestei familii. Pe străzi au defilat care alegorice, cu reprezentări din mitologie, ca pe vremea Magnificului. Iluminaţii, focuri de artificii. Medicii erau destul de bogaţi ca să ofere poporului cele mai orbitoare distracţii; şi, nu însemna că sărăcesc dacă cheltuiau o sută de mii de ducaţi pe lumânări, artificii, flori şi cavalcade. La l aprilie, o amnistie generală, acordată de noul papă, ca bunăvoinţă în cinstea fericitului eveniment, a golit *Stinche* şi Machiavelli, fericit, a mai putut vedea o dată lumina zilei.

Avertismentul fusese drastic; acum trebuie să se facă agreat, altfel ar mai rămâne la cheremul unor conspiratori nătărăi. Nu-i displace deloc să se ştie că s-a raliat, tocmai ca să-i descurajeze pe aceia care cred că îl pot atrage într-o aventură ca cea a lui Boscoli. Sigur că admiră tăria sufletească arătată de cei doi tineri, dar

judecă destul de sever fapta lor. Intenţia nu justifică rezultatele; şi nu e de ajuns să fii însufleţit de o idee generoasă, dacă acţionezi cu atâta stângăcie încât să faci eşecul de neevitat. Să rătăceşti o hârtie compromiţătoare este o prostie criminală şi de neiertat. Dacă fiinţa lui Machiavelli e mişcată, şi apreciază măreţia acestor tineri foarte demni de respect, omul politic îi blamează, le condamnă imprudenţa şi găseşte că e dreaptă pedeapsa. Dreaptă nu pentru că au vrut să atenteze la viaţa unor Medici, ceea ce e perfect lăudabil, ci pentru că au condus lucrurile prost: ca pe nişte nepricepuţi, şi nu ca pe nişte ucigaşi, îi consideră el demni de pedeapsă. Ca şi Savonarola, ei sunt vinovaţi de ignoranţă, de îngâmfare şi de neatenţie. Nu şi-au calculat şansele, s-au apucat prost de treabă, au comis o imprudenţă - mai gravă decât o crimă -, au procedat ca şi Fra Girolamo, ca nişte idealişti incurabili şi rău cunoscători ai naturii omeneşti. Ca şi cum entuziasmul şi sentimentul dreptăţii le-ar fi ţinut loc de cunoştinţe, de raţiune, de pricepere, de spirit şi de subtilitate...

Puterea Medicilor e un fapt. Nu te revolţi împotriva unui fapt. Îl foloseşti, îl exploatezi cât mai mult în avantajul tău. Tragi foloase din el atât cât poţi. Deoarece Medicii sunt astăzi stăpânii Florenţei, trebuie să-i serveşti pe Medici, sau să te resemnezi să dispari în umbră.

Machiavelli nu se resemnează. Revocarea lui are consecinţe prea grave ca s-o accepte cu inima uşoară. Înseamnă că, o dată cu ea, mizeria i-a pătruns în casă. Ea e întovărăşită de lene şi de plictiseală, pentru că atunci când, timp de aproape cincisprezece ani, ai dus o viaţă activă, dacă te retragi din ea mori. E dureros să vezi că nu-ţi sunt folosite talentele, că însuşirile tale sunt

inutile, geniul dispreţuit tocmai de aceia care ar avea mai multă nevoie de el. Este perspectiva căderii în mediocritate, când îşi va pierde vremea în zadar, perspectiva zilelor trăite inutil la ţară, departe de treburi serioase, departe de nou, departe de palatul unde se face politică şi unde a fost atât de fericit; în sfârşit, departe de Florenţa, fiindcă n-ar suporta să locuiască într-un oraş unde persoana sa n-ar mai însemna nimic.

Nu ar fi deci o laşitate din partea sa această insistenţă de a-şi relua lucrul sub ordinele noilor stăpâni ci, mai curând, un fel de curaj civic; este vorba de Florenţa, tot atât cât şi de el însuşi; iar Florenţa are nevoie de el. *Servesc.* Bucuros şi-ar lua acest cuvânt ca deviză. E făcut să servească, şi suferă de inactivitate ca o unealtă nobilă, minunată şi preţioasă, care rugineşte dacă nu o foloseşte nimeni. Problemele Florenţei, ca şi treburile Europei, numai el le cunoaşte foarte bine, pentru a dirija cu atenţie destinele Republicii. Medicii au banii şi puterea, dar asta nu e de ajuns: Machiavelli crede în superioritatea şi eminenţa talentului. Şi el îşi oferă cu generozitate acest talent, risipindu-şi opiniile politice şi convingerile, în speranţa mereu vie că o să-l vadă odată apărând pe Principe, pe Principele acela ideal şi desăvârşit, care n-a reuşit să fie Cesare Borgia, dar care ar putea să fie un tânăr Medici, ajutat de Machiavelli, „făcătorul de principi”.

14. Diplomatul la ţară

„Locuiesc în casa mea de la ţară şi, după ultimele necazuri pe care le-am avut, nu cred că am stat la Florenţa douăzeci de zile în total. Până acum mi-am petrecut timpul punând laţuri pentru sturzi; mă sculam de noapte, ca să aşez nuiele cu clei pentru păsărele, şi umblam cu coliviile după mine, întocmai ca Geta[1] venind din port cu cărţile lui Amfitrion. Prindeam, de obicei, doi sturzi, dar niciodată mai mult de şapte. Aşa mi-a trecut toată luna septembrie. Distracţia asta, oricât e ea de stupidă, spre marea mea părere de rău mi-a lipsit după aceea, şi iată cum mi-am petrecut apoi vremea: mă scol la răsăritul soarelui şi mă duc într-una din pădurile de unde vreau să tai lemne; rămân acolo vreo două ceasuri, ca să văd ce-au făcut muncitorii în ajun, şi mai stau de vorbă cu ei. Oamenii ăştia au întotdeauna ceva de împărţit, şi cu ei şi cu vecinii...”

Machiavelli a devenit ţăran. Azi, ocupaţiile sale sunt acelea ale unui proprietar de pământ, făcând şi treabă, stând şi gură-cască în acelaşi timp; se scoală în zori ca să prindă sturzi, pe care apoi îi mănâncă, pregătiţi de doamna Marietta; îi mai bruftuluieşte pe tăietorii de lemne că se odihnesc prea mult, umblă după fructe de pădure, inspectează grădina de zarzavat, cercetând totul, aşa cum făcuse şi altădată, pe vremea marilor şi importantelor sale misiuni. Numai că azi el are ca interlocutori şi comeseni nişte simpli ţărani.

Să-l fi interesat oare atâta viaţa la ţară şi munca la câmp? S-ar zice că da. În scrisorile către Vettori, el vorbeşte despre pădure cu o plăcere care nu pare deloc ceva prefăcut. „Despre tăiatul lemnelor aş avea de spus

---

[1] Publius Septimius Geta. Împărat roman (211-212).

o mulţime de lucruri, care mi s-au întâmplat fie cu Frosino da Panzano, fie cu alţii. Frosino, fără să-mi spună, trimisese să i se aducă o încărcătură de lemne; dar când a fost să mi le plătească, a vrut să-mi reţină zece livre, pe care pretindea că mi le câştigase, cu patru ani în urmă, la *cricca*[1], la Antonio Guicciardini...” Iată care sunt azi grijile bărbatului care odinioară discuta politică înaltă cu cardinalul d'Amboise, cu Mathias Lang, cancelarul lui Maximilian, cu Iuliu II, cu Cesare Borgia. Omul care îl trimitea la moarte pe un condotier necinstit, care privea cu admiraţie cum sunt manevrate frumoasele sale regimente, care pândea intenţiile ascunse ale Caterinci Sforza, acum se amesteca în discuţii prosteşti cu muncitorii şi cu vecinii şi, fără îndoială, gata să găsească interes şi satisfacţie în orice, gustă, cu un fel de bucurie ironică, metamorfoza care a făcut dintr-un războinic şi un om de stat un ţăran. *O, fortunatos nimium* - o, preafericiţilor -, cântă Vergiliu. Dacă ar fi fost, numai, adevărat! Casa lui Machiavelli se află cam departe de oraş, şi-i permite astfel să guste în linişte această pace bucolică. E la Sant'Andrea în Percussina, la şapte mile toscane de Florenţa, la trei de San Casciano în Val di Pesa. Oamenii de prin partea locului numesc această casă Albergaccio, ceea ce sună cam peiorativ; fără îndoială că locuinţa e dărăpănată, arată rău, e improprie pentru locuit. Până atunci, Machiavelli nu se interesase niciodată de această proprietate a sa, şi nu s-a gândit că o să fie vreodată obligat să locuiască în ea. Orăşean get-beget, lui îi lipsesc discuţiile care au loc pe stradă, în piaţă, sub Portic, prin curţile palatului. Îi lipsesc oamenii, oamenii ca el, care se interesează de aceleaşi lucruri

[1] Joc de cărţi.

care îi plac şi lui. Despre ce poate el să stea de vorbă cu aceşti ţărani pe care îi întâlneşte seara la cârciuma amărâtă a satului? „Acolo îi găseşti, de obicei, pe cârciumar, pe măcelar, pe morar şi pe vreo doi vărari. Mă prostesc toată ziua, jucând cu ei cărţi şi table; mai izbucnesc şi certuri; de aici, insultele, şi ne încingem de cele mai multe ori pentru o para chioară; iar gălăgia se aude până la San Casciano.” Exagerează? Vrea oare, cu un fel de crudă satisfacţie, să-şi amuze prietenii? încearcă doar să scrie epistole distractive, povestind întâmplări imaginare, ca un bun literat, cum a fost întotdeauna? Nu cred. Fără îndoială că e mai puţin bucolic decât o spune singur. Greu ni-l închipuim pe acest Machiavelli, numai inteligenţă şi intelect, luând cu el vreo carte a unui elegiac latin, ca s-o citească stând la umbră. Şi totuşi, aceasta este imaginea pe care singur ne-o prezintă despre sine, cu coliviile pentru prins păsări şi cu cărţile, în căutarea unui colţ umbros, lângă un izvor; cu Dante, cu Petrarca, cu Tibul, cu Ovidiu, scandând frumoasele lor versuri, în clipocitul apei, foarte fericit de acest răgaz pe care i-l oferă destinul.

Dar, vai, munca la ţară, plăcerile eglogelor nu sunt pentru el decât un mijloc de a înşela plictiseala care îl devorează, neliniştea care îl roade, dezgustul care îl scârbeşte. Dezgust de sine şi de alţii, supărare amară pe fatalitatea care l-a îngropat în atâta nefericire. Începe să se abrutizeze, să se prostească; e un fel de mulţumire acră şi dureroasă. Se flagelează cu această mediocritate, se îmbată de nerozie, se ghiftuieşte cu mizerie, parcă pentru a face şi mai crudă situaţia în care a ajuns. „Şi astfel, cufundat într-o ignobilă existenţă, încerc să-mi păzesc mintea de mucegăială, şi dau cale liberă

destinului care mă urmăreşte; sunt satisfăcut că el şi-a ales acest mod de a mă călca în picioare, şi vreau să văd dacă nu-i va fi ruşine să mă trateze mereu la fel.”

Tonul se schimbă. După o şuguială, în nota amuzantă a povestitorilor toscani, iată că el devine amar, trist, descurajat. Parcă îl auzim pe bătrânul Swift; acest om umilit îşi savurează umilinţa şi se îmbată de ea ca de un vin otrăvit. Îl foloseşte ca să-şi stârnească dispreţul faţă de lume. Şi vine, în sfârşit, noaptea. Pleacă din cârciuma unde s-a ciondănit rău cu tovarăşii de pahar. Apoi, poate puţin cam ameţit de Chianti sau de Trebbiano, abrutizat de înjurături şi de vorbe prosteşti, asurzit de zbieretele acestor ţărani care urlă bătând cu pumnul în masă, se înapoiază la Albergaccio. Căsuţa lui e tăcută. Copiii dorm. Se aude cum curg liniştit apele, cum foşnesc frunzele. Sigur că nu se opreşte să contemple cerul plin de stele, şi nici florile adormite. Intră în micuţa sa cameră de lucru; aici se află admirabilele sale cărţi, învăţătorii, cei mai buni prieteni, aceia pe care îi găseşte întotdeauna gata să-i ofere bucurie şi frumuseţe. Se dezbracă, aruncând pe un scăunaș hainele de peste zi, murdare de noroi şi pătate cu vin. „Mă visez înveşmântat ca la Curte, sau în costumul meu obişnuit, şi, îmbrăcat cum se cuvine, pătrund în vechiul sanctuar al marilor bărbaţi ai Antichităţii.”

Aici el este cu ai săi. Ei sunt adevăraţii săi contemporani, semenii săi. Se întoarce în lumea care este cu adevărat a sa. Printre oameni la fel ca el, momentul acesta de intimitate alungă toată vulgaritatea de peste zi. Aici găseşte calea adevărată a înţelepciunii, aici aude glasurile nepieritoare ale adevărului şi, în tovărăşia „marilor bărbaţi” de odinioară - pentru că de acum

înainte el va fi despărţit de societatea marilor bărbaţi de azi -, revine el însuşi, Niccolo Machiavelli, străin de pădurari şi de stâlpii de cafenea, amicul lui Cesare Borgia, adversarul lui Ludovic XII şi al lui Maximilian de Austria, adevăratul Machiavelli. Şi, solemn, curat, treaz, înveşmântat cu ce are mai frumos, intră în templul culturii.

„Mă îndestulez cu această hrană care doar pentru mine e făcută şi pentru care m-am născut. Nu mă tem să stau de vorbă cu aceşti oameni şi să le cer socoteală de ceea ce fac. Ei îmi răspund cu amabilitate; şi scap astfel, vreme de patru ceasuri, de orice plictiseală, uit de toate necazurile, uit de sărăcie, şi moartea n-ar putea să mă mai înspăimânte; mă confund pe de-a-ntregul cu fiinţa lor.” Fericită însuşire pentru cititorul care posedă cheia acestei lumi minunate. Totul a fost uitat. Sâcâielile din timpul zilei, izbucnirile de mânie, tristeţile şi necazurile, aici, în această împărăţie fermecată, nu-l mai ating. În liniştea nopţii, el pluteşte deasupra omenirii, evadează de pe acest pământ ostil. Universul îi aparţine din nou, acest univers al culturii, în care respiră în voie. Natura nu o iubeşte chiar atât de mult încât să se simtă bine la ţară; iubeşte prea mult studiul ca să se distreze multă vreme ungând nuiele cu clei ca să prindă sturzi, sau certându-se cu pădurarii.

Asta l-ar putea amuza şi interesa câteva zile, aşa cum te amuză ceva nou, dar mediocritatea profundă a acestor ocupaţii pentru care, hotărât lucru, el nu se simte făcut, îl plictiseşte, îl oboseşte şi îl scârbeşte. Dacă n-ar avea cele patru ceasuri de fericire, noaptea, când micuţa lampă pâlpâie alături de tomurile sale vechi, dacă n-ar asculta murmurul vremilor apuse, ecoul înăbuşit al

cuvântărilor din Forum, al paşilor cohortelor de legionari, al luptelor şi al discursurilor, dacă nu l-ar împresura ca un zumzet de albine, amestecându-se cu suflarea liniştită a căsuţei adormite, dacă n-ar avea în fiecare seară această baie de ştiinţă şi de înţelepciune, ar muri de tristeţe şi dezgust.

Dar să nu ne amăgim; de altfel, el nu amăgeşte pe nimeni; nici pe cei cărora le trimite scrisori, şi nici pe sine. Când îi repetă mereu lui Vettori bârfele din Florenţa, el care nu vorbea decât de politică înaltă - chiar dacă, pentru a nu avea aerul unui *magister,* îşi pigmenta frazele grave cu o anecdotă mai deocheată - simţi totuşi în tonul său amar ironia muşcătoare care, de atâta acreală, se preface în venin. „Nevasta lui Girolamo dell'Garbo a murit; iar bărbatu-său, trei sau patru zile a rămas prostit ca un peşte scos din apă. După aceea, s-a bine dispus din nou; acum vrea cu tot dinadinsul să se însoare iar; şi, în fiecare seară, la cârciuma lui Capponi, nu se vorbeşte decât de însurătoarea asta nouă. Contele Orlando iar s-a amorezat de un tânăr din Ragusa, dar nu prea are succes. Donato a mai deschis o prăvălie, unde pune porumbei la clocit; aleargă toată ziua, ca un nătărău, de la o prăvălie la cealaltă. Îl zăreşti când cu Vincenzo, când cu o pipiţă, când cu un băiat, când cu altul şi totuşi, nu l-am văzut să se fi certat cu Riccio...” Toate astea erau bune odată, când asemenea baliverne ale unor bărbaţi, ocupaţi cu treburi serioase, aveau doar aerul unor glume. Să-l ascultăm mai bine: „Cât despre mine, dacă mai râd câteodată sau mai cânt, e pentru că nu mi-a mai rămas decât glasul ca să-mi dau pe faţă durerile şi lacrimile.” Ca şi Figaro, probabil se grăbeşte să râdă de toate, ca să nu fie tentat să plângă.

Un altul s-ar bucura de acest timp liber şi, după atâtea osteneli, s-ar odihni cu plăcere. Îşi are pădurea şi grădina şi pământul său. Poate să se ducă la Florenţa de câte ori vrea - cu condiţia să nu meargă la palatul Senioriei; şi tocmai aici se află pentru el paradisul pierdut, grădina Edenului, din care el, păcătosul, a fost izgonit. Şi dacă nu se duce la Florenţa, poate, în schimb, să privească de departe cum strălucesc în soare clopotniţele şi Marea Cupolă a lui Brunelleschi. Aude sunetul armonios al clopotelor şi, la urma urmelor, exilul i se pare mai dulce decât cel al lui Ovidiu la sciţi. Dar e totuşi exil!

Ar fi pentru el o ocazie să mai stea cu familia, pe care atât de rar a văzut-o în aceşti ani când a alergat pe toate drumurile, mereu în misiuni diplomatice, sau pe câmpul de luptă. Cei cinci copii ai săi sunt cinci guri de hrănit; şi acum, când nu mai are leafă, lipsurile s-au instalat în casă. Dar copiii lui Machiavelli au crescut fără ca el să fi avut vreme să se ocupe de ei. Bernardo, cel mai mare, are zece ani, şi mai sunt încă trei băieţi şi o fată, iar Mona Marietta mai aşteaptă un bebeluş. Marietta e blândă, bună şi duioasă. Când el se află în străinătate, îi trimite scrisori aşa de frumoase, scrisori de soţie iubitoare şi de mamă fericită. „Cât de mulţumită sunt! Nu mă odihnesc nici ziua, nici noaptea. Bebeluşul e bine şi îţi seamănă. E alb ca zăpada şi are capul ca o catifea neagră. E păros ca tine. Şi, pentru că îţi seamănă, mi se pare frumos, şi e un drăcuşor, de parcă a trecut un an de când l-am născut; şi când l-am născut, avea ochii deschişi; şi întoarce toată casa pe dos. Fetiţa nu se simte prea bine. Nu uita să te întorci repede...” Toate astea sunt bune şi frumoase, şi pe acest călător, asurzit de

ţipetele curtezanelor şi îngreţoşat de mâncărurile de la han, îl bucura mult când venea pentru câteva zile în casa primitoare, în mijlocul familiei. Dar până la urmă, şi fericirea aceasta a căminului nu devine cumva obositoare? Iar acest afemeiat nărăvit arde din nou de nerăbdare să colinde cu amicii cârciumile şi alte localuri publice.

Machiavelli nu a fost niciodată ceea ce se numeşte „un om de casă”, politica îl absorbea prea mult ca să fie aşa ceva. După activităţile sale foarte serioase, căpătase obiceiul să se refacă umblând după aventuri uşoare şi după tot felul de ştrengării, fie în tovărăşia lui Buonaccorsi, fie chiar cu Vettori, care, oricât de ambasador era el, umbla creanga şi nu se temea nici să frecventeze prostituate de teapa cea mai rea. Viaţa la ţară, căminul conjugal, nu sunt decât nişte închisori pentru acest nomad care vrea să fie liber de orice obligaţii şi să se dedice unicei sale pasiuni, politica. Şi dacă îşi pierde timpul cu legături mizerabile, nu o face oare tocmai ca să fie scutit de ataşamente sentimentale mai serioase, de tirania nemiloasă a inimii? îşi iubeşte copiii şi soţia, este plin de atenţii chiar şi faţă de nepoţi, pe care se sileşte să-i aranjeze cât mai bine, dar nu trebuie să i se ceară mai mult de atât. Nu e capabil să ofere mai mult.

E prea inteligent, ca să nu-şi dea seama că lipsa de activitate îl distruge, că plictiseala îl roade, că se împotmoleşte în nişte treburi de ţară, la care, orice s-ar spune, nu participă cu sufletul. Ce păcat că Medicii nu au înţeles cât de preţioasă e colaborarea oferită de el! Ce păcat că neîndemânaticii ăştia lasă nefolosite atâtea talente de preţ! Există vreun altul capabil să-l înlocuiască

la palatul Senioriei? Doar n-o fi în stare să facă ce făcea el mediocrul de Michelozzi, succesorul său la cancelarie. De altfel, tot ce a făcut el se distruge acum. Miliţia naţională este desfiinţată - regimentele spaniole trebuie să fie de ajuns pentru protejarea Medicilor -, sunt concediaţi ofiţerii numiţi de el. Tot ce a realizat pe tărâm militar e la pământ. Dar, ca să vorbim drept, nici miliţia nu s-a comportat prea strălucit în luptă; însă o armată nu poate fi perfectă aşa deodată. Dacă i-ar fi lăsat timp să-şi maturizeze şi să-şi ducă la bun sfârşit reforma armatei... Şi de politica externă cine se mai ocupă azi? Cine îi întovărăşeşte pe ambasadori, ca să-i împiedice să facă gafe şi să le redacteze dările de seamă cu informaţii preţioase?

Anii trec. Din când în când, Machiavelli încearcă să trezească, la vreun înalt personaj, interesul pentru soarta sa. Face câte o intervenţie timidă pe lângă stăpânii timpului. Ar vrea mult să reintre în atenţia lor. Sigur că nu mai e vorba azi să-i dea cardinalului sfaturi pe tonul acela de deferentă ironică şi de luare în zeflemea. Asemenea îndrăzneală nu mai ţine.

Totuşi, anii aceştia nu sunt pierduţi. El şi-a revăzut manuscrisele, şi-a adunat notiţele. Aceste hârtii reprezintă experienţa unei vieţi, miezul învăţăturilor culese pe câmpul de luptă, în cancelarii şi la curţi străine, din cărţi şi din spusele marilor oameni cu care a stat de vorbă. O să scrie acum, pe,îndelete, tot ce n-a putut să pună în ordine şi să redacteze pe când era în serviciu, pe când alerga, fără încetare, călare, din oraş în oraş.

Anii trec, ani plicticoşi, inactivi, deoarece pentru un om ca el, obligat să rămână ţintuit în acelaşi loc săptămână de săptămână, lună de lună, înseamnă să nu

facă chiar nimic. Se consolează, retrăind în amintire zilele pline de altădată, încearcă să reconstituie atmosfera febrilă şi exaltantă de pe câmpul de bătaie, scriind *Arta Războiului,* pe care nu avusese niciodată timp s-o termine; şi, când îşi schiţează formaţiunile de luptă, reprezentând printr-o cifră sau printr-o literă lăncierii, archebuzierii, toboşarii, căpitanii, steagurile, are atunci impresia că toate aceste simboluri prind viaţă, că tobele bat, că fluierele şuieră, că bombardele grele trec cu zgomot peste şleaurile drumului. Compune cu minuţiozitate arhitectura câmpului de luptă, amplasează, acolo unde trebuie, bazele de aprovizionare, de furaje, animalele de povară sau vitele de mânat pe jos pentru hrana armatei. Fixează santinele la porţi; tunurile, în faţa întăriturilor; steagurile, în faţa corturilor comandanţilor. Şi e cuprins de exaltare când dă viaţă acestor grupuri de infanterişti, desfăşurării de escadroane pe câmpie, asalturilor şi replierilor, punctate de steaguri în vânt şi de sunetul trompetelor. Retrăind în felul acesta bucuriile de ieri, parcă îşi uită de tristeţile de azi.

Apoi, tratatelor de război le urmează tratatele politice. Mai este, desigur, şi biografia romanţată a unui „Principe” *avant la lettre,* Castruccio Castracani; schiţă pentru Cesare Borgia. Mai sunt şi comentariile la Titus Liviu, pline de înţelepciune veche. Apoi planurile de reformă, schiţate cândva, pentru că a reforma înseamnă a acţiona; şi el are azi timp să le finiseze. Vai, chiar prea mult... Sunt toate ideile lui, notate în grabă pe hârtie, de câte ori se oprea la vreun han sau pe când aştepta într-o anticameră, toate lucruri pe care le avea în minte, la care se gândea din când în când şi care, la vremea aceea, constituiau divertismentul unui om foarte ocupat.

Anii trec. Ani lungi şi înceţi. Prelucrează ce a scris, corectează, şterge şi îmbunătăţeşte. Memoria îi oferă fapte noi. Experienţa îi propune raţionamente mai subtile. Nu-l oboseşte să reflecteze la astfel de probleme. Le întoarce pe toate feţele; şi soluţia obţinută trebuie să-l limpezească pe „Principele” care va şti să găsească în cărţile sale suprema înţelepciune a guvernării. Cine s-ar putea lăuda că deţine adevărul absolut într-un domeniu atât de delicat? Şi notiţele se strâng, volumele pe care el le scrie spre învăţătura oamenilor de stat se adaugă altor volume - dacă aceşti oameni vor fi vreodată atât de deştepţi ca să urmeze şcoala lui Machiavelli.

El voia să-i dedice *Principele* lui Giuliano de Medici, dar acesta a murit înainte ca tratatul să fie terminat sau ca Machiavelli, după atâta chibzuire, să se fi decis cui să i-l dedice. Atunci l-a ales pe Lorenzo, care purta acelaşi nume cu Magnificul, dar pe care nu avea să-l egaleze niciodată şi care niciodată nu avea să înţeleagă măcar mustrările făcute în această carte plină de ambiţii, de orgolii şi de subtilităţi; o carte scânteind de inteligenţă, o carte „diabolică”, după spusa unora, şi pe care Christina a Suediei - îndemnată de Descartes s-o citească - făcea furioasă însemnări. Napoleon o citea şi o recitea, această carte din care toţi „principii”, din toate vremurile şi din toate ţările, pot veni să tragă învăţăminte.

Anii trec. Şi, cum e nevoie să mai şi râzi puţin şi să te distrezi, după aceste scrieri savante răutăciosul Machiavelli lasă de o parte rigoarea războinicului şi a omului de stat. Cedează ispitei, atât de toscane, de a povesti o „întâmplare nostimă”. E aceea a dracului Belfegor, care, sub înfăţişare de om, s-a însurat; şi, după ce multă vreme a suferit în trista calitate de soţ, şi după

ce şi-a încheiat experienţa, s-a întors uşurat în infern, unde e atât de bine să trăieşti fără nevastă - atâta linişte, atâta pace.

În poemul *Măgarul de aur,* urmându-l pe Lucian din Samosate, şi el un fel de Swift, marele satiric vorbeşte de metamorfozarea oamenilor în animale şi de ceea ce se întâmplă cu ei. Fără prea mare afecţiune pentru oameni, putem s-o credem - şi nici pentru animale. Mai sunt şi comediile sale bufe sau picante, *Fra Alberigo* şi *Clizia,* dar mai ales aceea care îl va face mai celebru decât l-a făcut ştiinţa sa politică şi militară, *Mandragora,* această Mandragoră care se va juca în toate saloanele din Florenţa şi unde el însuşi va deţine uneori un rol. „Fă-ne o nouă Mandragoră”, i se cere mereu. Iar el zâmbeşte calm, ştiind bine ce ar mai putea să facă dacă nu l-ar lăsa să mucegăiască mai departe în casa aceea de la ţară, dacă şi-ar putea relua locul în palatul Senioriei.

O mare parte a personalităţii sale, şi nu cea mai puţin importantă, e mereu prezentă în aceste năzbâtii. Ar însemna să deformăm fizionomia acestui om dacă l-am prezenta numai ca pe un doctrinar sever, auster, pedant, a cărui semeţie şi ale cărui cunoştinţe, deseori enervante, ar face din el un fel de *magister.* Mai întâi de toate, Machiavelli este un florentin, adică un ins fin, ironic, spiritual, care nu-i prea ia pe oameni în serios; dar nici evenimentele şi nici pe sine. Inteligenţa lui e vioaie, cultura spumoasă. O maliţiozitate ascuţită scapără în tot ce spune, chiar atunci când e vorba de problemele cele mai grave; şi întotdeauna, pe buzele sale subţiri, făcute pentru sarcasm şi zeflemea, flutură un zâmbet sceptic. El îşi bate joc de toţi, în afară de adevăratele valori. Tot ce nu atinge acest nivel de la care el începe să respecte

totul, nu merită decât cea mai acerbă critică. Nu menajează pe nimeni, orice rang ar avea, şi nici măcar faima tradiţională. Orice îl distrează enorm; ironia lui găseşte în toate o sursă de amuzament muşcător.

Acesta este autorul *Mandragorei* şi al lui *Belfegor.* Acelaşi strateg al *Artei Războiului* şi politician profund în *Studiu asupra lui Titus Liviu.* Nu e o contradicţie: e doar complexitatea şi bogăţia unui temperament prea îmbelşugat ca să se mulţumească doar cu o simplă formă de activitate. În refugiul său de la ţară era gata să moară; şi iată că se trezeşte în el autorul comic, ce-şi lansează şi-şi savurează singur spiritele şi subînţelesurile picante; îşi ascute săgeţile împotriva clerului, împotriva soţilor, împotriva burgheziei; râde de toţi şi de toate, de cer, de iad, de familie, cu o dezinvoltură suverană, modernă, tot aşa ca şi în sistemul său strategic şi în concepţiile sale politice.

Aceste farse poate nu sunt pentru el decât un remediu contra chinuitoarei sale plictiseli, contra durerii de a-şi vedea timpul irosit, viaţa distrusă. Anii se succed fără să aducă nici o schimbare. Medicii nu-şi îndulcesc severitatea. Funcţionarului concediat îi este interzis accesul la birou, ca şi călătoriile în străinătate, atât de necesare acestui om căruia îi plăceau drumurile, care avea atâta nevoie să vadă alte ţări şi alte activităţi. Deşi se amărăşte când vine la Florenţa, unde oamenii îl măsoară din cap până în picioare şi-l iau în râs - aceia care altădată, când era marele amic al lui Soderini, îl ascultau şi-l salutau cu respect -, nu poate trăi fără anturajul literaţilor. Când s-a săturat până la greaţă de platitudinile hangiului şi de înjurăturile măcelarului în cârciuma mizeră de lângă casă, el pune şaua pe cal şi

pleacă la oraş.

Există şi unii care se simt întotdeauna onoraţi şi încântaţi să-l întâlnească, pentru că el aduce mereu cu sine un spirit viu şi caustic, butadele, vorbele de duh, paradoxurile. Frecventează grădina Rucellailor, unde se reuneşte elita oamenilor de artă, a poeţilor şi a cultivaţilor; aceiaşi care se strângeau cândva în palatul Medicilor din Via Larga. Acum, curtea Medicilor e plină de linguşitori, aşa cum îi întâlneşti numai pe lângă papi şi pe lângă regi, oameni servili, slujbaşi, intriganţi. Lorenzo Magnificul se îndepărtează, puţin câte puţin, de locuinţa fiilor săi. Aceştia încă îşi mai creează o reputaţie de proteguitori ai culturii şi ai artelor, dar se simte că o fac în maniera tuturor suveranilor, doar ca să le crească lor prestigiul şi să-şi susţină propaganda. Sub influenţa spaniolilor, un ceremonial afectat a înlocuit în această casă atmosfera familiară din vremea când oricui îi era permis să intre aici, unde tinerii artişti aveau întotdeauna un loc la masă, sau unde orice cetăţean putea să se aşeze lângă Lorenzo şi să stea de vorbă cu el. Fără îndoială că din cauza tuturor acestor schimbări, tinerii scriitori, gânditorii independenţi şi originali se întâlnesc mai bucuros la Rucellai.

În celebrele grădini ale acestor boiangii îmbogăţiţi, care azi sunt cei mai autentici proteguitori ai culturii, se vorbeşte liber, la adăpost de indiscreţiile poliţiei. Se discută artă, filozofie, literatură; uneori chiar politică. Nu e de mirare dacă întâlneşti în acest salon, rival al celui din Via Larga, o atmosferă mai destinsă, chiar rebelă. Nu se teme nimeni să critice măsurile luate de guvern şi, cum cei din opoziţie îşi dau aici bucuros întâlnire, grădinile Rucellailor au devenit, într-un fel, o citadelă a

antimedicismului, un refugiu al intelectualilor liberali, al patrioţilor descurajaţi, în sfârşit, al adversarilor regimului, care se răcoresc înjurându-i în voie pe detestaţii lor stăpâni.

Atâta e de ajuns ca să-l atragă şi pe Machiavelli, care găseşte aici atmosfera vitală a libertăţii, a spiritului, a satirei şi a nonconformismului. Aici ascultă el comentate, pe un ton în general defavorabil, noutăţile de la Palazzo Vecchio. După lectura unui tratat filozofic de Zanobi da Diaceto, acest savant elev al lui Marsilio Ficino, după ce se ascultă un poem de Alamanni sau de Buondelmonti, se discută istoria veche cu republicanul Filippo dei Nerli, şi apoi conversaţia alunecă uşor de la Antichitate la actualitate şi se vorbeşte de treburile Italiei, ale Franţei sau ale Germaniei. Bunul Cosimino Rucellai, care ţinea aceste cenacluri în grădina în care bunicul său încercase să aclimatizeze toate plantele vechi şi noi din cărţile greceşti şi latineşti, îşi propunea să reînvie faimoasa academie platoniciană de pe vremea lui Cosimo cel Bătrân şi a lui Lorenzo Magnificul, reunită la Careggi sau la Poggio a Caiano. Din păcate, vremea lui Ficino, a lui Poliziano şi a lui Pico della Mirandola era de mult apusă. Erudiţii şi umaniştii secolului al XVI-lea, urmaşi ai celor din secolul al XV-lea, nu aveau nici geniul, nici focul şi nici originalitatea predecesorilor. Ei continuau, fidel şi conştiincios, tradiţia umanistă, dar nu o reîmprospătau. Nu găseai aici, la Ruccellai, ceea ce te făcea să-i divinizezi aproape pe eleniştii secolului precedent. Minunatele cuceriri făcute ieri de mintea omenească rămâneau fără un mâine; bărbaţii secolului al XVI-lea, nemaiavând îndrăzneala şi nici geniul primelor generaţii de umanişti, nu deveneau exploratorii unor pământuri

necunoscute, şi erau, prin urmare, lipsiţi, în acelaşi timp, şi de pericolele şi de marile satisfacţii ale descoperitorului. Fără îndoială că certurile politice lipsite de ţinută şi de foloase care sfâşiaseră oraşul de vreun sfert de veac înăcriseră spiritele şi uciseseră vechiul entuziasm.

Deşi spiritul care domnea aici nu se compara cu cel care însufleţea nopţile de la Careggi, unde, în răcoarea parfumată a chiparoşilor şi a mirtului, ai fi crezut că îl asculţi pe Platon discutând cu discipolii săi, grădinile Rucellailor rămâneau, totuşi, căminul culturii florentine. Şi dacă aceste grădini aveau prea des aerul unui „cerc literar” sau al unui „club politic”, aici întâlneai bărbaţi eminenţi. Machiavelli era primit cu mare cinste, i se admira erudiţia, aproape i se împărtăşea fanatismul faţă de Antichitate; oamenii se mândreau să fie printre primii care să-i cunoască noile lucrări.

Câtă consolare pentru exilatul de la San Casciano, condamnat să-şi ducă zilele alături de ţărani şi căruţaşi, reprezenta atenţia cu care îl ascultau aceşti distinşi învăţaţi! Ei vorbeau aceeaşi limbă ca şi el; şi pe ei îi interesau aceleaşi probleme. Mai întâlneai aici, la Rucellai, şi condotieri literaţi, a căror prezenţă era plăcută şi cu care puteai discuta probleme de război. Câteodată, unii veneau direct de la palat şi aduceau veşti noi, pe care le discutau aprins. Şi, când era vorba de politică externă, i se adresau lui Machiavelli, care cunoştea mai bine decât oricine treburile Franţei, ale Germaniei şi, în mod respectuos, îi cercau părerea.

Într-un asemenea mediu, funcţionarul concediat regăsea atmosfera de care avea nevoie şi subiectele de discuţie care mereu îi ocupau gândurile. Nu încetase

niciodată să păstreze legătura cu politica vie; chiar şi atunci când nu-şi părăsea moşia, îi scria lui Vettori scrisori lungi, în care îşi exprima părerile şi proiectele privitoare la atitudinea faţă de Veneţia, de Maximii ian sau de regele Franţei. Strângea cu lăcomie toate informaţiile, cerea ştiri de la prietenii rămaşi în slujbă; iar aceştia, înţelegători, îi trimiteau exilatului adevărate „jurnale”; iar el le oferea, în schimb, ample comentarii asupra evenimentelor.

Machiavelli a izbutit acest extraordinar tur de forţă, de a rămâne la curent cu tot ce se petrecea în Europa, numai datorită informatorilor săi benevoli, cărora le era milă de singurătatea lui şi care încercau să-i aducă, în căsuţa sa de ţară, atmosfera Curţilor şi a cancelariilor. Lucrul pe care Machiavelli îl iubea cel mai mult pe lume, politica, nu i-a lipsit. Cu atâta pasiune studia el faptele pe care i le prezentau amicii săi, că încă mai putea să aibă iluzia unei activităţi, între scrisorile din vremea exilului adresate lui Vettori şi rapoartele către Seniorie din vremea activităţii sale, mare diferenţă nu există. Din cătunul lui toscan, Machiavelli urmărea cum evoluau treburile în Europa. Mai întâi din plăcere, şi pentru că, dacă scumpa lui politică l-ar fi părăsit, ar fi murit de amărăciune, apoi şi pentru că tot timpul şi-a păstrat speranţa că îşi va recăpăta slujba; în ziua când l-ar fi rechemat la palatul Senioriei trebuia să se înfăţişeze ca un diplomat la curent cu evenimentele zilei, să aibă un cuvânt de spus, să dea un sfat, să poarte o discuţie; nu ca un ţăran îndobitocit de inactivitate, de plictiseală, de Trebbiano, de certuri cu ţăranii şi de escapade cu muierile satului.

Această grijă de a se păstra mereu în formă şi bine

documentat dovedeşte că Machiavelli aştepta, nu doar cu nerăbdare, ci şi cu speranţă, să-şi părăsească odată exilul şi necazurile. I se părea imposibil ca Medicii, uitând de nişte neînţelegeri prosteşti, să nu-şi aducă aminte de bărbatul care se distinsese în atâtea misiuni delicate. Spera zilnic să vină curierul care să-i aducă ordinul aşteptat de el cu inima plină de bucurie şi de nerăbdare: „Niccolo, te urci pe cal şi pleci imediat...” Şi, strângând la piept fericitele scrisori care îl acreditau pe lângă suveranii străini, să galopeze, fără să-i pese de zăpadă sau de soarele arzător, spre aventură.

Pe măsură ce anii treceau, fără ca Medicii să-l ierte, oricare altul în locul său s-ar fi descurajat. Dar el îşi păstra întreaga încredere în sine, credinţa în destin. Şi oamenii cei mai mari au cunoscut perioade asemănătoare, de dizgraţie şi de întuneric. Poate că sunt şi ele necesare, ba chiar şi salutare. Fără acest exil, el nu ar fi avut niciodată timp să-şi scrie cărţile. Şi în fiecare zi, stăpânindu-şi dezamăgirea, aştepta binefăcătoarea reîntoarcere la activitate în ziua următoare.

Ca să-şi grăbească revenirea, se foloseşte discret de toate influenţele. Prietenii săi tatonează terenul, şi sugerează că, atunci când consideră ei că e momentul potrivit, Machiavelli ar putea fi rechemat. Puţin câte puţin, amintirea complotului lui Boscoli păleşte; şi acum se ştie că de fapt nu a existat nici un fel de complot, ci pur şi simplu numai o imprudenţă comisă de doi tineri exaltaţi, cărora povestea lui Brutus le întunecase mintea. Trebuia să fii nebun ca să-ţi închipui că subtilul Machiavelli putea să se vâre într-o aventură atât de prostească. A fost uitat chiar şi tonul ironic şi provocator al faimoasei sale scrisori către cardinal. Giovanni de

Medici devenise papă, iar Leon X avea acum altceva mai bun de făcut decât să-l ţină minte pe un funcţionar nerespectuos. Se mai estompaseră deci, dacă nu dispăruseră de tot, necazurile care îl împiedicau pe Machiavelli să revină la cancelarie; dar o altă dificultate îl împiedica de la asta: pentru el nu mai exista loc.

Era inevitabil. Medicii îşi aduseseră cu ei propriul personal, gloata aceea de curteni care abia aşteptau restaurarea ca să pună mâna pe putere; intriganţii, care se ataşaseră de norocul fiilor lui Lorenzo, care îl urmaseră pe acesta în exil, prevăzând că odată se vor reîntoarce ca stăpâni în oraşul din care fuseseră alungaţi. Pentru această reîntoarcere, ei acţionaseră cu zelul interesat al acelora care întotdeauna speră într-o schimbare, speră să ocupe posturi, să capete favoruri şi privilegii; oameni care slujesc pe cineva cu atât mai mult entuziasm cu cât o fac în propriul lor interes. Medicii, ca toţi proscrişii celebri, erau înconjuraţi de asemenea „profitori ai revoluţiei”; odată reintegraţi, Medicii au trebuit să-i căpătuiască pe toţi aceşti oameni, care aveau o foame grozavă şi care, imediat, îi dăduseră afară din birouri pe toţi „oamenii lui Soderini”. Le era uşor, instalaţi acum în palatul Senioriei, sub protecţia armelor spaniole, cu bombardele lui Navarro şi Cardena sub ferestrele cancelariei, să aţâţe ura mulţimii contra partizanilor francofili ai fostului gonfalonier. Una din principalele învinuiri care i se aduceau lui Soderini era tocmai simpatia sa faţă de Franţa şi strădaniile pe care le depunea pentru a păstra prietenia francezilor chiar în momentul când ei invadau Italia. Se uita, sau nimeni nu vroia să se mai ştie că, datorită acestor francofili care, ca Savonarola şi Soderini, nu urmăreau nici un avantaj personal, ci doar interesele

Republicii, Florenţa nu a fost nici jefuită, nici devastată. Pe vremea aceea nu fusese niciodată văzut vreun general străin prezidând o şedinţă de consiliu, stând chiar în fotoliul gonfalonierului. Şi toţi aceşti oameni acceptaseră, şi solicitaseră chiar, o astfel de înjosire, slugile spaniolilor, mercenarii unei puteri străine, care nu-i considerau destul de puri şi de patrioţi pe vechii diplomaţi, care - cu ce eforturi! - reuşiseră să ţină Florenţa departe de un conflict în care, prin presiuni şi ameninţări, încercau duşmanii s-o atragă.

Pentru Machiavelli nu mai era loc. Oamenii Medicilor şi ai lui Cardona îi goniseră pe cei ai vechiului regim şi ocupau acum birourile. Fuseseră păstraţi doar „raliaţii”, ale căror calităţi nu deranjau pe nimeni, mediocrii sau descurcăreţii care oricând sunt gata să servească toate regimurile, pe toţi străinii, numai să aibă satisfacţia realizării ambiţiilor şi a îndestulării apetiturilor personale. Aceia care schimbaseră repede macazul şi dăduseră iute dovadă că trădează şi reneagă, aceia îşi păstraseră posturile. Pentru independenţi, pentru adevăraţii liberali, ostili oricăror forme de tiranie, bineînţeles că nu mai erau locuri.

Deci, nu atât ostilitatea guvernării împiedica reintegrarea lui Machiavelli, cât reaua voinţă a invidioşilor şi a intriganţilor care îl înlăturaseră şi care, cu multă perfidie, aveau grijă să fie ţinut în umbră. Un om de geniu mai puţin înseamnă o victorie în plus. Ca să-l aducă pe Machiavelli ar fi însemnat să-l scoată afară pe un secretar al cancelariei, şi existau atâţia buni „medicişti” de retribuit!

Totuşi, încet-încet, supravegherea sa a devenit mai puţin riguroasă. Cu condiţia să se ţină departe de orice

formă de activitate în administraţie şi în guvernământ, i se putea acorda chiar şi o favoare. După cinci ani de claustrare absolută, i s-a permis să plece la Genova, ca să rezolve nişte probleme ale unor negustori florentini care aveau de recuperat ceva creanţe. Era nevoie de un om sigur, priceput în afaceri şi cu calităţi de diplomat. Iar Machiavelli, care trăia modest din ceea ce îi aduceau lemnele şi ogorul, a fost fericit să primească această însărcinare care avea să-i procure câţiva ducaţi.

Ne închipuim cu ce surâs o fi acceptat el acest mod discret de a fi ajutat şi de a i se arăta că nu i se poartă pică.

Bărbatul care discutase cu Mathias Lang, episcop de Gurk, despre soarta Europei, cu cardinalul d'Amboise, cu Cesare Borgia, omul care călărise alături de ducele de Valentinois în ziua acelui *„bellissimo inganno”,* omul care, cu încăpăţânarea de a-i refuza lui Iuliu II ceea ce acesta dorea, îi stricase acestuia desertul, omul acesta era acum transformat într-un vulgar agent de afaceri, trimis să-i hărţuiască pe traficanţii genovezi şi să-i ameninţe pe debitorii insolvabili.

S-a achitat de minune de această obligaţie, şi cred că a depus tot atâta iscusinţă ca să-i facă pe genovezi să plătească datoria - oameni despre care, în privinţa asta, se spune că sunt mai răi decât evreii şi livornezii - cât depusese cândva ca să-i convingă pe miniştrii regelui Franţei şi pe cancelarul lui Maximilian. A adus banii în sacoşă, şi apoi s-a înapoiat la San Casciano, ca să joace cu tovarăşii de băutură o partidă de *cricca.*

Au mai trecut încă doi ani, timp în care guvernul a continuat să-l ignore - misiunea la Genova n-a avut absolut deloc un caracter oficial, doar unul privat -, şi

altă ocazie de a pleca altundeva n-a mai avut. Şi apoi, deodată, norocul se schimbă. Medicii au avut destul timp să se lămurească în privinţa capacităţii oamenilor lor şi şi-au dat seama că un ataşament pe bază de interes faţă de învingători nu constituie o dovadă de pricepere şi că printre funcţionarii revocaţi există şi oameni valoroşi, de serviciile cărora statul s-ar putea folosi bucuros. Poate că Medicii îşi dădeau astfel seama că, prin politica lor de devotament faţă de Spania, i-au îndepărtat de ei pe adevăraţii liberali şi, probabil, pe cei mai buni cetăţeni, în sfârşit, de la distanţă judeci mai bine evenimentele şi oamenii. Machiavelli, în afara greşelii făcute cu constituirea armatei naţionale, nu are nimic ce să-şi reproşeze, şi nici altcineva nu-i poate reproşa nimic; cu francezii nu s-a compromis; nu afaceri necurate, nu ambiţii personale; nici cea mai mică încercare de a-şi folosi autoritatea în propriul interes. E sărac, aşa cum a fost întotdeauna. Independent, neîmblânzit şi rebel în faţa tiraniei, fie ea reprezentată de un principe, fie de mase. De altfel, prea inteligent ca să se amestece cu nişte conspiratori proşti. Şi Machiavelli, care nu şi-a pierdut speranţa să găsească printre Medici un „Principe” capabil să-i realizeze visul, să corespundă idealului său despre un conducător, îl tot caută pe omul de geniu, pe „fiul de rege”. Să fie, poate, ducele de Urbin, Lorenz, de care se spune că e numai merite şi talente? Şi îi dedică *Tratatul despre Principe,* pentru a trezi în sufletul lui măreţia, pentru a-i dirija gândirea printre meandrele politicii.

Ca să intre în graţiile stăpânilor, el nu va sacrifica nimic din preţioasele sale idei. Atunci când, dispuşi să-i acorde bunăvoinţa, Medicii îl chestionează abil şi pe

ocolite, vrând să-i afle opiniile, el le răspunde imediat, indiferent dacă o să le placă sau nu, cu sinceritatea sa obişnuită. Şi le spune, chiar dacă o să-i contrarieze, că, după părerea sa, cel mai bun lucru pe care şi-l poate propune pe lumea asta un suveran este să întemeieze un stat liber şi puternic. La atât se rezumă ceea ce numeşte el „convingerile” proprii. Prea puţin contează cum se numeşte regimul, numai să garanteze puterea şi libertatea. El e democrat din fire şi prin temperament, dar nu suferă de superstiţie democratică, pentru că, de cele mai multe ori, aceasta nu face decât să sacrifice una din cele două virtuţi de mai sus, dacă nu pe amândouă. El nu are nimic dintr-un teoretician, care se încăpăţânează să construiască sisteme. Pentru el, politica este ceva viu şi, ca atare, ea trebuie să rămână suplă, mobilă şi variabilă, ca orice fiinţă vie. Toată credinţa sa în politică se rezumă la aceste două noţiuni: puterea şi libertatea. Puterea îşi pierde toată nobleţea dacă se desparte de libertate; iar libertatea e condamnată la moarte atunci când renunţă la putere. N-aveţi decât să-i daţi unui guvern orice titlu poftiţi, terminat în ,,-arhie” sau în ,,-craţie” el nu va avea nici o valoare, nu va fi bun, nu va fi mare decât

dacă se sprijină pe aceşti doi pilaştri. Să construieşti pe alte baze înseamnă să sprijini pe o mlaştină, pe praf sau pe nisipuri mişcătoare edificii destinate unei iminente prăbuşiri.

Expunându-şi în felul acesta, cât mai concis şi cât mai limpede, credo-ul său politic, Machiavelli aşteaptă hotărârea atotputernicilor. A avut isteţimea să le propună un proiect destul de ciudat. Dacă e vorba să i se asigure Florenţei şi libertatea şi autoritatea, şi fiindcă Medicii sunt singurii în măsură să i le poată acorda, el

propune „casei domnitoare” următoarea combinaţie: Medicii să-şi exercite puterea aşa cum au făcut-o înaintea lor Cosimo cel Bătrân şi Lorenzo Magnificul, atâta vreme cât va fi necesar; apoi, când n-o să mai fie nevoie de absolutismul lor, să cedeze locul unui guvern liberal, care, bazat pe un îndelungat trecut de ordine şi de autoritate, o să se poată instala fără tulburări populare şi fără anarhie.

Trebuie să te numeşti Machiavelli ca să inventezi aşa ceva. Asigurându-i pe Medici şi demonstrându-le, în acelaşi timp, că nu intenţionează deloc să-i răstoarne, îşi rezervă speranţa ca, pe viitor, să se revină la instituţiile democratice. Greşeala conspiratorilor de genul lui Boscoli şi a „opoziţiei intelectuale” care, fără să îndrăznească să conspire, agită idei subversive în clubul Rucellai, este că preconizează o lovitură de stat. În politică, nimic util şi durabil nu se face în mod brutal. Instituţiile sunt nişte organisme vii, care trebuie să se conformeze propriilor lor evoluţii. E inutil să le grăbeşti, ca pe nişte fructe de seră, sau să vrei să le culegi înainte de a se coace. O schimbare de regim nu serveşte la nimic dacă nu se schimbă, în acelaşi timp, şi mentalitatea oamenilor. Fără să capituleze, totuşi, în faţa dictaturii, Machiavelli ar vrea să-i facă pe concetăţenii săi să se lase de obiceiul nenorocit al certurilor interne şi al luptelor între facţiuni şi între partide. Această tristă moştenire a războiului dintre guelfi şi ghibelini nu mai are azi nici o raţiune de a fi; spiritul particularist trebuie înlocuit cu un sentiment mai larg, mai generos; dragostea pentru oraş trebuie extinsă la toată ţara, şi să se acorde oraşului acelaşi devotament ca pentru partid, să simţi că nu eşti doar florentin, ci şi italian. Când patriotismul naţional îl va

înlocui pe cel local, atunci va fi mai uşor să faci să dăinuie în Florenţa adevărate instituţii sănătoase, create în interesul colectivităţii, şi fără ca această colectivitate să profite de ele ca să oprime minoritatea. Cel mai bun guvern va fi, desigur, acela încredinţat celor mai buni cetăţeni, adică nu celor mai bogaţi, ca în plutocraţia republicilor italieneşti, ci celor mai inteligenţi şi mai oneşti. Într-un cuvânt, să fie încredinţat unei aristocraţii, dar o aristocraţie liberală, corespunzând unei adevărate elite, în care factorii determinanţi nu vor fi considerentele de clasă, de facţiune, de partid, de origine şi de avere.

Un oraş înzestrat cu un astfel de guvern poate atinge un grad de putere considerabil. El ar fi capabil să ia conducerea unei mişcări largi de eliberare naţională, deoarece această mişcare nu se va face doar în interesul unei clase, al unei provincii sau al unui partid, ci în interesul însuşi al întregii Italii. Un astfel de regim ar merita să fie dat ca exemplu tuturor celorlalte oraşe ale Italiei, care şi-ar modela structura după cea a Florenţei; şi atunci când statele, azi eterogene, ar avea toate aceeaşi structură şi ar fi constituite după aceleaşi principii, ar fi uşor să le chemi să se unească, adică să formeze împreună o singură Italie, una singură şi liberă. Ce poate fi atunci mai firesc decât să plasezi în fruntea acestei federaţii oraşul care a dat primul semnalul unei asemenea schimbări paşnice, pentru ordine şi spre binele tuturor. Iar Medicii, în loc să se teamă tot timpul de comploturi şi de răscoale, s-ar situa în primele rânduri ale acestei aristocraţii liberale, ca nişte iniţiatori ai reformei pentru prosperitatea şi măreţia întregii Italii.

15. Reconcilierea

Acest proiect avea de ce să-i seducă pe cei doi bărbaţi inteligenţi, Leon X, fostul Giovanni de Medici, ales papă după moartea lui Iuliu II, şi fratele său Giulio, care îşi asumase conducerea Florenţei în ziua când Giovanni urca pe tronul Sfântului Petru. Leon X nu era un mare om de stat; prefera să se ocupe mai mult de artă decât de politică şi, cum avea şi bun gust, strânsese în jurul său tot ce era mai deosebit în Italia, pictori iluştri şi mari sculptori. Moştenise de la Iuliu II grupul de genii care lucraseră pentru papa Rovere; Rafael, Bramante, Michelangelo. Iubea şi el edificiile frumoase, împodobite strălucit cu fresce şi cu statui. Îl interesa muzica şi cânta cu plăcere, dar cânta fals şi cu prea puţin ataşament pentru armonie. Iubirea de artă, care la Iuliu II fusese doar un divertisment al războinicului şi un accesoriu al politicii, pentru Leon X constituia un element important. El se bucura de pontificatul său pentru că acesta urma să-i furnizeze resurse aproape nelimitate întru satisfacerea pasiunii sale pentru frumuseţe, lux şi strălucire.

Cheltuia fără să ţină socoteală, cu atitudinea risipitoare a artistului şi cu grandoarea marelui senior, fără să se informeze de la vistiernici care era starea financiară a trezoreriei şi de unde proveneau banii. Ignora, că, în multe ţări, traficul cu indulgenţe, inaugurat de predecesorii săi, servea de pretext aţâţătorilor la

schismă. Ca un Medici ce era, învăţat cu nonşalanţa şi deliciile bogăţiei, el întreţinea la curte o mulţime de compozitori, cântăreţi din lăută, poeţi şi filozofi. Modul de viaţă al casei era de o strălucire regală. Numai masa îl costa cam de zece ori mai mult decât cheltuia Iuliu II, atât de fine erau mâncărurile şi de numeroşi convivii. De altfel, pretenţios în alegerea prietenilor, a ierarhilor şi a cunoştinţelor, chemase pe lângă el pe cei mai mari umanişti ai vremii, Pietro Bembo, Giovanni Sadoleto. Îl făcuse cardinal pe Bernardo Dovizi. Toţi cei ce se distingeau într-un domeniu oarecare aveau dreptul la protecţia şi la generozitatea sa.

Aşa că banii lipseau tot timpul şi, ca orice mare senior, el nu-şi făcea din asta probleme. Trezorierii săi erau obligaţi să-i procure sumele necesare, fără să aibă totuşi dreptul să-l deranjeze cu grijile şi necazurile lor. Cum făceau ei ca Sanctitatea Sa să aibă mereu, şi la momentul potrivit, o casetă plină cu aur? „E tot atât de neverosimil ca Sanctitatea Sa să aibă în faţă o mie de ducaţi, pe cât e de imposibil ca un bolovan să umble singur pe drum”, spunea ambasadorul florentin Vettori; iar colegul său veneţian supralicita, informându-l ironic pe Doge că, dacă porţile Panteonului ar fi fost de aur, sigur că n-ar mai fi rămas la locul lor.

Acest bărbat voinic, cu faţa roşie, cu ochi bulbucaţi de miop, care avea o mână frumoasă pe care o arăta mereu ca să-i fie admirată, care cânta toată ziua şi nu se deplasa decât însoţit de orchestra sa de cameră, îl punea pe Rafael să-i picteze decorurile teatrului unde se jucau comediile lui Ariosto şi ale cardinalului Bibbiena. Scria versuri în latineşte, care nu erau deloc mai rele decât sunt, în mod obişnuit, cele ale marilor personalităţi.

Prietenos cu toată lumea, se lăsa exploatat de toţi nemâncaţii, de toţi paraziţii şi de toţi linge-blide. Îşi făcea un punct de onoare din a nu spune niciodată *nu* orişicui îi cerea bani, chit că trebuia, după aceea, să le provoace secretarilor săi spaime şi probleme; salariul său se ridica la patru sute douăzeci de mii de ducaţi aur şi nu-i ajungea, nici pe departe, la acoperirea cheltuielilor personale; iar curtea pontificală trăia din expediente şi împrumuturi.

Cardinalul Giulio de Medici, care guverna Florenţa de când unchiul său plecase la Roma, avea o fire mai serioasă. Cum nu făcea pe Mecena şi cum se pricepea, de altfel, mai puţin la artă şi la zaiafeturi, avea la dispoziţie timp mai mult pentru lucru. Activ, ştiind să-i pună la treabă pe cei din jurul său, nedându-se nici el în lături de la aşa ceva, încă de pe vremea când cardinalul Giovanni conducea Florenţa, îi uşurase acestuia munca de conducere. Drept recunoştinţă pentru serviciile sale, de îndată ce a ajuns papă, Leon X i-a oferit pălăria de cardinal. Lucrul n-a fost, însă, prea uşor de făcut, deoarece Giulio era bastard; şi a trebuit să se găsească o scamatorie cu care să-l prezinte drept fiu legitim. El administra Florenţa cu multă înţelepciune, cu spirit de dreptate, cu moderaţie, cu imparţialitate, lucru care trebuia să-i aducă asentimentul total al concetăţenilor săi. Însă, de fapt, rar au existat undeva atâtea comploturi câte s-au urzit sub domnia lui; ceea ce nu pare prea încurajator. Nu-i plăcea războiul - nici lui Leon X - şi, spre deosebire de Iuliu II, considera întotdeauna mijloacele paşnice drept cele mai bune soluţii. Din nefericire, ambiţiile casei domnitoare se izbeau de refuzul şi de cupiditatea celorlalte state. Leon X ar fi vrut să-l

instaleze pe Giuliano pe tronul Neapolelui, şi să-i dea lui Lorenzo, mai târziu duce de Urbino, un regat format din Modena, Parma, Ferrara şi Urbino, reunite la un loc. Michelangelo ne-a lăsat o atât de frumoasă şi de melancolică imagine a lui în capela funerară San Lorenzo.

Noul stăpân al Florenţei s-a interesat mai mult decât unchiul său de proiectul lui Machiavelli; i s-a părut că e un proiect bun şi în stare să legitimeze guvernarea Medicilor, care întotdeauna a avut o nuanţă de uzurpare şi, din cauza protecţiei spaniole, nu era privită cu simpatie în cercurile de patrioţi, mai ales printre umaniştii din Grădinile Rucellai.

Prea mult nu-l îngrijora pe el „reîntoarcerea la democraţie” prevăzută în acest proiect, ştiind bine că atunci când Medicii deţin puterea, nu e prea uşor să le-o iei din mână. Iar Machiavelli îşi zicea că, deoarece Giovanni şi Giulio ca papă şi cardinal, nu aveau descendenţi, ar fi fost simplu ca, după încetarea domniei lor, să se pună capăt acestei tradiţii de transmitere mistică a autorităţii, pe care se sprijinise, clar si în mod abuziv, puterea casei Medici. Bineînţeles, fiecare din ei era foarte decis să nu aplice din acest proiect decât ceea ce îi convenea; dar asta nu excludea, totuşi, faptul ca propunerea lui Machiavelli să ofere posibilitatea unei înţelegeri care să ducă la apropierea sperată.

Probabil că Giulio dorea această apropiere, pentru că era conştient de serviciile imense pe care Machiavelli le putea aduce statului şi, pentru a le obţine, era gata să uite cu cât foc susţinuse secretarul cancelariei politica lui Soderini si combătuse revenirea Medicilor. Dar toate acestea aparţineau trecutului; viitorul trebuia abordat

fără gânduri ascunse şi fără prejudecăţi partizane. Întâmplarea a vrut ca, pe de altă parte, Leon X să-i fi luat cu el pe mulţi dintre acoliţii săi, care s-au înfipt în toate posturile şi în toate sinecurile, drept răsplată pentru salvarea Florenţei de la democraţia soderiniană. Ei l-au urmat pe noul papă la Vatican, morţi după pricopseală, foarte hotărâţi să facă praf averea pontifului, aşa cum făcuseră şi cu finanţele florentine. Plecarea lor îi îndepărtase pe cei mai înverşunaţi rivali ai lui Machiavelli şi eliberase câteva posturi care, pretindeau ei, aparţineau de drept partidului lor. Aceşti indivizi înfometaţi şi nesătui, răsplătiţi din plin de mărinimia lui Leon X, au fost de acord să renunţe la câteva firimituri de la masa lor îmbelşugată.

Totuşi, nu se punea problema să i se redea lui Machiavelli postul pe care îl ocupase sub guvernul lui Soderini; în ochii „purilor” el rămânea un suspect, vinovat nu de simpatie pentru francezi, deoarece se ştia bine că el nu-i iubea, ci de o onestitate intransigentă şi de o perspicacitate ascuţită, defecte pe care pescuitorii în ape tulburi nu le agreau deloc. Împăcarea a avut deci loc între Medici şi autorul *Principelui,* dar nu şi între acesta şi birouri, care puneau piedici revenirii sale în slujbă.

Machiavelli se sinchisea prea puţin de titluri şi funcţii. Munca la cancelarie îi plăcea doar pentru că îi permitea să-şi aplice reformele militare la care visa, şi să fie trimis în misiuni diplomatice. Dar s-ar fi mulţumit şi să fie doar consilierul neoficial al Medicilor. Ar fi fost mulţumit numai să nu fie lăsat fără activitate şi să i se dea din ce să trăiască. Ostilitatea personalului administrativ şi intenţia vădită a acestuia de a păstra pentru sine toate funcţiile

importante şi lucrative nu-i permiteau lui Machiavelli decât să ocupe un post mai pe la margine. Cardinalul Giulio l-a înţeles; prea puţin doritor să intre în conflict cu partizanii înflăcăraţi ai casei Medici, care se considerau reprezentanţii exclusivi ai patriotismului şi pretindeau, deci, să păstreze în mâinile lor toate pârghiile de comandă, a găsit că e mai bine să se folosească de talentul istoricului Machiavelli, propunându-i acestuia să scrie o Istorie a Florenţei. Era o dovadă de încredere, şi se gândea că omul acesta excesiv de onest nu va întârzia să scoată în evidenţă rolul binefăcător pe care l-au jucat numeroasele generaţii ale Medicilor.

Machiavelli a acceptat bucuros propunerea, cu toate că unii i-au atras atenţia asupra primejdiei la care se expunea dacă dezvăluia activitatea familiilor, facţiunilor şi partidelor din secolele trecute. Problema ar fi devenit şi mai delicată atunci când s-ar fi ajuns la prezent, şi ar fi trebuit să aprecieze acţiunile persoanelor încă în viaţă, cărora copiii le-ar fi apărat cu străşnicie memoria. Se vorbea chiar că nu i se ceruse această lucrare decât pentru a-l compromite şi mai rău, ceea ce ar fi permis, cu toate aparenţele unei legalităţi, să fie aruncat şi mai mult în obscuritate.

Autorul *Principelui* nu se temea că se va compromite. El nu arăta nici în fapte, nici în vorbe şi nici în scrieri o falsă complezenţă faţă de ideile la modă sau de părerile obligatorii. Liber în gândire ca şi în comportare, pe el nu-l interesau nici obligaţiile, nici disciplina şi nici banii partidului. Credincios înaltei sale misiuni de istoric, va scrie această cronică a Florenţei cu mintea liberă de orice constrângeri materiale sau intelectuale. Adevărul - atât cât îl putea cunoaşte -, numai el îl va inspira şi îi va

conduce judecata.

La Florenţa nu erau prea numeroşi oamenii independenţi de facţiuni şi străini de partide, care să se poată manifesta atât de cinstit. Şi nici chiar suficient de inteligenţi ca să nu aibă prejudecăţi; nici prea lucizi ca să nu se lase, intenţionat sau nu, orbiţi. Machiavelli avea toate calităţile istoricului, şi mai ales pe cele morale, tot atât de importante ca şi cele intelectuale: lealitatea, spiritul de dreptate, independenţa, sinceritatea şi acea scrupulozitate a martorului care simte că e de datoria lui să spună adevărul şi numai adevărul.

Machiavelli s-a apucat cu râvnă de această lucrare pasionantă. Trebuia să recitească vechile cronici, să le verifice veridicitatea, să le compare unele cu altele, să ghicească minciunile intenţionate şi pe cele involuntare, să denunţe exagerările partizane, erorile judiciare sau sentinţele scandaloase de achitare. În oraşul acesta în care ani de zile oamenii s-au bătut aproape tot timpul, cartier cu cartier, casă cu casă, familie cu familie, ura umplea vechile anale şi risca să-l zăpăcească pe istoricul de azi. Trebuiau cunoscute, deci, relaţiile cutărui istoric cu familia cutare, ce ură neîmpăcată putuse trezi o ambiţie nesatisfăcută sau o căsătorie nepotrivită. În sfârşit, trebuia să ţină seama şi de slăbiciunile omeneşti, recunoscând că acestea nu sunt nicăieri mai îndreptăţite decât în istorie. Să vrei să scrii o istorie din care pasiunile să lipsească înseamnă să fii deseori pe jumătate orb, deoarece pasiunile sunt mai clarvăzătoare decât pretinsa imparţialitate, şi ea atât de rareori onestă şi atât de rareori imparţială. Dar ca patima să nu-l facă incorect şi de rea-credinţă pe un istoric e un lucru foarte greu, şi Medicii aveau dreptate să preţuiască, pe lângă atâtea

altele, această calitate a lui Machiavelli.

Iată-l, deci, pe diplomat vârât într-o activitate de reînviere a trecutului, cercetând textele vechi cu atenţie şi cu mult zel, ceea ce nu exclude nici unele îndoieli, grupându-şi amintirile, rememorând ceea ce mai auzise despre unul, despre altul, verificând buna-credinţă şi corectitudinea informaţiilor, cu perspicacitatea omului obişnuit cu minciuna şi cu adevărul spus doar pe jumătate, lucruri atât de obişnuite în politică. El contemplă fericit acest tumult de entuziasme, de interese, de iluzii, de dorinţe, de greşeli şi de sclipiri de geniu din care, în definitiv, e făcută istoria. Ascultă cum urcă până în odaia sa liniştită de proprietar rural vacarmul luptelor şi al răscoalelor, urletele mulţimilor, trosnetul incendiilor, clocotul discursurilor. Discerne, din „cântecul” acesta plin de evenimente, un *basso continuo* al pasiunilor ascunse, al ambiţiei, al urii, al poftelor; fluviu subteran de delir colectiv şi de cupidităţi individuale, torent de sentimente frumoase, de sacrificii eroice, de virtuţi nobile, de-a valma cu crime, absurdităţi, josnicii, prostie şi infamie.

Pentru el, istoria trăieşte. Oamenii şi pornirile lor nu sunt nişte plante ofilite şi uscate dintr-un ierbar. El le vede mişcările, chipurile, gestul cu care unul ridică pumnalul, grimasa oratorului, zâmbetul ambasadorului, arţagul tiranului. El vede aceste mişcări de masă, tumultuoase, puternice, irezistibile, capabile să dărâme ziduri atunci când mulţimea se înghesuie pe străzi. Vede furia şi exaltarea acestei fiinţe fără formă, cu mii de capete, al cărei muget a acoperit întotdeauna glasul omului. Toate acestea reprezintă viaţa, nu erudiţia. Resuscitând trecutul, Machiavelli va descrie existenţa şi

viitorul celor vii. Cartea sa va fi tumultuoasă, agitată, colorată ca o piaţă publică. Aici oamenii se îmbulzesc, viaţa văzută şi nevăzută a societăţii omeneşti îşi va găsi aici frământările şi culoarea.

El nu se gândeşte să placă sau să displacă, să flateze interese, să încurajeze familii influente sau partide câştigătoare. Scrie fără altă preocupare decât să vadă cum curge şi se rânduieşte, cu ajutorul său, această viaţă dispărută care erupe din nou, arde, trosneşte. E credincios adevărului şi credincios vieţii.

În sfârşit, aducându-şi aminte de iscusinţa cu care îi făcuse pe genovezi să-şi plătească datoriile la care Senioria aproape renunţase, ea îi mai încredinţează o misiune de acelaşi gen, dar de data aceasta una oficială. E vorba să se ducă la Lucea, să obţină de la un oarecare negustor, Michele Guinigi, plata a o mic şase sute de florini pe care acesta îi datorează câtorva creditori florentini. Nu este o problemă de stat; totuşi, aici se amestecă şi politica, pentru că el trebuie să obţină de la autorităţile din Lucea numirea unor experţi şi arbitri care să examineze conturile lui Guinigi. Într-adevăr, acesta avea datorii enorme la joc şi, intenţionat, încurcase atât de bine socotelile, inventând nişte creditori cu anumite privilegii că, dacă s-ar fi ajuns înaintea tribunalului, florentinii nu s-ar fi ales cu nimic.

De data aceasta, sarcina lui Machiavelli va fi, deci, şi aceea a unui jurist, şi aceea a unui ambasador. Va trebui să facă presiuni asupra guvernului din Lucea, şi sigur că acesta va încerca să-l avantajeze pe Guinigi; trebuia făcută puţină lumină în afacerile confuze ale acestui negustor incorect. În plus, tatăl său, când a murit, nu-i lăsase ca moştenire decât uzufructul, capitalul trebuind

să rămână în posesia nepoţilor. Prin urmare, Guinigi afirma că banii nu erau ai săi şi că, astfel, creditorii nu aveau nici un drept asupra unei averi care aparţinea unor minori. Apăreau aici probleme de tutelă, care făceau absolut de nedescurcat acest labirint.

Machiavelli nu era jurist şi nici expert contabil. S-a consolat de plictiseala pe care i-o producea examinarea dosarului Guinigi studiind instituţiile politice din Lucea, foarte interesante, dar mai ales strângând date în legătură cu biografia faimosului condotier lucchez Castruccio Castracani. Era o personalitate curioasă acest Castruccio şi, pe bună dreptate, Machiavelli şi-a spus că va trebui să-l considere „printre bărbaţii remarcabili pentru faptele sale”. Originea lui era ciudată. Oamenii care îl găsiseră pretindeau că au dat în via lor peste un copil nou-născut, pe care l-au luat acasă ca să-l crească. Aceşti părinţi adoptivi ai copilului erau un canonic de la biserica Sfântul Mihail, Antonio Castracani, şi sora sa Dianora.

Canonicul ar fi dorit ca micuţul, căruia îi dăduse numele şi prenumele tatălui său, să se facă şi el preot; însă Castruccio nu avea altă preocupare decât să se bată tot timpul cu ştrengarii din cartier; iar când a ajuns mare, nu citea decât cărţi cu războaie şi nu se interesa decât de arme, ceea ce l-a întristat profund pe bunul canonic. Dar credem noi că fără nici un folos, pentru că focosul Castruccio avea, într-adevăr, temperamentul unui războinic. A pus mâna pe guvernul din Lucea, a purtat război cu Pisa, cu Florenţa, şi faima sa a ajuns atât de mare, încât Roma i-a acordat, în mod excepţional, titlul de senator. Cu această ocazie, el şi-a confecţionat un costum de brocart purpuriu, care pe piept purta brodată

în aur următoarea deviză: „Este ceea ce îi place lui Dumnezeu”; iar pe spate, alta: „Va fi ceea ce o să-i placă lui Dumnezeu”. Viaţa lui Castruccio Castracani e un adevărat roman de aventuri; şi în mod greşit i se reproşează lui Machiavelli că a prea romanţat această biografie. În realitate, istoricul a scris cu înflăcărarea sa obişnuită, cu minunatul său simţ al vieţii, pe care le punea în tot ceea ce scria. Cu astfel de însuşiri, el reuşea să dea viaţă subiectelor celor mai aride şi, totodată, pitorescul, culoarea şi tempoul unui roman.

În sfârşit, îi plăcea Castruccio pentru că omul acesta avea o adevărată fire de prinţ, care, în plin secol al XIV-lea, reprezenta tipul *avânt la lettre* al lui Cesare Borgia. Castruccio era tocmai eroul dorit de inima lui Machiavelli, bărbatul întreprinzător, care nu se da înapoi de la nici un act de curaj. Genul acesta de erou, pe care alţii îl caută în poemele epice şi în romanele cavalereşti, Machiavelli îl găsea chiar în istorie. Realitatea îl servea cu „tipuri” pe care alţii le căutau în ficţiune. Iar Italia medievală nu ducea lipsă de asemenea cuceritori minunaţi, mercenari sau politicieni de ocazie, aventurieri în stil mare, care sfârşeau fie pe un tron, fie în ştreang - şi uneori ştreangul punea capăt unei existenţe începute pe un tron.

Machiavelli simte pentru eroul său o puternică simpatie, pe care reuşeşte să ne-o transmită şi nouă. Se ştie că Benozzo Gozzoli i-a făcut lui Castruccio Castracani portretul, în capela palatului Medici, înfăţişându-l sub trăsăturile unui tânăr vânător care duce cu el pe crupa calului un ghepard, şi care îşi întoarce capul ca să ne privească îndrăzneţ, prietenos şi calm. „Era”, spune Machiavelli, „de talie peste cea obişnuită, şi perfect proporţionat. Avea atâta eleganţă în atitudine, era atât

de binevoitor, că niciodată nimeni n-a plecat de la el nemulţumit. Părul îi bătea în roşcat; îl purta tăiat drept peste urechi; iar pe orice vreme, fie că ploua sau ningea, întotdeauna mergea cu capul descoperit. Binevoitor faţă de prieteni, cumplit faţă de duşmani, drept cu supuşii şi neîncrezător în străini, niciodată nu a folosit forţa acolo unde a putut învinge prin inteligenţă. Spunea că victoria în sine îţi aduce gloria, şi nu modul în care ai obţinut-o. Nimeni nu a înfruntat vreodată primejdia cu mai multă îndrăzneală şi nu a scăpat de ea cu mai multă prudenţă. Avea obiceiul să spună că omul trebuie să încerce totul şi să nu se teamă de nimic; şi că Dumnezeu îi ajută pe inimoşi, pentru că e clar că se foloseşte întotdeauna de cel tare pentru a-l pedepsi pe cel slab."

Înţelegem bucuria cu care Machiavelli a povestit isprăvile acestui uimitor aventurier care, într-adevăr, poseda geniul unui luptător, şi care a murit atât de stupid, „expunându-se transpirat vântului ce bate ades dinspre Arno, şi care aproape întotdeauna aduce cu el moartea". Castracani şi-a lăsat proprietăţile şi banii unui anume Paolo Guinigi, care s-a întâmplat să fie unul din strămoşii acestui Guinigi pe care îl inculpau florentinii. Dar de atunci stirpea degenerase mult. Este adevărat că Paolo Guinigi a fost incapabil să păstreze această moştenire, nedemn s-o apere, şi lipsit de toate calităţile care îi permiseseră lui Castruccio s-o realizeze.

Isprăvile lui Castracani rămăseseră faimoase la Lucea, unde aventurierul ajunsese, în imaginaţia concetăţenilor săi, un personaj de legendă. Se povestea cu plăcere că, în realitate, copilul acesta de origine necunoscută nu era altul decât fructul legăturii incestuoase dintre canonicul de la Sfântul Mihail cu soră-

sa Dianora. În memoria poporului era acceptat acest soi de palavre, care se transmit mereu, din generaţie în generaţie; aşa că Machiavelli n-a avut decât să stea de vorbă cu bătrânii ca să-şi poată îmbogăţi însemnările, luate din practica înţeleaptă a câmpului de luptă sau din gura celor mai diverşi localnici. Castracani avea un soi de umor al său, aspru şi brutal, care, de exemplu, îl îndemna să-i răspundă unuia care îl întreba la ce oră trebuie să mănânci ca să te simţi bine: „Bogatul, când îi e foame, şi săracul, când poate”. Uneori era extrem de spiritual, şi i se atribuie această observaţie nostimă făcută în faţa unei căsuţe care avea o uşă foarte mare: „într-o zi, căsuţa asta o s-o şteargă pe uşă.” Când era cazul, ştia să fie cinic; văzându-l odată pe un invidios bine cunoscut că are faţa zâmbitoare, l-a întrebat: „Ţi s-a întâmplat ţie ceva plăcut, sau altuia ceva rău?” Altădată, când i se vorbea de unul care scrisese pe uşa casei: „Dumnezeu s-o apere de cei răi”, a spus imediat: „Pentru asta ar trebui să nu mai calce nici el pe acolo”. Când îl condamnase la moarte pe un vechi prieten, răspundea cu cinism reproşului care i se aducea: „Vă înşelaţi, n-am omorât decât un nou duşman”. Ştia că după moartea sa principatul avea să i se ducă pe apa sâmbetei şi că Paolo Guinigi, care nu era decât un om obişnuit, avea să fie cu totul incapabil să-i succeadă după modelul său. În clipa când să-şi dea sufletul, a fost întrebat cum dorea să fie înmormântat. Atunci, omul acesta dispreţuitor de oameni, acest ironic incorigibil, a mai găsit tăria să zâmbească şi să declare candid: „Cu faţa în jos pentru că, de îndată ce n-o să mai fiu, toată ţara o să ajungă cu susul în jos”.

Prin îndrăzneala sa gândită, prin calmul în faţa

nenorocirilor, prin nemărginita încredere în steaua sa, prin curajul în luptă şi înţelepciunea în guvernare şi, în sfârşit, prin măreţia sufletească dovedită în toate împrejurările unei vieţi prea bogate în evenimente, a meritat admiraţia lui Machiavelli, care se pricepea la oameni şi nu obişnuia să laude decât pe drept. „Dovedindu-se, în viaţă, cu nimic mai prejos decât Filip, tatăl lui Alexandru, şi decât Scipio Africanul, el a murit la aceeaşi vârstă cu aceştia doi şi, fără îndoială, i-ar fi întrecut şi pe unul şi pe celălalt, dacă nu s-ar fi născut la Lucea, ci în Macedonia sau printre romani”.

Ne interesează prea puţin cum s-a terminat procesul cămătarilor florentini contra insolvabilului Guinigi; ceea ce contează mai mult e că Machiavelli a adus de la Lucea însemnările pentru această biografie, pe care va fi încântat s-o scrie; fiecare gest şi fiecare cuvânt al acestui personaj e plin de „machiavelie”. Trebuie să respingem, desigur, termenul înjositor de „machiavelism”, care nu mai înseamnă nimic, atât a fost de desfigurat de limbajul popular. În ceea ce numim noi azi „machiavelism” nu rămâne mare lucru din adevăratul Machiavelli. Cei care l-au înţeles cel mai bine au fost Frederic II, al cărui *Anti-Machiavelli* este, în ciuda titlului, cel mai frumos omagiu ce i se poate aduce istoricului florentin, şi Christina a Suediei, care a umplut paginile *Principelui* cu adnotări ce-i măresc interesul şi-i mai cresc şi textul, cu toată „machiavelia” din ele. „Machiavelismul” a creat politicieni mediocri şi vicleni, fără anvergură, nişte „ucenici vrăjitori” care se joacă, imprudent şi prosteşte, cu formulele magice făcute să crească măreţia marilor bărbaţi, iar pe ambiţioşii vulgari să-i facă să-şi piardă capul. Regina Suediei înţelegea foarte bine asta, şi mi-ar

plăcea ca, într-o zi, să se publice, alături de textul lui Machiavelli, şi notele cu care ea îl însoţeşte; s-ar putea vedea atunci că această femeie nu era mai prejos de maestrul împotriva căruia luase destul de des atitudine. Cred, de altfel, că Machiavelli ar fi preferat această agresivitate inteligentă a Christinei admiraţiei naive a nătângilor, şi că ar fi spus, ca şi Zarathustra al lui Nietzsche: „O să mă regăsiţi abia atunci când o să mă regretaţi”.

Machiavelli s-a înapoiat la Florenţa foarte mulţumit, atât de sine însuşi, cât şi pentru că evenimentele i-au permis să studieze, în cele mai mici amănunte, interesanta alcătuire politică a unui oraş străin, de la care avea destule de învăţat; mulţumit, de asemeni, şi pentru că strânsese un material biografic bogat în momente pasionante, atât pentru el, cât şi pentru noi azi.

În anul următor, Senioria i-a încredinţat o nouă misiune, destul de diferită de prima, pentru că trebuia să se ducă la Carpi şi să intervină pe lângă un Consiliu general al franciscanilor, ce se ţinea în vederea separării mănăstirilor florentine de cele din restul Toscanei. Această ciudată cerere, după părerea Senioriei şi a cardinalului, era îndreptăţită, din cauza slăbirii virtuţilor religioase şi din cauza unor practici care începeau să-şi facă apariţia; era important să se pună ordine; dar acest lucru nu se putea realiza dacă nu exista o autoritate absolută peste comunităţile corupte de noua boală a secolului.

Deşi autorizat de către cardinal, interpret al voinţei Senioriei şi purtător a două scrisori papale care cereau Consiliului să se supună solicitării florentine, de data

aceasta ambasadorul s-a izbit de un adversar mai puternic decât el. În comediile bufe şi satirice el îi punea pe clerici să joace un rol destul de scandalos; şi se poate pune întrebarea dacă, într-o asemenea situaţie, era el persoana cea mai potrivită ca să negocieze cu Fraţii Minori. Superiorii Ordinului i-au dat de înţeles autorului lui *Fra Alberigo* că intervenţia sa pica foarte prost şi că nu erau deloc decişi să ţină seama de ea.

Nu i s-a spus asta în mod chiar atât de brutal, deoarece trebuia să se ţină seama de anumite menajamente faţă de papă şi de cardinal, dar s-au folosit, la început, de toate artificiile de procedură ca să întârzie deliberările.” S-a motivat că problema era importantă, că numai Adunarea generală a Ordinului putea decide asupra ei. Era, deci, imposibil, în situaţia de faţă, să-i dea un răspuns afirmativ. Să stea să discute cu nişte călugări care îl copleşeau cu amabilităţi rafinate şi cu subterfugii abile, Machiavelli simţea că e neputincios şi aproape ridicol. Cât era el de Machiavelli, nici nu era luat în serios. Se izbea de o forţă mai mare decât a sa, mai mare decât a Senioriei şi poate mai mare chiar decât a papei. Era tăria unei adunări publice ale cărei interese sunt, prin esenţă, doar spirituale şi care, tocmai de aceea, scapă puterii oamenilor şi evenimentelor. Se amuzau cu insistenţele sale, îi de-jucau cu uşurinţă capcanele, opunându-i altele mai fine şi mai eficace. În sfârşit, l-au exasperat în aşa hal, încât a scris la Florenţa cerând să fie rechemat.

Era pentru prima oară, probabil, când eşua într-o misiune, dar de data aceasta, avusese de a face cu un adversar puternic. Medicii au recunoscut acest lucru şi nu i-au reproşat eşecul. În schimb, el s-a arătat atât de

rănit în amorul propriu, că toate scrisorile sale expediate de la Carpi sunt pline de pasaje cumplite împotriva călugărilor în general, şi contra franciscanilor în special. Dar asemenea ironii erau ceva obişnuit într-o Italie care, deşi profund pioasă, se dovedea, în unele privinţe, anticlericală pe faţă. Scriitorii epocii, ca şi cei din Evul Mediu, fac cu plăcere haz de purtătorii de rasă şi le atribuie aventuri prea puţin lăudabile; dar nu se pot lua în serios toate aceste şarje şi satire cu care poporul se distrează. Acuzaţiile aduse de Machiavelli sunt uneori atât de excesive, încât editori mai puţin curajoşi au preferat să le mai atenueze sau, pur şi simplu, să le elimine atunci când i-au publicat corespondenţa. El spune că la Carpi a găsit nişte maeştri ai prefăcătoriei, ai imposturii şi ai ipocriziei şi că, după exemplul lor, a devenit şi el un expert în toate aceste sisteme, în realitate, e jignit mai ales de insuccesul avut şi e furios pe toţi aceşti călugări pentru biruinţa lor asupra unui ambasador descumpănit.

În momentul acela, Medicii aveau prea multe griji şi alte preocupări mai serioase decât insubordonarea unui consiliu călugăresc rebel, ca să-i mai facă lui reproşuri. Opoziţia câştiga teren în Florenţa, unde, în acest timp, cardinalul Giulio realizase serioase îmbunătăţiri. El îi iubea pe artişti, îi încuraja, îi subvenţiona, fără să-şi dea, totuşi, aere de Mecena cu pretenţii, cum făcea Leon X. Se ocupa şi de lucruri practice, executa lucrări publice utile, avea grijă să fie reparate şi consolidate zidurile de apărare. Săpase un canal pentru evitarea revărsării râului Arno, care uneori provoca inundaţii. Se arăta a fi modest, afabil, curtenitor. În ciuda tuturor acestor merite care ar fi trebuit să-i atragă simpatia şi gratitudinea

concetăţenilor, „liberalii” duceau o propagandă ostilă activă. Pamfletele şi satirele porneau cel mai adesea din Grădinile Rucellai, unde amicii lui Machiavelli conspirau în voie. Încurajaţi probabil de impunitate, ei deveniseră mai îndrăzneţi. Pe când ieri nemulţumirea lor era numai teoretică, azi pretindeau să treacă la acţiune.

Afirmând că discută numai literatură şi filozofie, ei complotau serios în aceste grădini. Se organiza, în colaborare cu cei emigraţi, o veritabilă conspiraţie. Pazzii, Buondelmonti, Diacceto, Alamanni ţeseau intrigi împreună cu Battista della Palia, care era agentul lor din străinătate, şi care le câştiga adepţi. Fatalitatea vroia, din nou, ca o mişcare liberală şi patriotică să nu reuşească decât cu ajutorul străinilor. Battista della Palia era un fost medicist, trecut în opoziţie pentru că socotea că serviciile sale nu fuseseră remunerate în mod convenabil; şi era cu atât mai înverşunat să-i răstoarne pe vechii săi stăpâni, cu cât le reproşa că au fost avari şi ingraţi cu el. Se înţelesese cu cardinalul Soderini, fratele fostului gonfalonier, un emigrant şi el, furios că fusese izgonit din Florenţa şi privat de tiara pe care sperase s-o obţină după moartea lui Iuliu II. Inamicul a găsit în complotul umaniştilor prilejul favorabil de a slăbi puterea Florenţei şi de a interveni în afacerile ei interne. Battista della Palia, care făcea legătura între conjuraţii din exterior şi cei din ţară, a fost însărcinat să-i încurajeze pe obişnuiţii Grădinii Rucellai să folosească mâna forte şi să declanşeze o revoltă, asigurându-i, în momentul acela, de un sprijin eficient din partea armatelor străine. Li s-au împărţit arme şi bani, s-au tipărit manifeste care au fost distribuite pe stradă, iar agitatorii se pregăteau ca, la primul semnal venit din afară, să cheme poporul la

răscoală.

Dar semnalul acesta a întârziat să vină, pentru că aliaţii înşişi ai conjuraţilor se aflau şi ei în dificultate, sau şovăiau să-şi dea jos masca. Încrezători, prea încrezători, umaniştii liberali s-au compromis în mod lamentabil. Convinşi că tirania nu va întârzia să se prăbuşească, ei îşi afirmau cu toată convingerea dorinţa de libertate. Au fost, în sfârşit, atât de temerari, încât cardinalul le-a aflat maşinaţiile. Totuşi, el ezita să-i pedepsească, parte din cauza firii sale de om bun, văzând că este vorba de nişte idealişti înflăcăraţi şi nepricepuţi, la urma urmelor puţin primejdioşi, parte pentru că se temea să nu lovească, în acelaşi timp, şi în vinovaţi şi în nevinovaţi. Până la urmă, în ziua când poliţia l-a arestat pe unul din curierii care făceau naveta între Battista della Palia şi Grădinile Rucellai, a descoperit toată reţeaua conspiraţiei; mesagerul a mărturisit tot. Imediat a fost arestat Diacceto, dar el a avut timp să-l avertizeze pe Buondelmonti, care în momentul acela se plimba prin oraş şi care s-a refugiat repede la Garafagna, la amicul său Ariosto, care era acolo guvernator; dar avusese timp să treacă pe acasă, să ia ceva bani şi să ardă câteva hârtii compromiţătoare. Alamanni se afla, din fericire, la ţară, de unde, prevenit de ceea ce se întâmplă, a fugit în Franţa.

Dintre principalii conspiratori, poliţia nu reţine decât pe unul singur, pe Jacopo da Diacceto, şi pe un subaltern, Luigi di Tommaso Alamanni, personaj neînsemnat, care a fost arestat la Arezzo, unde nu se gândise nimeni să-l prevină. Procesul a fost instruit repede. Diacceto a mărturisit, sub tortură, că vroiau să-l asasineze pe cardinal, dar a adăugat că n-aveau nimic personal cu el

şi că totul era din dragoste pentru libertate. În ziua de 7 iunie, în zori, după o judecată rapidă, Alamanni şi Diacceto au fost decapitaţi.

Pe Machiavelli nu l-au hărţuit. Era lesne de văzut că el nu avusese nici o legătură cu complotul; dacă s-ar fi amestecat, cu siguranţă că lucrurile ar fi fost conduse cu mai puţină stângăcie. Conjuraţia, aşa cum fusese ea organizată, nici nu putea, de altfel, să-i fie pe plac. Să te revolţi împotriva Medicilor în chiar momentul când aceştia dădeau dovadă de bunăvoinţă şi se arătau dispuşi să înceapă reforme liberale, era cel mai sigur mijloc să faci să eşueze astfel de reforme şi să provoci represalii. Ne putem întreba, atunci: umaniştii, în astfel de împrejurări, nu se făcuseră, fără voia lor, complici ai acelora care nu voiau ca aceste reforme să fie făcute, tocmai pentru ca popularitatea Medicilor şi puterea guvernului să nu crească? în cazul acesta, revoluţia ar fi fost urzită nu împotriva unui tiran pe bună dreptate detestat, ci împotriva unui stăpân care merita să fie iubit şi, mai ales, ascultat. Răscoala nu ar fi avut loc în interesul Florenţei, pe care, de altfel, ar fi sfâşiat-o, ci în profitul unui stat străin, care ar fi câştigat totul de pe urma slăbirii Republicii. Aceşti „mari cetăţeni”, aceşti „puri”, aceşti tiranicizi erau, la urma urmelor, păcăliţii unor străini perfizi şi criminali; ei plăteau cu viaţa o tentativă suspectă, al cărei scop era mai puţin libertatea decât instaurarea unei noi tiranii care, din experienţă, s-ar fi dovedit mai apăsătoare, mai ofensatoare decât cea a Medicilor. Aceşti poeţi acţionaseră ca nişte unelte inconştiente, ca nişte marionete pe care mâini invizibile le jucau pe sârmă. Şi mureau strigând: „Trăiască libertatea!” Lucrul acesta era atât de trist şi de grotesc,

încât Machiavelli nici nu avea inima să râdă. Prevăzuse ce urma să se întâmple. Încercase să-şi pună în gardă prietenii contra iniţiatorilor scenariului pe care erau puşi să-l joace, însă luciditatea sa rece nu convinsese aceste minţi înflăcărate şi inimi generoase.

Tot ce putea să facă era să se ţină cât mai departe de conjuraţi. Din nefericire, şi protecţia pe care i-o acorda cardinalul Giulio trebuia să ia sfârşit. Nu pentru că Machiavelli nu o merita, fiind suspectat de rea-credinţă, sau pentru că Medicii ar fi vrut să se lipsească de ajutorul său. Erau vicisitudinile curţii pontificale, care îi atrăgeau la Roma, unul după altul, pe membrii „familiei domnitoare”, ca să-i aşeze pe tronul pontifical. La l decembrie 1521, Leon X a fost, se crede, otrăvit; dar, mai probabil, a murit dintr-o răceală căpătată stând prea mult afară în balcon, după ce şi-a părăsit camera prea încălzită. Moartea sa era cât pe-aci să provoace ruina multor bănci, pentru că el era la toate dator - cu aproape un milion de ducaţi -, şi casieria pontificală era atât de golită, încât nu s-a găsit nici cu ce să i se cumpere un sicriu.

S-a crezut că-i va urma cardinalul Giulio, dar acesta, mai abil, i-a zis că mai bine ar fi ca, între domniile a doi Medici, să deţină interimatul un personaj mai obscur. A favorizat, deci, alegerea cardinalului de Utrecht, care a luat tiara sub numele de Adrian VI. Era un flamand cu o fire cinstită, total diferit de prelaţii italieni, rafinaţi şi uşuratici, care îl înconjurau. Acest flamand, plin de bune intenţii, şi-a propus să reformeze Biserica, lucru lăudabil în sine, dar a făcut-o cu atâta stângăcie, încât a ajuns să se facă, pur şi simplu, de râs. Niciodată statuia lui

Pasquino[1] n-a fost atât de mâzgălită de epigrame satirice ca pe vremea lui; şi, în ziua când a crezut că poate pune capăt acestor versuri, dând ordin ca nevinovata statuie să fie aruncată în Tibru, Roma s-a distrat grozav cu comicul unei astfel de situaţii. El nu vorbea italieneşte; latina o pronunţa într-un fel aproape ininteligibil şi se declara pe faţă ostil faţă de tot ce era artă şi cultură profană - ceea ce numea el cultură păgână -, fără îndoială pentru că era, evident, insensibil la orice formă de frumuseţe. Din ziua venirii sale, artiştii şi poeţii au părăsit Vaticanul, unde nu mai aveau ce face. Un val de tristeţe grea s-a abătut asupra oraşului, şi bucuria nu a revenit decât doi ani mai târziu, când bunul Adrian şi-a încredinţat Creatorului sufletul. Bucuria mulţimii a fost atât de sinceră şi atât de neruşinată, că s-a mers până acolo încât la uşa medicului care îl îngrijise - dar nu-l vindecase - au fost atârnate ghirlande de flori de către cetăţenii care spuneau că din acest motiv, „patria îi este recunoscătoare”.

Acest interludiu fiind încheiat, cardinalul Giulio s-a gândit că putea acum să concureze pentru tiară. Adrian VI îi nemulţumise pe toţi cu eforturile sale de a scăpa Biserica de corupţie, de simonie şi de viciile inerente oricărei societăţi omeneşti - prea omeneşti! - care o pustiiseră. Se lovise de coaliţia tuturor interesaţilor, care îi zădărniciseră toate încercările. Pentru că se obişnuia ca tiara să treacă, alternativ, în mâinile unor familii romane care îşi arogau dreptul la exclusivitate, lui îi reproşaseră faptul că era străin; şi de fapt, în urma lui, nici nu avea să mai existe vreun papă care să nu fie italian. Ataşamentul său faţă de bunele moravuri era considerat

[1] Personaj buf din comedia italiană.

o prostie. Pentru că punea mai presus de artă şi cultură puritatea primilor creştini, era privit drept barbar şi filistin. Nu a avut parte decât de decepţii şi de nereuşite; i-a obosit pe toţi şi, în special, pe Sfântul Colegiu, într-atâta încât după ce a murit, lumea s-a grăbit să reia tradiţia întreruptă şi a ales un papă care era, în acelaşi timp, şi un gentilom, şi un mecena, şi un politician, şi un mare senior italian. Candidatura cardinalului Wolsey a fost dată de o parte; nimeni nu mai vroia străini; Soderini era un intrigant; oricum, cel mai simpatic era cardinalul Giulio, care îşi aşteptase cu răbdare clipa şi susţinuse candidatura flamandului, în speranţa — care nu i-a fost înşelată - că într-o zi lumea se va bucura de revenirea unui Medici.

Giulio era un om de o mare distincţie, fin, rasat, cu o ţinută nobilă; în acelaşi timp energic şi simplu, îi lipseau viciile predecesorilor săi: lubricitatea lui Alexandru VI, furia războinică a lui Iuliu II, risipa nebunească a lui Leon X. Oamenii socoteau că, o dată cu el, avea să pătrundă în Vatican o minte mai înţeleaptă şi mai aşezată. Felul cum gospodărise Florenţa, echilibrat şi cu moderaţie, cu o inteligenţă tinzând spre lucruri practice, oferea chezăşia înţelepciunii cu care avea să conducă şi Biserica. Alegerea lui a fost cu atât mai bine primită, cu cât candidaţii Franţei şi Spaniei erau condamnaţi la un eşec total; dacă aceştia ar fi reuşit, ar fi urmat alte dificultăţi pentru toată Italia. Îi era lăudată influenţa fericită avută asupra lui Leon X, mai puţin diplomat decât el. Se aştepta, deci, de la pontificatul său o epocă de pace şi de prosperitate, deoarece el părea să fie mai ataşat treburilor bisericeşti decât fuseseră predecesorii săi.

În realitate, Clement VII nu avea mari calităţi de om de stat. Era cinstit, conştiincios, inteligent, dar îi lipsea cel de al şaselea simţ, instinctul, care e privilegiul geniului. Mintea îl slujea bine şi îl împiedica să comită greşeli, dar îl împiedica de la intervenţia forţelor inconştiente, acelea care, în clipa când raţiunea şovăie, inspiră hotărârile clare şi profitabile. Fără îndoială că problemele care i se puneau erau prea grele pentru acest bun gospodar, căruia îi lipsea anvergura unui Iuliu II şi chiar a unui Alexandru VI. În sfârşit, domnia lui Adrian VI complicase politica externă, urmaşul lui Leon X fiind mai mult un om al Bisericii, decât unul de stat. Rău informat despre posibilităţile ascunse ale politicii italieneşti, strecurându-se cu stângăcie printre presiunile Spaniei, ale Franţei şi ale Imperiului, Adrian se lăsase copleşit de dificultăţi. De la Leon X îi rămăsese o moştenire grea, pe care, la rândul său, i-a pasat-o lui Clement VII, aceasta fiind agravată şi mai mult de erorile pe care, din cauza slăbiciunii, inerţiei şi ignoranţei, fusese obligat să le comită. Acest străin nu avea simţul înnăscut al politicii pe care italienii îl aveau. El uita că era, în acelaşi timp,- şi un suveran spiritual, şi monarhul unui mare stat pe care avea obligaţia să-l apere împotriva dezordinilor interne şi a poftelor statelor vecine. În apărarea sa, se spunea că a găsit tezaurul pontifical gol, armata nemulţumită şi redusă ca număr pentru că era plătită prost, şi că a fost, deci, în neputinţă să acţioneze contra intriganţilor, care au profitat de moliciunea sa pentru a dezmembra statele pontificale. Principii şi condotierii au pus din nou stăpânire pe vechile lor domenii de care îi despărţiseră politica lui Leon X şi războaiele lui Iuliu II. La Perugia au reapărut Baglionii; la

Ferrara, clanul Este; la Urbino, familia Rovere. Opera diplomatică şi militară a lui Iuliu II se fărâmiţa. Frontierele Patrimoniului se îngustau. Fără îndoială că Adrian VI îşi spunea că „împărăţia sa nu era pe acest pământ”, dar prea mulţi erau ambiţioşii care ronţăiau cu neruşinare averile Bisericii.

Clement VII se vedea chemat să dreagă greşelile lui Leon X, care nu se interesase de problemele militare şi considerase că se prăpădesc banii dacă se fac cheltuieli pentru apărarea ţării; la fel, şi erorile lui Adrian VI, care o fi fost, poate, un bun general al Ordinului, dar nu posedase calităţile unui monarh, deşi dăduse dovadă de un simţ politic destul de bun atunci când fusese ministrul şi consilierul lui Carol V. Una este să-l sfătuieşti pe un suveran, şi cu totul altceva să-ţi asumi răspunderea cerută, în orice clipă, de conducerea unui stat. Poate că, în ceea ce privea puterea spirituală, îşi luase prea în serios atribuţiunile pontificale şi neglijase obligaţiile mai simple şi obişnuite ale puterii pământeşti.

Clement VII avea o însărcinare greu de îndeplinit; din păcate, nici el nu se situa la înălţimea misiunii sale. Fire nehotărâtă, mai avea, pe deasupra, şi defectul de a da prea multă ascultare consilierilor săi. Giberti era un impulsiv, cinstit, cu totul devotat şi de bună-credinţă cauzei franceze, pentru că socotea amestecul Franţei în problemele italieneşti ca pe ceva în stare să constituie o contragreutate la ingerinţele dezastruoase ale Spaniei şi Imperiului. Partidul german era reprezentat prin Schömberg, arhiepiscop de Capua, care, cu rigiditatea sa nemţească, îi impunea papei şi chiar îl intimida uneori. Problema influenţelor se punea o dată mai mult şi, cum lui Clement VII îi repugna să discearnă şi să decidă

singur, politica Vaticanului urma un drum destul de haotic, după cum Giberti sau Schömberg erau, în momentul acela, urechea papei.

Machiavelli a suportat consecinţele acestei schimbări de pontificat. Şi-a pierdut protectorul, care a plecat la Roma. Cum era suspect în ochii cardinalului de Cortona, Passerini, pe care Giulio, înainte de a părăsi oraşul, îl numise guvernator al Florenţei, el s-a retras iarăşi din activitate şi s-a înapoiat la căsuţa lui. Passerini era în acelaşi timp şi administratorul Florenţei, şi protectorul celor doi tineri Medici, care sperau să-i succeadă lui Giulio. Amândoi bastarzi: unul, fiul lui Giuliano şi al unei fete din Pesaro, de la care moştenise frumuseţea, avea abia şaisprezece ani; celălalt, aducând a mulatru, cu buzele groase, cu părul creţ şi cu tenul închis la culoare, nu era nici el mai vârstnic. Era copilul lui Lorenzo şi se spunea că maică-sa era o sclavă neagră.

Ideea de a lăsa Florenţa să fie guvernată de aceşti doi adolescenţi era, categoric, detestată de florentinii dintr-o bucată, care acceptaseră de bunăvoie domnia Medicilor, atunci când aceştia erau bărbaţi inteligenţi, învăţaţi, pricepuţi în afaceri şi de vârstă matură. Clement VII n-a înţeles că va face să crească numărul celor nemulţumiţi, impunându-le doi copii şi pe un preceptor care îi conducea cu o mână de fier. Prin urmare, liberalismul a devenit încă şi mai activ şi nu s-a mărginit doar la nişte conspiratori nepricepuţi. Se observă cum cei mai buni cetăţeni, cei mai rezonabili şi cei mai devotaţi, trec în opoziţie.

Ei au încercat să-l atragă şi pe Machiavelli, dar acesta se adâncise în *Istoria Florenţei* şi era şi prea sceptic, de altfel, ca să se mai angajeze în intrigi fără rost, care nu

puteau decât să ducă la zăpăcirea totală a acestor prea oneşti conspiratori. Asta nu înseamnă că se dezinteresa de cauza libertăţii. Ba dimpotrivă. Dar înţelegea s-o servească la momentul potrivit, în mod util şi spre binele societăţii. Nu al unui partid, al unei familii sau al unei clase. În ziua când Florenţa va avea nevoie de el, atunci îşi va închide cărţile, va lăsa deoparte masa de scris şi va deveni „omul de acţiune”, aşa cum, în adâncul inimii sale, a fost întotdeauna, *cetăţeanul,* după moda celor vechi, devotat trup şi suflet oraşului său.

16. Inspector al fortificaţiilor

Refuzul lui Machiavelli de a-i combate pe Medici într-o vreme când ci păreau destul de nepopulari are o mare importanţă ca învăţătură. Atitudinea aceasta, care îi atesta lealitatea şi buna-credinţă, explică şi semnificaţia şi răsunetul ralierii sale. Într-o zi, spusese, cu obişnuita sa ironic, că îi place să fie acolo unde se câştigă, nu unde se pierde. Să nu-i luăm în serios această vorbă de duh, şi să nu-i dăm nici sensul strict al unui egoism meschin, al unui ataşament laş la cauza învingătorului, oricine ar fi fost el.

Machiavelli, am mai spus-o, din instinct sau din superstiţie, nu iubea societatea celor învinşi. El se ferea de ghinionişti, aşa cum fugi de leproşi şi de ciumaţi; ghinionul este, probabil, o boală cronică şi, mai ştii,

contagioasă. Gustul pentru învingători nu l-a dus, totuşi, până la situaţia de a se nega pe sine şi nici până la a comite ceva datorită căruia mândria şi respectul de sine să aibă de suferit. Pe el nu-l interesează un om în măsura în care este un învingător sau un învins, ci în funcţie de acţiunile care l-au purtat la victorie sau la înfrângere, de talentul dovedit, de ideile şi de sentimentele care l-au inspirat. El n-ar ezita să se sacrifice chiar pentru o cauză pierdută, să se angajeze cu inima şi cu sufletul în ca, nici n-ar ezita să lupte împotriva unui învingător, dacă temperamentul i-ar cere-o; pentru că temperamentul i se pare mai important decât convingerile.

Deci, nu pentru a fi de partea câştigătorului s-a raliat el Medicilor. Nu s-ar fi împăcat niciodată cu ei dacă n-ar fi gândit că guvernarea lor era, în acel moment, tot ceea ce Florenţa putea spera să aibă mai bun. Şi ceea ce putea, de asemeni, să existe pentru Italia mai salutar. El spera să vadă răsărind din această familie bogată în însuşiri politice, cu bărbaţi atât de bine antrenaţi, prin tradiţie, prin ereditate şi prin educaţie, la guvernare, un „Principe”, care să realizeze marea operă visată de el. În loc să se refugieze în nemulţumirea acră şi plină de venin a unor *fuorusciti* şi să-şi rumege necazul într-o activitate prostească, mai bine să treacă de partea învingătorului, a cărui victorie era, la urma urmelor, una dreaptă, şi care promitea să restabilească un guvern liberal a cărui autoritate să se exercite în folosul statului.

Ralierea sa era, prin urmare, un gest înţelept şi de mare onestitate; oricum, mai onest decât jocul dublu al umaniştilor din „clubul” Rucellai care, deşi îl copleşeau pe papă şi pe cardinal cu gesturi amicale, se pregăteau, totuşi, să-i asasineze. O atitudine care îl obliga, de altfel,

să-i servească fidel pe stăpânii pe care îi acceptase, atâta timp cât ei aveau s-o merite... Căci, slujindu-i pe Medici, slujea Florenţa; iar Florenţa însemna Italia.

Puţin îl interesează că Passerini nu e conducătorul pe care şi l-ar fi dorit, şi nici că cei doi mici Medici nu erau egalii celor vârstnici. Retragerea sa la ţară mai are o adâncă semnificaţie. Se ţine departe de politica de club. Nu ia atitudine împotriva Medicilor. Se mulţumeşte să se îndepărteze provizoriu de scena politică, unde îi displace să facă figuraţie şi unde Passerini nu l-ar lăsa să joace un rol mai important. Medicii ştiu că pot conta pe el şi ştiu ce trebuie să-i ceară. Scârbit de certurile dintre partide, el se păstrează pentru marea politică. Nu se amestecă în nici un fel cu agitatorii de stradă şi cu politicienii de cartier. Îşi aşteaptă momentul.

Când Florenţa va avea nevoie de el, va şti ea să-l găsească. Şi, scriindu-şi *Povestirile florentine,* atent, cu urechea ciulită, ascultă rumoarea îndepărtată a cancelariilor, ecoul artileriei şi al escadroanelor străine care, o dată mai mult, se împrăştie peste această biată Italie, atât de frumoasă, atât de slabă şi atât de sfâşiată. Că vrea sau nu vrea, în ciuda eforturilor pe care le depune ca să se ţină departe de conflict, Italia rămâne câmpul de bătaie pe care se ciocnesc spaniolii cu francezii. Şi Italia nici măcar nu mai e în cauză. Năvălitorii, desigur, o mai doresc încă, dar conflictul se poartă acum pe un plan superior, mai amplu, pe vechea antinomie dintre Franţa şi Germania, pe duşmănia tradiţională dintre monarhie şi imperiu. Şi iată că şi Franţa, la rândul ei, manifestă ambiţii imperiale; iată că urmaşul lui Ludovic XII, Francisc I, îşi dispută cu succesorul lui Maximilian, Carol Quintul, coroana lui Carol

cel Mare.

Italia nu are nici un amestec în acest conflict, dar luptele au loc în Italia, pentru că regele Franţei şi împăratul caută să se lovească pe câmpiile venete şi în Lombardia, şi pentru că fatalitatea istorică a acestei ţări a condamnat-o să suporte contraloviturile tuturor rivalităţilor europene. Aici, la graniţa lor italiană, sunt mai vulnerabile şi Franţa, şi Imperiul; Italia asistă, deci, cum defilează pe pământul ei cavaleria mercenară germană, pedestraşii nemţi, bombardele şi arnăuţii. Dar oricât de dezastruoasă este această situaţie, s-ar putea face, totuşi, ceva pentru izgonirea definitivă a străinilor. Obosită să le mai pună acum la dispoziţie acestor duelgii un teren de luptă, Italia părea să priceapă că numai unitatea ei îi putea permite să se apere contra invadatorului. Chiar cu preţul sacrificării unor interese sau prestigii, statele ei vor fi avantajate dacă se unesc şi colaborează, într-o acţiune comună, pentru binele tuturor. Altă soluţie nu mai există. Sau unificarea, sau moartea. A sosit clipa renunţării la susceptibilităţi, la preferinţe, clipa înlăturării tuturor ranchiunelor vechi de secole, a uitării neînţelegerilor şi a vendetelor din

trecut. Ura aceasta între vecin şi vecin, certurile acestea locale, care au durat secole, trebuie să dispară, acum când vremurile s-au schimbat şi ele. Celelalte state europene se unifică; prin urmare şi Italia trebuie să procedeze la fel. Ele duc o politică naţională, care le face mai rezistente, mai puternice; e şi rândul Italiei, acum, să devină o naţiune. La începuturile ei, şi Franţa era la fel de divizată; şi, din punct de vedere al rasei, al limbii, al obiceiurilor, ea este probabil şi mai eterogenă decât Italia; totuşi, monarhia unor Valois a reuşit s-o unifice. De

ce să nu-şi aibă şi Italia un suveran al ei, care să realizeze şi pentru ea acest lucru bun?

Până în prezent, Italia a încercat să se descurce, fie aliindu-se cu străinii, fie cheltuind bani. Soluţii provizorii, nefireşti şi, pe deasupra, neonorabile. Şi nici avantajoase. Aşa cum îi scria, într-o zi, Machiavelli lui Guicciardini: „Nu cred că e de ajuns să ne cumpărăm libertatea pe banii noştri; dacă procedeul acesta ar fi bun, aş spune: să rămânem la el şi să nu ne gândim la altceva; dar la ce poate să ne fie de folos asta? Sau sunt eu orb de tot, sau ăştia ne iau mai întâi toţi banii, apoi şi viaţa, încât, chiar atunci când nu ajungem să ne apărăm, ne rămâne cel puţin satisfacţia să nu-i lăsăm duşmanului decât un pământ ruinat şi distrus.” Numai un efort al tuturor ar putea salva această ţară. O avea Italia destulă înţelepciune ca să facă acest efort?

Ar trebui ca papa să ia iniţiativa unei unificări. Machiavelli sperase odată că ea va fi opera lui Cesare Borgia, apoi Cesare Borgia s-a prăbuşit în neant. Iuliu II a dorit să realizeze această operă salutară, dar urcase prea bătrân pe tron şi nu şi-a mai văzut proiectul înfăptuit. O fi el, Clement VII, în stare să îndeplinească această obligaţie măreaţă a „Principelui”?

S-ar putea aştepta la multe de la el, dacă n-ar fi atât de nehotărât, dacă s-ar lăsa mai puţin influenţat de sugestiile consilierilor. De ce nu-l ascultă nimeni pe Giberti? S-ar da chiar şi de partea Franţei, ceea ce, măcar în mod provizoriu, pentru Italia pare să fie lucrul cel mai avantajos. Partizan hotărât al alianţei cu Franţa, până în ziua când Italia va ii destul de tare ca să se descurce singură, Machiavelli priveşte cu simpatie influenţa lui Giberti, tot aşa cum, la Florenţa, sprijinea

politica francofilă a lui Soderini. Din păcate, alături de Giberti se mai afla şi neamţul de Schömberg, propagandist înflăcărat al cauzei imperiale, care ar fi vrut să arunce Vaticanul în braţele lui Carol Quintul. Clement VII nu ştie de cine să asculte mai întâi, sau să asculte mai bine de amândoi, alternativ, şi oscilează între părerile lor contrarii. De ce nu-l consultă pe Machiavelli, singurul om din Italia care, pentru binele şi pentru onoarea Italiei, l-ar îndruma cu folos?

Lui Machiavelli i se oferă un prilej de a se apropia de papă; tocmai a terminat primul volum al *Istoriei Florenţei* şi, deoarece îi este dedicat lui Clement VII, este normal să-i prezinte îndată manuscrisul. Textul dedicaţiei este subtil, inteligent, lipsit de linguşeli. Şi totuşi, Machiavelli strecoară şi acolo o frază aparent insignifiantă, destinată să-l atenţioneze pe Clement VII asupra rolului pe care speră el să-l vadă jucând: „Citind această carte, după ce va fi asistat la slăbirea Imperiului Roman de Apus, Sanctitatea Voastră va vedea prin câte nenorociri a trecut Italia şi sub câţi principi a suferit ea, de-a lungul veacurilor, schimbări de guvern; va vedea cum Suveranul Pontif, venețienii, legatul Neapolelui şi ducatul Milano au deţinut, cei dintâi, o poziţie de prim rang şi putere în această ţară; va vedea cum patria noastră, prin însăşi disensiunile ei, eliberată de sub jugul împăratului, a rămas, totuşi, divizată, dar numai până în clipa când a început să fie condusă de o mână a Casei voastre.” Aceasta înseamnă că ceea ce Medicii din trecut au realizat în fruntariile patriei, adică în Florenţa, poate şi trebuie să fie realizat azi de către urmaşul lor pe un alt plan, mult mai vast, al unei patrii mai mari, Italia.

Clement VII l-a primit cu amabilitate pe istoriograful

din Florenţa. Aprecia maniera uşoară, delicată şi onestă cu care, fără linguşeli, pusese Machiavelli în lumină activitatea primilor Medici, stilul său direct şi limpede, privirea de vultur cu care scruta secolele, subtilitatea politică, simţul realist al istoriei, minunata luciditate cu care explica cele mai încurcate perioade. Prietenia pe care i-a arătat-o în cursul întrevederii l-a încurajat pe Machiavelli să vorbească şi despre probleme urgente, să-i propună şi cele două idei de la care aştepta salvarea patriei: unificarea Italiei şi alcătuirea unei armate naţionale.

Eşecul miliţiei florentine în faţa trupelor spaniole nu condamna principiul în sine. O armată nu o faci într-o zi. Miliţia nu avusese timp să capete nici coeziunea şi nici hotărârea atât de necesare în luptă. Era condusă prost de către un general bătrân, tipicar, slab şi nehotărât. În faţa formidabilului *tercio*[1] spaniol, ea alinia nişte recruţi abia veniţi de la ţară, care nici nu avuseseră măcar timp să se disciplineze şi să se deprindă cu materialul de luptă pentru a ţine piept admirabilei infanterii iberice. Apoi, am mai spus-o, a existat şi sabotajul, acea voinţă ascunsă de a împiedica victoria, care paraliza aprovizionarea cu alimente, cu muniţie şi cu întăriri, care îi îndemna pe cărăuşi să arunce în drum praful de puşcă şi ghiulelele, subminând în felul acesta moralul ostaşilor. Pentru că o victorie ar fi însemnat triumful lui Soderini, şi acest lucru duşmanii săi politici nu-l puteau accepta. Războiul fusese, deci, sabotat, de teamă ca victoria să nu consolideze autoritatea unui partid; şi mulţi încă aşteptau ca înfrângerea să provoace dezordine, pentru ca guvernul să fie răsturnat.

---

[1] Regiment de infanterie (în lb. italiană în original).

Zadarnic vrei să înzestrezi cu o armată naţională un popor în care nu există un sentiment naţional. Florentinii se dovediseră în aceste împrejurări aşa cum fuseseră întotdeauna, în decursul istoriei, ocupaţi doar cu disputele lor interne, până într-atât încât să subordoneze interesul general interesului unui partid - sau interesului personal; preferau să accepte ajutorul unei armate străine ca să dea jos un guvern ce nu le era pe plac; rebeli în faţa unui guvern naţional şi extraordinar de docili faţă de injoncţiunile unei puteri străine, căreia îi subordonau destinele patriei, geloşi, supărăcioşi, partizani, incapabili să se ridice deasupra unor consideraţii de clan, de familie, de facţiune. Cum să fie armata aceasta victorioasă, când i se pregătea înfrângerea chiar la Florenţa?

Ceea ce se petrecuse la Florenţa trebuia să servească de exemplu; pentru salvarea Italiei, era important să fie creată, în acelaşi timp, şi o armată naţională, şi un sentiment naţional. Fără armată, sentimentul rămâne doar o himeră simpatică şi inutilă. Fără sentiment, o armată nu este altceva decât un trup uriaş, inert, pe care nişte rebeli vor încerca să-l manevreze spre folosul lor. Reluând, pentru a doua oară, mustrările lui Petrarca adresate lui Cola di Rienzi, Machiavelli se străduieşte să trezească în papă entuziasmul care îl stăpâneşte pe el, să reînvie în acest Medici, nerăbdător să-şi imite strămoşii iluştri, ambiţia de a deveni „eliberatorul Italiei”.

El nu se descurajează. După nereuşita atâtor „principi”, se întoarce către suveranul care i se pare cel mai demn să îndeplinească această misiune sfântă. Câţi italieni au acest sentiment naţional? Atât de puţini, încât

Machiavelli, în căutarea unui „bărbat”, îşi va pune în curând speranţele în Morone, această fiinţă ciudată, complexă, de nepătruns, care poate fi un patriot genial sau, pur şi simplu, un aventurier dibaci. El este atât de nerăbdător să vadă realizat acest vis al unei Italii libere şi unite, că aţâţă într-unui ambiţia, într-altul devotamentul şi într-un al treilea spiritul de aventură. De ce nu poate chiar el să se suie pe cal, să înflăcăreze mulţimile, să ducă regimentele la luptă? Fatalitatea vieţii lui o constituie contrastul dintre amploarea visurilor sale şi mediocritatea posibilităţilor materiale de care dispune. El nu este un condotier, nu aparţine Bisericii, nu este de origine princiară. Calităţile unui conducător de mulţimi, acelea care ar putea ţine locul avantajelor originii, îi lipsesc. Prea slab ca să poarte armura, nu are alt blazon decât inteligenţa. Şi poate că, în fond, este prea sceptic, prea pesimist, prea raţional, ca să fie vreodată un om de acţiune. Poate fi un excelent „locotenent”, dar niciodată un şef.

În schimb, e elocvent. Vorbirea sa plăcută, convingătoare, dă ideilor un minunat relief. Entuziasmul său e atât de înflăcărat, încât din el ia naştere o mare putere de comunicare. Jonglează cu ideile, cu imaginile şi, în felul acesta, stăpâneşte sufletul ascultătorilor, când face să sclipească în faţa ochilor lor scânteile unui proiect în stare să-l ducă la nemurire pe acela care îi va da viaţă. Există, în sfârşit, ceva contagios în această pasiune, pe care ştie că o poate trezi şi în alţii. Când e vorba de măreţie, nici un Medici n-ar putea rămâne indiferent.

Şi iată că papa lasă impresia că e cucerit de aceste idei. Clement VII îl ascultă cu atenţie, îl aprobă. Fără îndoială, momentul e favorabil pentru unificarea Italiei;

războiul sângeros pe care îl duc între ele Franţa şi Spania slăbeşte aceste două puternice adversare. Bătălia de la Pavia, pe care Franţa a pierdut-o, a fost teribil de sângeroasă. Dacă vor continua să se bată cu tot atâta sălbăticie, Francezul şi Spaniolul vor fi curând istoviţi şi vor putea fi daţi, fără nici o greutate, afară din Italia.

Exultând, Machiavelli pleacă de la Vatican însărcinat cu o misiune oficială. L-a câştigat pe papă pentru ideile sale. Clement VII, favorabil creării unei armate naţionale, îi încredinţează lui Machiavelli sarcina de a o recruta. Să meargă în Romagna, acolo unde bărbaţii au cele mai multe calităţi de luptători, şi să-şi recruteze regimentele de care are nevoie. Papa îi dă o scrisoare către Guicciardini, care conduce, ca să-l ajute la îndeplinirea misiunii; iar Guicciardini, flegmaticul, scepticul şi ironicul Guicciardini, care nu-şi face prea multe iluzii, dar e interesat şi el de acest proiect, fără să se arate prea entuziasmat, se dovedeşte, totuşi, atras şi încântat.

Machiavelli cunoştea bine Romagna. O străbătuse de mai multe ori. Îl întovărăşise acolo pe Cesare Borgia, ştia bine calităţile de luptători ale oamenilor, dar nu ignora nici înverşunarea cu care micii potentaţi se certau şi-şi disputau târguşoarele. Cu toate că Cesare Borgia o smulsese din mâinile acestor principi, cu toate că Iuliu II o luase şi el din mâinile ducelui de Valentinois, Romagna nu fusese niciodată unificată. Aici, mai mult decât oriunde, spiritul exclusivist şi acel *puntiglio*[1] care agrava şi mai mult caracterul bătăios al locuitorilor ei, îşi păstrau intacte ambiţiile. Borgia, cu autoritatea sa, dar mai ales cu represaliile sălbatice ale reprezentantului său Ramiro dell'Orco, o mai potolise; datorită prestigiului personal,

---

[1] Îndărătnicie (în lb. italiană în original).

cucerise inima acestui pământ care cu greu îţi acorda încrederea şi adeziunea. După moartea lui, Romagna se întorsese la războaiele sale civile; după aceea, o domesticise Iuliu II, şi părea că se supune dar, sub domnia lui Leon X, care nu poseda mijloacele militare ca s-o reducă la tăcere, iar s-a răzvrătit... Azi, această sursă de ostaşi excelenţi clocotea de neînţelegeri; principii săi ţineau unii cu Imperiul, alţii cu Franţa.

În asemenea condiţii, părea imposibil să le inspiri romagnolilor un sentiment naţional. În sfârşit, şi din punct de vedere material era greu să faci recrutări într-o lume unde racoleurii străinii luaseră deja caimacul. Machiavelli s-a izbit, deci, de aceste obstacole, unul material, lipsa de soldaţi disponibili, şi altul moral: nici unul dintre micii suverani romagnoli *nu gândea italieneşte.* De altfel, consilierii papei arătau mai puţin interes pentru asemenea lucru decât Sanctitatea Sa. Mai ales Schömberg, care reprezenta la Vatican partidul împăratului, susţinea că e periculos să înarmezi Romagna, mereu animată de gânduri rebele şi dezordini. Acolo Biserica era prea puţin respectată, spunea el, iar autorităţile locale nu vedeau cu ochi buni propunerea papei ca ei să-şi asume cheltuielile cu încorporarea şi înarmarea recruţilor. Dacă papa vrea soldaţi, replicau romagnolii, să plătească; francezii şi spaniolii nu fac atâtea fasoane.

Aşa că, încă de cum a ajuns la Faenza, Machiavelli s-a lovit de reaua-voinţă a seniorilor cu care era însărcinat să trateze. Aceştia aveau deja preferinţele lor: unii pentru Francisc I al Franţei, alţii pentru Carol Quintul al Spaniei. Bineînţeles, preferinţe care mergeau către cine plătea mai bine. Speranţa de a trezi aici un sentiment

patriotic părea ceva absolut irealizabil. Machiavelli l-a avertizat pe papă că pe romagnoli n-o să-i poată avea decât plătindu-le o soldă mai mare decât cea oferită de concurenţii săi. La urma urmelor, problema banilor nu era ceva greu de rezolvat; şi, dacă se putea, atunci şi cealaltă, a sentimentului, putea fi rezolvată în acelaşi timp. Ataşamentul romagnolilor faţă de cauza franceză sau spaniolă, în ziua când Biserica ar fi devenit cel mai bun plătitor, s-ar fi transformat într-un ataşament faţă de Biserică. Tezaurul pontifical era destul de bogat, chiar cu toate deturnările lui Leon X; înţeleptul şi prevăzătorul Adrian VI făcuse economii, care ar fi fost bine să fie virate în contul bugetului pentru armată.

Machiavelli aştepta cu nerăbdare răspunsul lui Clement VII ca să angajeze noi discuţii; dar răspunsul nu a mai venit niciodată. Neliniştit, i-a întrebat pe Schömberg, pe Salviati şi pe Guicciardini. Aceştia i-au răspuns evaziv, dovedind o evidentă lipsă de chef să se angajeze în asemenea treabă. Din scrisorile lor se putea deduce că papa îşi schimbase părerea, că problema unei armate naţionale încetase să-l mai intereseze, şi că obligaţia de a-şi dezlega băierile pungii pentru înarmare îl îndepărtase definitiv de la un asemenea proiect utopic.

Machiavelli nu avea de ce să mai rămână în Romagna, dacă papa revocase, în mod tacit, misiunea pe care i-o dăduse; schimbător cum era de obicei, papa se dezinteresa acum de toate eforturile istoriografului. Prin urmare, Machiavelli a părăsit Romagna şi s-a întors la Florenţa; la dispoziţia Sanctităţii Sale, zicea el, în cazul când ea va reflecta din nou la o armată naţională.

Clement VII nu s-a mai gândit niciodată la aşa ceva; iar Machiavelli, întors acasă, a găsit destule probleme

gospodăreşti care să-l abată, o bucată de timp, de la preocupările sale militare. Fiul său, Lodovico, se lansase în afaceri şi plecase la Adrianopol. Întreprinderea lui nu mergea prea rău, dar firea sa iritabilă şi certăreaţă îl antrena mereu în procese fără sfârşit. Avea unul, mai ales, cu un preot, şi-l anunţa pe taică-său că, dacă nu vine să-i rezolve el treaba aşa cum vrea, îl omoară pe preot. Aşa că Machiavelli s-a pornit să împace lucrurile şi abia a terminat, când Senioria, spre marea lui bucurie, i-a încredinţat o nouă misiune. Era ceva de minimă importanţă, dar pentru fostul secretar asta constituia un prilej să mai vadă ţări noi, alţi oameni, şi să discute probleme politice cu străinii. O misiune cu caracter comercial, ca acelea avute la Genova şi la Lucea, fără mare importanţă politică; totuşi, urma să aibă plăcerea să-l întâlnească pe doge şi să ia cuvântul în faţa consiliului Serenissimei. Va vorbi, în sfârşit, în numele foarte bogatei şi foarte puternicei „Bresle a Lânarilor”, cea mai importantă corporaţie florentină, care aproape constituia un stat în stat.

Despre ce era vorba? Despre o brigantină florentină, în drum de la Ragusa la Ancona, pe care un vas veneţian, avându-l la bord pe ambasadorul sultanului, o inspectase în portul Leşina. Comandantul veneţian arestase trei tineri care se înapoiau din Orient, după ce făcuseră acolo avere, şi nu-i punea în libertate decât dacă îi vărsau o mie cinci sute de ducaţi de aur. Acum el trebuia să ceară restituirea acestei sume la care fuseseră obligaţi tinerii - o spărtură serioasă în punga lor — lucru care prejudicia şi prestigiul Florenţei.

Ne interesează prea puţin cum a decurs acest proces lipsit de importanţă. Machiavelli, însă, a profitat de

deplasarea la Veneţia pentru ca s-o viziteze pe „Regina Adriaticii”, să discute cu oamenii de stat, să se informeze în privinţa construirii corăbiilor. La Florenţa se zvonea că ar fi cumpărat un bilet de loterie şi ar fi câştigat trei mii de ducaţi. Vorbe, desigur, pentru că s-a întors tot atât de sărac precum a plecat. Tot scorneală era şi vestea răspândită de Nerli cum că, în lipsa lui, inspectorii însărcinaţi cu verificarea numirii de candidaţi la funcţii municipale lăsaseră să treacă, fără să clipească, şi candidatura lui Machiavelli, propusă de un amic al său. Se părea că nişte femei influente interveniseră pentru el.

Probabil o fi fost vorba de vreo admiratoare care îl cunoştea pe Machiavelli numai ca autor comic, şi care se delecta cu *Clizia* şi cu *Mandragora,* fără să ştie că el mai scrisese şi *Principele* şi *Studiu asupra lui Titus Livius.* Renumele lui Machiavelli se sprijinea mai mult pe astfel de opere decât pe lucrările cu caracter istoric şi politic. O societate atât de zgomotoasă, frivolă şi neserioasă lăsa talentele rare şi preţioase să-i scape nefolosite, şi se mulţumea să-i ceară mereu o altă *Clizie* şi o altă *Mandragoră.*

Adevărată sau falsă, vestea că iar se număra printre eligibilii la demnităţi publice i-a mai consolat un pic sufletul necăjit. Indiferenţa papei îi rănise profund speranţele, iar evenimentele nu erau de natură să-l reconforteze pe acest patriot. Întărâtaţi de victoriile obţinute asupra Franţei, Imperialii vorbeau acum despre o invazie a întregii Italii. Morone, în care îşi pusese atâtea speranţe, fusese luat prizonier de conetabilul de Bourbon, acel mare senior francez trecut în slujba Imperialilor şi nu se ştia ce putea să se întâmple cu el. Să nu-ţi mai rămână altceva decât să contezi pe un Morone!

Trebuia, oare, ca Italia să fie atât de lipsită de bărbaţi generoşi şi energici, încât să-l priveşti ca pe un posibil eliberator pe acest personaj misterios, care poate că trăda cauza naţională sau care, cu o îndrăzneală de ultim moment, făcea un joc dublu, ca să-i reuşească mai bine încercarea de a-şi elibera ţara?

Datorită inteligenţei, culturii, priceperii şi talentului, Morone începuse prin a fi secretarul lui Ludovic Maurul, şi administraţia ducatului Milano trecuse, practic, pe de-a-ntregul în mâna sa. La căderea Maurului, el a intrat în serviciul francezilor, chipurile să-i ajute pe milanezi, dar numai până în ziua când s-a trezit consilier al fiului lui Ludovic, Maximilian. O nouă schimbare de macaz l-a adus alături de tânărul Sforza, Francesco, atunci când fratele mai mare al acestuia a fost exilat în Franţa; ca să obţină pentru şeful său investitura la ducat, a purtat tratative cu Imperialii. În interesul familiei Sforza? În interesul oraşului Milano? Era greu de stabilit acum în serviciul cui se afla cu adevărat Morone. Fără îndoială, în serviciul propriilor sale ambiţii, al spiritului său nepotolit şi ingenios de intrigant.

De nepătruns pentru cine încearcă să-l definească, Morone pare să fie omul împăratului, dar, în realitate, el conspiră cu Franţa şi va lua iniţiativa unui proiect, în mare destul de apropiat de cel al lui Machiavelli: înfiinţarea unei ligi italiene, sub protecţia regelui Franţei. În afară de asta, îşi mai aţintise ochii şi asupra ducelui de Pescara, pe care ţinea să-l facă eliberatorul Italiei.

Machiavelli n-ar li comis asemenea greşeală. Pescara era un ambiţios, şi nu urmărea decât interesul său personal. Oferindu-i, în ziua când Italia ar fi devenit liberă, conducerea ligii şi coroana regală, Morone nu

făcea decât să-i aţâţe lăcomia; în realitate, el nu acţiona pentru binele patriei. Atunci, se punea întrebarea dacă Morone nu urmărea decât să saboteze un proiect care deja era în aer, făcându-l de-a dreptul irealizabil, în loc să ia parte la îndeplinirea lui. Numai dacă, şi de data aceasta, el nu continua acelaşi joc dublu, fiecare suveran pe care părea că-l avantajează nefiind în mâinile sale pricepute decât o marionetă.

Nu e o personalitate mediocră acest Morone. Demn de interesul lui Machiavelli, care a crezut în el un timp. Acest mic slujbaş, care aspira să devină arbitrul destinelor italieneşti, a ţesut o pânză extraordinar de deasă, în care i-a prins pe toţi: pe papă, pe suveranii italieni, Franţa, Imperiul, fără ca nimeni să poată spune la vremea aceea - şi nici azi nu suntem mai bine informaţi — dacă Morone era un trădător sau un politician genial.

Talentul său de a ieși din situaţiile cele mai încurcate i-a fost de mare folos în ziua când conetabilului de Bourbon, avându-l în mână, i-a redat, pe bani bineînţeles, libertatea; ca o garanţie a plăţii acestei răscumpărări — considerabilă, de altfel, şi echivalând cu o sumă regească, pentru că Morone era bogat —, i-a lăsat ostateci pe doi dintre fiii săi. Se credea că Imperialii ar fi fost fericiţi să scape de acest agent, care lucra pentru francezi, şi că aveau să-l execute. Din contră, însă; nu numai că Bourbon nu l-a dat pe mâna călăului, dar l-a luat şi pe lângă el în calitate de secretar. Şi, în preziua cuceririi Romei, chiar în momentul când îl informa pe generalul imperial despre slăbiciunile oraşului şi-i indica punctele sale vulnerabile, el intra în legătură cu papa şi-i propunea acestuia să i-l predea pe conetabil.

Nu a existat în tot acest secol un individ atât de bizar şi atât de surprinzător ca el. Morone nu este un agent secret obişnuit, nici un simplu aventurier. Posedă, probabil, un geniu fără egal al intrigii, deoarece suveranii italieni îi acordă o încredere pe care lui Machiavelli i-o refuză, şi-i încredinţează atât de nobila misiune de a elibera Italia. În unele privinţe se aseamănă chiar cu Machiavelli, dar reprezintă, mai curând, umbra acestuia, partea întunecată a politicianului care, pe de altă parte, se dovedea a fi un mare patriot şi un om cinstit.

Probabil că Morone nu este nici una nici alta; plin de „machiavelism”, s-ar spune că se sileşte să prezinte o versiune grosolană, deformată, decăzută şi caricaturală a imaginii ideale a Principelui. Există ceva de valet de comedie în acest Figaro al politicii internaţionale. Dacă era de bună credinţă, mijloacele alese de el pentru a-şi atinge scopul păreau inutil de întortocheate şi, în plus, prea puţin practice. În toate a acţionat ca un om care vroia să dea greş în cauza pe care pretindea că o serveşte, şi nu ca un patriot cinstit şi convins. Numai dacă nu cumva, prins singur în plasa intrigilor sale prea complicate, prizonier al propriilor sale urzeli, şi victimă, până la urmă, a propriei sale şiretenii, Morone n-o fi fost decât un intrigant de duzină, prea ambiţios, prea încrezător în prefăcătoria şi în duplicitatea sa.

Biată Italie! Neştiind cui să-şi încredinţeze soarta, ea i se abandona unui Pescara şi unui Morone, în vreme ce armatele imperiale, tot mai numeroase, tot mai puternice, strângeau cercul. De prin trecătorile Alpilor, coborau regimentele elveţiene, nesfârşite, destinate să întărească trupele lui Leyva, lui Bourbon. Franţa nu mai constituia un scut bun. Regele ei, prizonier în Spania,

dezamăgise speranţele partizanilor săi, care îl salutaseră ca pe un prieten al libertăţii italiene.

Machiavelli rămâne, totuşi, partizanul alianţei cu Franţa, socotind că Italia avea să se teamă mai puţin de francezi decât de Imperiali. Nu sunt la fel de „barbari" şi cu *ei* te poţi înţelege. Din contră, oamenii lui Leyva şi ai lui Bourbon sunt nişte adevăraţi sălbatici, care ar trece ţara prin foc şi sabie. Dacă aceste vremi nenorocite au făcut din Italia *0* ţară incapabilă să se salveze singură, atunci să accepte, cel puţin, ajutorul unui străin mai civilizat.

„Vremurile actuale cer hotărâri îndrăzneţe, neobişnuite, curioase..." Acesta e şi motivul pentru care lumea a crezut în Morone şi în Pescara. Şi Machiavelli are un candidat: fiul prietenei sale Caterina Sforza, faimosul Giovanni de Medici, care a devenit un condotier celebru, egalul lui Piccinino, al lui Gattamelata şi al lui Colleone. El aparţine noii generaţii de mercenari, şi toţi îl recunosc drept cel mai strălucit. Este Giovanni delle Bande Nere, numit astfel pentru culoarea uniformelor oamenilor săi. Un mare războinic şi, poate, dacă era bine îndrumat, un mare om de stat într-o zi. „Toţi îl privesc", îi scrie Machiavelli lui Guicciardini, „pe Giovanni ca pe un luptător plin de curaj, activ, cu vederi largi, care ştie mai bine decât oricare altul să ia o hotărâre generoasă. Cred că nu este comandant pe care soldaţii să-l urmeze mai bucuros, de care spaniolii să se teamă mai rău şi pe care să-l respecte, în acelaşi timp, mai mult.

Are să facă el, Giovanni, ceea ce nu a putut face Cesare Borgia? Da, dacă i se oferă posibilitatea. El nu are decât o mică armată, remarcabilă însă prin energia ei, prin coeziune, prin curaj şi disciplină. Giovanni este cel

mai mare căpitan al timpului său, să fie pus în fruntea armatei naţionale, şi o să-i vedem bătuţi pe Imperiali. Se aşteaptă ca acest proiect să-l intereseze pe papă; este vorba aici de un Medici. Toată gloria lui Giovanni va aparţine întregii familii.

Dar Clement VII nu e de aceeaşi părere; Giovanni delle Bande Nere nu face parte din ramura primilor născuţi. Indiscutabil, are mari talente, dar e în afara casei domnitoare. El a devenit pentru Florenţa aproape un străin, şi, oricum, cariera şi-a făcut-o în afara „marilor Medici”. Dacă ar fi rămas în anturajul viitorului Leon X, al viitorului Clement VII, dacă s-ar fi mulţumit, în sfârşit, să fie un „bun” Medici, docil, modest şi respectuos faţă de cei mai în vârstă, ar fi fost ajutat să se ridice. În plus, ca să-l sprijini pe Giovanni delle Bande Nere înseamnă să te pui contra Imperialilor. Biserica nu voia să se compromită. Nu i se va da nici un ban acestui comandant, şi nici investitura Sfântului Scaun. Totuşi, dacă i-a refuzat propunerea, ca să-şi arate bunăvoinţa faţă de Machiavelli, Clement VII a consimţit să-i încredinţeze supravegherea şi reconstruirea fortificaţiilor Florenţei. Capitolele din *Arta Războiului* referitoare la fortificaţii, îl interesaseră pe papă, care se simţea neliniştit văzând înaintarea Imperialilor. El nu vroia să ia o atitudine ostilă împotriva lor dar, dacă atacau Roma sau Florenţa, trebuia ca aceste oraşe să fie în măsură să se apere. Clement VII socotea că, rămânând în defensivă, avea să evite angajarea sa într-un război. Să rezişti înseamnă să câştigi timp, înseamnă să dai timp regelui Franţei să sară în ajutorul Italiei. Aşa că, în eventualitatea unor atacuri, oraşele trebuiau să-şi întărească fortificaţiile şi, dacă cele vechi nu puteau face

faţă artileriei, atunci să se construiască şi altele noi.

În ceea ce privea Florenţa, proiectul lui Clement VII conţinea şi ceva nou: dublarea întăriturilor vechi dinspre San Miniato. În discuţiile sale cu Suveranul Pontif, Machiavelli criticase acest plan. Clement VII nu mai reţinea topografia Florenţei şi a împrejurimilor: să închizi colina San Miniato cu un zid de fortificaţii ar fi dus la cheltuieli considerabile, pe care Senioria, mereu econoamă, ar fi refuzat să le onoreze. În plus, o suprafaţă prea întinsă e mai vulnerabilă şi cere apărători mai mulţi. Să se păstreze, mai bine, doar ce făcuseră înaintaşii, atunci când plănuiseră zidurile oraşului; să se consolideze porţiunile mai slabe şi să se instaleze, din loc în loc, bastioane prevăzute cu tunuri: Machiavelli, la inspecţiile făcute, a cerut să fie întovărăşit şi de căpitanul spaniol Pedro Navarra, cunoscut pentru competenţa sa în tehnica asedierii cetăţilor. Nevoit să ceară şi părerea oamenilor de meserie şi a specialiştilor, el nu înţelegea să se bazeze doar pe propriile sale cunoştinţe şi pe instinct. Navarra i-ar da sfaturi bune şi, adăugând la părerea sa şi pe cea a unui ofiţer expert în meserie, ar fi fost acoperit şi faţă de papă. În sfârşit, pentru executarea lucrărilor, l-a trimis pe Antonio da San Gallo, marele arhitect care, la sfatul său, îndiguise râul Arno, în timpul războiului cu Pisa. San Gallo se afla pe atunci în inspecţie la fortificaţiile din Lombardia.

Florentinii nu vedeau cu ochi buni planurile lui Machiavelli. Se temeau să nu modifice traseul zidurilor, fie trăgând apărarea spre interiorul oraşului, ceea ce ar fi plasat unele cartiere în mâna năvălitorilor, fie lungindu-l excesiv de mult, ceea ce ar fi obligat miliţiile civice să stea mai des de pază la fortificaţii. Dar, mai ales, ceea ce

ar fi fost, de altfel, normal - să fie pus oraşul să plătească lucrările executate pentru propria sa apărare. În loc să îmbrăţişeze cu entuziasm iniţiativa lui Machiavelli, opinia publică a venit cu critici şi şi-a manifestat reaua-voinţă, refuzându-i contribuţia în materiale şi în bani.

Cu toată grija şi atenţia, Machiavelli a apelat la papă, rugându-l să suporte din tezaurul pontifical cheltuielile pe care cetăţenii nu voiau să le facă. „Ni se pare necesar” — îi scrie el lui Francesco Guicciardini, ambasadorul Republicii pe lângă Sfântul Scaun şi consilier foarte ascultat de papă -, „ni se pare necesar ca Sanctitatea Sa să dea ordin să ni se deschidă creditul. Dacă Sanctitatea Sa vrea să ne ajute, acum este momentul s-o facă; şi ne-ar fi cu atât mai de folos, cu cât suntem încredinţaţi cât e de primejdios să ne atingem de banii cetăţenilor cu noi impozite.”

Cu inima grea, cu sufletul neliniştit, el s-a apucat de treabă. Are colaboratori preţioşi: pe Baccio Bigio şi pe San Gallo. Nu-i vor lipsi deloc talentele. Ce-i va lipsi, probabil, va fi entuziasmul popular, elanul tuturor, sentimentul patriotic. Se prevedea, deja, că pentru executarea săpăturilor vor trebui înrolaţi cu forţa, la terminarea recoltatului, ţăranii din satele de primprejur.

Din punct de vedere tehnic, este vorba de transformări considerabile, pentru că trebuie să se ţină seama de noul armament şi să se construiască bastioane capabile să susţină piese grele de artilerie. Construirea acestor bastioane va face inevitabilă dărâmarea unor case. Ne închipuim cu ce scandal vor fi întâmpinaţi demolatorii, ce de vociferări, ce de înjurături, ce de blesteme şi acuzaţii stupide la adresa iniţiatorilor acestor lucrări; reproşuri că s-a ocolit o anumită locuinţă, că s-a

dărâmat alta. Machiavelli îşi va pierde, probabil, toată popularitatea într-o asemenea afacere. În timp ce-şi făcea cu Navarra, cu arhitecţii, cu şefii de lucrări, turul oraşului, atent să provoace cât mai puţine pagube, să se facă cheltuieli cât mai reduse, punându-şi tot sufletul în această acţiune, fiindcă era vorba de iubita lui Florenţa, pentru salvarea căreia îşi închinase întreaga viaţă, el îşi spunea că, totuşi, nimeni nu va fi mulţumit, nici papa, nici florentinii. În sfârşit, exista teama ca, schimbător cum era - şi o dovedise bine în problema armatei naţionale —, Clement VII să nu se dezintereseze subit de lucrările pe care azi părea destul de nerăbdător să le vadă terminate, lăsând pe umerii lui Machiavelli toată greutatea şi răspunderea.

Lui Machiavelli nu-i plăceau adunările publice, „comisiile” care de cele mai multe ori au rolul să paralizeze iniţiativele personale; dar, de această dată, a fost bucuros să se poată sprijini pe un comitet, acela al celor Cinci Procuratori ai Zidurilor, propus de el Consiliului celor O Sută, care l-a şi instalat pe loc. Comitetul acesta, odată intrat în acţiune, l-a numit pe Machiavelli cancelar şi „inspector al fortificaţiilor”. Ca să-l ajute în misiunea dată, i l-au ataşat pe unul din fiii săi, care urma să-i fie secretar, şi un trezorier. Primarilor oraşelor şi satelor li se expediaseră scrisori, în care li se cerea să-i pună la dispoziţie oameni pentru executarea muncilor de teren. S-a început cu săpăturile, cu căratul pământului şi cu îndiguirea Mugnone-lui, ceea ce era enorm de mult. Şi nu fără să se lovească de mii de dificultăţi din partea florentinilor, din partea primarilor, din partea papei, care se încăpăţâna în ideea de a fortifica San Miniato. Când i se obiecta, arătându-i-se

surplusul de cheltuieli ce ar fi necesitat o astfel de lucrare, el răspundea, cu superioritate, că astea aveau să fie acoperite de avantajele obţinute când locul va fi apărat de ziduri. „Cât despre grija pe care trebuie s-o avem pentru consolidarea porţii Prato şi a porţii Justiţiei, ca şi a terenului de dincolo de Arno şi de lângă coline, aşa cum, prevăzător, ne recomandă Sanctitatea Sa, noi nu vom neglija nimic pentru a-i da satisfacţie”, scrie Machiavelli în scrisorile destinate a fi arătate papei; însă,în misivele sale particulare el declara categoric: „Toate astea nu sunt decât basme şi papa nu ştie ce spune”.

Practic, întreaga tevatură n-a dus la nici un rezultat. Deşi nori grei ameninţau orizontul politic, neglijenţa Procuratorilor Zidurilor şi întârzierile trezoreriei în a-i plăti pe muncitori împiedicau terminarea lucrărilor. Ba s-a mai întâmplat chiar ca şi după ce au fost demolate porţiuni din vechile fortificaţii, pentru a se construi bastioanele destinate artileriei, să se vadă că nu se mai puteau înlocui, aşa că au rămas deschise breşe, pe unde inamicul ar fi putut să pătrundă dacă asta ar fi urmărit. Din fericire pentru republicani, Imperialii ameninţau mai curând Roma, şi pentru prestigiul de a fi cucerit Cetatea Eternă, şi pentru prada pe care ar fi luat-o soldaţii. Dar, aşa cum le spunea şi Machiavelli concetăţenilor săi ca să le stimuleze patriotismul, să fiţi siguri că, în ziua când Roma va cădea, curând îi va urma şi Florenţa. Iar în acest timp, Clement VII, socotind să iasă din încurcătură dacă adoptă o atitudine de duplicitate curtenitoare, uneltea contra regelui Franţei şi a împăratului şi, în acelaşi timp, le da asigurări de prietenie nemărginită şi sinceră.

17. Ultimele nelinişti

Carol Quintul se săturase de atâtea tergiversări diplomatice. După clapa pe care i-o trăsese Francisc I, se gândea acum să reînceapă, cu şi mai mare furie, războiul. Omul acesta mărunt, cu bărbia puternică şi privirea poruncitoare, ţinea să-l atragă pe papă în jocul său. Nu avea încredere în intrigăriile Vaticanului, se temea că o uniune a statelor italiene putea să se înfăptuiască într-o zi, şi că papa putea să inventeze un „liberalism" în jurul căruia să se concentreze toată înflăcărarea Italiei, toate speranţele şi toate mâniile ei. Se hotărâse, deci, să pună mâna pe Sfântul Scaun şi, deoarece Clement refuza să i se alăture, voia să facă uz de violenţă.

Îi era uşor să găsească în chiar anturajul papei pe cineva care să facă jocul Imperialilor. Cardinalul Colonna îşi propusese să organizeze capcana în care trebuia să pice Clement VII. Aveau să pună mâna pe el, apoi să convoace un conciliu care să-l demită sau, şi mai bine, să-l facă să se îmbolnăvească subit şi să moară, ceea ce ar fi simplificat lucrurile. Cardinalul Colonna avea să primească apoi tiara, şi Carol Quintul să devină, astfel, stăpânul Italiei.

În timp ce Machiavelli, ros de griji, îi îmboldea pe muncitorii indolenţi, cerea bani de la vistierie, alerga din

zori şi până în noapte de la un bastion la altul, ca să vadă ce se făcuse şi ce mai era de făcut, trădarea săpa sub tronul pontifical. Clement VII, preocupat numai de ideea de a fortifica San Miniato şi de a economisi cu aceste lucrări 80.000 de ducaţi, habar nu avea de ceea ce se petrecea în propriul sau palat Colonna lua ultimele măsuri. Moncada generalul spaniol, îi acordase libertate de acţiune şi-i promisese sprijinul armatei imperiale în ziua când „lovitura de stat" avea să-i reuşească.

Barbarii se găseau la porţile Romei. Acestui vechi roman care, din punct de vedere intelectual, era Machiavelli, perspectiva căderii oraşului în mâinile germanilor şi ale elveţienilor îi provoca suferinţe de nesuportat. Italia nu mai era acum decât o corabie în plină furtună. Italienii înşişi aceia care ar fi trebuit să salveze vasul, se înverşunau să-i doboare catargele, să-i sfâşie pânzele, să-i sfarme carcasa. Din interese personale, din orgoliu sau din ambiţie, principii, cardinalii, generalii, oamenii politici îşi îmbucătăţeau patria în loc s-o apere. O salvare, prin unificare, prin înţelegere, părea un lucru din ce în ce mai irealizabil. Toţi bărbaţii care ar fi putut s-o facă fuseseră loviţi de soartă. La aproape douăzeci şi şapte de ani, „Principele” Cesare Borgia dăduse greş. Iuliu II n-a mai apucat să-şi vadă opera terminată. Clement VII nu era decât un Medici superficial, un Medici foarte mic în comparaţie cu bătrânul Cosimo şi cu Lorenzo Magnificul, pe Giovanni delle Bande Nerre nu-l mai vroia nimeni. Trebuia oare să-şi piardă speranţa în Italia?

Pedestraşii coborau în masă dinspre Germania şi

Elveţia, agitându-şi steagurile, învârtindu-şi cu amândouă mâinile spadele, în uruitul asurzitor al tobelor. Toată lumea punea mâna pe arme şi se grăbea să ia parte la devastarea Italiei. Gândindu-se la prada enormă ce le va pica în aceste vechi oraşe, pline de mari valori şi bogăţii, muntenii şi ţăranii germani se înrolau în bandele imperiale. Franţa, în care atâta vreme Machiavelli se încrezuse, nu mai era acum destul de puternică pentru a-i proteja pe aliaţii săi italieni. Francisc I era un cavaler, dar nu şi un mare războinic; iar Carol Quintul, căruia puţin îi păsa de cavalerism, purta împotriva lui un război aspru şi dur. Italia lui Cato şi a lui Scipio, Italia lui Dante şi a lui Petrarca mergea spre declin. Salvatorul nu se ivea - poate că nici Machiavelli nu mai credea în aşa ceva - şi curând hoardele teutone aveau să-şi adape caii în Tibru şi apoi în Arno.

Totul era pierdut, într-o zi, vestea ocupării Romei de către Colonna i-a îngrozit pe florentini. Cardinalul, complice al spaniolilor, îşi introdusese în oraş propria armată, trei mii de infanterişti, artilerie şi opt sute de călăreţi. Doar o fugă, în mare grabă, îl mai salvase pe Clement VII. Papa s-a folosit de pasajul secret care conducea de la Vatican la castelul Sant'Angelo, păzit de gărzile elveţiene, şi s-a adăpostit în spatele zidurilor enorme ridicate pe mausoleul lui Hadrian. Castelul Sant'Angelo era considerat inexpugnabil, dar Colonna, vrând să-şi captureze duşmanul, a ordonat asaltul. Fără îndoială că l-ar fi prins pe Clement VII, dacă n-ar fi fost Moncada, care a intervenit la timp, i-a ordonat cardinalului trădător să se retragă şi i-a dat lui Clement

VII să semneze ceea ce nu mai putea să refuze - un armistiţiu, pe care îl respinsese ani de zile.

Slăbiciunea ducelui de Urbino, care comanda armata pontificală, manevrele sale fără rost, prost coordonate cu armata genoveză a lui Doria, paralizau toate speranţele. Ducelui îi lipsea un bun sfătuitor politic, un bărbat în acelaşi timp versat şi în probleme de război, şi în probleme politice, care să poată dirija mişcările şi să-i insufle acestui căpitan indecis ce hotărâre să ia. Un singur om era capabil să joace acest rol şi Guicciardini, care întovărăşea armata în calitate de locotenent al papei, o ştia bine: Machiavelli.

La început, Machiavelli s-a eschivat, pretinzând urgenţa lucrărilor de fortificaţii. I s-a răspuns că la Florenţa există un om energic, specialist în materie de construcţii, pentru că era arhitect şi, în plus, îl interesau şi problemele militare: sculptorul Buonarotti, acest Michelangelo pe care îl pusese odată Iuliu II să-i facă de toate; şi în toate a excelat. Aşa că Senioria a acceptat propunerea lui Guicciardini, 1-a înlocuit la lucrări pe istoriograf cu sculptorul, şi 1-a expediat pe Machiavelli pe câmpul de luptă pontifical.

Speranţa renăştea. Cremona, în faţa căreia de multă vreme se bătea pasul pe loc, se predase. Trupele italieneşti, imobilizate la acest asediu, redeveneau, deci, disponibile, în chiar clipa când Imperialii dădeau semne de oboseală. Nerăbdarea cu care Moncada îl presa pe papă să consimtă la un armistiţiu dovedea extenuarea lor. O acţiune energică, împreună cu veneţienii şi cu genovezii, putea duce la un rezultat hotărâtor. Sosise momentul ca spaniolii să fie înghesuiţi, spunea

Machiavelli, să fie eliberat Milano, să fie luată, cu ajutorul lui Doria, Genova... Guicciardini, şi el înfierbântat, îl îndemna pe ducele de Urbino, iar acesta, hotărându-se în sfârşit, se pregătea să pornească la drum când, deodată, vestea fugii lui Clement VII şi a armistiţiului a zdrobit orice entuziasm.

Nu-i nimic pierdut, sugera Machiavelli, atâta vreme cât Giovanni delle Bande Nere se mai află pe teren; armata sa nu e inclusă în armistițiu, pentru că, teoretic, ea depinde de francezi şi nu de papă. Daţi-i repede recompensa pe care o cere, altfel există riscul să abandoneze jocul. El nu are decât patru mii de oameni, dar „bandele negre” sunt trupele cele mai bune din Italia capabile să schimbe lucrurile.

Acum, când îşi reluase activitatea, Machiavelli nu mai ştia ce e descurajarea. Erau foarte grele, totuşi, pentru un om în vârstă, aceste galopade continue, de pe frontul de la Roma la cel de la Florenţa şi înapoi. Inspectorul fortificaţiilor era nerăbdător să afle cum se achită sculptorul de misiunea sa. Era el la curent cu noutăţile în probleme de artilerie? Ştia cum să construiască platforme pentru bombardele grele? Ca să-l provoace pe papă să încalce armistiţiul ce-i fusese impus cu forţa, el îi reamintea un pasaj din *Principele,* în care se spunea că „cei care dispreţuiesc vulpea nu-şi prea cunosc meseria; cu alte cuvinte, un principe prudent nu poate şi nici nu trebuie să-şi ţină cuvântul decât atunci când o poate face fără să aibă de suferit şi numai atunci când împrejurările în care şi-a luat un angajament se mai menţin încă.” împrejurările erau acum altele, în sensul că armata spaniolă devenise slabă; după etica lui Machiavelli, papa era, prin urmare, perfect îndreptăţit să ignore armistiţiul

pe care îl semnase.

Iuliu II n-ar fi ezitat. Nici Alexandru VI despre care Machiavelli spunea că toată viaţa nu făcuse decât să înşele. Proteste, jurăminte, nimic nu conta pentru el; niciodată un principe nu şi-a călcat mai des cuvântul şi nu şi-a respectat mai puţin angajamentele. „Asta pentru că”, adaugă foarte serios istoricul, „el cunoştea foarte bine partitura artei de a guverna.” Adept al războiului total, el nu s-ar fi lăsat împiedicat de considerente atât de puerile. De nenumărate ori, dovedise că „principele cel mai fericit este acela care ştie cel mai bine să se îmbrace în blană de vulpe”. Aşa că, atunci când împrejurările şi salvarea patriei o cer, scrupulele sunt absurde şi chiar criminale.

Clement VII era scrupulos sau, poate, pur şi simplu timorat. O acţiune energică putea fi eliberatoare. Papa avea sub ordinele sale treisprezece mii de elveţieni şi douăzeci de mii de italieni. Imperialii nu erau tot atât de numeroşi. Clement VII l-a lăsat, totuşi, pe Carol Quintul să zdrobească revolta de la Milano, l-a lăsat pe Doria încleştat în luptă cu flota spaniolă, comandată de Lannoy; escadra genoveză, dacă ar fi fost ajutată, ar fi putut să-l oprească. În timp ce încă se mai ezita, teribilul Frundsberg, înflăcărat atât de fanatism religios cât şi de speranţa jafului, îşi aduna pedestraşii, vreo douăsprezece mii se spune, ca să prefacă în cenuşă Noul Babilon. Clement VII nu luase în serios consecinţele militare şi politice ale Reformei, dintre care cea mai importantă era entuziasmul religios ce-i aţâţa pe protestanţii elveţieni şi germani la luptă şi la măcel. Până atunci, războaiele din Italia nu fuseseră decât nişte „aventuri”; acum ele căpătau aspectul unor cruciade.

Pedestraşii ar fi putut fi nimiciţi pe când traversau mlaştinile de la Mantova; dar nimeni n-a făcut-o. Ducele de Ferrara, care era cel mai priceput artilerist al timpului său şi care poseda un armament nemaipomenit, trecuse de partea Imperialilor, în urma tuturor insultelor cu care îl copleşise papa Clement VII, ignorând cât interes avea să-l aibă printre aliaţi. Lăsat singur, Giovanni delle Bande Nere s-a izbit de uriaşa artilerie a spaniolilor şi a ferrarezilor şi a murit lovit de o ghiulea; sfârşit simbolic al ultimului condotier din şcoala lui Barbiano, a lui Piccinino şi a lui Colleone. Ducele de Urbino, luând în serios armistiţiul, s-a dus acasă.

Caracterul nehotărât al lui Clement VII îl împiedica, o dată în plus, să facă gestul care ar fi salvat situaţia. Imperialii mai puteau fi încă înfruntaţi, deşi fiecare zi de întârziere era în avantajul lor, căci primeau fără încetare întăriri. Se pare că toată Germania şi toată Elveţia se îngrămădeau după pradă, atât de multe erau regimentele care străbăteau trecătorile şi se revărsau pe câmpiile italieneşti. Trebuia aleasă una dintre alternativele care încă mai erau posibile, şi nimeni nu ştia de cât timp mai dispuneau pentru a face o alegere. Sau să se poarte războiul cu o extremă îndrăzneală şi vigoare, ştiind că timpul acţionează în favoarea Imperialilor şi că, ezitând în continuare, slăbiciunea creştea; sau, dacă nu se lua decizia unei acţiuni disperate, atunci să se pună capăt unei situaţii dezastruoase, cerându-se pace.

Florentinii doreau pacea. Fără îndoială că nu aveau prea mare încredere în zidurile de apărare ale oraşului, şi erau gata să-şi cumpere liniştea şi siguranţa - chiar foarte scump, dacă trebuia - numai ca acest coşmar să

se sfârşească o dată. Machiavelli, care făcea fără încetare naveta între Florenţa şi Roma, atunci când nu era pe teren alături de Guicciardini, îi aducea de fiecare dată papei mesaje alarmante din partea Senioriei. Trebuie că spaima florentinilor era mare, deoarece, cu toată zgârcenia lor tradiţională, ei îi ofereau lui Clement VII o sută cincizeci de mii de ducaţi dacă încheia pace.

Greu de ştiut ce simţea, personal, Machiavelli. Am spus că el era un partizan al războiului total, dar nu unul absurd, destinat eşecului. Era una dintre marile calităţi ale acestui om - şi unul dintre cele mai de preţ merite ale sale - că nu se încăpăţâna niciodată să-şi menţină părerea, atunci când evenimentele îi erau potrivnice. Libertatea de a-ţi schimba părerea, după cum te îndemnau împrejurările, era considerată de el drept unul dintre privilegiile cele mai importante şi mai necesare ale unui om liber. Aşa că, judecata lui urmărea instabilitatea hotărârii pontificale; Clement VII nu se resemna nici cu pacea, nici cu războiul, nefiind, probabil, în stare nici de una, nici de alta; îl zădărea pe împărat, permiţând hărţuieli neconforme cu armistiţiul, prea scrupulos ca să aibă curajul, deschis şi hotărât, să considere armistiţiul ca nul şi neavenit. Era imitat şi de ducele de Urbino, tot atât de indecis, încât Guicciardini se întreba dacă acesta nu era cumva un trădător, un imbecil sau, pur şi simplu, un laş. Unii atribuiau această inerţie unui plan urzit de veneţieni, pe care o victorie a papei i-ar fi nemulţumit. Ducele de Urbino nici n-ar fi fost în stare, măcar, să profite de o revoltă a pedestraşilor lui Frundsberg, care i-ar Ii permis să-i zdrobească. Mercenarii îşi cereau zadarnic soldele de la trezorierii care, după obiceiul lor, nu aveau bani. Pedestraşii au început să protesteze, apoi

au pus mâna pe arme şi au vrut să-i ia prizonieri pe propriii lor ofiţeri. Conetabilul de Bourbon s-a ascuns, dar Frundsberg, crezându-se în stare să-şi calmeze oamenii doar prin simpla sa prezenţă, s-a îndreptat spre ei şi a vrut să le vorbească. A fost primit cu asemenea vociferări, că bietul om, cuprins de uimire şi de mânie, a căzut pe o tobă şi a murit lovit de dambla.

În loc să profite de răzmeriţa care dezorganiza armata imperială, papa a intrat în tratative. A acceptat condiţiile dezonorante şi ruinătoare impuse de Carol Quintul. A acceptat să le recunoască Imperialilor stăpânirea asupra regatului Neapole, de unde şi-a retras armata. A acceptat ca trădătorul cardinal Colonna să se înapoieze la Roma şi să-şi reia locul la Vatican. A acceptat să verse şaizeci de mii de ducaţi conetabilului de Bourbon. Acesta, în taină, era mulţumit că a terminat astfel un război care îl costa foarte mult. Şi, cum pacea fusese definitiv asigurată, el a început să desfiinţeze garnizoana romană şi să-şi concedieze soldaţii.

Carol Quintul îşi jucase bine rolul de vulpoi. Papa era pierdut. Acum, când îşi imagina că izbutise să-şi cumpere liniştea cu preţul atâtor concesii, iată-l şi pe conetabilul de Bourbon, care se făcea că e tare supărat. Zicea că tratatul fusese semnat fără ştirea lui. Cei şaizeci de mii de ducaţi care i se promiteau erau o sumă derizorie, şi socotea că e îndreptăţit să continue războiul, după bunul său plac, până când avea să obţină deplină satisfacţie.

Comedia era perfectă. Un trimis al papei i-a oferit conetabilului o sută cincizeci de mii de ducaţi; acesta trebuia să-şi retragă armata de cum primea optzeci de mii; astfel fuseseră fixate, în cursul unor discuţii neoficiale, condiţiile. Dar, o dată mai mult, Bourbon a

respins şi această concesie. Ce mai vroia omul ăsta?

Dacă ar fi fost cinstit, ar ii răspuns că vroia să pună mâna pe Roma şi s-o jefuiască; dar el nu ţinea să afişeze un astfel de cinism, şi apoi trebuia să-i lase papei timp să-şi epuizeze definitiv forţele, iar armatelor germane timp să străbată trecătorile înzăpezite. Machiavelli era înnebunit de astfel de tergiversări, de astfel de ezitări, de aceste false manevre care epuizau Italia. Îi vedea pe Imperiali devenind din ce în ce mai numeroşi, din ce în ce mai lacomi: un roi de lăcuste care nu se retrăgeau mai înainte de a fi devorat totul. Vedea cum se fărâmiţează liga italiană, cum se desface, îi vedea pe aliaţii săi neavând simţ politic ca să rămână uniţi la necaz şi la primejdie. Fiecare nu se gândea decât cum să iasă din încurcătură şi puţin îi păsa de ce avea să ajungă Italia. Fiecare era gata să-şi sacrifice tovarăşii, numai el să aibă cât mai puţin de suferit.

A renăscut speranţa în ziua când Morone, care întovărăşea armata conetabilului, s-a oferit să-i trădeze pe noii săi stăpâni pentru trei mii de ducaţi; atât de mult domnea confuzia în acest sărman popor, încât era gata să-i acorde încredere acestui personaj dubios. Machiavelli, hărţuit de Seniorie, care îl silea să-l îndemne pe papă să capituleze, oricare ar fi fost condiţiile, biciuit de ploaie şi de vânt, îşi omora caii umblând pe drumuri nesfârşite. Îl vedem la Parma, la Bologna, la Florenţa, la Roma, la Casai Maggiore, cu armata, la curte, la consiliu. Plin de amărăciune, de ruşine, decepţionat şi scârbit de laşitate şi de prostie, dar totuşi neclintit în credinţa nedezminţită a unei Italii unite şi libere, reconfortat de pasiunea sa pentru ţară şi, în ciuda tuturor evidenţelor, sperând încă; sperând, deşi nu mai exista, în acel

moment, nimeni în toată Italia - nici măcar un singur om - capabil să conducă o luptă de eliberare. Giovanni delle Bande Nere, în care îşi pusese atâtea speranţe, era mort. Morone, care îi trezise pentru un moment interesul, nu era decât un personaj de comedie, un măscărici care voia să facă pe marele politician, un trădător vulgar, obraznic şi mitoman. Încotro să te îndrepţi, de la cine să aştepţi salvarea şi consolarea? Obsedat de scrisorile alor săi, care sunt speriaţi, el trebuie să-i liniştească pe copii şi pe Marietta. Florenţa s-a reîntors la marile spaime din Evul Mediu. Tot poporul tremură, se roagă şi plânge. Izolaţi în vila de la Sant'Andrea, nevasta şi copiii sunt cuprinşi de deznădejde, şi scrutează orizontul; nu se văd, oare, acolo hoardele de pedestraşi germani, cei care jefuiesc biserici, profanează sfintele taine şi-i masacrează pe slujitorii Domnului? Să vină imediat să-i ajute, că mor de frică în casa lor de la ţară, în plină nesiguranţă, pradă năvălitorilor.

Cu blândeţe, cu duioşie, el le scrie că nu au de ce să se teamă, că el se va înapoia curând acasă. Şi totuşi, ros de griji şi de suferinţe, sfâşiat de durere fizică şi morală, el este obligat să-şi mărească doza de medicamente prescrise pentru calmarea enteritei sale. Nu are o zi de repaus, nici o clipă de odihnă, ştiind că, dacă îl lasă singur, ducele de Urbino cade iar în inerţie, ştiind că Papa nu se gândeşte decât la bani, şi se bucură, orbul, de economiile pe care o să le facă atunci când războiul va lua sfârşit. Plimbat de colo-colo, în spatele frontului, luând parte la marşuri şi contramarşuri fără nici un rost, este exploatat şi de Vatican şi de consiliul generalilor. Dar şi-a pierdut şi încrederea, şi iluziile, şi speranţa. În inimă poartă doar aceeaşi dragoste de patrie care îl

sfâşie. Aleargă pe furtună, prin rafale de zăpadă, ca şi cum ţara lui ar mai putea fi salvată.

La 16 aprilie 1527, trimite de la Forlì o scrisoare plină de hotărâre neostoită şi de optimism „în pofida a orice” , care dă în întregime măsura caracterului său. „Mâine trebuie să fie o zi hotărâtoare pentru noi. Iată de ce, dacă inamicul înaintează, ne-am hotărât să declarăm deschis că suntem pentru război şi că nici măcar un fir de păr din capul nostru nu se gândeşte la pace; dar dacă inamicul se opreşte, atunci nu ne vom gândi decât la pace şi vom abandona orice gând de război. Trebuie, deci, să navigaţi împinşi de acelaşi vânt; şi dacă ne-am decis pentru război, să tăiaţi, ca în carne vie, orice gest de pace, şi să faceţi în aşa fel încât toţi aliaţii noştri să meargă înainte. Nici un considerent să nu-i reţină; pentru că aici noi nu avem voie să şchiopătăm, ci să acţionăm hotărât; disperarea deseori ne oferă resurse pe care raţiunea niciodată nu le-a descoperit.”

Din păcate, papa tot mai şchioapătă. Șontâcăind între pace şi război, amăgit de negocieri mincinoase cu conetabilul de Bourbon, el nu are curaj să facă gestul care ar aduce poate întreaga Italie de partea sa. Ah! Dacă ar fi aici Iuliu II... Şi Cesare Borgia!... A trecut vremea supraoamenilor; acum nu mai există decât nişte marionete mizerabile şi fără valoare, jucării ale evenimentelor, ale străinilor sau ale lui Dumnezeu., „îmi iubesc patria...” Mâna i-a tremurat când a scris această frază. Şi adaugă: „încredeţi-vă în experienţa pe care mi-au dat-o cei şaizeci de ani ai mei; nu văd să fi trăit noi vreodată o situaţie mai grea decât aceasta de acum.” Şi neobositul luptător, strategul care visa să comande armate, învingătorul de la Pisa, confidentul Vitellilor şi al

lui Cesare Borgia, îşi forţează mâna, biata lui mână înţepenită de frig, rănită de hăţuri şi amorţită de oboseală, să scrie aceste cuvinte care sunt probabil tot ceea ce putea să scrie mai sfâşietor şi mai umilitor în ziua aceea: „Este necesar să facem pace”.

Să abandonăm Barbarilor Italia? Nu putem face altfel. Dacă nu încheiem pace, ăştia vor distruge totul. Dorinţa asta de pace care, la Clement VII, la ducele de Urbno, la florentini, este un reflex al laşităţii, la Machiavelli reprezintă devotamentul suprem faţă de patria sa, cel mai frumos gest de iubire de ţară. Să te încăpăţânezi într-o luptă zadarnică nu înseamnă să faci dovadă de eroism, ci de prostie. Erou este omul care, după ce a pregătit totul pentru victorie, intră în luptă cu toate forţele sale materiale şi morale, şi nu imprudentul care strigă şi vociferează, apoi rămâne slab şi dezamăgit. La ce e bună o inimă îndrăzneaţă, dacă îi lipseşte armura?

Vai de profetul lipsit de arme, spunea el odată, în tinereţea sa focoasă, pe când asculta predicile lui Savonarola şi când, perspicace, prevedea prăbuşirea apropiată a acestui cavaler al lui Christos. Vai, spunea el şi astăzi, de omul care vorbeşte tot timpul de război şi nu e în stare să-l facă. Vai de bătăiosul lipsit de arme... Nu e deloc ruşinos să faci pace, dacă nu eşti capabil să faci război. Eroi nu vor fi niciodată imbecilul şi imprudentul.

Azi se vede bine asta, când, la Vatican şi pe teren, nişte neputincioşi, veleitari şi abulici, se bălăbăne între politica de pace şi politica de război, ameninţă prosteşte un adversar mai puternic, provocându-l pe acela care ar putea să-i zdrobească dintr-o singură lovitură. Ei agită o sabie tocită, îşi dau pe faţă slăbiciunea şi spaima cu propunerile de pace pe care le fac sau la care nu se

împotrivesc. Ca şi cum asemenea zarvă l-ar putea păcăli pe împărat!

Dacă nu mai suntem capabili de luptă, s-o mărturisim imediat; şi să începem tratative, căci nu ne va servi la nimic o politică în acelaşi timp şi de abdicare şi de provocare. Armistiţiul încheiat de papă, concesiile făcute conetabilului de Bourbon nu-l mulţumesc totuşi pe Machiavelli. Sunt jumătăţi de măsură. Bourbon e un vulpoi şiret, care nu se gândeşte decât să câştige timp. Şi iată cum, confirmându-şi preocupările, grijile şi decepţiile, la 11 mai soseşte la Roma un curier, care se repede în Palatul Senioriei, strigând teribila veste că Roma a fost cucerită, împăratul pradă totul; Cetatea Eternă e numai foc şi sânge.

Asta s-a întâmplat cu trei zile înainte, la 8 mai, când, în cursul unei manevre greşite, ducele de Urbino a părăsit oraşul pentru a se apropia de armata imperială. Conetabilul de Bourbon a profitat de ocazie şi a declanşat atacul. Ah! Asediul nu a durat mult, Bourbon a fost ucis de un glonţ de archebuză, dar oraşul est acuma scrum. Pedestraşii germani se împăunează, înveliţi în odăjdii şi stihare; caii lor au făcut grajd din biserici, iar prostituatele care însoţesc regimentele, sulemenite şi împopoţonate beau din potire şi anaforniţe vinurile fine ale pivniţelor romane.

Trezită din stupoare, Florenţa s-a gândit imediat la consecinţele pe care puteau să le aibă pentru ea aceste evenimente; armata germană, care nu mai întâmpina nici un obstacol, urma să ajungă în Toscana. Ce puteai să-i opui? O garnizoană slabă, prost instruită, paralizată de spaimă; fortificaţii neterminate, la care Michelangelo şi Machiavelli lucraseră degeaba - şi mai bine ar fi fost să

le lase aşa cum erau la început.

Un val puternic de mânie s-a stârnit în Florenţa. Un sentiment mai violent încă decât frica şi instinctul de conservare a scos populaţia în stradă. Din nou, s-a auzit vechiul strigăt: Libertate! Şi, la doi paşi de inamic, ameninţată de soarta care tocmai năpăstuise Roma, în loc să-şi instruiască miliţiile şi să-şi întărească bastioanele, Florenţa, revenind la vechile ei obiceiuri, începea o revoltă.

Trebuia să fie făcut cineva răspunzător de nenorocirile momentului. Sigur că nu burtă-verzimea, acea *corpassone,* cum scrie, cu atâta dispreţ, Guicciardini, „gloata care îşi pierde vremea cu baliverne şi neglijează lucrurile importante. Ea nu e capabilă să facă nimic, şi nici nu vrea ca ceilalţi să facă ceva. Se uită doar la palatul Medici şi la palatul Senioriei, străină de interesele oraşului, şi nu vede ce o ameninţă. Doamne, ce dureros lucru e să asişti la asemenea dezordine!” *Corpassone,* această Florenţa indiferentă, denigrantă, oarbă, inertă, atentă doar la certurile politice care sunt pasiunea ei, ocupaţia ei preferată, această masă uriaşă lipsită de vlagă, zăpăcită de certurile dintre partide, asurzită de oratori, doreşte ca cineva să plătească pentru toate spaimele ei şi, evident, Medicii vor fi aceia care „vor plăti”, aşa cum au plătit şi în 1494. Dar, bineînţeles, numai după ce „tirania” va fi abolită, după ce va fi proclamată, în mod solemn, cu mult entuziasm şi cu emoţie, Republica, şi patria va fi salvată, când Imperialii vor pleca şi va reveni pacea, aducând cu ea prosperitatea, concordia şi fericirea.

Alungat de furia poporului dezlănţuită pe străzi, Passerini, conducătorul Florenţei, fuge împreună cu cei

doi tineri Medici pe care îi avea în grijă, Hipolit şi Alexandru. Mulţimea a dat năvală asupra caselor *Palleschilor,* a culcat la pământ şi a înjunghiat pe drum câţiva cetăţeni „suspecţi”, şi s-a trezit în aceeaşi situaţie ca în 1494, adică în plină revoluţie. Dar acum nu mai exista Savonarola ca să facă ordine şi, în numele lui Christos-Rege, să calmeze furia oarbă a mulţimii; iar armata imperială era cu mult mai primejdioasă decât cea a lui Carol VII.

Ce gândea Machiavelli? Liberalul acesta nu se bucura de asemenea orgie de libertate. Acest vechi adversar al Medicilor nici nu se gândea că, după plecarea lor, or să se aranjeze lucrurile, şi că o schimbare de guvern putea fi de ajuns pentru îndepărtarea străinilor. S-o creadă poporul că o schimbare de regim avea să pună capăt tuturor dificultăţilor, dacă chiar asta se vroia; dar el, Machiavelli şi amicul său Guicciardini, oameni cu cap şi cu experienţă, oameni cunoscători ai istoriei, care în şaizeci de ani văzuseră atâtea, nu puteau fi amăgiţi cu asemenea lozinci. Un guvern nou s-ar izbi de aceleaşi obstacole ca şi precedentul, şi nu ar fi mai în măsură să rezolve problemele teribile care îi stau în faţă. Şi, după ce s-ar fi urlat, şi s-ar fi incendiat casele mediciştilor, treaba ar fi rămas tot atât de încurcată. După ce s-ar fi şters simbolurile de pe blazoane şi, în locul lor, ar fi fost caligrafiat cuvântul *libertà,* nenorocita de burtă-verzime avea să-şi dea seama că nu obţinuse cu asta nici mai multă bunăstare, nici mai multă abundenţă, nici siguranţă mai multă.

Proclamarea Republicii a urmat la puţin timp după căderea Romei. La 16 mai, gata şi revoluţia: la 20 mai, s-a reunit Consiliul celor Optzeci şi Marele Consiliu. S-a ras

de pe ziduri şi de pe pereţi tot ce putea să mai aducă aminte poporului de stăpânii detestaţi, pentru ca, la I iunie, într-o sală purificată de emblemele tiraniei, noua Seniorie să se poată instala. Toate astea au avut loc într-o atmosferă de mare veselie; se exulta, se dănţuia pe străzi. Era sărbătoarea libertăţii. Dar, în vremea asta, ducele de Leyva le spunea soldaţilor că o să-i ducă să măsoare cu suliţele dimensiunile brocarturilor florentine.

În zilele acelea de veselie, Machiavelli lipsea din Florenţa. Îl trimisese Guicciardini la Civitavecchia, unde trebuia să se vadă cu Andrea Doria, amiralul flotei pontificale. Cucerirea Romei nu era decât un incident, războiul continua. Guicciardini vroia să-l elibereze pe papă, captiv în castelul Sant'Angelo şi aflat în imposibilitate de a împiedica jefuirea Cetăţii Eterne. Planul locotenentului pontifical era îndrăzneţ. Cu ajutorul lui Doria, Clement VII ar fi fost salvat, îmbarcat pe o corabie şi, cu sprijinul genovezilor şi, se spera, al florentinilor, operaţiunile ar fi continuat.

Câtăva vreme, florentinii nu au răspuns scrisorilor lui Machiavelli, ceea ce pe el l-a surprins foarte mult; primul răspuns, primit după atâta tăcere, l-a rănit profund. Noii stăpâni îl informau că toţi funcţionarii numiţi de Medici au fost revocaţi; el nu mai avea, deci, nici o calitate să discute cu Doria în numele Republicii, şi tot ce va spune va fi dezavuat.

Ce mai putea să facă? Să urmeze exemplul lui Guicciardini, care, supus aceloraşi măsuri, se exilase singur şi trăia printre străini? Unde să se ducă? Din ce să trăiască? Putea să-şi părăsească familia, înspăimântată de moarte, acum când Florenţa putea avea soarta Romei? Să ceară ospitalitate unui oraş ostil Florenţei, să

împărtăşească soarta tuturor proscrişilor plini de venin şi de ură, într-o societate de emigranţi, fără încetare roşi de aceleaşi ranchiuni, de aceleaşi necazuri şi de acelaşi dor de răzbunare? N-ar suporta un asemenea exil. Şi, de altfel, noua Seniorie îi cerea să revină, fără întârziere, la Florenţa.

Ce surpriză neplăcută i-o mai aştepta pe aceşti slujbaşi concediaţi? Poate iar închisoarea politică, mizeria şi împuţiciunea de la *Stinche,* tortura, cine ştie...? Prudenţa i-ar cere să nu asculte de ordinul noilor stăpâni. Suspect, şi suspect fără motiv, ceea ce este cu atât mai grav, el are de ce să se teamă. Dar gândul rămânerii departe de Florenţa, chiar în momentul când oraşul său natal are nevoie de el, singur, nu acel *corpassone* sau guvernul, ci Florenţa cea eternă, antica Florenţa etruscă, aceea care îşi râde de puternicii zilei, Florenţa căreia Machiavelli îi aparţine cu tot trupul, cu toată inima, cu tot sufletul, Florenţa aceasta cu care el face corp comun, pe care nu ţi-o poţi imagina fără Machiavelli, cum nu ţi-l poţi imagina nici pe Machiavelli fără Florenţa, această Florenţa îl cheamă. Şi, dacă nu o vrea să trăiască acolo, cel puţin să se întoarcă la ea ca să moară.

Acestea sunt gândurile care îl frământă, în timp ce călăreşte pe drumurile toscane. Plin de nerăbdare să ştie ce se întâmplă cu oraşul său, cu familia sa, reţinut, în acelaşi timp, de teama pedepsei ce i se rezervă, îşi lasă calul să meargă în voie. Poate ar face mai bine să-l imite pe Guicciardini, care a avut prevederea să pună între el şi adversarii săi politici o graniţă. Guicciardini este un om bogat. Poate să trăiască oriunde vrea. El nu stă la mila altora. Şi lui Machiavelli îi vin în minte versurile nemuritoare al lui Dante, marele proscris, în legătură cu

pâinea amară primită din mila altora, de pomană.

Măreţiei lui Machiavelli îi mai lipseşte această supremă cunună, aceea pe care ţi-o dă dizgraţia generală. Existenţa sa nu ar mai fi una „exemplară” dacă omul acesta liber nu ar ti şi victima liberalilor, după ce fusese şi a mediciştilor. Suspectat de toţi, lipsit de slujbă de către liberali, după ce fusese lipsit de ea şi în vremea tiraniei, respins de democraţi, aşa cum, cu câţiva ani în urmă, fusese respins şi de autocraţi, deranjând pe toată lumea cu ţinuta sa prea dreaptă şi prea mândră, cu inteligenţa sa lucidă, cu clarviziunea cu care demasca aranjamentele dubioase mascate sub paravanul idealismului, prea sceptic pentru a lua în serios patriotismul unora pentru care ţara n-a fost decât o vacă de muls, neavând încredere în proaspeţii convertiţi, spunând lucrurilor pe nume şi făcându-şi tot atâţia duşmani câţi falşi oameni mari şi falşi patrioţi a dat în vileag, singur într-o ţară şi într-o vreme când este o primejdie de moarte să fii singur, el îşi contemplă, la lumina flăcărilor care distrug Roma, şi care vor distruge şi întreaga Italie, declinul propriei vieţi.

Acest mare strateg, acest mare om politic este îndepărtat în clipa când patria are mai mult ca oricând nevoie de slujitori devotaţi şi dezinteresaţi. Este trimis înapoi la moşia sa Sant’ Andrea in Percussino, pentru ca pehlivanii din Palazzo Vecchio să-şi poată aranja în voie treburile. Bineînţeles că nu vor fi concediaţi toţi funcţionarii. Ca de obicei, vor rămâne pe loc experţii în impostură şi renegaţii, inamovibilii trădării. Privilegiul căderii în dizgraţie îl vor avea numai ei, oamenii liberi; ceea ce, în astfel de împrejurări, constituie onoarea supremă.

Toate astea ar putea fi extrem de amuzante pentru

ironicul care ştia atât de bine să râdă la spectacolul josniciei şi prostiei omeneşti, căruia importanţii, umflaţii, ipocriţii, caraghioşii şi canaliile i-au oferit întotdeauna această amuzantă comedie. Vai, astăzi nu mai e vreme de râs. Ce va fi cu Florenţa? Ce va fi cu Mona Marietta şi cu copiii, retraşi într-o casă de ţară? Şi ce va fi, până la urmă, cu acest Niccolo Machiavelli, creatorul de principi, pe care o lume ostilă „principilor” nu-l mai vrea?

Prietenul său Pietro Carnesecchi, care îl însoţeşte în această călătorie, îl aude oftând de nenumărate ori, în timp ce călăresc amândoi tăcuţi. Carnesecchi îi respectă tăcerea. Şi amândoi, pe măsură ce se apropie de Florenţa, sunt din ce în ce mai îngânduraţi.

Au găsit oraşul în plină agitaţie: bărbaţii umblau de colo-colo şi cărau cărămizi şi pietre. Femeile îşi împachetau lucrurile mai de preţ, gata să fugă la prima ivire a pedestraşilor germani. Michelangelo conducea treaba la fortificaţii, şi chipul său aspru, cu nasul strâmb, cu glasul poruncitor, se impunea în faţa vagabonzilor şi a puturoşilor.

Machiavelli a observat că lumea nu-l recunoştea sau că se prefăcea a nu-l recunoaşte. Cei pe care îi saluta îşi întorceau jenaţi faţa şi schimbau drumul. Opinia publică, interpret fidel al voinţei puterii, arăta că Florenţa nu-l mai vroia; pentru el nu mai era loc. S-a retras, deci, în casa lui, ignorat de toţi. În singurătate, în tăcere, în lipsă de activitate. Şi niciodată nu o va mai părăsi.

Într-o dimineaţă, le-a povestit Mariettei şi copiilor visul ciudat pe care îl avusese. Dăduse, spunea el, peste o mulţime de oameni cu înfăţişare stupidă şi mizerabilă care, când i-a întrebat cine sunt, i-au răspuns, spre marea sa uimire, că locuiau în Paradis. Mai târziu, a

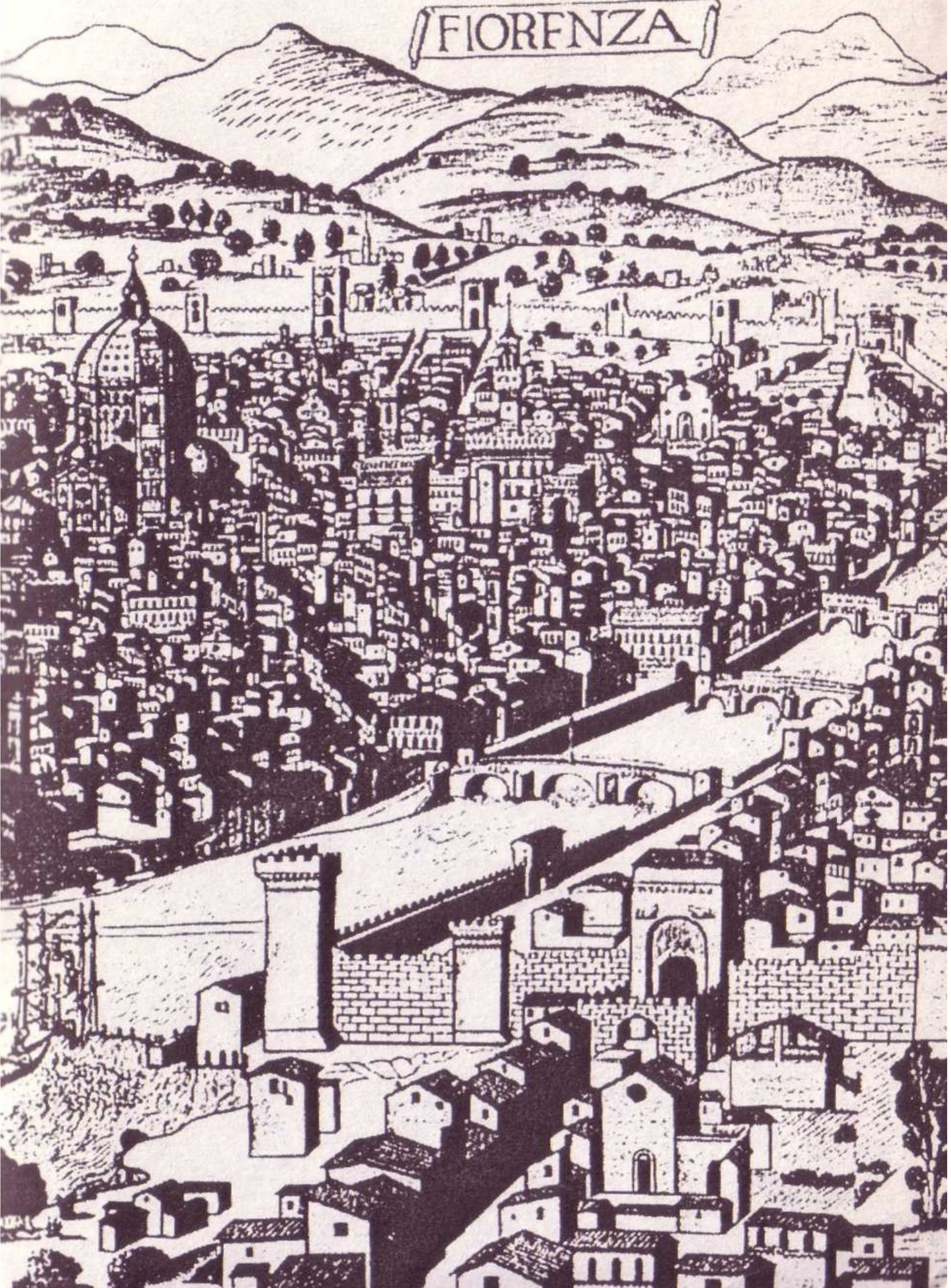
întâlnit un grup de bărbaţi serioşi, care discutau lucruri deosebite, printre care i-a recunoscut pe filozofii greci şi pe cei romani. „Aceia pe care Biserica îi condamnă”, i-au spus ei, „se duc în infern”. „Bucuros aş pleca şi eu cu ei”, le-a răspuns Machiavelli, când a fost întrebat ce preferă: raiul sau iadul. „Prefer să discut, cu aceşti oameni superiori, politică, decât să stau în paradis cu *marmaglia*[1] asta.” Copiii au clătinat din cap, şi Marietta şi-a făcut semnul crucii, căci asemenea vorbe miroseau a pucioasă.

Câteva zile mai târziu, se plângea de dureri mari în pântece. Prea mult nu s-a alarmat, căci astfel de dureri îl supărau de mult. Dar acum, ele erau din ce în ce mai mari; a luat o doză mai puternică din leacul pe care îl folosea în asemenea caz; durerile însă nu se potoleau. A doua zi, la 22 iunie a anului 1527, pe deplin conştient, înconjurat de ai săi, se pregătea să întâlnească în infern grupul acela de oameni iluştri şi învăţaţi cu care dorea atâta să rămână mereu. Nu ştim dacă judecătorul suprem i-a acordat genul de nemurire pe care şi-l dorea.

L-au îngropat în capela familiei Machiavelli, la biserica Santa Croce. Nici acolo nu avea să se odihnească multă vreme în linişte, deoarece capela a fost ocupată, puţin după aceea, de o confrerie religioasă ai cărei membri urmau să fie înmormântaţi tot acolo. Trupul lui Machiavelli s-a amestecat cu o mulţime de alţi anonimi; şi, cum unul dintre prietenii săi era tare necăjit de acest lucru, fiul lui Machiavelli, care era canonic, l-a liniştit cu aceste frumoase cuvinte: „Lasă, tatei îi plăceau atât de mult discuţiile, că va fi cu atât mai mulţumit cu cât va avea în jurul său oameni mai numeroşi cu care să

---

[1] Gloată (în limba italiană în original)

FIORENZA

Pentru Machiavelli, politica este ceva viu și ea trebuie să rămână suplă, mobilă și variabilă, ca orice ființă vie. Toată credința sa în politică se rezumă la aceste două noțiuni: puterea și libertatea. Puterea își pierde toată noblețea daca se desparte de libertate; iar libertatea e condamnată la moarte atunci când renunță la putere.

60.000

I.S.B.N.: 973-566-069-5